

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

ALANINDA ULUSLARARASI
ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

CİLT 1

EDİTÖRLER

PROF. DR. SERTAÇ GÜNGÖR

DOÇ. DR. SEVAL ÖZGEL FELEK

ARALIK
2023

SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2023

ISBN • 978-625-6399-72-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler

Aralık 2023

Editörler

PROF. DR. SERTAÇ GÜNGÖR
DOÇ. DR. SEVAL ÖZGEL FELEK

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

KİŞİYE TAHSİS KENT BAHÇELERİNİN SUNDUĞU EKOSİSTEM SERVİSLERİ

Aslıhan TIRNAKÇI 1

Bölüm 2

AFET YÖNETİMİ VE MEKÂNSAL PLANLANMANIN KURUMSAL ALTYAPISI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Sinem Pelin KAYNAR..... 17

Bölüm 3

KENTSEL KIYI ALANLARINDA İŞİTSEL PEYZAJ ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ

Necla Ece ÖNCÜL, Abdullah KELKİT..... 43

Bölüm 4

REKREASYON KALİTESİNİN ARTIRILMASINDA KULLANICI PROFİLİ VE TERCİHLERİ: GÜLŞEHİR SADABAD PARKI ÖRNEĞİ

Meliha AKLIBAŞINDA, Ahmet Alperen DİKİCİ 59

Bölüm 5

MANİSA KENT MERKEZİNDEKİ BAZI ÇOCUK OYUN ALANLARINDA VANDALİZM

Şura YILDIRIM 73

Bölüm 6

KÜLTÜR-KONUT İLİŞKİSİ KAPSAMINDA ORTA DOĞU VE UZAK DOĞU GELENEKSEL KONUT ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Ece Ceren KOTEN, Damla ATİK 101

Bölüm 7

**TARİHİ ÇEVREDE AŞIRI TURİZM SORUNALI: KONYA MEVLANA
BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Osman Ziyaettin YAĞCI..... 123

Bölüm 8

**KARABÜK 100. YIL MAHALLESİNİ "ÖĞRENCİLEŞTİRME" KAVRAMI
ÜZERİNDEN OKUMAK**

A. Merve SARAÇOĞLU GEZER..... 145

Bölüm 9

**KIRSAL YERLEŞİMLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ BAĞLAMINDA
EKOTURİZM ODAKLI BİR ÖNERİ: RİZE KÜŞÜVE KÖYÜ ÖRNEĞİ**

Evşen YETİM, Derya ELMALI ŞEN..... 159

Bölüm 10

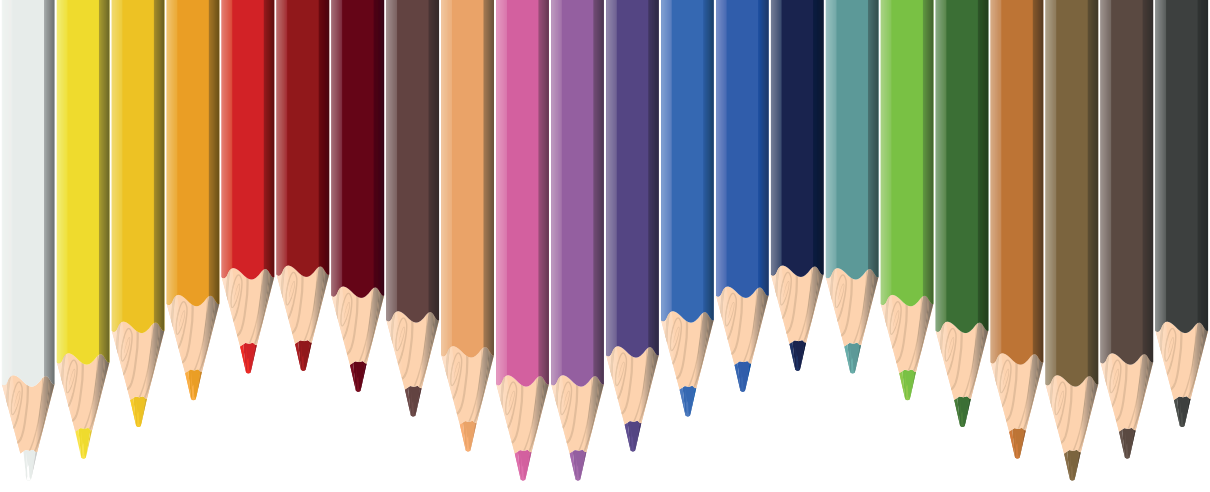
**ERZURUM İLİ YAKUTİYE İLÇESİNDE BULUNAN OLİMPİYAT
PARKI'NIN DİRENÇLİLİK ANALİZİ**

Şebnem Zekiye KOKARCA, Tuna BATUHAN..... 181

Bölüm 11

**BATI ANADOLU'NUN AHŞAP DÜZ TAVANLI MAHALLE
CAMİLERİNE BİR ÖRNEK: İHSANİYE KÖYÜ CAMİSİ MİMARİ VE
YAPISAL ÖZELLİKLERİ**

Özgül YILMAZ KARAMAN, Mine TANAÇ ZEREN..... 209

Bölüm 1

KİŞİYE TAHSİS KENT BAHÇELERİNİN SUNDUĞU EKOSİSTEM SERVİSLERİ

Aslıhan TIRNAKÇI¹

¹ Doç.Dr. Aslıhan Tırnakçı / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık
Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, aslihanerdogan@nevsehir.edu.tr Orcid: 0000-0002-0122-5637

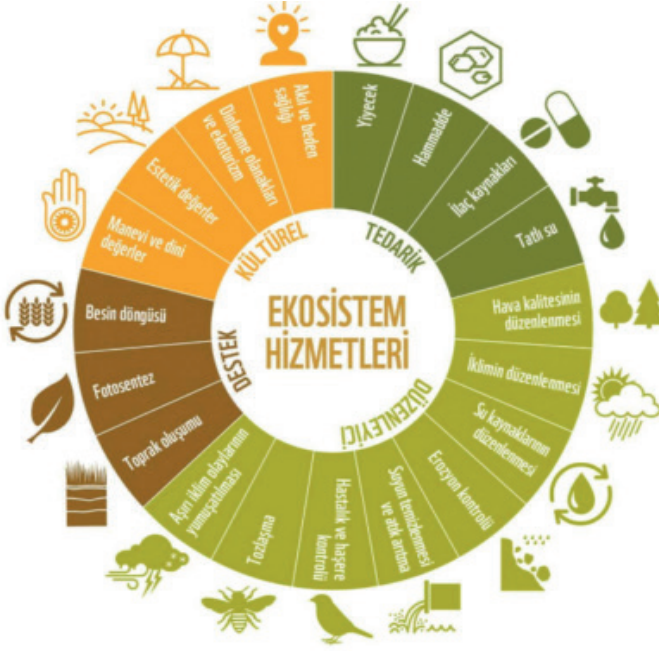
GİRİŞ

Giderek artan kentleşme kent insanının doğaya olan özlemini ve talebini her geçen gün artırmaktadır. Kentsel hayatın insanlarda oluşturduğu sosyal ve psikolojik negatif etkiler kentlinin doğaya ve yeşile bağlı rekreasyon gereksiniminin de artmasına neden olmaktadır. Bina yığınları arasında günlük yaşamına devam eden kent sakinleri dinlenebilecekleri ve psikolojik açıdan rahatlayabilecekleri kentsel yeşil alanlara yönelmektedir. Kentsel yeşil alanlar, beton yığınları arasında halkın ve kentin nefes almasını sağlayan açık alanlardır (Becker ve Schmal, 2010).

Kentsel peyzaj planlamada kent içinde ya da yakın çevresinde oluşturulan tek konut-toplu konut bahçeleri, kent parkları, piknik alanları ve kişiye tahsis kent bahçeleri gibi büyük ve küçük ölçekli alanlardan oluşan ve kentin yeşil alt yapı sistemini oluşturan bu alanlar kentsel ekosistemleri oluşturmaktadır. Kentsel ekosistemlerin sağladığı hizmetler kentleri daha yaşanabilir kılmakta ve yaşam kalitesi yüksek kentlerin yaratılabilmesi/geliştirilmesi noktasında önemli rol oynamaktadır. Ancak günümüz kentlerinde halkın rekreasyon ihtiyacını karşılayan bu alanlar hem sayı hem de alansal olarak yetersiz durumdadır (Aksoy, 2001). Bu noktada artan kentleşme kent içerisinde ve çeperinde bulunan doğal ekosistemleri yok etmekte ve kentlerin çevresel kalitesine zarar vermektedir (Alberti ve Marzluff, 2004; Theobald, 2004; Ward ve Johnson, 2007). Oysaki yeşil alt yapılar, kent ekosisteminin sürdürülebilir gelişimine, çevresel kalitesine, peyzaj karakterine, yaşam kalitesine ve insan sağlığına katkı sağlayan en önemli bileşenidir (Jim ve Chen, 2006). Kentlerdeki yaşam kalitesi faktörleri arasında yeşil alt yapı sistemlerinin varlığı ve bunu pasif ya da aktif kullanma olanağı giderek önem kazanmaktadır. Çünkü düzenli olarak doğayla temasın, psikolojik refahı sağlamak (McCracken vd., 2016; Shanahan vd., 2016; İçmeli, 2003), genel sağlık durumunu iyileştirmek (Kardan vd., 2015) ve sosyalleşmeyi desteklemek (Weinstein vd., 2016) ve yaşam kalitesini artırmak (Gómez-Baggethun ve Barton, 2013) gibi bir dizi olumlu etkisi bulunmaktadır.

Yeşil alt yapı sistemlerinin önemli bir elemanı olan kişiye tahsis kent bahçeleri, çok yönlü çevresel ve toplumsal faydalar sağlamak amacıyla tasarlanmış en eski doğa temelli uygulamalardan biridir (Bell vd., 2016; Kabisch vd., 2016; Cabral vd., 2017). Bu bahçeler, kent insanının serbest zamanlarında, daha çok meyve ve sebze üretimi için kullandıkları küçük tarım parselleridir (Oğuz, 2000; Yılmaz vd., 2006). Kent insanının doğa ve yeşille ilişki kurabilecekleri, dinlenebilecekleri, kentleşmenin olumsuzluklarına karşı kendi doğal güzelliklerini sergileyebilecekleri, birlikte zaman geçirebilecekleri bir alan yaratma çabasıyla kentsel rekreasyonel amaçlı olarak tesis edilen (Chu, 1998) bu bahçeler birçok ekosistem hizmeti de sağlamaktadır.

Ekosistem hizmetleri tedarikçi, düzenleyici, destekleyici ve kültürel hizmetler olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır (Millennium Ecosystem Assessment (MEA), 2005), (Şekil, 1)

Şekil 1. Ekosistem Hizmetleri Genel Sınıflaması (WWE, 2018)

Kişiye tahsis kent bahçeleri, rekreasyon için olanak sunma (Kingsley vd., 2009; Hawkins vd., 2013), yerel iklimi düzenleme, temiz su ve biyolojik çeşitliliğin sağlanması gibi ekolojik ve toplumsal amaçlar için kentin önemli bileşeni olarak kabul edilmektedir (Bell vd, 2016; Breuste ve Artmann, 2015; Genter vd, 2015; Haase vd, 2014; Lwasa vd., 2014). Kişiye tahsis kent bahçeleri tozlaşma (Ahrné vd, 2009), yüzeysel akışı engelleme, hoş bir ortamda sosyalleşme fırsatı sunma (O'reily, 1999; Glover, 2003; Wakefield vd., 2007), yaşam kalitesini yükseltme (Van Den Berg vd., 2010) ve fiziksel sağlığı iyileştirme (Wood vd., 2016; Van Den Berg vd., 2010) gibi gıda üretiminin ötesinde ek ekosistem hizmetleri sağlar. Geniş geçirgen yüzey alanları ile yoğun kentsel alanlarda önemli yeşil altyapı adaları oluşturan bu bahçelerin (Langemeyer vd., 2016) farklı türler için habitat oluşturma ve korumada önemli rolleri vardır (Davies vd., 2009; Galluzzi vd., 2010; Goddard vd, 2010).

Yeni rant alanları yaratılmak amacıyla yapılmış yanlış arazi kullanım planları nedeniyle hızlı büyüyen bazı şehirlerde kişiye tahsis kent bahçeleri tehdit altındadır (Keshavarzand Bell, 2016). Oysaki yerel yönetimler tarafından hiçbir bakım masrafı yapılmadan kent içi yada yakınında oluşturulan bu bahçeler ile mevcut kamu alanlarının açık alan kimliği

Çalışma kapsamında çalışma alanları farklı zamanlarda ziyaret edilmiş gözlem, fotoğraflama ve envanter çalışmaları yapılmıştır. Kent bahçelerin sağladığı ekosistem hizmetlerinin değerlendirilmesinde MEA tarafından belirlenen 4 kategori ve 27 alt kategori kullanılmıştır (Tablo 1). Ayrıca ekosistem hizmetlerinin kente ve kentliye olan katkısını artırıcı önerilerde bulunulmuştur.

Tablo 1: Ekosistem servislerinin sınıflandırılması (MEA, 2005)

Destekleyici Servisler	Düzenleyici Servisler	Tedarikçi Servisler	Kültürel Servisler
Su döngüsü	Hava kalitesini düzenleme	Gıda	Rekreasyon ve ekoturizm
Toprak formasyonu	İklim düzenleme	Lifli kaynaklar	Kültürel miras ve kimlik
Fotosentez	Erozyon önleme	Genetik kaynaklar	Eğitim ve bilim
Birinci üretim	Su ve katı atık arıtma	Dekoratif kaynaklar	Manevi ve dinin değerler
Besin döngüsü	Tozlaşma	Temiz su	Bilgi sistemleri
	Doğal afetlerin kontrolü	Biyokimyasal ve tıbbi ürünler	İlham
	Su akışı kontrolü		Estetik değerler
			Sosyal ilişkiler
			Mekan duygusu

BULGULAR

Kişiyi Tahsis Kent Bahçelerinin Sunduğu Destekleyici Servisler

Kişiyi tahsis kent bahçeleri içinde barındırdıkları sebze-meyve bitkileri, tıbbi-aramotik bitkiler ve peyzaj süs bitkileri sayesinde insanların doğayla, toprakla iletişim kurabildikleri alanlar olup daha çok bu bahçelerde kullanıcılar tarafından maydonoz, marul, çilek, nane, domates, biber gibi çok çeşitli sebze bitkileri ile *Vitis vinifera* L., *Morus nigra* 'Pendula', *Morus alba* gibi meyve türlerini yetiştirmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: Kent bahçelerinde gıda ve gıda dışı ürün grupları yetiştirilerek kentin besin ve su döngüsüne katkı sağlanmaktadır (Anonim, 2023)

Bahçelerin ana giriş, çocuk oyun alanı, depo gibi ortak kullanım alanlarında ise daha çok peyzaj süs bitkilerine yer verilmiş olup bunlar;

Picea orientalis L., *Pinus sylvestris* L., *Platanus orientalis* L., *Cedrus libani* A. Rich., *Fraxinus exelcior* L., , *Cupressus arizonica*, *Salix nigra* Marshall, *Pinus nigra* L. gibi ağaçlar, *Viburnum opulus*, *Berberis thunbergii*, *Rosa sp.*, *Thuja orientalis* L. gibi çalı türleri yer almaktadır. Kentin 5 farklı mahallesinde bulunan kent bahçelerinde kullanılan ve mevcutta bulunan bitkiler fotosentez yaparak oksijen sağlamakta, besin ve su döngüsüne destek olmaktadır.

Kişiyne tahsis kent bahçelerinde kurgulanan ortak kullanım alanlarından biri de bahçe atıklarının biriktirildiği depo alanlarıdır. Bu alanlarda biriktirilen atıklar fermente edildikten sonra gübre olarak kullanılabilir. Dolayısıyla bu bahçeler kentlerde mikro yaşam alanlarının oluşturulduğu alanlar olup (Schneider ve Fauk, 2022) birinci üretim noktasında da destekleyici ekosistem hizmeti sunmaktadır.

Kişiyne Tahsis Kent Bahçelerinin Sunduğu Düzenleyici Servisler

Kişiyne tahsis kent bahçeleri kent iklimini düzenleme, yüzeysel akışı engelleyerek doğal afetleri önleme, erozyon kontrolü, gürültü kontrollü ve tozlaşma açısından kent dokusu içerisinde önemli alanlar olarak kabul edilmektedir (Bell vd, 2016; Breuste ve Artmann, 2015; Genter vd, 2015; Haase vd, 2014; Langemeyer vd., 2016).

Tek konut bahçeleri kentsel matriste ormanlık olmayan ağaçların %25'ini oluşturmaktadır (Davies vd, 2009). Bu noktada 5 mahallede kurgulanmış kişiyne tahsis kent bahçeleri de bir nevi tek konut bahçe işlevini gören yeşil

alanlar olup kent içinde kapladıkları 42 hektarlık alan büyüklüğü ile kentsel matris içerisinde önemli açık-yeşil dokuları oluşturmaktadır. Sahip oldukları yeşil doku ile tüm yeşil alanlar gibi bu bahçelerde tozu tutmakta ve kentsel ısı tamponu oluşturarak hava kirliliğini de azaltmaktadırlar (Rost vd., 2020; Mancebo, 2018). Dolayısıyla kentin mikro iklimine ve su dengesine fayda sağlamaktadırlar. İğne yapraklı ağaçlar daha geniş toplam yüzey alanı nedeniyle yaprak döken ağaçlardan daha büyük bir filtreleme kapasitesine sahiptir (Stolt, 1982). Ancak Bolund ve Hunhammar (1999) geniş yapraklı, yaprak döken ağaçların gazları emmede daha iyi olduğunu ifade etmiş ve hava kalitesini düzenlemede karışık türlerin ise en iyi alternatif olduğunu belirtmiştir. Bu noktada kent bahçeleri daha çok meyve ağaçları, şifalı, kokulu ve estetik özelliği olan bitkilerinin kullanıldığı alanlar olan kent bahçeleri kent havasını düzenlemede önemli bir paya sahiptir.

Kent parkları, botanik bahçeleri, tek konut/ birkaç konut bahçeleri, yeşil çatılar gibi kentsel yeşil alanlar, arılara ve kuşlar, kelebekler, böcekler gibi diğer polinatörlere iyi bir yaşam alanı oluşturan önemli habitat alanlarıdır (Ayers ve Rehan, 2021; Baldock vd., 2019; Dylewski vd., 2020), ve bu alanlar biyoçeşitliliğe destek sağlamaktadır (Buchholz ve Kowarik, 2019; Dyderski vd., 2017; Dylewski vd., 2020; Somme vd., 2016). Bu bağlamda kişi tahsis kent bahçeleri de içerdikleri bitki örtüsü ile polinatörlere uygun yaşam alanı oluşturmakta ve biyoçeşitliliği destekleyici ekosistem servisi sağlamaktadır.

Bitki örtüsü, yüzey akışı azaltarak ve toprağa sızmayı artırarak sel riskini azaltır (Dunne vd, 1991). Kişiye tahsis kent bahçeleri de diğer yeşil alanlara benzer şekilde yağmur suyunun toprak tarafından emilmesini ve yüzey akış haline gelmesini engeller (Cabral vd., 2017), ve dolayısıyla bu bahçeler kent genelinde su akışını düzenleyici önemli servisler sunarak katkı sağlamaktadır.

Kişiye Tahsis Kent Bahçelerinin Sunduğu Tedarikçi Servisler

Tedarik hizmetleri, gıda, lif, temiz su gibi insanların doğrudan elde ettiği hizmetleri ve ürünleri içermektedir (MEA, 2005). Biyolojik çeşitlilik açısından bir rezerv alanı olarak hizmet veren bu bahçelerin temel amacı gıda, lif, tatlı su, dekoratif ürünler gibi tedarik hizmeti sunmak ve insan yaşamını sürdürmek için genetik kaynakları korumaktır.

Kent genelinde 5 mahallede kurgulanan kişiye tahsis kent bahçeleri kentlilere küçük bir alanda kendi gıdasını yetiştirme olanağı sunan kentsel yeşil alt yapı sistemlerinden biridir. Bu bahçelerde yetiştirilen ürünler gıda ve gıda dışı ürünler olarak ikiye ayrılmaktadır. Gıda ürünlerini sebze-meyve, tıbbi ve aromatik bitkiler oluştururken peyzaj süs bitkisi türleri ise gıda dışı ürünleri oluşturmaktadır. Çalışma alanı genelinde de parsellerde her iki ürün grubunun da kullanıldığı ve kullanılan bitkilerle tıbbi ürünler bakımından tedarikçi hizmetlerden faydalandığı gözlemlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4: Kent bahçelerinde ekilen ve dikilen birçok ürün tedarikçi ekosistem hizmetleri sağlamaktadır (Anonim, 2023)

Kentsel bahçeler tarımsal biyolojik çeşitliliğin ve tohum gen bankasının korunması noktasında önemli fırsatlar sağlamaktadır (Barthel vd, 2013). Özellikle kullanıcıların bahçelerde daha çok ata tohumu (doğal türlere) ilgi göstermesi ve geleneksel tarım yöntemlerini uygulamaları bunun önemli bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kentsel yeşil altyapı sistemleri içinde bu bahçeler doğal türler için bir biyolojik çeşitlilik sıcak noktaları olarak düşünülebilir (Borysiak vd, 2016), ve bu bahçelerde ürün yetiştiriciliği yapan bireylerin biyolojik çeşitliliğe önemli katkı sağladıkları söylenebilir. Ayrıca bahçelerde ekilen veya dikilen bitki türü sayısının fazla olması nedeniyle yüksek olan mikro habitat çeşitliliği (Goddard vd., 2010; Speak vd, 2015; Smith vd, 2006) bu alanların kentsel biyolojik çeşitlilik için önemli olduğunun kanıtıdır. Dekoratif kaynaklar bakımından kullanıcıların kendi parsellerinde doğal ve egzotik bitkiler ile yaptıkları düzenlemeler, ve ortak kullanım alanlarında bitkilendirme tasarımıyla kullanılan bitkilerin (yaprak-çiçek-meyve) mevsimsel sunduğu renkler kullanıcı ve ziyaretçiler tarafından gözlemlenebilmektedir.

Kişiyeye Tahsis Kent Bahçelerinin Sunduğu Kültürel Servisler

Milenyum Ekosistem Değerlendirmesindeki (MEA, 2005) tanıma göre, kültürel ekosistem hizmetleri, insan-doğa etkileşimlerinin psikososyal yönlerini ifade eder. Kültürel ekosistem servisleri, insanlar ve ekosistemler arasındaki psikolojik, felsefi, sosyal ve manevi bağlantıların soyut boyutlarını temsil etmekte ve insan tercihlerinin/değerlerinin tam merkezinde yer almaktadır (Russel vd., 2013). Bu bağlamda kişiyeye tahsis kent bahçelerinin sunduğu kültürel ekosistem servislerin temeli fiziksel ve deneyimsel etkileşim üzerinedir. Özellikle bahçe parsellerinde gerçekleştirilen toprak hazırlama, ekim veya dikim yapma, yetiştirilen sebze ve meyvelerin toplanması, sulama vb. gibi tarımsal faaliyetler bireyi günlük kent hayatından uzaklaştırması sebebiyle rekreasyon kaynağını oluşturmaktadır. Kent bahçelerinde doğayla

bütünleşik gerçekleştirilen faaliyetler insanların yaşam kalitesi ve duygusal refahı üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır (Milligan vd., 2004). Çünkü kişiye tahsis bahçelerde bireylerin gerçekleştirdiği ekim, dikim, sulama ve üretilen ürünlerin hasadı gibi faaliyetler doğanın iyileştirici gücünden yararlanmanın basit bir yoludur ve bireyin duygusal, fiziksel, ruhsal yenilenmesi ve iyileşmesi için bir fırsat sunar (Şekil 5).

Şekil 5: Kent bahçelerinde bireyler kendi ürünlerini kendileri yetiştirmektedir (Anonim, 2023)

Mevsimlere göre renk değiştiren doğal bitki örtüsü veya kültür bitkileri mevcut ekosisteme estetik değer katan ekosistemlerdir (Albayrak, 2012; MEA, 2005). Kent bahçelerinde hem alan genelinde hem de ekim parsellerinde kullanılan bitkilerin büyümesi çiçek, yaprak ve meyvelerinden yararlanılmasının yanında mevsimlere göre renk değiştirerek sergilediği estetik özellikler hem alanın görsel kalitesine değer katmakta hem de kullanıcılar üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

Kent bahçeleri içerisinde parseller dışında; gezinti, yürüyüş ve bisiklet yolları, yeşil alanlar, mescit, kafe ve çocuk oyun alanları gibi herkese hizmet verebilecek ortak kullanım alanları da bulunmaktadır. (Kılıç, 1995). Bu alanlar bahçe kullanıcılarının bir araya geldiği ve sosyalleştiği alanlardır. Ayrıca bireylerin burada doğayla iç içe geçirdikleri zamanla ve kendilerine ait parselleri dilediği bitkilerle veya donatı elemanları ile düzenlemeleri mekân aidiyetini güçlendirmektedir. Bahçelerde gerçekleştirilen aktiveler sayesinde bireyler, komşu parsellerle sosyal bir ortamda etkileşime girme fırsatları elde etmekte (örneğin, sebze-meyve yetiştiriciliğine dair bilgi paylaşımı, üretilen ürünlerin ikram edilmesi gibi), ve böylece topluluk duygusu ve sosyal bağlar güçlenmektedir.

SONUÇ

Kentlerde bina yığınları arasında günlük yaşamına devam eden kent insanı boş zamanlarını değerlendirebilecekleri, sosyalleşebilecekleri ve doğayla doğrudan temasta olabilecekleri alanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada kentsel alanlarda oluşturulan kişiye tahsis kent bahçeleri önemli rol oynamaktadır

Kentsel alanlarda doğa temelli çözümlerin bir parçasını oluşturan kişiye tahsis kent bahçeleri, kentsel ekosistem hizmetlerinin sağlanması açısından önemli bir yeşil altyapı bileşenidir (Gómez-Baggethun ve Barton, 2013; Speak vd., 2015), ve yerel iklimin düzenlenmesi, tozlaşma, taşkın koruması ve kent sakinlerinin sosyalleşmesi noktasında gıda üretiminin ötesinde çok sayıda sosyal ve biyo-fiziksel ekosistem hizmeti sunma potansiyeline sahiptir. Küresel iklim değişikliği ile birlikte kentlerde iklim değişikliğine uyum politikaları özellikle sağladıkları çok çeşitli ekosistem hizmetlerinden dolayı kentsel alanlarda yeni yeşil alanların oluşturulması ve mevcut yeşil alanların rezerve edilmesine dayanmaktadır. Bu noktada kentsel alanlarda kişiye tahsis kent bahçelerinin tasarlanmasına önem verilmeye başlanmıştır.

Birçok çalışma kamusal yeşil alanlara odaklanmış olsa da (Breuste vd, 2015), alansal olarak küçük olan ev bahçesi, kişiye tahsis kent bahçesi gibi yeşil alanlarında daha kapsamlı bir değerlendirmeye ihtiyacı vardır (Borysiak vd, 2016).

Bu çalışmada da Kayseri kentinde 5 farklı mahallede tasarlanan kent bahçelerinin sağladığı ekosistem hizmetlerine odaklanılmıştır. Kişiye tahsis kent bahçeleri Kayseri kent genelinde çok çeşitli ekosistem hizmetleri sağlamaktadır. Bu bağlamda özellikle tozlaşma, gıda üretimi, genetik ve dekoratif kaynak sağlama, iklim düzenlemesi, kirli havanın filtrelenmesi ve hava kalitesinin düzenlenmesi, su ve katı atıkların arıtılması, erozyonun önlenmesi ve yüzeysel akışın kontrolü, oksijen üretimi, yaban hayatın desteklenmesi ve biyoçeşitlilik, toprak formasyonu ile toprağın üretkenlik fonksiyonunun geliştirilmesi, mekan hissi yaratmak, sosyal ilişkileri kuvvetlendirmek ve rekreasyonla ilgili ekosistem hizmetleri ön plana çıkmaktadır.

Kent bahçelerinin mevcut yeşil dokusunu oluşturan doğal ve egzotik bitki çeşitliliğinin oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir. Kent bahçeleri flora ve fauna için bir sığınak olmalarının yanı sıra mini biyotoplardaki doğal hayvan ve bitki türlerini korumaya yönelik bir biyotop işlevini de yerine getirirler (Meyer-Rebentisch, 2013). Bu bağlamda bahçe kullanıcılarının ticari tarımda yetiştirilmeyen, yerel (ata) tohumları yetiştirmeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca kent bahçeleri hem birçok doğal bitki türüne ev sahipliği yapmakta hem de birçok polinatöre (arı, kelebek, kuş vb.) habitat

oluşturmaktadır. Ayrıca ortak kullanım alanlarında kullanılan egzotik türler yerine doğal türlerin tercih edilmesi hem doğal ekosistemin güçlenmesini sağlayacaktır.

Borysiak vd. (2016)'da yaptıkları çalışmada da kent bahçelerinde kendiliğinden oluşan bu bitki örtüsü çeşitliliğinin ekolojik işlevlerin iyi bir biyogöstergesi olarak hizmet edebileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla kentsel alanlarda oluşturulacak olan kişiye tahsis kent bahçeleri hem fauna ve flora hem de kent insanı için sağladığı ekosistem hizmetleri açısından önem taşımaktadır.

Kent bahçelerinde sulama sistemi her bahçede bulunan vanalar ile şehir şebeke suyu ile damla sulama yöntemi ile yapılmaktadır. Bahçelerde yer üstü su kaynakları bulunmamaktadır. Oysaki dünyanın birçok yerinden kullanılan en yaygın yöntem bahçelerde yağmur suyu hasadıdır (Schneider ve Fauk, 2022). Su kullanımının çok önemli olduğu bu dönemde sürdürülebilir sulamanın gerçekleştirilmesi için kişiye tahsis kent bahçelerinde yağmur suyu hasadının yaygınlaştırılması, kullanıcıların teşvik edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak kır-kent arasında ekolojik temelli bir geçiş alanı olan kişiye tahsis kent bahçeleri, kentin yeşil alt yapı sistemlerini oluşturan diğer yeşil alanlarla ekosistem bütünlüğü içinde bağlantılılığı kuracak şekilde kent çeperlerinde planlanmalı ve verimli tarım arazileri üzerinde kurulmalıdır. Böylece bu araziler hem ekolojik yaşantı deneyim alanları olarak hizmet verecek hem de araziler amaç dışında kullanılmayacaktır.

KAYNAKLAR

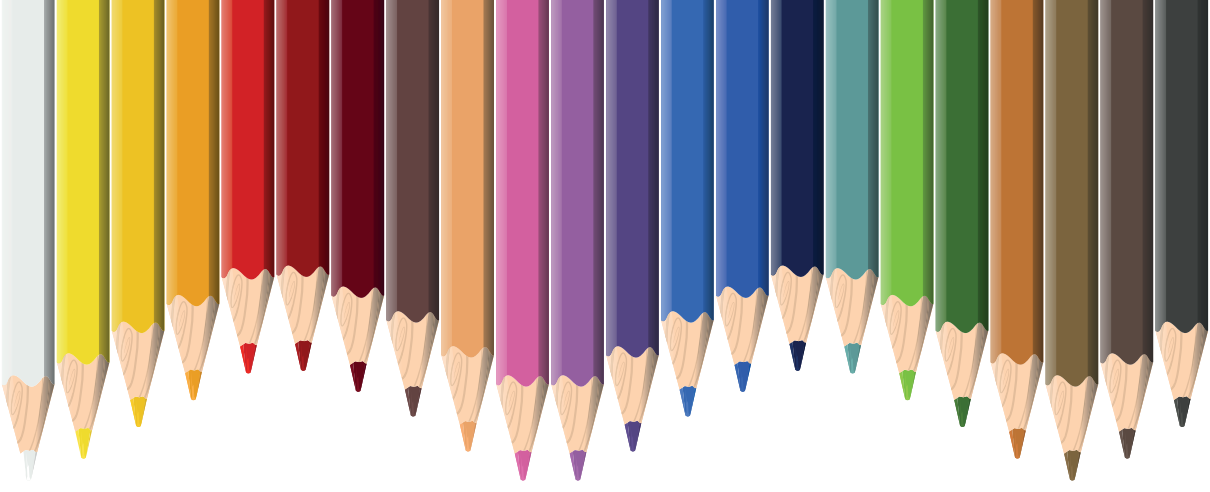
- Ahrné, K., Bengtsson, J., Elmqvist, T., 2009. Bumble bees (*Bombus* spp.) along a gradient of increasing urbanization. *PLoS ONE* 4 (5), e5574.
- Aksoy, Y., 2001. İstanbul Kenti Yeşil Alan Durumunun İncelenmesi, Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Albayrak, İ., 2012. “Ekosistem servislerine dayalı havza yönetim modelinin İstanbul – Ömerli Havzası örneğinde uygulanabilirliği”, Doktora Tezi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alberti, M., Marzluff, J.M., 2004. Ecological resilience in urban ecosystems: linking urban patterns to human and ecological functions. *Urban Ecosyst.* 7, 241–265.
- Anonim, 2023. <https://tr.foursquare.com/explore?mode=url&near=Kayseri%2C%20T%C3%BCrkiye&nearGeoId=72057594038236400&q=hobi%20bah%C3%A7esi>
- Ayers, A. C., Rehan, S. M., 2021. Supporting bees in cities: How bees are influenced by local and landscape features. *Insects*, 12, 128.
- Baldock, K. C. R., Goddard, M. A., Hicks, D. M., Kunin, W. E., Mitschunas, N., Morse, H., Osgathorpe, L.M., Potts, S.G., Robertson, K.M., Scott, A.V. & et al.. 2019. A systems approach reveals urban pollinator hotspots and conservation opportunities. *Nature Ecology & Evolution*, 3, 363–373.
- Barthel, S., Isendahl, C., 2013. Urban gardens, agriculture, and water management: sources of resilience for long-term food security in cities. *Ecol. Econ.* 86, 215–225.
- Becker, A. ve Schmal, P.C., 2010. *Urban Green European Landscape Design for the 21st century*, Schwaiger, E., Reisenberger, J., First Edition, Birkhauser Basel
- Bell, S., Fox-Kämper, R., Keshavarz, N., Benson, M., Caputo, S., Noori, S., Voigt, A.(Eds.), 2016. *Urban Allotment Gardens in Europe*. Routledge, London.
- Bolund, P., Hunhammar, S., 1999. Ecosystem services in urban areas. *Ecol. Econ.* 29, 293–301.
- Borysiak, J., Mizgajski, A., 2016. Cultural Services Provided By Urban Allotment Garden Ecosystems. *Ekonomia i Środowisko*, 4(59), s. 292-306
- Breuste, J., Artmann, M., 2015. Allotment gardens contribute to urban ecosystem-service: case study salzburg, Austria. *J. Urban Plann. Dev.* 141 (3), A5014005.
- Buchholz, S., Kowarik, I., 2019. Urbanisation modulates plant-pollinator interactions in invasive vs. native plant species. *Sci Rep* 9, 6375.
- Cabral, I., Costa, S., Weiland, U., Bonn, A., 2017. Urban gardens as multi-functional nature-based solutions for societal goals in a changing climate. In: Kabisch, N., Stadler, J., Korn, H., Bonn, A. (eds.). *Nature-based solutions to climate change adaptation in urban areas - Linkages between science, policy, and practice*. Springer, Berlin.

- Chu, J., (1998). Sosial and Environmental Restoration Through Therapeutic Community Gardens. Master The-sis. The Faculty of The Department of Environmental Studies. San Jose State Univ. San Jose C.A.
- Davies, Z.G., Fuller, R.A., Loram, A., Irvine, K.N., Sims, V., Gaston, K., 2009. A nationalscale inventory of resource provision for biodiversity within domestic gardens. *Biol. Conserv.* 142, 761–771.
- Dyderski, M. K., Wrońska-Pilarek, D. & Jagodziński, A. M., 2017. Ecological lands for conservation of vascular plant diversity in the urban environment. *Urban Ecosystems*, 20, 639–650.
- Dylewski, Ł., Maćkowiak, Ł. & Banaszak-Cibicka, W., 2020. Linking pollinators and city flora: How vegetation composition and environmental features shapes pollinators composition in urban environment. *Urban Forestry and Urban Greening*, 56, 126795.
- Dunne, T., Zhang, W., Aubry, B.F., 1991. Effects of rainfall, vegetation, and microtopography on infiltration and runoff. *Water Resources Research* 27, 2271–2285
- Galluzzi, G.s., Eyzaguirre, P., Negri, V., 2010. Home gardens: neglected hotspots of agro-biodiversity and cultural diversity. *Biodivers. Conserv.* 19, 3635–3654.
- Genter, C., Roberts, A., Richardson, J., Sheaff, M., 2015. The contribution of allotment gardening to health and wellbeing: a systematic review of the literature. *Br. J. Occup. Ther.* 78 (10), 593–605.
- Glover, T. D. (2003). The story of the queen anne memorial garden: resisting a dominant cultural narrative. *Journal of Leisure Research*, 35 (2): 190–212.
- Goddard, M. A., and Dougill, A. J. and Benton, T. G., 2010. Scaling up from gardens: biodiversity conservation in urban environments. *Trends Ecol. Evol.* 25, 90–98. doi: 10.1016/j.tree.2009.07.016
- Gómez-Baggethun, E., Barton, D.N., 2013. Classifying and valuing ecosystem services for urban planning. *Ecol. Econ.* 86, 235–245
- Haase, D., Larondelle, N., Andersson, E., Artmann, M., Borgström, S., Breuste, J., Gomez-Baggethun, E., Gren, Å., Hamstead, Z., Hansen, R., Kabisch, N., Kremer, P., Langemeyer, J., Rall, E.L., McPhearson, T., Pauleit, S., Qureshi, S., Schwarz, N., Voigt, A., Wurster, D., Elmqvist, T., 2014. A quantitative review of urban ecosystem service assessments: concepts, models, and implementation. *Ambio* 43, 413–433.
- Hawkins, J.L.; Mercer, J.; Thirlaway, K.J.; Clayton, D.A., 2013. “Doing” gardening and “being” at the allotment site: Exploring the benefits of allotment gardening for stress reduction and healthy aging. *Ecopsychology*, 5, 110–125.
- İçmeli, C., 2003. Kent Planlaması Davranış Psikolojisi, Basılmamış Ders Notları, Düzce
- Jim, C. Y. ve Chen, W.Y., 2009. Ecosystem Services and Valuation of Urban Forests in China, *Cities*, 187–194

- Kabisch, N., Frantzeskaki, N., Pauleit, S., Naumann, S., Davis, M., Artmann, M., Haase, D., Knapp, S., Korn, H., Stadler, J., Zaunberger, K., Bonn, A., 2016. Nature-based solutions to climate change mitigation and adaptation in urban areas: perspectives on indicators, knowledge gaps, barriers, and opportunities for action. *Ecol. Soc.* 21.
- Kardan, O.; Gozdyra, P.; Misic, B.; Moola, F.; Palmer, L.J.. 2015. Paus, T.; Berman, M.G. Neighborhood greenspace and health in a large urban center. *Sci. Rep.*, 5, 11610
- Keshavarz, N., Bell, S., 2016. A history of urban gardens in Europe. In: Bell, S., Fox-Kämper, R., Keshavarz, N., Benson, M., Caputo, S., Noori, S., Voigt, A. (Eds.), *Urban Allotment Gardens in Europe*. Routledge, London, pp. 8–32.
- Kılıç, H., 1995. İzmir Kenti Örneğinde Kent Küçük Bahçeleri Planlama Olanakları Üzerine Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi (yayımlanmamış), Ege Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bornova-İzmir, 105 s.
- Kingsley, J.Y.; Townsend, M.; Henderson-Wilson, C., 2009. Cultivating health and wellbeing: Members' perceptions of the health benefits of a Port Melbourne community garden. *Leis. Stud.*, 28, 207–219.
- Langemeyer, J., Latkowska, M.J., Gómez-Baggethun, E.N., 2016. Ecosystem services from urban gardens. In: Bell, S., Fox-Kämper, R., Keshavarz, N., Benson, M., Caputo, S., Noori, S., Voigt, A. (Eds.), *Urban Allotment Gardens in Europe*. Routledge, London, pp. 115–141.
- Lwasa, S., Mugaga, F., Wahab, B., Simon, D., Connors, J., Griffith, C., 2014. Urban and peri-urban agriculture and forestry: transcending poverty alleviation to climate change mitigation and adaptation. *Urban Climate* 7, 92–106.
- Mancebo, F. (2018). Gardening the city: Addressing sustainability and adapting to global warming through urban agriculture. *Environments*, 2018(5), 38. <https://doi.org/10.3390/environments5030038>
- McCracken, D.S.; Allen, D.A., 2016. Gow, A.J. Associations between urban greenspace and health-related quality of life in children. *Prev. Med. Rep.* 3, 211–221.
- MEA, 2005. *Ecosystems and Human Well-Being: Synthesis*. Millennium Ecosystem Assessment, Island Press, Washington, DC
- Meyer-Rebentisch, K. (2013). *Das ist Urban Gardening. Die neuen Stadtgärtner in ihre kreativen Projekte*. blv.
- Milligan C., Gatrell A., Bingley A., 2004. 'Cultivating health': therapeutic landscapes and older people in northern England, "Social Science and Medicine" no. 58, pp. 1781–1793
- Oğuz, D., 2000. Hobi bahçeleri ve Avrupa ülkelerinden örnekler. *Türk-Koop Ekin Dergisi*, 14.
- O'Reilly, J.A., 1999. "Community gardeners: Planting the seeds of a sustainable future". Theses and Dissertations (Comprehensive). 684. <https://scholars.wlu.ca/etd/684>

- Rost, A. T., Liste, V., Seidel, C., Matscherroth, L., Otto, M., Meier, F., & Fenner, D. (2020). How cool are allotment gardens? A case study of nocturnal air temperature differences in Berlin, Germany. *Atmosphere*, 2020(11), 500. <https://doi.org/10.3390/atmos11050500>
- Russell, R., Guerry, A.D., Balvanera, P. et al., 2013. Humans and nature: how knowing and experiencing nature affect well-being, "Annual Reviews Environment and Resources" no. 38, pp. 473–502
- Schneider , P. and Faulk , T. (2022). The role of allotment gardens for connecting nature and people . In: Human-Nature Interactions (ed. I. Misiune , D. Depellegrin , and L. Egarter Vigl). Cham : Springer . https://doi.org/10.1007/978-3-031-01980-7_21 .
- Shanahan, D.F.; Bush, R.; Gaston, K.J.; Lin, B.B., 2016. Dean, J.; Barber, E.; Fuller, R.A. Health benefits from nature experiences depend on dose. *Sci. Rep.*, 6, 28551
- Smith, R.M., Gaston, K.J., Warren, P.H., Thompson, K., 2006. Urban domesticgardens (VIII): environmental correlates of invertebrate abundance. *Biodivers. Conserv.* 15, 2515–2545.
- Somme, L., Moquet, L., Quinet, M., Vanderplanck M., Michez D., Lognay G., Jacquemart A.L., 2016. Food in a row: urban trees offer valuable floral resources to pollinating insects. *Urban Ecosystems*, 19, 1149–1161.
- Speak A., Mizgajski A., Borysiak J., 2015. Allotment gardens and parks: Provision of ecosystem services with an emphasis on biodiversity, "Urban Forestry and Urban Greening", no. 14, pp. 772–781
- Stolt, E. (1982). Vegetationens förmåga att minska expositionen för bilavgaser (The ability of vegetation in decreasing exposure to car fumes). Göteborgs Universitet på uppdrag av Göteborgs Hälsovarsavdelning (quoted from Svensson and Eliasson 1997, in Swedish).
- Theobald, D.M., 2004. Placing Exurban Land-Use Change in a Human Modification Framework, *Frontiers in Ecology and Environment*, 2:139–144.
- Tırnakçı, A., Özhancı, E., Aklıbaşında, M., 2018. Kişiy e Tahsis Kent Bahçeleri Kavramı ve Kayseri Kenti Örneği. Esra Mankan (Ed.), *Farklı Bakış Açılılarıyla Turizm Araştırmaları*, 64-84. İksad Publishing House
- Van den Berg, A.E., Winsum-Westra, M.v., De Vries, S., Van Dillen, S., 2010. Allotment gardening and health: a comparative survey among allotmentgardeners and their neighbours without an allotment. *Environ. Health* 9, 74.
- Wakefield, S., Yeudall, F., Taron, C., Reynolds, J., Skinner, A., 2007. Growing urban health: Community gardening in South-East Toronto, *Health Promotion International*, Volume 22, Issue 2, Pages 92–101, <https://doi.org/10.1093/heapro/dam001>
- Ward, K.T., Johnson, G.R., 2007. Geospatial Methods Provide Timely and Comprehensive Urban Forest Information. *Urban Forestry & Urban Greening*, 6:15–22

- Weinstein, N.; Balmford, A.; DeHaan, C.R., 2016. Gladwell, V.; Bradbury, R.B.; Amano, T. Seeing community for the trees: The links among contact with natural environments, community cohesion, and crime. *BioScience*, 65, 1141–1153
- Wood, C. J., Pretty, J., & Griffin, M. (2015). A case–control study of the health and Well-being benefits of allotment gardening. *Journal of Public Health*, 1–9. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdv146>
- WWF., 2018. Living Planet Report. (2018). Aiming higher. Grooten, M. and Almond, R.E.A.(Eds). WWF, Gland, Switzerland. ISBN 978-2-940529-90-2. Erişim Tarihi:20.09.2021). https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/lpr__2018_full_report.pdf
- Yılmaz, H., Turgut, H., Demircan, N., 2006. Erzurum kent halkının hobi bahçesi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1, 96-110.

Bölüm 2

AFET YÖNETİMİ VE MEKÂNSAL PLANLANMANIN KURUMSAL ALTYAPISI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME¹

SİNEM PELİN KAYNAR^{**}

¹ Bu çalışma “Afet ve risk yönetimi kapsamında Çankırı kent merkezindeki acil toplanma alanlarının uygunluk ve yeterliliklerinin analizi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^{**}Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı, E-mail: sinempelin96@gmail.com,

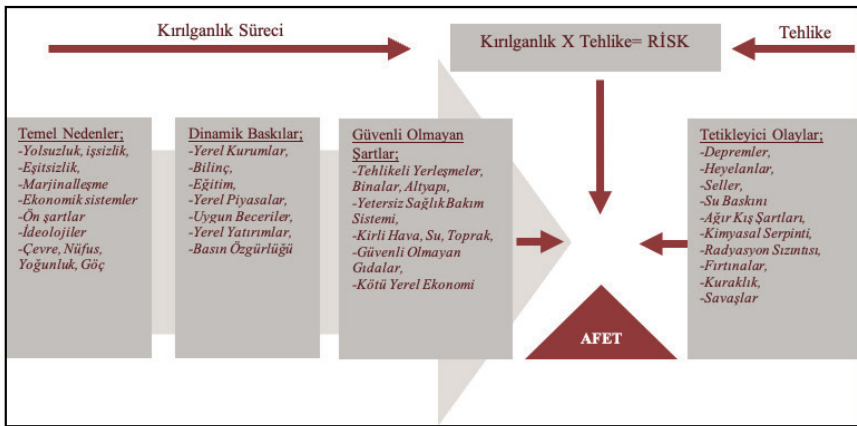
ORCID ID: 0000-0002-9328-1627.

GİRİŞ

Afetler “doğal ya da insan kaynaklı gelişerek kentsel alanlarda yaşamın devamlılığını durduran ya da sekteye uğratan, sosyal, ekonomik, toplumsal ve fiziksel zararlara neden olan olaylardır” (Meydan Yıldız, 2018: 112). Afetler, bir toplumun işleyişinde kendi kaynaklarını kullanarak başa çıkma kapasitesini aşan ciddi aksamaları ifade etmektedir (<https://www.ifrc.org.tr>, 2023). Can ve mal kayıplarına neden olmakla birlikte çevresel, ekonomik ve sosyal açılardan zarar verme potansiyeli bulunan doğal, insan veya teknolojik kökenli oluşan, olay veya olaylar zinciri olarak tanımlanan “tehlike” (Bektaş ve Sakarya, 2020) afetlerin çıkış noktası sayılmaktadır. “Risk” ise tehlikelerin birleşik etkilerinin, tehlikeye maruz kalan varlıkların veya kişilerin ve bu maruz kalan unsurların savunmasızlığının bir fonksiyonu olarak tasvir edilir (<https://www.undrr.org.tr>, 2023). Bu çalışmada literatür tarama metodu kullanılarak afet, tehlike ve risk kavramları ile afet türleri açıklanarak afetlerin çevresel, sosyal ve ekonomik etkileri irdelenmektedir. Ayrıca afet ve risk yönetim sistemi incelenerek Türkiye’de afet ve risk yönetiminde 2009 yılı sonrası kurumsal yapılanma planlama süreci ve işleyişiyle ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

1. KAVRAMSAL TANIM VE AÇIKLAMALAR

Tehlikenin olaya dönüşmesi irade dışında gelişen tehlikenin olası yıkıcı etkilerine karşı koruyucu önlemler alınabilir. Tehlikeye karşı alınan tedbirler ve yapılan müdahaleler doğrultusunda risk engellenebilir. Tehlike ve kırılganlığın var olduğu her durum bir risk oluşturmaktadır. Dolayısıyla, riskin azalması kırılganlık veya olası tehlikelerin azaltılmasına bağlıdır (Yavaşoğlu, 2017).

Şekil1. 1. Kırılganlığın gelişimi (Yavaşoğlu, 2017’den uyarlanarak yazar tarafından düzenlenmiştir)

Şekil1.1’de görüldüğü gibi, tehlike veya kırılabilirlik katsayısı ne kadar büyükse, afet etkileri o kadar yıkıcıdır. Tehlikeyi belirleme ve zarar azaltma önlemleri ne kadar başarılıysa kırılabilirlik o kadar düşük, afet zararlarının olası etkileri de önleyici tedbirlerin ve zarar azaltmanın başarısı oranında beklenenden daha az olacaktır (Yavaşoğlu, 2017).

Afetler, doğası gereği sadece bulunduğu ülkeyi etkilememekte, aynı zamanda, küresel düzeyde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Şengün ve Meydan Yıldız, 2017: 182). Afetlerin zararlarını azaltmada en önemli faktör ise planlama olmaktadır. Afet planlamaları genel olarak:

1. Afet öncesi için gerçekleştirilecek sakınım ve risk azaltma planlamaları,
2. Afet anında gerçekleştirilecek acil durum planlamaları,
3. Afetsonrası gerçekleştirilecek iyileştirme planlamaları aşamalarından oluşmaktadır (Meydan Yıldız ve Arslanoğlu, 2023a: 40).

Afet yönetiminin planlanması ve belirli bir kaynağın bu amaç doğrultusunda kullanılmasının sosyal ve ekonomik maliyetleri azaltarak can ve mal kayıplarını önleyebilir.

Afetler, sürekli olarak toplum yaşamında karşılaşılabilen, toplumun sosyo-psikolojik yaşamlarını etkileyen bir olgu olmasından dolayı çevresel ve sosyal sorun olan afete karşı toplumların birlikte hazırlıklı olmaları gerekmektedir (Sebahattin. T., 1998 aktaran Kurucu, 2010).

Afetlerin büyüklüğü genel afetin yol açtığı can kayıpları, yaralanmalar, yapısal hasarlar ve ortaya çıkan ekonomik ve sosyal kayıplarla ölçülmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Afetin büyüklüğüne etki eden faktörler ise; afetin fiziksel büyüklüğü, hızlı ve denetimsiz şehirleşme ve sanayileşme, yerleşme alanlarına olan uzaklığı, az gelişmişlik, yoksulluk, hızlı nüfus artışı, çevrenin tahribatı, eğitim eksikliği bilgisizlik ve toplumun afet olaylarına karşı önceden alabildiği önlemlerin ulaşabildiği düzey olarak sıralanabilmektedir (Ergünay, 2009: aktaran Karaarslan, 2015). Bu faktörlerden olayın fiziksel büyüklüğü ve yerleşme merkezlerine uzaklığı dışındakiler insanın faaliyetleriyle ilgilidir (Ergünay, 2002 aktaran Erkal ve Değerliyurt, 2009).

Sadece yerel toplulukları etkileyen ve etkilenen topluluğun yakınındaki yardıma ihtiyaç duyulan afetler “küçük ölçekli afetler”, bir toplumu etkileyen, ulusal veya uluslararası yardım gerektiren afetler “büyük ölçekli afetler” olarak tanımlanmaktadır. Zaman içinde kademeli olarak ortaya çıkan (kuraklık, çölleşme, deniz seviyesinin yükselmesi vb.) afetler “yavaş başlayan afetler”, hızlı veya beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan tehlikeli bir olay tarafından tetiklenen (volkanik patlama, deprem, sel, kimyasal patlama vb.) afetler ise

“aniden başlayan afetler” olarak isimlendirilmektedir (Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi 2015-2030, 2015).

Afetler ve riskler, doğal ve insan kaynaklı olmak üzere iki kategoride incelenebilmektedir.

1.1. Doğal Afetler ve Riskler

Doğal afetler, anlık olarak uzun süren sorunlara ve değişimlere toplumsal yıkımlara neden olan olaylar (Scheidegger, 1994 aktaran Erdiñç, 2018) ya da can veya mal kaybına neden olma potansiyeline sahip büyük ölçekli jeolojik veya meteorolojik olaylar olarak tanımlanmaktadır (<https://www.samhsa.gov.tr>, 2023).

Uluslararası ölçekte afet veri tabanı bulunan Afet Araştırma ve Epidemiyoloji Merkezi (CRED) tarafından doğa kaynaklı afetler; jeofiziksel (deprem, toprak kayması vb.), hidrolojik (sel, tsunami ve çığ vb.), meteorolojik (fırtına, kasırga vb.), klimatolojik (kuraklık, orman yangını vb.) ve biyolojik (salgın hastalıklar vb.) olarak sınıflandırılmaktadır (Erkan vd., 2021; <https://www.ifrc.org.tr>, 2023).

Dünya nüfusunun hızla artması, nüfusun afetler açısından riskli alanlarda toplanması, doğal kaynakların aşırı tüketimi, düzensiz kentleşme ve yetersiz altyapı doğal afet riskini artırmaktadır. Doğal afetlerin tanımları kısaca aşağıdaki gibidir.

Deprem

Yer yüzeyinin altındaki kayaların yer değiştirmesi veya yer küredeki volkanik veya magmatik faaliyetler nedeniyle yerin aniden ve hızlı bir şekilde sallanmasıdır. Depremler aniden, uyarı yapılmadan meydana gelir ve önlem alınmadığı takdirde ölümlere, yaralanmalara, yapısal hasarlara, barınakların ve geçim kaynaklarının kaybına ve kritik altyapının bozulmasına yol açabilir (<https://www.ifrc.org.tr>, 2023).

Depremlerin yol açtığı can kaybı ve hasar derecesi; depremin fiziksel büyüklüğüne, depremin odak derinliğine, alanının jeolojisine, depremin süresine, deprem odağına olan uzaklığa, depremin oluş zamanına, nüfus yoğunluğuna, yapı tekniğine, malzeme türü ve kalitesine, deprem bölgesinde yaşayanların deprem konusundaki bilgisine, depremle ilgili kurumsallaşma ve yönetime, ulusal gelir düzeyine bağlıdır (Taş, 2003).

Toprak kayması

Yokuş aşağı kaya, moloz, toprak veya çamurun kütle hareketidir. Çoğunlukla yerçekiminden kaynaklansa da deprem, yağış, yer altı suyu

basıncı, ormansızlaşma, erozyon, volkanik patlamalar, ekim ve inşaat sebebiyle yamaç dengesizleşmesi, kar veya buzul erimesinden dolayı da kaynaklanabilir (<https://www.ifrc.org.tr>, 2023).

Volkanik aktivite

Yerkabuğunun zayıf kısımlarından yer derinliklerinde bulunan magmanın yeryüzüne doğru yükselmesidir (Çalışkan, 2019).

Sel

Genellikle şiddetli yağışlardan, hızlı kar erimelerinden veya kıyı bölgelerinde tropik bir siklon veya tsunamiden kaynaklanmaktadır (<https://www.who.int.tr> , 2023).

Heyelan

Bir yamacın doğal stabilizesindeki bozulmalardan kaynaklanır, şiddetli yağmurlara eşlik edebilir veya kuraklıkları, depremleri veya volkanik patlamaları takip edebilirler. (<https://www.cdc.gov.tr>, 2023).

Tsunami

Deniz altındaki depremler veya volkanik patlamalar sonucu oluşan dev dalgalardır (<https://oceanservice.noaa.gov.tr>, 2023).

Çığ

30 ila 45 derecelik yamaçlarda bir dağdan aşağı hızla hareket eden büyük miktarda kardır (<https://www.ready.gov.tr>, 2023). Yağış, depremler veya kar örtüsünün zayıflaması gibi doğal kuvvetler tarafından tetiklenebilirler (<https://www.ifrc.org.tr>, 2023).

Kuraklık

Normal alınan yağışın altında bir yağış alan alanda yer altı suyunun azalmasına, nehir akışının azalmasına, mahsullerin zarar görmesine ve su kıtlığına neden olmasıdır (<https://education.nationalgeographic.org.tr>, 2023). Kuraklık olumsuz sonuçlarına göre dört sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar; Meteorolojik kuraklık; bir bölgenin uzun bir süre normal ortalama yağışlarının altında yağış almasıdır. Ayrıca hızını artıran rüzgârlar ve artan yüksek sıcaklıklarda süreçte etkili olmaktadır. Tarımsal kuraklık; toprağın nemliliğinde yaşanan azalma sonucunda tarımsal ürün miktarının düşmesidir. Hidrolojik kuraklık; yüzey ve yer altı sularının yetersiz gelmesiyle oluşmaktadır. Sosyoekonomik kuraklık; yaşanan kuraklık nedeniyle tarım ürünlerine, canlılara, su varlıklarına ve dolaylı olarak endüstrilere etkisiyle meydana gelmektedir (<https://sutema.org.tr> , 2023).

Orman Yangını

Orman, otlak veya çayır gibi doğal alanlarda gelen yangındır. Hem doğal(yıldırım) hem de insan faaliyetleri sonucunda oluşmaktır. Orman yangını riski aşırı kuru kuraklık gibi koşullarda ve şiddetli olan rüzgârlar sonucunda artmaktadır. Ulaşımı ve teknik altyapıyı kesintiye uğratabilmekte, hava kalitesinin bozulmasına ve mal, mahsul, kaynak, hayvan ve insan kaybına yol açabilmektedir (<https://www.who.int.tr> , 2023).

Fırtına

Yatay yönlü hava hareketi olan rüzgârın, estiği yere veya yüzeye doğru bir kuvvet uygulaması ve bu kuvvetin şiddetinin fazla olmasıyla ortaya çıkmaktadır (Çalışkan, 2019).

Salgın hastalık

Bir toplulukta veya bölgede belirli bir hastalığın beklenmedik, ani artışıdır. Bazı bulaşıcı hastalıklar küresel, bölgesel ve yerel düzeyde önemli sağlık tehditleri oluşturabilir ve salgınlara yol açabilmektedir (<https://www.ifrc.org.tr>, 2023).

Doğal afetler ikincil afetlere de neden olabilmektedir. Birincil bir afetin doğrudan veya dolaylı olarak neden olduğu herhangi bir şey, fiziksel yaralanma veya tahliye sonrası zihinsel zahmet “*ikincil afetler*” olarak kabul edilir. İkincil afetlerin en olumsuz yanı, genellikle mağdurun birincil afetin neden olduğu yıkımla uğraşmak zorunda olduğu sırada meydana gelmesidir. Bazı ikincil afetler, birincil afet yatıştıktan sonra yıllarca devam edebilmekte ve insanların hayatını birincil afetten daha fazla etkileyebilmektedir. Örneğin, deprem sonrasında, tsunami, temel hizmetlerin kesilmesi, yangın ve toprak kayması gibi ikincil afetler oluşabilirken, şiddetli yağışla birlikte temel hizmet kesintileri, toprak kayması ve taşkın gibi ikincil afetler olabilmektedir (<https://livejapan.com.tr>, 2023).

1.2. İnsan Kaynaklı Afetler ve Riskler

İnsanların neden olduğu ve insan yerleşimlerinin içinde veya yakınında meydana gelen olaylardır. Yangınlar, iklim değişikliği, göç hareketleri, KBRN (kimyasal,biyolojik,radyasyon ve nükleer) ve terör eylemlerini içermektedir (<https://www.ifrc.org.tr>, 2023). İnsan kaynaklı afetler, teknolojik sistemleri tehdit eder, sosyal çevreyi tehlikeye atabilir, can ve mal kaybına neden olabilir. Teknolojik afetlerin küresel bir etkisi de olabilir, örneğin; Çernobil nükleer santral patlaması (Aydınılmaz, 2021). İnsan kaynaklı afetlerin tanımları kısaca aşağıdaki gibidir.

Yangın

Hayat ve mülke zarar verip yıkıcı olan yanma olayıdır. Hızlı bir şekilde yayıldığı için ormanlar ve şehirler için büyük tehdit oluştururlar. Yangınlar sonucunda hava, su ve toprak kirlenmesi yaşanmaktadır (Gökçekuş vd., 2018).

İklim Değişikliği

Sera gazlarının (atmosferde ısıyı tutan) artması sonucu ortalama sıcaklıkların yükselmesiyle iklimin beklenmedik değişimlere uğramasıdır. 1800'lerden bu yana, öncelikle fosil yakıtların yakılması sera gazının artmasına neden olduğu için insan faaliyetleri iklim değişikliğinin ana itici gücü olmaktadır (<https://www.un.org.tr>, 2023).

Göç hareketleri

Çevreye ve toplumsal yaşama pek çok etkisi olmasından dolayı sosyal afet olarak tanımlanan göç (Konak, 2019), farklı nedenler sonucunda zorunlu veya isteyerek yaşanan yerin terk edilerek başka bir yere geçici ya da kalıcı olarak yerleşilmesidir. Göç edilen bölgelerde nüfus artışı sonucu altyapı yetersizlikleri ve plansızlık nedeniyle yeni afetlere neden olabilmektedir (Varol ve Gültekin, 2016).

Kimyasal tehditler

İşlenmiş veya doğal elementler, bileşikler ve bunların yan ürünleridir. Biyolojik tehditler ise virüs, bakteri, mantar ve parazitlerin parçaları veya ürettikleri ürünlerdir. Kimyasal ve biyolojik tehditlere belirli bir süre maruz kalma veya yeterli miktarda vücutta bulunması durumunda insan sağlığı olumsuz etkilenmektedir. Nükleer tehlikeler ise radyoaktif malzemelerin önemli seviyelerde salınımı veya canlıların radyasyona maruz kalmasıdır (Aydınyılmaz, 2021).

1.3.Afet ve Risklerin Çevresel, Sosyal ve Ekonomik Etkileri

Tarih boyunca yaşanan afetler, insan ve toplum hayatına çevresel, sosyal ve ekonomik alanlarda etki etmiştir. Afetler beklenilmeyen anlarda ve çok kısa sürede meydana gelerek insan ve toplum hayatlarını, yaşam şekillerini, düzenlerini ve planlarını kısa sürede değiştirebilme gücüne sahiptir. Afetlerin sayısal artışı ve yarattığı kayıplardaki hızlı yükseliş, ülkelerin kalkınma sürecini de olumsuz etkilemektedir. Afetler, yoksul, geri kalmış veya kalkınmakta olan ülkelerde daha fazla can ve mal kaybına yol açmaktadır (Meydan Yıldız, 2019: 390). Dolayısıyla afetlerin neticesinde meydana gelen can ve mal kayıpları ülkelerin ve toplumların gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Afetler, yaşandığı alanda kalkınmaya dair mevcut sorunları ortaya çıkarmakla birlikte sorunların daha da derinleşmesine neden olabilmektedir (East Asia Summit Earthquake Risk Reduction Centre (EAS ERR), 2023).

Afetlerin ölümler, yaralanmalar ve mal zararlarının yanı sıra biyo çeşitliliğin azalması, kirlilik, altyapı hasarları, kimyasal maddelerin çevreye salınması gibi çevresel etkileri bulunmaktadır (Middelmann, 2007 aktaran Yavuz vd. 2015). Toprağın bozulması veya gıda erişimindeki zorluklar gibi olumsuz daha kötü çevresel koşullar, geçim kaynakları için arazi, orman, mera ve deniz ortamı ürünlerine bağımlı insanlar için gıda güvenliğini kolayca tehdit edebilmektedir. Doğal kaynaklar azaldıkça, mevcut seçenekler daha sınırlı hale gelmekte, tehlikelere karşı yerel dayanıklılık ve afetlerden kurtulma kapasitesini azaltmaktadır. Afetlerin çevresel etkileri yeni ve istenmeyen sosyal şartlar oluşturabilmekte, yoksulluğun artmasıyla insanlar için zorunlu göçü yaratarak kırılganlık seviyesini daha da yükseltebilmektedir (East Asia Summit Earthquake Risk Reduction Centre (EAS ERR), 2023).

Afetlerin sosyal etkileri, afetin ardından meydana gelen can kaybı ve yaralanmaların, sosyal açıdan ortaya çıkan sonuçları ile birlikte, tarihi ve kültürel yapıda meydana gelen hasarları, travma vakalarındaki artışı, dolaylı etki olarak salgın hastalıkları ve sosyal ilişkilerin kesintiye uğramasını içermektedir (Erkan, 2010). Ruh sağlığı da afetler ile ilişkilidir. Afetler sonucu sosyal ve ekonomik olarak yaşanan kayıpların yanı sıra bireyler travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik etkilerde yaşamaktadırlar (Makwana, 2019).

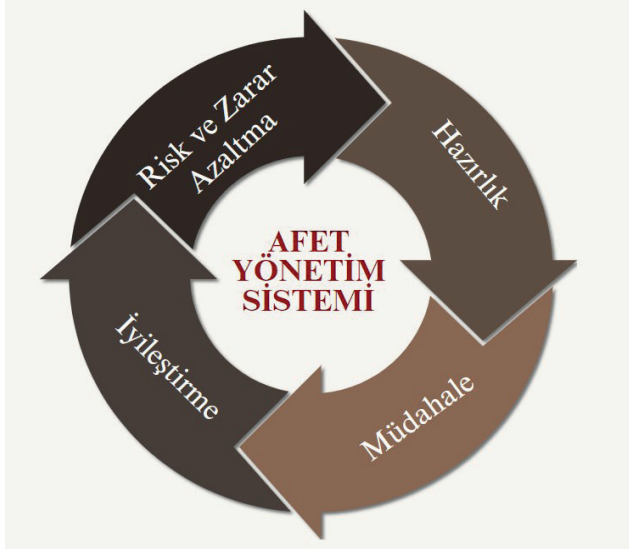
Afetlerin ekonomik etkileri incelendiğinde ise; enerji, ulaşım, altyapı, iletişim ve sanayi sistemlerinde olan etkileri doğrudan-birincil etki iken, afetten bir süre sonra ülke ekonomisini etkileyen; istihdam düzeyleri, iktisadi büyüme, enflasyon oranları, bütçe açığı, kamu harcamaları ve borç dengesindeki bozulmalar dolaylı-ikincil etkiler olarak ifade edilmektedir (Güvel, 2008 aktaran Altun, 2018).

2.AFET VE RİSK YÖNETİM SİSTEMİ

Afet risk yönetimi, olası afetlerin riskini önlemek, mevcut afet riskini azaltmak, afete karşı dayanıklılığının güçlendirilmesini ve afet kayıplarının azaltılmasını sağlamak için risk azaltma politikaları ve stratejilerinin uygulanmasıdır (<https://www.undrr.org.tr>, 2023).

2.1. Afet ve Risk Yönetiminin Aşamaları

Afet ve risk yönetimi aşamaları afet öncesi, anı ve sonrası olarak üç aşamadan oluşmaktadır ve her aşama kendi içinde müdahaleler barındırmaktadır. Şekil 2.1.'de gösterildiği gibi bu müdahaleler birbirine zincir gibi bağlıdır ve bir aşamada yapılanlar diğer müdahaleleri olumlu ve olumsuz olarak etkilemektedir.

Şekil2. 2. Kırılğanlığın gelişimi (<https://www.medak.org.tr>' den uyarlanarak yazar tarafından düzenlenmiştir, 2023)

2.1.1. Afet Öncesi

Afet öncesi yapılan çalışmalar afet sırasındaki çalışmaları doğrudan etkilemektedir. Bu aşamalar afetlerden önce can ve hasar kaybının en aza indirilmesini sağlamaktadır. Zarar azaltma ve afete hazırlık olarak iki aşamadan oluşmaktadır.

Zarar azaltma

Bu aşamada, önlemenin mümkün olmadığı bir afetin etkisinin hafifletmesi amaçlanmaktadır (<https://higuide.elrha.org.tr>, 2023). Yeni bir afet olana kadar devam eden iyileştirme ve yeniden yapım aşamalarından oluşmaktadır. Ülke, bölge ve kent düzeyinde uygulanmaktadır (Şengün ve Temiz, 2007). Zarar azaltma aşamasında aşağıdaki çalışmalar yapılmalıdır (Karaaslan, 2015):

- Yasal mevzuatların (afetler ile ilgili) incelenerek ihtiyaç dâhilinde yeniden düzenlenmesi,
- Olası afet riski taşıyan bölgelerin tespiti ve gerekli önlemlerin alınması,
- Ülke, bölge ve kent düzeyinde olası afetlere karşı uygulanacak olan müdahale sistemlerinin oluşturulması,
- Afet riski taşıyan her bölge veya kentte kent bilgi ve coğrafi bilgi sistemlerinin oluşturulması,
- Afet sonrasında oluşan zararların karşılanması için etkin bir sigorta sisteminin kurulması,

- Önceden tahmin için erken uyarı ve kontrol sistemlerinin kurulup geliştirilmesi,
- Olası afetlere karşı eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının yapılması.

Bu çalışmaların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için kurumlar arası işbirliğinin ve koordinasyonun üst düzeyde olması gerekmektedir. Bu çalışmalar düzenli ve gerekli özeni verilerek yapılırsa diğer aşamaların (hazırlık, iyileştirme ve yeniden inşa) daha rahat yapılmasını sağlayacaktır (Karaaslan, 2015).

Hazırlık aşaması

Acil durum tatbikatları veya yardım malzemelerinin lojistik merkezlerde önceden stoklanması gibi, toplulukları bir afete hazırlamayı amaçlayan faaliyetleri (<https://higuide.elrha.org.tr>, 2023). Bu evrede insan canı ve malı ile milliservetleri, afetlerin yıkıcı etkilerinden koruyacak faaliyetler yürütülmesidir (Gökçe ve Tetik, 2012). Bu faaliyetler aşağıdaki gibidir (Şahin, 2009);

- Afet yönetimi ile ilgili merkezi düzeyde planların hazırlanması ve geliştirilmesi,
- İl ve ilçe düzeyinde “Acil Yardım Planlarının” hazırlanması ve geliştirilmesi,
- Bu planlarda görevli personelin görev tanımlarının belirlenmesi ve bu personelin eğitim ve tatbikatlarla bilgi düzeylerinin geliştirilmesi,
- Gerekli olduğunda bölge donanım merkezlerinin kurulması ve malzeme stokunun yapılması,
- Arama- kurtarma çalışmalarının koordinasyonunun sağlanması, geliştirilmesi ve eğitimi,
- Erken uyarı sistemlerinin kurulup, işletilmesi ve geliştirilmesi gibi ana faaliyetler sayılabilir.

Hazırlıklı olabilmek için, eğitimli kadroların, donanımların, malzemelerin doğru noktalarda konumlandırılması gerekmektedir. Çok sayıda resmi, özel birim ve toplum kuruluşlarının eşgüdümü, ortak eğitim ve donanımı sağlanmalı, toplumun her kademesinde gerekli önlemler alınmalıdır (Gülkan ve diğ., 2003 aktaran Gökçe ve Tetik, 2012).

Afet öncesinde yapılması gereken zarar azaltma ve hazırlık aşamalarını çalışma konusu olan deprem afeti özelinde incelediğinde; olası deprem için zarar azaltma” içinde hassas binaları güçlendirme, sismik izolasyon /tepki kontrol sistemlerinin kurulumu yer alırken,“olası depreme hazırlık” içinde ise deprem gözleme sistemlerinin inşaatı ve işletilmesi, deprem tehlike haritalarının hazırlanması, gıda ve malzeme stoklama, acil durum tatbikatı,

erken uyarı sistemlerinin yapımı ve acil durum kitlerinin hazırlanması faaliyetleri yer almaktadır (Meydan Yıldız ve Aslanoğlu, 2023b: 60; <https://www.adrc.asia/tr>, 2023).

2.1.2. Afet Anı

Afet anında yapılacak faaliyetler, devletin bütün kaynaklarının en etkili yöntemlerle ve hızlı şekilde çok iyi bir koordinasyon ile kullanılmasını amaçlamaktadır. Hazırlık, yetki sorumluluklara ihtiyaç duyulmaktadır (Özmen ve Özden, 2015).

Acil Müdahale Aşaması

Bu aşamada hızlı değerlendirmeler yapılarak, gıda ve gıda dışı maddelerin temini, su temini, arındırma ve hijyen hizmetleri ve sağlık ve barınak ihtiyaçları cevap verilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu faaliyetler, en kısa sürede ve en uygun yöntemlerle gerçekleştirilmelidir (Gökçe ve Tetik, 2012).

Afetten sonra, ihtiyaç duyulan insani hizmetleri karşılamak afet öncesi oluşturulan deneyimli kadroların işidir. Deneyim sahibi olamayan ve geçici görevli ekiplerle hizmet sunarak etkin olmak mümkün değildir. Bugüne kadarki uygulamalar, yaşamsal öneme sahip olan afet olayına karşı sadece kamu kurum ve kuruluşların imkânları ile mücadelenin sağlanamayacağını göstermiştir (Gökçe ve Tetik, 2012).

Afet anında yapılması gereken acil müdahale aşamasına konu olan deprem afeti özelinde incelediğinde; “olası deprem için acil müdahale” içinde ekiplerin olay yerine yönlendirilerek kurtarma çalışmalarına başlaması, ilk yardımın sağlanması, yangın var ise yangına müdahalede bulunulması ve ikincil depremler sonrasında oluşabilecek tehditlerin önlenmesi faaliyetleri yer almaktadır (<https://www.adrc.asia/tr>, 2023).

2.1.3. Afet Sonrası

Afet sonrası aşaması iyileştirme ve yeniden inşa olmak üzere iki alt aşamadan oluşmaktadır.

İyileştirme

Afete maruz kalanların yaşamsal koşullarının yeniden düzenlenmesini sağlamak ve olası riskleri azaltmak için gerekli düzenlemelerin yapıldığı çalışmalardır (Gökçe ve Tetik, 2012). Öncelikle afete uğrayan yerleşimlerin, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının en kısa sürede karşılanmasıdır. Bu çerçevede (AFAD, 2013-2017 stratejik planı, 2012):

- Afetten etkilenenlerin normal hayatlarına dönmesini sağlayıcı tedbirler,
- Güvenli alan seçiminin yapılması,

- Barınma imkânlarının oluşturulması,
- Afete maruz kalan yerlerin imar, plan, proje düzenlemelerinin yapılması,
- Afet sonrası yeniden ve güvenli yapılaşma gibi önlemlerin alınması gerekmektedir.

İyileştirme çalışmalarının başlıca amacı, afetzedelerin mümkün olan en kısa sürede yeniden normal hayata dönüşünün gerçekleştirilmesidir. Ve yaşanan afetin büyüklüğüne göre afetin hemen sonrasında başlayıp birkaç yıl sürebilen tüm faaliyetlerdir (Gökçe ve Tetik, 2012 aktaran Karaaslan, 2015). Barınma ihtiyacının en kısa zamanda sağlanması gerekmektedir. Bunun için genellikle geçici barınma imkânlarından olan çadır kentler, taşınabilir kentler ve prefabrik yapılar inşa edilmektedir (Gökçe ve Tetik, 2012).

Yeniden inşa

Afet nedeniyle etkilenen insanların afetten önceki yaşamlarına dönmelerini sağlamak uzun dönem süren plan ve çalışmalardan oluşmaktadır. Yıkılan yapıların yeniden inşa edilmesi, ekonomik ve sosyal düzenin yeniden kurulması gerekmektedir (Karaaslan, 2015). Afetin yarattığı zararları tespit edebilmek için hasar tespit çalışmaları yapılarak düzeltmelerin ne ölçüde yapılacağı belirlenmektedir (Ceber, 2005).

Afete uğramış bölgelerde yapılması gereken diğer bir çalışma da anket çalışmasıdır. Anket çalışması, afete maruz kalmış insanların sosyo-ekonomik durumunun öğrenilmesi açısından yararlıdır. Anket çalışmaları planlama ve yeniden inşa aşaması için önemli veriler sağlayacaktır (Özel, 2013 aktaran Karaaslan, 2015).

Afet sonrasında yapılması gereken iyileştirme ve yeniden inşa aşamasına çalışma konusu olan deprem afeti özelinde incelendiğinde; “olası deprem için iyileştirme ” içinde deprem sonrası depremzedelerin tedavilerinin sürdürülmesi, barınma ihtiyaçları için çadır köylerinin kurulması ve geçici konutların inşaatı, geçim ve psikolojik desteklerin sağlanması faaliyetleri yer almaktadır. “Olası deprem için yeniden inşa ” kapsamında da afet sonrasında oluşan zararların tespiti sonucunda afete dayanıklı yeniden konut inşaatı bulunmaktadır (<https://www.adrc.asia/tr>, 2023).

3. TÜRKİYE’DE AFET VE RİSK YÖNETİMİNDE 2009 YILI SONRASI KURUMSAL YAPILANMA

Ülkemizde, afet yönetim süreci genellikle büyük afetler sonucunda çıkarılan kanunlarla gelişim göstermiştir. Uzun yıllar boyunca afetler neticesinde yapılan çalışmalar yara sarma şeklinde devam etmiştir. Bu durum büyük can ve mal kayıplarına sebebiyet vermiştir (Doğan, 2023). 17 Ağustos

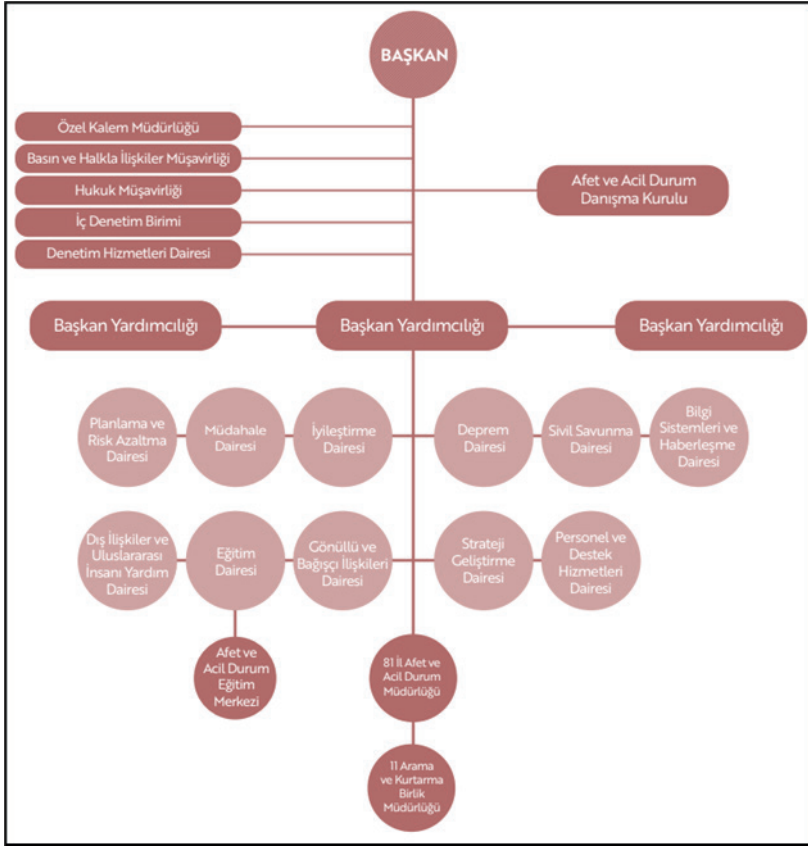
1999 Marmara depremi sonrası Türkiye’de afet yönetimi ve koordinasyonunda dönüm noktası olmuştur. Geniş çaplı can ve mal kaybına neden olan Marmara depremi ülkemizde afet yönetimi konusunu tekrardan gözden geçirilmesinin gerektiğini acı bir şekilde ortaya koymuştur. Kurumların afetlerle ilgili yetki ve sorumluluklarının tekrardan tanımlanması gerektiğini ve acil bir durumda koordinasyonun tek bir elde toplanmasını zorunlu kılmıştır (<https://www.afad.gov.tr>, 2023).

Bu doğrultuda afetler konusunda merkezi ve yerel düzeyde etkinliğin artırılması ve ilgili kurumların bir merkezde toplanarak daha iyi organize olması amacıyla 2009 yılında 5902 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı acil durumlar ve sivil savunmaya yönelik faaliyetleri yürütmek üzere kurulmuştur (Doğan, 2016).

Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD)

4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı İçişleri Bakanlığına 5 Temmuz 2018 tarihinde bağlanmıştır. Başkanlık afetlerin önlenmesi, zararlarının azaltılması, müdahale edilmesi ve sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının hızlıca tamamlanması için gerekli olan faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesi ve etkin uygulanabilmesi için ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında işbirliği sağlayan çok yönlü, aktörlü bu alanda kaynakların doğru kullanılmasını amaçlayan, disiplinler arası çalışmaya odaklı, esnek ve dinamik yapıdan oluşan kurumdur.

Afetlerin neden olduğu zararların önlenmesi için tehlike ve risklerin önceden tespitini, olası afet öncesi meydana gelmesi mümkün olan zararları önleyen önlemlerin alınmasını, etkili müdahale ve koordinasyonun sağlanması, afet sonrasında iyileştirme çalışmalarının bütün olarak yürütülmesidir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı merkez teşkilatının organizasyon şeması Şekil3.1’te gösterilmiştir.

Şekil 3. 1. AFAD Organizasyon Şeması (AFAD 2019-2023 Stratejik Plan, 2019)

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, afet ve acil durumlara ilişkin tek yetkili kurumdur. Afet ve acil durumun büyüklüğüne ve niteliğine göre gerek Genelkurmay Başkanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve ilgili diğer bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde faaliyetlerini sürdürmektedir (<https://www.afad.gov.tr>, 2023).

Afet ve Acil Durum Yüksek Kurulu

Olası afetlere yönelik risk faktörlerinin belirleyerek afet öncesinde yapılması gereken koruyucu ve önleyici faaliyetler ile afet sonrasında yapılması gerekli olan çalışmalar hakkında önerileri sunmak, afetlere yönelik politikaları belirlemek amaçlanmıştır.

İçişleri Bakanının başkanlığında; Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler, Hazine ve Maliye, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Tarım ve Orman, Sağlık, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ilgili bakan yardımcılar, Deprem Araştırma Enstitüsü, Türkiye Kızılay Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve temsilcilerinden oluşmaktadır.

İçişleri Bakanı tarafından eğer gerekli görülür ise kurul toplantılarına bakanlık, kamu kurum ve kuruluşu, üniversite ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve konu ile ilgili uzmanlar çağrılabilir. Yılda iki kez toplanan kurul ihtiyaç olduğunda İçişleri Bakanının çağrısı üzerine olağanüstü toplanabilir. Kurulun sekreteryasını Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı yürütür (<https://www.afad.gov.tr>, 2023).

Afet ve Acil Durum Koordinasyon Kurulu

AFAD Başkanlığı afet yönetimi ve saha organizasyonlarında afet ve acil durumların ortaya çıkaracağı durumlarla ilgili olarak; hayat kurtarmak, hayatı en kısa sürede normale döndürmek, yaralanmaları azaltmak, çevre ve kültürel mirası korumak, halk sağlığını korumak ve sürdürmek, mülkiyeti korumak, ikincil afet etkilerini azaltmak, sosyal ve ekonomik kayıpları azaltmak, kaynakların etkin kullanımını sağlamak ve ulusal müdahale planları doğrultusunda çeşitli kurum ve kuruluşların sorumluluklarını belirlenmektedir (<https://eforosgb.com.tr>, 2023).

Deprem Danışma Kurulu (DDK)

AFAD'ın bünyesinde bulunan kurul; olası depremlerden korunmak, zararlarını en aza indirmek, deprem sonrasında yapılması gerekli olan faaliyetler ile ilgili öneriler sunmaktır. Ayrıca deprem ile ilgili yapılan araştırmalar için politika ve öncelikleri belirlemek için “Deprem Stratejisi Geliştirme Çalışması” başlatılmıştır (<https://www.afad.gov.tr>, 2023).

İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri

Afet ve acil durum yönetiminin tüm öğelerini içinde bulunduracak şekilde illerde başkanlığın valiye bağlı olduğu il afet ve acil durum müdürlükleri kurulmuştur. Valinin sorumluluğu ise müdürlüğün idaresi ve ildeki afete yönelik faaliyetlerin yönetimidir. Müdürlük personelinin geçici olarak il dışında görevlendirilmesi başkanlık ve/veya vali tarafından yapılmaktadır. Müdürlüğün görevleri ise gerekli hazırlıkları tehlike ve riskleri belirleyerek yapmak, risk azaltma, müdahale ve iyileştirme il planlarını, idareler ve kurum kuruluşlarıyla koordinasyonlu olarak hazırlamak ve uygulamak, yönetim merkezini etkili bir şekilde yönetmek ve güvenli haberleşmeyi sağlamak, afet ve acil durumda arama kurtarma malzemelerinin yeterliliğinin sağlanması, halkın sağlık, barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılacak malzemelere (gıda, araç, gereç) yönelik depoların kurulması ve meydana gelen kayıp ve hasarların tespitini yapmaktır (<https://tokat.afad.gov.tr>, 2023).

Gönüllü Örgütlenmeler

Afet yönetiminin etkili bir şekilde sağlanmasında yalnızca devlet, kamu kurum ve kuruluşlarının sorumluluğu bulunmamakta sivil

toplum kuruluşları ve gönüllülerin yani toplumun bütün bireylerinin de sorumlulukları bulunmaktadır. Başlıca örgütler; Türk Kızılay Derneği, AFAD Gönüllüleri ve Arama Kurtarma Derneği sayılabilir. Türk Kızılay Derneği, sosyal yardım, afet yönetimi, sağlık hizmetleri ve kan hizmetleri vb. alanlarda görev yapan, kamu otoritelerine yardımcı insani yardım kuruluşudur (AFAD Sözlüğü, 2014).

Toplum ve kurumsal yapıların afet risklerinin azaltılması ve kayıpların önlenmesini sağlayabilmesi için iş birliği içinde çalışması gerekmektedir. Bu doğrultuda AFAD Başkanlığı tarafından afetlere hazırlık kültürünün gelişmesi ve yerleşmesi için AFAD Gönüllük sistemi başlatılmıştır. Sistemde afet öncesi, anı ve sonrasında ihtiyaç duyulan alanlarda gönüllü olan bireylere eğitim verilerek toplumun adetlere karşı dirençli olmasını sağlamak amaçlanmaktadır (<https://www.afad.gov.tr>, 2023).

Arama Kurtarma Derneği (AKUT)

Derneğin görevleri; afet nedeniyle zor durumda kalan insanların resmi veya özel ekipler tarafından aranması ve kurtarılması aynı zamanda afetzedelere acil müdahale yaparak zarar görmeden sağlık merkezine ulaştırması çalışmalarını kapsamaktadır. Ekip, özel olarak arama-kurtarma ve yardım eğitimi almış profesyonellerden oluşmaktadır (AFAD Sözlüğü, 2014).

3.1. Afet ve Risk Yönetiminin Planlardaki Yeri

Afet yönetiminde planlama, olası risklerin tahmin edilerek olumsuz olayların ortadan kaldırılmasında gerekli ihtiyaç ve kaynakların önceden saptanmasını gerektirir. Afet ve acil yardım planlarının hedefleri; can ve mal güvenliğinin sağlanması, ikincil afetlerin önlenmesi, hizmet-iş sürekliliğinin aksamaması için gerekli önlemlerin alınması ve tarihi, kültürel ve doğal varlıkların korunmasıdır. Afet planlamasının istenilen sonucu verebilmesi, mevcut durumu en iyi şekilde analiz etmek, öncelikleri ve hedefleri belirlemek, planı hazırlamak, uygulamak ve güncellemek aşamalarının uygulanmasına bağlıdır (<https://www.medak.org.tr>, 2023).

Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP)

Deprem riskini azaltma, sonuçlarının üstünden gelebilen afete hazırlıklı ve dirençli bir toplumun oluşturulması, kurumsal altyapının geliştirilmesi ve AR-GE faaliyetlerinin önceliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Planının hedefleri; depremin yol açabileceği zarar ve kayıpları önlemek veya etkilerini azaltmak, güvenli, sürdürülebilir ve dirençli yaşam çevreleri oluşturmaktır (Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2023, 2013).

Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP)

AFAD koordinasyonunda afet risklerini azaltmak için hazırlanan ulusal bir plandır. Türkiye’de yaşanabilecek her tür ve ölçekteki afetler için risk azaltma çalışmalarını yapacak kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve gerçek kişileri kapsamaktadır.

Amaç; afetlerin neden olabileceği fiziksel, sosyal, ekonomik, çevresel, psikolojik zarar ve kayıpların önlenmesi veya etkilerinin en aza indirilmesi ayrıca dayanıklı, güvenli, hazırlıklı, sürdürülebilir, afete dirençli yaşam çevrelerin oluşturulması ve afet öncesinde hazırlanarak uygulanması gereken afet risk azaltma çalışmalarının temel prensiplerinin belirlenmesidir (<https://www.afad.gov.tr>, 2023).

Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)

TAMP’IN amacı, afet ve acil durumlara müdahalede görev alacak sorumluluklarını tanımlamak ve müdahale planlamasının temel prensiplerini belirlemektir (TAMP, 2014). Hedefleri; daha fazla hayat kurtarmak, olaylara planlı ve hızlı müdahale gerçekleştirmek, afet nedeniyle kesinti yaşanmış hayatı en kısa sürede normale döndürmek, çevreyi, kültürel mirasları, mülkiyeti, halk sağlığını korumak ve sürdürmek, sosyal ve ekonomik kayıpları, ikincil afetlerin etkilerini azaltmak ve kaynakların etkin kullanımını sağlamaktır.

Müdahale planlamasının temel prensiplerini belirlemede görev alanlar; bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), özel kuruluşlar ve gerçek kişilerdir. Görevli kurum ve kuruluşlar; AFAD ve Sivil Toplum Kuruluşları, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Türkiye Kızılay Derneği, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği, Genelkurmay, Dışişleri- İçişleri, Sağlık, Ulaştırma ve Altyapı, Ekonomi, Tarım ve Orman, Sanayi ve Teknoloji, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Aile ve Sosyal Politikalar ve Milli Eğitim Bakanlığıdır (TAMP, 2014).

Kalkınma Planları

Çalışmanın sınırlandırılmasına göre belirlenen 2009 yılını ve sonrasını kapsayan Kalkınma Planları Dokuzuncu, Onuncu ve On birinci Kalkınma Planlarıdır. Bu nedenle sadece bu üç Kalkınma Planı incelenmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013):

Bu dönemde afet yönetimine hemen hemen hiç değinilmemiştir. Planda afet yönetimindeki kamu kurum ve kuruluşlarının yetki, görevlerinde karmaşa yaşandığına rastlanmaktadır. Bu nedenle genel kurumsal yapının gözden geçirilmesi raporu hazırlanmıştır. Kırsal kesimlerde afet riski yüksek

yörelere öncelik verileceği yer almaktadır. Planda afet kavramı ile ilgili mühendislik-mimarlık, inşaat ve müteahhitlik hizmetleri alt başlıklarında bir açıklama yer almamaktadır.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018):

Bu dönemde Dokuzuncu kalkınma planına göre afet ve afet risklerinden çok daha fazla değinilmiştir. Planda yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir çevre başlığı altında afet yönetimi bir başlık altında değerlendirilmiştir. Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı ile Ulusal Afet ve Acil Durum Müdahale Planı hazırlanmıştır. AFAD ve İl özel idarelerine bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlüklerinin olası afetlere yönelik risk azaltma ve hazırlık çalışmalarının iyileştirilmesi konusunda görevli olan kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Afetlerin ekonomik, sosyal ve fiziki altyapı maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle kalkınma politikasındaki öneminin arttığı belirtilmiş ve afet öncesi risk azaltma politikalarının önemi artmıştır. 2012 yılında, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu (6306 sayılı) güvenli ve kaliteli yerleşimlerin kurulması için çıkarılmış olup aynı yıl deprem sigortasına ilişkin kuralları belirlemek için de Afet Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır.

Planda afet yönetiminin etkinleştirilmesiyle ilgili merkez-yerel ilişkisinin güçlendirilmesi amacıyla düzenlemelerin yapılması ve sorumlu birimlerin kapasitelerinin artırılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Etkin ve kesintisiz haberleşme için iletişim altyapısının güçlendirileceği belirtilmiştir. Afetlere daha dayanıklı olarak bina ve altyapı tesislerinin inşa edilmesi sağlanacak, denetimi yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla güçlendirilecektir. Türkiye'nin afet ve acil durum yaşayan ülkelere dönük yardım kapasitesinin ve kurumsal işbirliklerinin artırılması belirtilmiştir.

On birinci Kalkınma Planı (2019-2023):

Onuncu kalkınma planına göre afet ve afet risklerine daha fazla değinilmiştir. Yaşanabilir şehirler, sürdürülebilir çevre başlığı altında; Talep ve tüketimin arttığı dünyada sürdürülebilir çevre ve doğal kaynak yönetimi ile yaşanabilir kentlerin inşası gittikçe önem kazanmakta ve kentsel dönüşüm daha da önem kazanmaktadır. Kentsel dönüşüm ile afet tehlikesi ve riski altındaki alanların, yapıların bulundukları arsa ve arazilerin standartlara uygun güvenli hale getirilmesinden bahsedilmiştir. Afet riskli alanların tespiti ve ilanı üzerinde durulmuştur.

AFAD tarafından hazırlanan Afet Riski Azaltma Sisteminin kullanılması sağlanacağı mekânsal planlama faaliyetlerinde afet tehlikelerine (tüm afet türlerine göre afet tehlike haritaları) risklerine uygun imar planlaması yapılması sağlanacağı belirtilmiştir. İşbirliği faaliyetlerini ülke genelinde

artırarak afet risk ve zarar azaltma çalışmalarının yapılacağı ve bu doğrultuda Türkiye Afet Türkiye Afet Risk Azaltma Planı hazırlanacağı belirtilmiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, <https://www.sbb.gov.tr>, 2023).

Mekânsal Planlar

Yerleşim yerlerinin mekânsal planları yapılırken güvenliği sağlayacak biçimde planlama ilkeleri ve esasları ışığında kararlar alınması gereklidir (Meydan Yıldız ve Temur, 2022: 97-98). Kentler doğal afetler dikkate alınarak planlanmadığı takdirde afetlere dirençlilik azalmakta ve kırılganlıklar başlamakta ve dirençli sosyo-mekânsal bir yapı kurabilmek için mevcut durumdaki yerleşim alanlarında afet risklerinin azaltılması sağlanmalıdır (Meydan Yıldız, Temur ve Kavak, 2023: 391). Ülkemizde yasal olarak İmar Kanunu ve yönetmelikleri ışığında planlama faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde her plan kademesi için afetler ile ilgili belirlenen ilkeler yer almaktadır. Bunlar aşağıda açıklanmıştır.

“Genel planlama” esaslarında; her tür ve ölçekteki mekânsal planlar afet, jeolojik ve doğal veriler esas alınarak planlanmakta ilgili standartlara gösterim tekniklerine ve tanımlara uygun olarak hazırlandığı, Araştırma ve analiz maddesinde; afet ve diğer kentsel risklerin yüksek olduğu yerleşmeler veya yapıları kentsel çevre için, gerekli görülmesi halinde kentsel risk analizleri veya sakınım planlaması çalışmaları yapılır. Afet ve diğer kentsel riskler için yapılmış risk azaltıcı tedbirler planlarda esas alındığı, Planlama alanı maddesinde; tehlike ve risklerin analiz edilerek afet zararlarının azaltılmasına yönelik tedbirlerin alındığı yer almaktadır.

“Çevre Düzeni Planı” hazırlanırken afet tehlikelerine ilişkin mevcut jeolojik etütler ve raporlar dikkate alınarak riskleri azaltıcı önerilerin dikkate alındığı yer almaktadır.

“İmar Planları” doğrudan veya dolaylı olumsuz insan sağlığı ve güvenliğini etkileyen dere koruma kuşakları, taşkın risk alanları, enerji nakil hatları, afete maruz alanlar ve benzeri alanlara ilişkin kurum ve kuruluş görüşleri imar planlarına yansıtıldığı, afet ve acil durumlarda ihtiyaç duyulabilecek açık alan, yol ve diğer mekânsal ihtiyaçların belirlendiği, yerleşilebilir alanların belirlenmesi amacıyla eşik analizleri hazırlanmaktadır. Eşik analizlerinde doğal ve fiziki veriler ile afet tehlikeleri analiz edilerek bir arada değerlendirildiği yer almaktadır.

“Nazım ve Uygulama İmar Planı ” doğal afet tehlikeleri ve kentsel riskler, varsa risk yönetimi ve sakınım planlarına göre yerleşime uygunluk haritaları hazırlanarak Nazım ve Uygulama imar planları hazırlandığı yer almaktadır.

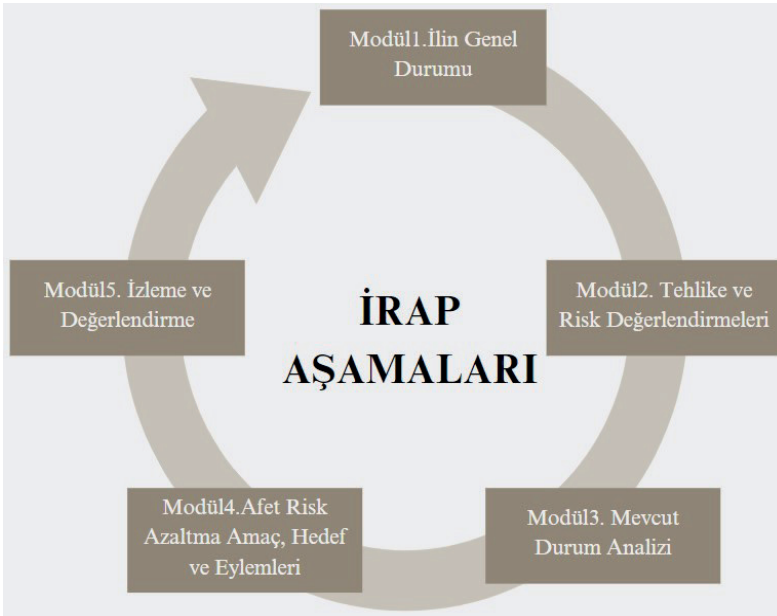
“Koruma Amaçlı İmar Planı” hazırlanırken, yapıların deprem, heyelan, sel baskını, yangın, kaya düşmesi vb. afetlere karşı güvenli ve dayanıklı

hale getirilmesine yönelik hedef, strateji ve uygulamaların belirlendiği yer almaktadır.

“6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi” amacı; afet riski barındıran alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, standartlara uygun, güvenli ve sağlıklı yaşama çevreleri hazırlamak için iyileştirme, temizleme ve yenileme çalışmalarının yapılması yer almaktadır. Konumları imar planlarında belirtilen riskli alanlara göre planlar hazırlanmaktadır (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2023).

İl Planları (İRAP)

Olası bir afetin ildeki etkilerini ortaya koyarak bu etkileri en aza indirebilmek adına yapılması gereken çalışmaları eylemler şeklinde gösteren ve sorumluları tanımlayan bir plandır. Bir yol haritası olan bu planların ilgili tüm paydaşlar ile birlikte üretilmesi gerekmektedir. Her il birbirinden farklı afet risklerine ve dinamiklere sahiptir. Bu nedenle illere özel tehlikeleri ve riskleri azaltabilmek adına tüm paydaşlar tarafından eylemler belirlenerek en kısa sürede uygulama yapılmalıdır (<https://irap.afad.gov.tr>, 2023). İRAP hazırlama süreci (Bkz: Şekil3.2) birbirini tamamlayan 5 bölümden oluşmaktadır.

Şekil3.2. İRAP Aşamaları (<https://irap.afad.gov.tr>’den uyarlanarak yazar tarafından düzenlenmiştir, 2023)

“Modül 1” en güncel il durumunun ilgili konu başlıkları altında ele alınarak düzeli bir şekilde güncellenmesidir. “Modül 2” mekânsal olarak ildeki

tehlike ve risklerin ortaya konulduğu bölümdür. “Modül3” iç ve dış faktörler değerlendirilerek riskleri azaltmak için ortaya çıkarılan kapasitenin belirlendiği bölümdür. Çalıştay 1’de olay-önlem tabloları oluşturulur, senaryolar ve GZFT (Güçlü, Zayıf, Fırsat, Tehdit) tabloları oluşturulur. “Modül4” eylemlerin amaçlar ve hedefler doğrultusunda ortaya konulduğu modüldür. Netleştirilen eylemler sorumlu ve destekleyici kurum/kuruluşlar tarafından bu modülde gerçekleştirilmektedir. “Modül5” bu bölümde ise plan taslağı tüm paydaş kurumlar tarafından onaylanır ve sonrasında eylemler programlı bir şekilde takip edilerek uygulama aşamaları değerlendirilmektedir.

İldeki kurum ve kuruluşlara yönelik bildirimlerde bulunularak plan hazırlama sürecinde üst düzey ve uzman bilgilendirme toplantıları ile 2 Çalıştay gerçekleştirilmektedir. Plan taslakları Çalıştay çıktıları düzenlenerek oluşturulur ve gerekli koordinasyon sağlanarak onay sürecine geçilir bu bölümlerin hazırlanmasını kolaylaştırmak için İl Afet Risk Azaltma Planı Hazırlama Kılavuzu’ndan faydalanılmaktadır(<https://irap.afad.gov.tr>, 2023).

SONUÇ

Uluslararası kurum ve kuruluşlar afet zararlarını azaltmak ve daha dirençli toplumları oluşturmak için çalışmalar yürütmekte olup yapılan çalışmalar ülkelere göre özel politikalar geliştirilerek uygulamaya çalışmaktadır (Mızrak, 2021).Türkiye’de oluşan bir afetten sonra uygulanan kurtarma, ilkyardım ve yeniden inşa çalışmaları ile başarı ya da başarısızlık değerlendirilmektedir. Afetten sonra yapılan iyileştirme aşamasının yerine afet öncesi aşamalarının daha detaylı olarak il planları ile birlikte tasarlanması gerekmektedir. Afet öncesinde alınan önlemlerin, afet sonrasında yapılan çalışmalara göre daha fazla can ve mal kaybını kurtarma sınırı geniştir. Bu nedenle afet öncesinde yapılması gerekenler ile ilgili çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ulusal düzeyde gerçekleştirilen Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP), Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP), Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP), İl Planları (İRAP) ile kalkınma planları afet yönetim sisteminin önemli çalışmalarıdır. Diğer taraftan planlama sistemi içerisinde gerçekleştirilen düzenlemelerden İmar Kanunu değişiklikleri ile 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi hakkındaki düzenlemeler mekânın risklere karşı dirençli olmasına yönelik olumlu gelişmelerdir. Kentsel alanlarda yaşanan afetler sonrasında insanların afetten korunabilmeleri için ulaşabilecekleri acil toplanma alanlarının stratejik olarak planlanması ayrıca toplanma alanı olarak kullanıma potansiyeli olan alanların önceden tespit edilerek imar planlama sürecine eklenmesi önemli düzenlemelerdir.

KAYNAKLAR

- Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. (2014). T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, s216.
- AFAD Stratejik Plan 2013-2017. (2012). T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara.
- AFAD Stratejik Plan 2019-2023. (2019). T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, s134.
- Altun F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1):1-15.
- Aydınyılmaz B. (2021). Türk Kızılayı Bölge Afet Yönetimi Müdürlükleri Personellerinin İnsani Yardımda Asgari Standartlar (Sphere Standartları) Bilgi Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi, *Bezmialem Vakıf Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Afet Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*, 114 s.
- Bektaş Y., Sakarya A. (2020). An evaluation of an integrated disaster management and an emergency assembly area: the case of Kadıköy, İstanbul, *International Journal of Architecture and Planning* 8(2):745-770.
- Ceber K. (2005). Mali Yönüyle Afet Yönetimi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 207.
- Çalışkan M.C. (2019). Afet Yönetim Planlarının Uygulanabilirliğinin İncelenmesi: Çorlu Örneği, T.C. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 110 s.
- Doğan G. (2023). Bütünleşik Afet Yönetim Sistemi Çerçevesinde Acil Toplanma Alanları Planlama Kriterlerinin İncelenmesi: Malatya- Battalgazi Örneği, T.C. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 186.
- Doğan H. (2019). Afetlerde kurum ve kuruluşlar, Afetlerde Acil Tıp Hizmetleri 1. Baskı Ankara: Türkiye Klinikleri, s83-8.
- East Asia Summit Earthquake Risk Reduction Centre (EAS ERR). <https://nidm.gov.in/easindia2014/err/default.asp> , 2023.
- Erdinç F. (2018). Afetlere Karşı Kentlerin Dirençliliği: İstanbul Örneği, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 184.
- Erkal, T. & Değerliuyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22) , 147-164.
- Erkan M.A., Güser Y., Odabaşı E., Çamalan G., Kılıç G., Soydam M., Çetin S. (2021). 2020 Yılı Meteorolojik Afetler Değerlendirmesi, *Meteoroloji Genel Müdürlüğü*, Ankara, 107s.
- Erkan, S. (2010). Deprem yaşayan ve yaşamayan okul öncesi çocukların davranışsal/duygusal sorunlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (28) , 55-66.

- Gökçe O., Tetik Ç. (2012). Teoride ve Pratikte Afet Sonrası İyileştirme Çalışmaları, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, 270s.
- Gökçekuş H., Barlas, C., Almuhsen M., Eyni N. (2018). Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler, Sonuçları ve Afet Yönetimi, Yakın Doğu Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, Lefkoşa, 27s.
- Gülkan P., Balamir M., Yakut A. (2003). Afet Yönetiminin Stratejik İlkeleri: Türkiye ve Dünyadaki Politikalara Genel Bakış, ODTÜ Afet Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara, 61s.
- Karaarslan A. (2015). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afet Yönetimi İle Türkiye'deki Afet Yönetiminin Karşılaştırılması, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 128 s.
- Konak N. (2019). Bir Sosyal Afet Olan Göçün Yerleşim Alanlarına Etkisi: Koaceli Örneği, The Journal of Social Sciences, 6(37):485-506.
- Kurucu H. (2010). İstanbul'da Afet Yönetimi ve Acil Ulaşım Yollarının Değerlendirilmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 190 s.
- Makwana N. (2019). Afet ve ruh sağlığı üzerindeki etkisi: bir anlatı incelemesi, Aile Hekimliği ve Birinci Basamak Dergisi, 8: 3090-3095.
- Meydan Yıldız S. G., Temur H., Kavak V. H. (2023). The Assessment Of Urban Risk-In The Context Of Mitigation Planning In Yozgat Urban Site, ASOS, Cilt 11, Sayı 141, s.391-413.
- Meydan Yıldız, S. G. (2018). Afete Duyarlı Kent Planlaması, *Türkiye'nin Afet Yönetimi Sosyal, Siyasal ve Yönetim Boyutuyla*, (s. 111-132), (Ed.) Şengün, H, Meydan Yıldız, S. G. ve Tercan, B., Ankara: Palme Yayınevi.
- Meydan Yıldız, S. G. (2019). Türkiye'de Yapı Denetim Sistemi ve Afet Yönetimi İlişkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2019 Özel Sayısı, s.389-400
- Meydan Yıldız, S. G. ve Aslanoğlu, M. (2023a). Sürdürülebilirlik Bileşenleri Doğrultusunda Sürdürülebilir Koruma ve Afet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 10 (22), 33-49.
- Meydan Yıldız, S. G. ve Aslanoğlu, M. (2023b). Afet Yönetiminde Uluslararası ve Ulusal Çalışmaların Rolü, *Mimarlık, Planlama ve Tasarımda Yenilikçi Çalışmalar*, (s.53-70), (Ed.) Özçetin, Z., İzmir: Duvar Yayınları.
- Meydan Yıldız, S. G. ve Temur, H. (2022). Environmentally Friendly City, *Reviews in Architecture, Planning and Design*, (s. 83-98), (Ed.) Parlak Bicer Ö., GÜRANI Y., Ankara: Gece Publishing.
- Mızrak S. (2021). Afet Yönetimi Sürecinde Risk Algısı Çalışmalarının Katkısı, *Afet ve Risk Dergisi*, 4(2):291-299.
- Özmen B., Özden A.T. (2013). Türkiye'nin afet yönetim sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme, *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 49:1-28.

- Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi 2015-2030. (2015). The United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR), 48s.
- Şahin N. (2009). Afet yönetimi ve acil yardım planları, TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, 131-142.
- Şengün H., Temiz A. (2007). Afet yönetimi ve Karabük, 57-82, TMMOB Afet Sempozyumu, 5-7 Aralık, Ankara, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 200s.
- Şengün, H. ve Meydan Yıldız, S. G. (2017). Birleşmiş Milletler Öncülüğünde Afet Risk Azaltma Çalışmaları, Disiplinlerarası Afet Yönetimi Araştırmaları, (s.181-196), (Ed.) Karaman, Z.T, Sancakdar, O., Kaya, S. G., İzmir: Birleşik Matbaa Yayınları.
- Taş N. (2003). Yerleşim alanlarında olası deprem zararlarının azaltılması, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi 1(8):225-231.
- Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP). (2014). T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, s65.
- Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP) 2012-2023. (2011). Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023.
- Varol N., Gültekin T. (2016). Afet Antropolojisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 59(15):1431-1436.
- Yavaşoğlu F. (2017). Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu Kapsamında Yapılan Uygulamaların Değerlendirilmesi: İstanbul Kadıköy Örneği, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 175s.
- Yavuz A., Dikmen S. (2015). Doğal afetlerin zararlarının finansmanında kullanılan afet öncesi finansal araçlar, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi 2(3):303-322.

İnternet Kaynakları:

<https://education.nationalgeographic.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.undrr.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://higuide.elrha.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.adrc.asia/tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.ifrc.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.samhsa.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.who.int.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.cdc.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://oceanservice.noaa.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.ready.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://sutema.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://livejapan.com.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.un.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://tokat.afad.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://eforosgb.com.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

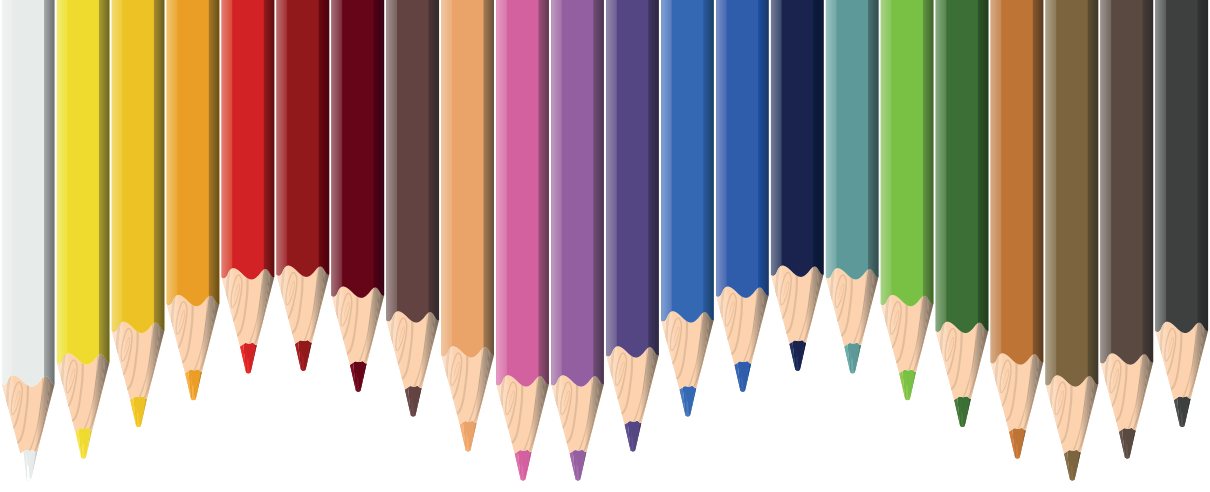
<https://www.medak.org.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://irap.afad.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.sbb.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.mevzuat.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

<https://www.afad.gov.tr>, (Erişim tarihi: 15.11.2023).

Bölüm 3

KENTSEL KIYI ALANLARINDA İŞİTSEL PEYZAJ ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ: ÇANAKKALE ÖRNEĞİ*

Necla Ece ÖNCÜL¹

Abdullah KELKİT²

1 Arş. Gör. Dr., ÇOMÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 0000-0002-2141-534X

2 Prof. Dr., ÇOMÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 0000-0002-5364-6425

Bu çalışma Necla Ece Öncül'ün "Kentsel Mekanların İşitsel Peyzaj Kalitesinin Değerlendirilmesi: Çanakkale Kent Merkezi Örneği" başlıklı Doktora tez çalışmasında üretilmiştir.

Giriş

1960’larda Schafer tarafından ortaya atılan “soundscape” terimi ses kaynakları, işitsel akustik ortam ve bunların sosyal bağlamları arasındaki ilişkiyi tanımlayabilmek amacıyla kullanılmaktadır (Schafer, 1994). Ses kaynakları ve insan ilişkisini incelediği için işitsel peyzaj çalışmaları ve tasarımı; planlamacılar, akustikçiler ve sosyal bilimciler tarafından gürültü azaltma prensiplerine kıyasla daha fazla ilgi görmektedir. Bununla birlikte kentsel mekanların mevcut akustik stratejileri, esas olarak gürültü yönetimi olgusu içindedir ve işitsel peyzaj tasarımlarının daha fazla dikkate alınması gerekmektedir (Kang, 2004; Schulte-Fortkamp, 2002). Bazı çalışmalar, insanların çevresel gürültüye tepkilerinin çevredeki akustik ortamdan kaynaklanabileceğini göstermiş ve işitsel peyzaj çalışmalarının önemini vurgulamıştır (Job ve Hatifield, 2001; Klæboe vd., 2005) Kentsel işitsel peyzaja verilen önem, kentsel çevresel kalite ve sürdürülebilirlik arayışından kaynaklıdır (Raimbault ve Dubois, 2005).

İşitsel peyzaj tasarım veya planlamaları sessiz bir ortamdan ziyade arzu edilen bir akustik çevre sağlamakla ilgili olduğu için “keyifli” ses kaynakları ve seslerin oluşturduğu ekolojik ortam korunmalıdır. Bununla beraber aşırı yüksek ses seviyesinden kaçınılmalı veya bu ses seviyeleri azaltılmalıdır. İşitsel peyzaj kalitesine temelde iki faktör etkindir, biri ses seviyesi diğeri ise ses tercihleridir. Bireylerin işitsel peyzaj algısında ses seviyesinden rahatsızlık tek başına bir faktör olmamakla birlikte bireysel tercihler, rahatlık, keyifli gibi birçok his ortaya çıkabilmektedir. İşitsel peyzaj tasarımı, akustik etkenlerin de görsel etkenlerle aynı şekilde tasarım sürecinde yer alması gereken bir olgudur.

Sesin kentsel çevrenin temel bir parçası, önemli bir kaynak fırsatı ve bir mekanın algılanan kalitesinde önemli bir unsur olduğu varsayımıyla bu çalışmada; sesi ve işitsel peyzajı bir kaynak olarak ele alarak Çanakkale’de yer alan kentsel mekanlardan kıyı alanlarının işitsel peyzaj kalitesinin tanımlanması ve iki farklı alanın işitsel peyzaj özelliklerinin karşılaştırılması ile işitsel peyzaj tasarım önerileri getirilmesi amaçlanmaktadır.

Albers; (1970), sesi “tam anlamıyla, insan kulağında bir duyum yaratan sıkıştırılmış bir dalgadır” şeklinde ifade etmektedir. Bir enerji türü olan ses, enerjinin dalgalar şeklinde yayılarak katı, sıvı veya gaz ortamlarında titreşimler halinde iletilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Kennedy ve Timerson, 1996). Periyot birimi Saniye (Sn) iken frekansın birimi Hertz (Hz)’dir. Yüksek frekans değerleri için Hertz’in bin katı olan kiloHertz (kHz) kullanılmaktadır. İnsan kulağında duyulabilen ses frekans değerleri 20 ile 20,000 Hz arasında olan titreşimlerdir. (Cowan, 2016). Sesin yayılmasında; sıcaklık, iklim koşulları, mesafe, mevcut yapılar ve topografya gibi çok sayıda faktör vardır. Bu nedenle ses, çeşitli ortam şartlarında farklı hız ve yoğunluğa sahiptir. Rüzgar özellikle uzaktaki sesler için sesin dağılımı üzerinde doğrudan ve

duyulabilir bir etkiye sahiptir. Rüzgar yönü ses kaynağıyla aynı doğrultudaysa ses dalgaları aşağı doğru yönelme eğiliminde olur ve bunun sonucunda ses basınç seviyesinin artması ile sonuçlanır. Diğer yandan ses kaynağından farklı doğrultuda ise ses dalgaları yukarı doğru yönelme eğilimindedir ve bunun sonucunda ise ses basınç seviyesi düşmektedir (Maekawa, 1994). Ses kaydı alınırken ya da ses basınç düzeyi ölçülürken özellikle rüzgar faktörü bu yüzden önemli olmaktadır.

Ses kaynağı bitki örtüsü ve zemin türünden etkilenmektedir. Eğer zemin yansıtıcı ve sert bir yüzey ise o zaman sesin yönü değişebilir. Örneğin; beton yüzey yansıtıcıdır ve ses kaynağını emmez, ama bitki örtüsü daha az yansıtıcı özelliktedir ve daha fazla sesi emici özelliği bulunmaktadır (Parkins ve Humphreys, 1968). Bitki örtüsü de bu bağlamda sesin yayılmasında önemli bir role sahiptir. Bitki örtüsünün konumu ses kaynakları ile alıcı arasında yer alıyorsa ses seviyesi bitki örtüsü tarafından azaltılır, böylece alıcıya daha az ses seviyesi ulaşır.

Ses basınç seviyesinin birimi elektrik mühendisliği temelli olan, oran veya göreceli değeri gösteren desibeldir (dB). Yüksek seslerin yoğunlukları farklı olacağı için ses düzeyleri logaritmik olarak aynı sayıda birimlerle belirtilmektedir. Sesin yoğunluğundaki 10 katlık artış, 10 dB'lik değişimle ifade edilebilmektedir (FAA, 2022).

Son yıllarda teknolojik ve sosyal alanlardaki gelişmeler artarak devam etmektedir, bunun sonucunda gürültü kaynakları da artmaktadır. Günümüzde toprak, hava ve su kirliliğinin yanı sıra gürültü kirliliği sadece insan sağlığı için değil, aynı zamanda flora ve fauna ile çevre sağlığı için de önemlidir. Gürültü; insanların işitme sistemlerinde, algılarında ve iş performansları üzerinde olumsuz etkileri ile her türlü ortamın güzel yanını ve konforunu olumsuz etkileyen özelliktedir. Bir ses türünü istenmeyen ses haline getiren bir olgu olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir deyişle, negatif olarak algılanan istenmeyen sesler gürültüdür. Gürültü kirliliği, diğer kirliliklerden farklı olarak; mevcut olmasına rağmen ortamda görülemeyen veya kokuyla algılanamayan fakat işitsel olarak algılanabilen ve Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation – WHO) tarafından insan sağlığı üzerinde en çok etkisi olan ikinci çevresel kirlilik olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2022). Gürültü kaynaklarının etkisi, maskeleye veya örtme yoluyla azaltılabilir ancak sadece gürültünün kabul edilebilir bir seviyeye indirilmiş olması akustik ortamı daha da iyileştirmeyecektir. Bir akustik çevreyi iyileştirmenin daha etkili yolu olumlu çağrışımlı olan sesleri eklemek olacaktır çünkü, hoş ve istenen seslerin göreceli olarak artırılmasının, algılanan ses yüksekliği ve rahatsızlığını azalttığı keşfedilmiştir (Wissmann, 2014).

İşitsel peyzaj kavramı ilk olarak, sesin değerlendirilmesini yeniden düşünmek adına 1977 yılında Kanadalı besteci R. Murray Schafer tarafından

“ortamdaki herhangi bir sesi içeren sonik çevre” olarak kullanılmıştır (Schafer, 1994). Truax (1999), “insanlar tarafından algılanan ve anlaşılan ses ortamı” şeklinde tanımlamıştır. Downing ve Hobbs (2005), Schafer’in tanımlamasına katılarak işitsel peyzajın bir alandaki ses ortamını ifade ettiğini açıklamaktadır. Gürültü ve yaşam kalitesi üzerindeki etkileri ancak gürültünün ötesinde akustik çevrenin kontrol ve yönetimi ile başarılabilecektir. Gürültüden farklı olarak işitsel peyzaj, sesin hem olumlu hem de olumsuz özelliklerinin gözden geçirilerek değerlendirilmesidir. Payne vd., (2009) ise işitsel peyzajı; bireyin veya toplumun akustik çevreyi algılaması, anlaması ve etkileşimi arasındaki ilişkiye vurgu yaparak bir konumdaki seslerin bütünü şeklinde ifade etmektedir.

Raimbault (2006), ses kategorizasyon yöntemlerinin iki türünü özetlemiştir. Bunlar “tanımlayıcı dinleme modu” ve “bütünsel işitme modu” şeklindedir. Tanımlayıcı dinleme modunda; insanlar tek tek kaynağı veya olayı tanımlamakta, bütünsel işitme modunda ise insanlar sesleri bir bütün olarak algılamaktadır. Kuwano vd., (2003) ise dinleyicilerin genellikle sesler üzerinde genel bir fikre sahip olduğunu tespit etmiştir. Çalışmalarına göre, genel fikrin belirlenmesinde; öne çıkan sesler, daha az öne çıkan seslerden daha fazla katkıda bulunmaktadır. Her zaman en yüksek ses, öne çıkan ses olmayabilmektedir. Hem sesin yüksekliği hem de sesin içeriği genel fikri etkilemede önemli rol oynamaktadır. Önceki çalışmaları inceleyen Davies vd., (2013), insanların ses ortamını; seslerin kategorizasyonu, seslerin belirginliği ve farklı ses türlerine ait oranların karşılaştırılması temelinde algıladıklarını ortaya koymuştur.

Schafer (1994) çevremizdeki sesleri doğal sesler, insan sesleri, toplumsal sesler, mekanik sesler, ses ve sessizlik ile gösterge sesler olarak kısaca altı gruba ayırmıştır. İşitsel peyzajın özelliklerini incelemek üzere ise “sembol ses, arka plan ses ve ön plan ses” olarak işitsel peyzajı üç sınıfa ayırmıştır. Arka plan sesler, her yerde bulunan ve muhtemelen belirli bir ortamda göz ardı edilen seslerdir. Ön plan sesler, sinyaller olarak da literatürde yer almaktadır ve özellikle dikkat çeken seslerdir. Sembol sesler ise mekana özel ve tanımlayıcı özellikleri olan, odak noktası olarak işlevi olan seslerdir (Schafer, 1994).

Schafer (1994) çalışmasında; en hoş seslerin kuşlar, nehirler ve meltem gibi doğal sesler olduğunu keşfetmiştir. Bu nedenle kentsel bir ortama doğal sesler eklemenin algılanan gürültüyü azaltmaya ve işitsel peyzaj ortamını iyileştirmeye yardımcı olabileceği varsayılabilir. Kentsel bir ortamda doğal sesleri arttırmanın bir yolu, kent içinde orantılı olarak ve yeterli sayıda yeşil alana sahip olmaktır.

Araştırmanın Materyali ve Yöntemi

Çanakkale ili, Türkiye’nin Güney Marmara Bölgesinde coğrafi ve tarihi olarak önemli bir konuma sahip 25° 40’ - 27° 30’ doğu boylamları ile 39° 27’ -

40° 45' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Çalışmanın ana materyalini, Çanakkale kent merkezinde yer alan ve kentin kimliği ile dokusunu en iyi yansıtan kıyı kullanımları Eski Kordon ve Yeni Kordon oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Çalışma alanlarının konumları (Google Earth (2022) ve Coğrafya Harita (2022)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur)

Çalışma konusu ve alanlarıyla ilgili literatür, ses basınç seviyesi ölçüm cihazı ve ses basınç seviyesi ölçüm değerleri, arazi inceleme-gözlem formları ile ses haritalarının oluşturulmasında altlık olarak kullanılan Eski Kordon ve Yeni Kordon'a ait vaziyet planları çalışmanın yardımcı materyallerini oluşturmaktadır. Çalışmada ses basınç seviyesi ölçüm cihazı olarak profesyonel sınıf 2 tipi bir ses ölçer olan PCE-322A modeli ölçüm cihazı kullanılmıştır.

Çalışma toplam altı aşamada gerçekleştirilmiştir. 1. aşamada taraması yapılmış, çalışma için gerekli olan temel kavramsal verilere ulaşılmıştır. 2. aşamada; araştırma alanlarının seçimi gerçekleştirilmiştir. 3. aşamada; verilerin toplanması amacıyla seçilen araştırma alanlarında Semidor (2006) referans alınarak ses yürüyüş metodu ile ses düzey ölçümleri yapılmış ve arazi inceleme-gözlem formu aracılığıyla alanlardan notlar alınmıştır. 4. aşamada; toplanan tüm verilerin analizi gerçekleştirilmiş ve alanlara ait ses haritaları ile infografik haritalar oluşturulmuş ve 5. aşama olan son kısımda ise sonuç ve öneriler tartışılmıştır.

Sémidor (2006) tarafından oluşturulan ses yürüyüşü metodu, araştırma alanlarında ses ortamlarını örneklemek amacıyla, araştırmacı tarafından belirlenen rotada ortam seslerinin açık bir biçimde işitilebildiği uygun koşullar ve zamanlarda ortam ses basınç seviyelerinin ölçülmesi şeklindedir. Ses yürüyüşü yapılırken gerçekleştirilen ses basınç düzeyi ölçümleri işitsel peyzaj çalışmalarında en sık kullanılan yöntemlerden biridir (Adams vd., 2008; Aletta vd., 2015; Jeon ve Hong, 2015; Jeon vd., 2018; Yong Jeon vd., 2013). Çalışma kapsamında gerçekleştirilen ses yürüyüşleri esnasında ses basınç seviyesi ölçümleri alınmış, alanın akustik çevresinde yer alan Schafer (1994)'ın tanımladığı ses tipleri işitsel peyzaj kapsamında oluşturulan arazi inceleme-gözlem formları aracılığıyla analiz edilmiştir. Ses yürüyüşleri kapsamında yaz aylarında ölçümler yapılmıştır. Çalışma alanlarından Eski Kordon için belirlenen yürüyüş rotası toplam 1300 metre ve yürüyüş süresi 15 dakika, Yeni Kordon için belirlenen yürüyüş rotası ise 680 metre ve 8 dakika şeklindedir. Çalışma kapsamında tüm ses basınç seviyeleri Akpınar vd. (2013)'ne göre zamansal bir ortalama olan 'A ağırlıklı Eşdeğer Sürekli Ses Düzeyi' (Laeq) olarak ölçülmüş ve dB birimi ile ifade edilmiştir. Desibel (dB) logaritmik bir değer olduğu için 'ortalama' olarak verilen ses basınç seviyeleri yapılan ölçümlerin logaritmik ortalaması kullanılarak hesaplanmıştır.

Ses basınç seviyelerinin ölçüm sonuçlarıyla Eski Kordon ve Yeni Kordon için ölçüm noktalarından alınan veriler kullanılarak IDW (Inverse Distance Weighting) yöntemiyle ilkbahar, yaz ve sonbahar olmak üzere mevsimsel, hafta içi, hafta sonu ve günlerin ortalamasına ait ses haritaları ArcGIS 10.7 programı aracılığıyla oluşturulmuştur. Ayrıca ses yürüyüşleri esnasında gözlem formları aracılığıyla Schafer (1994) tarafından tanımlanan "keynote sound" (arka plan ses, alandaki coğrafi ve iklim koşullarının oluşturduğu doğal ortama ait ana ses tipi), "signals" (dikkat çekici ön plan ses) ve "soundmarks" (alanı tanımlayan sembol ses) olarak alanda tespit edilen ses tipleri tanımlanmıştır ve oluşturulan ses haritaları üzerinde Adobe Photoshop programı aracılığıyla alanların ses tiplerine ait haritalar oluşturulmuştur.

Araştırma Bulguları

Eski Kordon

Çanakkale kent merkezi kıyı şeridinde ve İnönü Caddesi üzerinde konumlanan Eski Kordon, kuzeyde Golf Çay Bahçesi ile güneyde Çimenlik Kalesi arasında yer almaktadır. Eski Kordon boyunca Necip Paşa Camii, Morabbin Parkı ve Truva Meydanı, İskele Meydanı, Feribot İskelesi, Yat Limanı, Balıkçı Limanı, Piri Reis Meydanı ve Çocuk Sokağı gibi çeşitli kentsel mekanlar bulunmaktadır (Tablo 1). Ulaşımın kolay olması ve tam anlamıyla kentin merkezinde yer alması nedeniyle halk tarafından yoğun talep gören bu kentsel mekan, 2010 yılında projesi hazırlanarak 2012 yılında ise denize dolgu yapılması yoluyla genişletilmiştir.

Tablo 1. Eski Kordon'a ait arazi inceleme formu (Google Earth Pro (2022)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur)

Alan Adı	Eski Kordon	
		
Kullanım Tipleri	Kullanım Alanları	Yüzölçümü (m²)
	Yeşil Alanlar	1135
	Yürüyüş yolları	30005
	Truva Atı	85
	Çocuk Oyun Alanları	-
	Basketbol Sahası	295
	El Ürünleri Satış Alanı	400
	Çay Bahçesi	930
	Toplam	32850
Sahil Şeridi	Uzunluk	1125 metre
Kullanılan Bitki Listesi	<i>Platanus orientalis</i>	Doğu Çınarı
	<i>Washingtonia filifera</i>	Kaliforniya Palmiyesi
	<i>Magnolia x soulangeana</i>	Yaprağını Döken Manolya
	<i>Magnolia grandiflora</i>	Büyük Çiçekli Manolya

Yeni Kordon

Çanakkale Barbaros Mahallesi kıyı şeridinde yer alan Yeni Kordon bölgesi, kuzeyde Hamidiye Tabyaları, güneyde Vali Konağı, batıda Çanakkale Boğazı ve doğusunda ise çok katlı konutlarla çevrelenmiştir. Sahil şeridi boyunca mavi bayraklı plaja sahip olan kordon alanı, ayrıca çeşitli kafelerin, çocuk oyun alanları ve spor alanlarının varlığı ile kentliler tarafından talep gören bir bölgedir (Tablo 2).

Tablo 2. Yeni Kordon'a ait arazi inceleme formu (Google Earth Pro (2022)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur)

Alan Adı	Yeni Kordon	
Kullanım Tipleri		
	Kullanım Alanları	Yüzölçümü (m ²)
	Yeşil Alanlar	120
	Yürüyüş Yolları	
	Otoparklar	-
	Çocuk Oyun Alanları	Sahilde yer alan ekipmanlar
	Spor Alanı	Sahilde yer alan ekipmanlar
	Gösteri Alanı	-
	Plaj	10485
	Toplam	12038
Kullanılan Bitki Listesi	<i>Eleagnus angustifolia</i>	İğde
	<i>Acer platanooides 'Crimson King'</i>	Kırmızı Çınar Yapraklı Akçaağaç
	<i>Acer negundo</i>	Akçaağaç
	<i>Cupressocyparis leylandii</i>	Leylandi
	<i>Nerium oleander</i>	Zakkum
	<i>Populus alba</i>	Ak Kavak

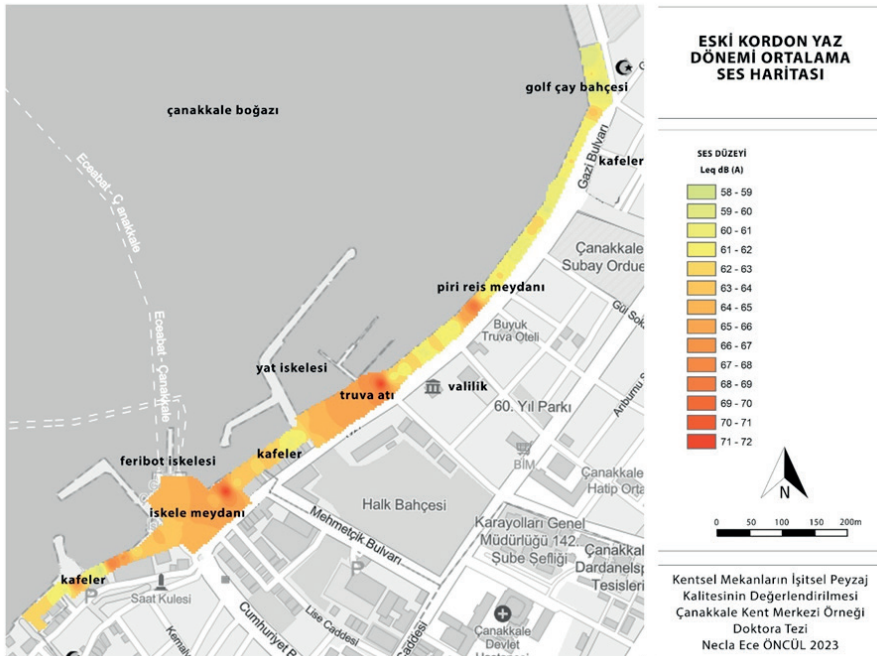
Eski Kordon'a Ait Ses Basınç Düzey Ölçümleri ve Haritalar

Ses yürüyüş metodu ile Eski Kordon'da ses ortamlarını örneklemek amacıyla, alanın kuzeyinde yer alan Golf Çay Bahçesinden başlayarak, Donanma Çay Bahçesi'nde bitecek şekilde belirlenen rotada ortam seslerinin açık bir biçimde işitilebildiği uygun koşullar ve zamanlarda ortam ses basınç

seviyelerinin ölçülmesi gerçekleştirilmiştir. Eski Kordon ses yürüyüşü rotasının toplam uzunluğu 1300 metre, yürüyüş süresi 900 saniye (15 dakika) olarak saptanmış ve 61 farklı noktadan ölçüm değerleri alınmıştır.

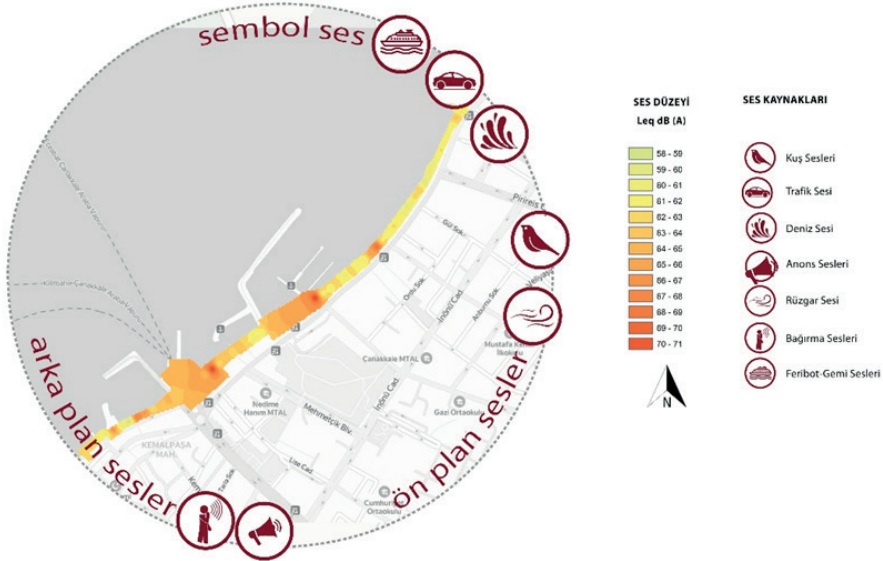
Eski Kordon'da yaz mevsimine ait yapılan ses yürüyüşleri ile ölçülen değerler incelendiğinde hafta içi sabah saatlerinde 52-72 dB(A), öğle saatlerinde 53-78 dB(A), akşam saatlerinde 58-80 dB(A), hafta içi ortalamasında ise 57-75 dB(A) arasında, hafta sonu sabah saatlerinde 52-75 dB(A), öğle saatlerinde 52-70 dB(A), akşam saatlerinde 58-73 dB(A), hafta sonu ortalamasında ise 57-71 dB(A) arasında ölçülmüştür. Eski Kordon yaz mevsimi ortalama değerlerinde en yüksek 71,60 dB(A) ve en düşük 58 dB(A) olarak saptanmıştır.

Eski Kordon'a ait oluşturulan ses haritaları incelendiğinde yaz mevsiminde ses basınç düzeylerinin 58-72 dB(A) aralığında değiştiği görülmektedir (Şekil 29). Alanda yer alan İskele Meydanı ve Truva Meydanı'nın olduğu bölge 68-72 dB(A) aralığında, kuzeyde yer alan Golf Çay Bahçesi'nin olduğu alan 58-62 dB(A) aralığında ses basınç düzeyine ulaşmaktadır. Eski Kordon'da yaz mevsiminde en yüksek ses basınç düzeyi İskele ve Truva meydanlarındadır ve bu alanlarda ses basınç düzeyi 72 dB(A)'e kadar yükselmektedir. Eski Kordon'da yaz mevsiminde en düşük ses basınç düzeyi ise Golf Çay Bahçesinin olduğu bölgede 58 dB(A) ölçülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Eski Kordon yaz dönemi ses haritası (Özgün, 2022)

Arazi inceleme-gözlem formları aracılığıyla Eski Kordon'a ait işitsel peyzaj karakterlerinden “Sembol Sesler – Deniz Sesi, Trafik Sesi, Feribot ve Gemi Sesleri”, “Ön Plan Sesler – Kuş Sesi, Rüzgar Sesi”, “Arka Plan Sesler – Bağırma sesleri ve Anons Sesleri” olarak tespit edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Eski Kordon'a ait işitsel peyzaj karakterleri (Özgün, 2022)

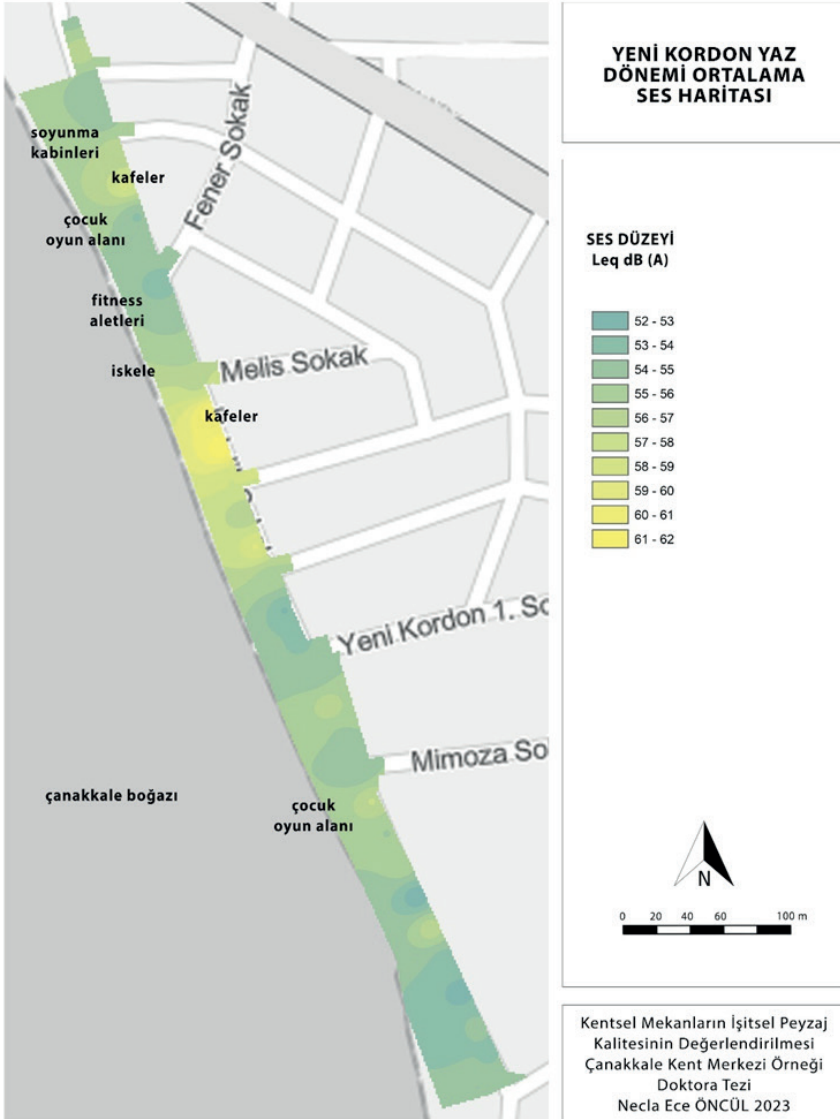
Yeni Kordon'a Ait Ses Basınç Düzey Ölçümleri ve Haritalar

Ses yürüyüş metodu ile Yeni Kordon'da ses ortamlarını örneklemek amacıyla, alanın kuzeyinden başlayarak, eski yurt binalarının sonunda bitecek şekilde belirlenen rotada ortam seslerinin açık bir biçimde işitilebildiği uygun koşullar ve zamanlarda ortam ses basınç seviyelerinin ölçülmesi gerçekleştirilmiştir. Yeni Kordon ses yürüyüşü rotasının toplam uzunluğu 680 metre, yürüyüş süresi 495 saniye (8 dakika) olarak saptanmış ve 34 farklı noktadan ölçüm değerleri alınmıştır.

Yeni Kordon'da yaz mevsimine ait yapılan ses yürüyüşleri ile ölçülen değerler incelendiğinde hafta içi sabah saatlerinde 48-66 dB(A), öğle saatlerinde 47-57 dB(A), akşam saatlerinde 53-65 dB(A), hafta içi ortalamasında ise 51-63dB(A) arasında, hafta sonu sabah saatlerinde 46-69 dB(A), öğle saatlerinde 48-62 dB(A), akşam saatlerinde 51-63 dB(A), hafta sonu ortalamasında ise 51-65 dB(A) arasında ölçülmüştür. Yeni Kordon yaz mevsimi ortalama değerlerinde en yüksek 61,79 dB(A) ve en düşük 52,25 dB(A) olarak saptanmıştır.

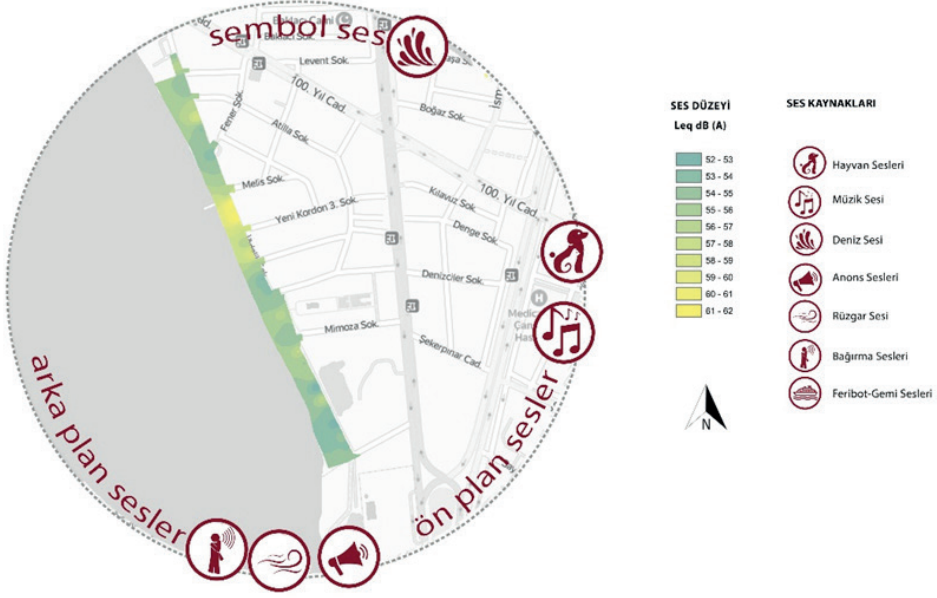
Yeni Kordon'a ait sonbahar mevsimi ses haritası incelendiği zaman ses basınç düzeylerinin 52-62 dB(A) aralığında değiştiği görülmektedir (Şekil

32). Alanda yer alan kafe ve iskelenin olduğu bölge 60-62 dB(A) aralığında, çocuk oyun alanı ve spor ekipmanlarının olduğu alanlarda 56-60 dB(A) aralığında ses basınç düzeyine ulaşmaktadır. Yeni Kordon'da yaz döneminde en yüksek ses basınç düzeyi kafe ve iskelenin olduğu alandır ve bu bölgede ses basınç düzeyi 72 dB(A)'e kadar yükselmektedir. Yeni Kordon'da yaz döneminde en düşük ses basınç düzeyi ise alanın güney bölgesinde 52 dB(A) olarak ölçülmüştür (Şekil 5).

Şekil 5. Yeni Kordon yaz dönemi ses haritası (Özgün, 2022)

Arazi inceleme-gözlem formları aracılığıyla Yeni Kordon'a ait işitsel peyzaj karakterlerinden “Sembol Sesler – Deniz Sesi”, “Ön Plan Sesler – Hayvan Sesleri ve Müzik Sesi”, “Arka Plan Sesler – Rüzgar sesi, Bağırma Sesleri ve Anons Sesleri” olarak tespit edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Yeni Kordon'a ait işitsel peyzaj karakterleri (Özgün, 2022)

Sonuç ve Öneriler

Kentsel mekanlardaki işitsel peyzaj özellikleri, seslerin bir yer duygusu yaratmada etken unsur olması sebebiyle bir kentin kimliğinin önemli bir parçasıdır. Schafer (1994), işitsel peyzaj tercihleri ile alakalı yaptığı çalışmasında, insanların en çok tercih ettiği seslerin kuş sesleri, nehir sesleri ve esinti gibi doğal kaynaklı sesler olduğunu tespit etmiştir. Kentsel mekanlarda doğal kaynaklı olan sesleri arttırmak amacıyla kent içinde yeterli ve orantılı miktarda kentsel park ve yeşil alana sahip olmak gerekmektedir. İşitsel peyzaj yönetimi için ses kaynağı ile yarattığı rahatsızlık düzeyi arasındaki ilişkiyi anlamak ise bu konuda iyi bir başlangıç olacaktır. Rahatsızlık verici olan ses kaynaklarının ortadan kaldırılabilmesi, işitsel peyzajın kalitesini mutlak suretle iyileştirmese dahi doğru orantıda artırabilecektir (Liu vd., 2013).

Yapılan çalışmada; gerçekleştirilen ses basınç düzeyi ölçümlerinin sonucunda araştırma alanları arasında ses basınç düzeyi değerleri en gürültülü alan Eski Kordon olarak belirlenmiştir. Araştırma alanlarına ait oluşturulan ses haritaları incelendiğinde alanlar içindeki ses basınç düzeylerinin 52 – 72 dB(A) arasında değiştiği görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, dış mekanlar

için 55 dB(A)'i ciddi şekilde rahatsız edici olarak tanımlamaktadır. Bu durum göz önüne alındığında alanların ses basınç düzeylerinin oldukça yüksek olduğu saptanmıştır. Araştırma alanlarında ses basınç seviyelerinin artışına sebep olan en büyük faktör taşıt trafiğidir. Eski Kordon sınırı boyunca aktif cadde bulunmaktayken Yeni Kordon bölgesinde aktif cadde ile alan arasında yapılaşma mevcuttur. Bu yapılaşmanın taşıt trafiği kaynaklı sesleri azalttığı düşünülmektedir. Bu nedenle Eski Kordon'da trafikten kaynaklanan yüksek ses basınç düzeylerinin azaltılması amacıyla hem bitkisel hem de yapısal malzemelerle tedbirler alınmalıdır. İsveç'te Nilsson ve Berglund (2006)'ın yürüttükleri bir araştırmada iyi bir işitsel peyzaj kalitesinin yalnızca gündüz saatlerinde maruz kalınan trafik kaynaklı ses düzeylerinin 50 dB(A) altında olması halinde elde edilebileceğini vurgulanmaktadır.

Ölçülen ses basınç seviyelerine etki eden başka bir faktör de mekanların tasarımı ve konumlarıdır. İşitsel peyzajda, yalnızca mevcut ses kaynakları tarafından değil aynı zamanda sesin kaynaktan dinleyiciye nasıl ulaştığı, farklı yüzeylerin sesi nasıl yansıtacağı veya absorbe edebileceğini incelemek de önemlidir (Kang ve Schulte-Fortkamp, 2015).

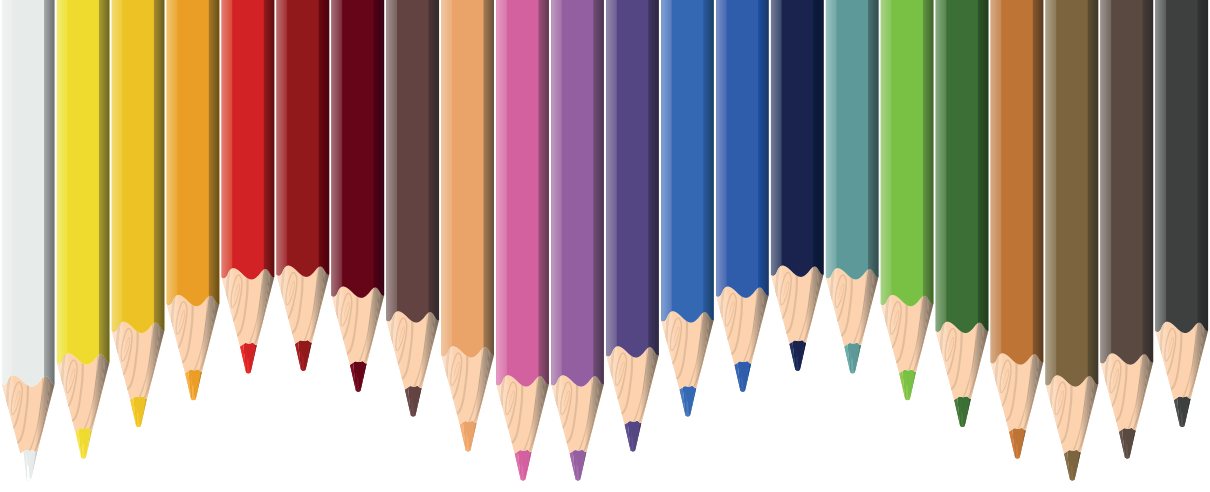
Ayrıca gerçekleştirilen arazi gözlem formları sonucunda elde edilen çalışma alanlarına ait ses kimliğini oluşturan “sembol ses”, “arka plan sesler” ve “ön plan sesler” tanımlanmıştır. Bu kapsamda Eski Kordon'a ait işitsel peyzaj karakterlerinden “Sembol Sesler – Deniz Sesi, Trafik Sesi, Feribot ve Gemi Sesleri”, “Ön Plan Sesler – Kuş Sesi, Rüzgar Sesi”, “Arka Plan Sesler – Bağırma sesleri ve Anons Sesleri” olarak, Yeni Kordon'a ait işitsel peyzaj karakterlerinden “Sembol Sesler – Deniz Sesi”, “Ön Plan Sesler – Hayvan Sesleri ve Müzik Sesi”, “Arka Plan Sesler – Rüzgar sesi, Bağırma Sesleri ve Anons Sesleri” olarak tespit edilmiştir.

Eski Kordon bölgesinde İşitsel peyzaj kalitesinin artırılmasına yönelik olarak yapılabilecek çalışmalar kapsamında ise yoğun taşıt trafiği göz önüne alındığı zaman trafik ile kordon bölgesi arasında yeşil zon planlanarak trafikten kaynaklı ses düzeyinin azaltılarak alan kullanıcıları tarafından “olumsuz” olarak algılanan seslerin maskelenmesi sağlanmış olacaktır. Hırvatistan Zadar kentinde yer alan deniz orgu tasarımına benzer özelliklerde deniz ile kordon arasında tasarlanacak olan peyzaj mühendisliği çözümleri ile alana ait sembol ses olan “Deniz Sesi ve Feribot – Gemi Sesleri” vurgulanmış olacaktır. Yeni Kordon bölgesinde ise kentsel yeşil alan miktarının artırılması ile alana doğal sesler kazandırılarak bu ses tipleri sembol ses ve ön plan sesler olarak ortaya çıkacaktır. Ayrıca Çanakkale kentinin artık kent kimliği olarak tanımlanan rüzgar durumunu işitsel peyzaj çalışmalarında plastik sanatların heykel ya da seramik tasarımlarından faydalanarak alanlara özgü tasarımlarla işitsel peyzaj kalitesinin artırılması hedeflenebilecektir.

Kaynaklar

- Adams, M.D., Bruce, N., Davies, W., Cain, R., Jennings, P., Carlyle, A., Cusack, P., Hume, K., and Plack, C. (2008). Soundwalking as a methodology for understanding soundscapes. *Proc. Institute of Acoustics*, 30, 1–7.
- Akpınar, N., Belkayalı, N., Kaymaz, I., Turan, F., Büyük, A., Sunal Büyükşahin, A., ve Oğuz, D. (2013). Kent Parklarında İşitsel Peyzaj (Soundscape) Algısı ve Kullanıcı Tercihlerinin Yaşam Kalitesi Kapsamında Değerlendirilmesi: Ankara Örneği Proje No: 110Y186.
- Albers, V. M. (1970). *The World of Sound*. A. S. Barnes.
- Aletta, F., and Kang, J. (2015). Soundscape approach integrating noise mapping techniques: a case study in Brighton, UK. *Noise Mapping*, 2(1), 1–12.
- Cowan, J. P. (2016). *The Effects of Sound on People*. Wiley Series in Acoustics Noise and Vibration.
- Davies, W.J., Adams, M.D., Bruce, N.S., Cain, R., Carlyle, A., Cusack, P., Hall, D.A., Hume, K.I., Irwin, A., Jennings, P., Marselle, M., Plack, C.J., and Poxon, J., (2013). Perception of soundscapes: an interdisciplinary approach. *Appl. Acoust.* 74 (2), 224–231.
- Downing, J. M., and Hobbs, C. M. (2005). Challenges of Characterizing Natural Soundscapes. The 2005 Congress and Exposition on Noise Control Engineering, Rio de Janeiro, Brazil.
- FAA, (10.12.2022). Erişim Adresi:
https://www.faa.gov/regulations_policies/policy_guidance/noise/basics
- Jeon, J. Y., and Hong, J. Y. (2015). Classification of urban park soundscapes through perceptions of the acoustical environments. *Landscape and Urban Planning*, 141, 100–111.
- Jeon, J. Y., Hong, J. Y., Lavandier, C., Lafon, J., Axelsson, Ö., and Hurtig, M. (2018). A cross-national comparison in assessment of urban park soundscapes in France, Korea, and Sweden through laboratory experiments. *Applied Acoustics*, 133, 107– 17.
- Job, R. F. S., and Hatifield, J. The impact of soundscape, enviroscape, and psychscape on reaction to noise for evaluation and regulation of noise effects. *Noise Control Engineering Journal* 49: 120– 124.
- Kang, J. *Urban Sound Environment*. Taylor & Francis, London. 2004. Print.
- Kang, J. and Schulte-Fortkamp, B. (2015). *Soundscape and the Built Environment*, CRC Press.
- Kennedy, C.R. and Timerson, B.J. (1996). *An introduction to sound basics*. Minnesota Pollution Control Center, Minnesota.
- Klæboe, R., Kolbenstvedt, M., Fyhri, A., and Solberg, S. (2005). The Impact of an Adverse Neighbourhood Soundscape on Road Traffic Noise Annoyance. *Acta Acustica United with Acustica*, 91, 1039–1050.

- Kuwano, S., Namba, S., Kato, T., and Hellbrück, J. (2003). Memory of the loudness of sounds in relation to overall impression. *Acoustical Science and Technology*, 24(4), 194–196.
- Liu, J., Kang, J., Luo, T., and Behm, H. (2013). Landscape effects on soundscape experience in city parks. *Science of the Total Environment*, 454–455, 474–481.
- Maekawa, Z. (1994). *Environmental and architectural acoustics*. E&FN SPON, London.
- Nilsson, M. E., and Berglund, B. (2006). Soundscape quality in suburban green areas and city parks. *Acta Acustica United with Acustica*, 92(6), 903–911.
- Parkins, P.H. and Humphreys, H.R. (1968). *Acoustic noise and buildings*. Faber And Faber ltd. London.
- Payne, S. R., Davies, W. J., & Adams, M. (2009). Research into the practical and policy applications of soundscape concepts and techniques in urban areas (NANR 200). Defra, (October), 1–100.
- Raimbault, M., and Dubois, D. (2005). Urban soundscapes: Experiences and knowledge. *Cities*, 22(5), 339–350.
- Raimbault, M. (2006). Qualitative judgements of urban soundscapes: questioning questionnaires and semantic scales. *Acta Acustica United with Acustica*, 92(6), 929–937.
- Schafer, R. M. (1994). *The soundscape: our sonic environment and the tuning of the world*. Destiny Books: Rochester, Vermont.
- Schulte-Fortkamp, B. (2002). Soundscapes and living spaces sociological and psychological aspects concerning acoustical environments. in *Proceeding of Forum Acusticum*, Sevilla, Spain.
- Sémidor, C. (2006). Listening to a city with the soundwalk method. *Acta Acustica United with Acustica*, 92, 959–964.
- Truax, B. (1999). *Handbook for Acoustic Ecology (Second Edition)*. Cambridge Street Publishing: UK.
- WHO, (05.11.2022). Erişim adresi:
https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/136466/e94888.pdf
- Wissmann, T. (2014). *Geographies of Urban Sound*. Ashgate Publishing Limited: England.
- Yong Jeon, J., Young Hong, J., and Jik Lee, P. (2013). Soundwalk approach to identify urban soundscapes individually. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 134(1), 803–812.

Bölüm 4

REKREASYON KALİTESİNİN ARTIRILMASINDA KULLANICI PROFİLİ VE TERCİHLERİ: GÜLŞEHİR SADABAD PARKI ÖRNEĞİ

Meliha AKLIBAŞINDA¹

Ahmet Alperen DİKİCİ²

1 Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü ORCID: 0000-0003-3250-6375

2 Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü ORCID: 0000-0002-8126-3181

1. GİRİŞ

Son yıllarda, kentsel açık ve yeşil alanların, bireylerin refahına ve sağlığına katkıda bulunan temel alanlar olarak önemi giderek artmaktadır. Bu alanlar, fiziksel ve psikolojik yenilenme için eşsiz fırsatlar sunması, doğayla bağ kurması ve açık hava rekreasyon aktiviteleri sunması nedeniyle pandemi sürecinde de özel bir ilgi görmüştür. Açık ve yeşil alanların yanı sıra yapılan araştırmalar suyun da insanların ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (WHO, 2017). Bu nedenle kıyı rekreasyon alanlarının potansiyel faydalarını anlamaya ve geliştirmeye odaklanan bir çok akademik araştırma yapılmaktadır.

TDK'ya göre rekreasyon, insanların boş zamanlarında eğlence ve spor amaçlı gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler olarak ifade edilmiş olup literatürde kapsamlı değişik tanımlamalar yapılmıştır. Karaküçük (2008)'e göre işe ayrılan süre ve zorunlu ihtiyaçlar dışında, bireyin bağımsız boş zamanlarında istek ve gönüllüğüne dayalı olarak bireysel veya grup olarak gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Turkak ve Çuhadar, 2022). Glikson (1956)'ya göre rekreasyon, nasıl olursa olsun, insan yaşamının canlandırılması demektir. Aynı zamanda insanın biyotik ve fiziksel çevresindeki yaşamın da iyileştirilmesini ifade eder. Canlandırmak ve canlanmak rekreasyonun gerçek anlamı içinde görülmelidir (Özgüç, 2003). Altunkasa ve Uzun (1991)'a göre rekreasyon, kişilerin günlük iş hayatının etkilerinden kaçınmak, dinlenmek ve keyifli zaman geçirmek amacıyla serbest zamanlarında yaptıkları çeşitli faaliyetleri içerir. Koçyiğit ve Yıldız (2014) rekreasyonu, bireylerin stresi azaltmak, beden-ruh sağlığını korumak ve aynı zamanda zevk almak amacıyla zorunlu ihtiyaçlar dışında kalan boş zamanlarında gönüllü olarak gerçekleştirdikleri etkinlikler olarak tanımlamıştır (Karaşah, 2017). Modern anlamda bir sosyal kurum, bilgiler topluluğu ve profesyonel bir çalışma alanı olarak rekreasyon; işten bağımsız, kendi içinde değerli olan, kişinin pek çok önemli ihtiyacını karşılayan, dolu ve mutlu yaşam aracıdır (Edginton and Ford, 1985).

Rekreasyon alanı ise insanların dinlenme, eğlenme, fiziksel aktivitelerde ve doğal çevreyle etkileşimde bulunma amaçlarıyla kullanabilecekleri alanları ifade eder. Deniz, göl, ırmak, baraj gibi su öğelerinin kıyıları bu amaçla en fazla tercih edilen alanlardandır. Su yüzeyleri; peyzaj mimarlığında rekreasyonel ve fonksiyonel olarak önemli işlevlere sahip kaynaklardır. Çeşitli biçim ve uzunluklarda olabilen su kıyıları, su ve su sayesinde gelişen yeşil alan ile kente ekolojik katkı sağladıkları gibi kent halkına da sosyalleşme ortamı yaratarak yaşam kalitesini artırır. Suyun yer aldığı peyzajlar estetik değeri, duyuşsal teşviki, sosyal işlevi ve psikolojik faydaları nedeniyle yüksek bir değere sahiptir (Koçan ve Cengiz Gökçe, 2021).

Kent içi rekreasyon alanlarından parklar, kentlerin doğal ve kültürel özellikleri yönünden en prestijli alanlarında bulunması gereken, genellikle odak noktalarına konumlandırılan, kentin ekolojik dengesini korumak ve kentin rekreasyon ihtiyacını karşılamak üzere, içinde toplumu oluşturan her yaş grubundan insanın aktif-pasif rekreasyon gereksinimlerini karşılamaya yönelik tesis ve olanaklara yer veren fonksiyonel ve estetik kent içi açık ve yeşil alanlardır (Soydan vd., 2019). Kent parkları insanların günlük yaşamın dışına çıkarak doğa ile iç içe olabilecekleri, fiziksel veya ruhsal açıdan doyuma ulaşabilecekleri ortamları sunmaktadırlar ve kamusal birer mekan olarak parkların başarısı daha fazla kişi tarafından kullanılmaları ile ilişkilendirilmektedir (Ayhan ve Atabeyoğlu, 2020). Rekreasyon alanlarının doğal kaynak değerleri ile alan ziyaretçilerinin taleplerine göre planlanması alanın koruma-kullanma dengesi gözetilerek hizmet vermesi için oldukça önemlidir. Bu nedenle planlama çalışmalarında ziyaretçilerin görüşlerine başvurulması ve bölge özelliklerine uygun rekreasyonel aktivitelere yer verilmesi alanın sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ziyaretçilerin rekreasyonel aktiviteleri sırasında daha kaliteli zaman geçirmelerine olanak sağlamış olacaktır (Caner ve Demir, 2020).

Rekreasyonun insan için önemi ve su kıyısı rekreasyon alanlarının insanlar ve diğer canlıların yaşamındaki değişik fonksiyonlarından yola çıkarak yapılan bu çalışmada Kızılırmak Nehri kıyısında oluşturulan ve Nevşehir kentinin başlı rekreasyon alanlarından biri olan Sadabad Parkı kullanıcı doyum düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda parkta rekreasyon kalitesinin artırılmasına yönelik planlama, tasarım ve yönetim önerileri sunulmuştur.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Çalışma alanı

Araştırmanın yapıldığı Sadabad Parkı Nevşehir ilinin Gülşehir ilçesinde yer almaktadır (Şekil 1). İlçenin Nevşehir kent merkezine uzaklığı 19 km olup TÜİK'in 2022 yılı verilerine göre ilçede ikamet eden nüfus 19.075 kişidir. İlçe içerisinde Türkiye'nin önemli akarsularından olan Kızılırmak Nehri geçmektedir. Sadabad Parkı bu nehrin kıyısında, Nevşehir-Kırşehir karayolu üzerinde konumlanmakta olup yaklaşık olarak 13,6 hektar alana sahiptir. Sadabad Parkı, rekreatif faaliyetler bakımından yalnızca ilçe düzeyinde değil Nevşehir kent bütününde öneme sahip olup kent halkı ve civar yerleşimlerden gelen ziyaretçiler tarafından sıklıkla kullanılan bir rekreasyon alanıdır.

Park içerisinde yer alan piknik alanı, çocuk oyun alanı, kondisyon aletleri, lokanta, kafe, havuz başı eğlence alanı, kıyı yürüyüş alanı, lunapark, go-kart gibi çeşitli olanaklarıyla ziyaretçilerin rekreasyon ihtiyacını karşılamaktadır. Bu araştırma kapsamında, bölge açısından önemi nedeniyle araştırma alanı

olarak seçilen parkın ziyaretçi profili, rekreasyonel doygunluk düzeyi ve beklentilerini belirleyerek alanda rekreasyon kalitesini artırmaya yönelik analizler yapılmıştır.

Şekil 1. Araştırma alanının konumu

2.2. Verilerin toplanması

Araştırma, saha gözlemleri ve Sadabab Parkı ziyaretçilerinin algıları ve deneyimleri hakkında kapsamlı veri toplamak için yapılandırılmış anketler olmak üzere iki temel veri toplama yöntemini içermektedir.

Saha gözlemleri

Yapılan arazi çalışmalarında parkta yer verilen kullanımlar, donatılar ve nitelikleri, parkı ön plana çıkaran unsurlar ve potansiyel sorunlar ile ziyaretçilerin davranışları ve rekreasyonel olanaklarla etkileşimleri gözlemlenmiştir.

Anket çalışması

Katılımcılardan nicel verileri toplamak için 15 sorudan oluşan yapılandırılmış bir anket çalışması tasarlanmıştır. Ankette katılımcıların demografik bilgilerini, rekreasyonel alışkanlıklarını, park kullanım alışkanlıklarını ve parktaki olanaklar ve hizmetler hakkındaki algılarını değerlendirmek için çoktan seçmeli ve 5'li Likert tipi sorulara yer verilmiştir. Ayrıca, çoktan seçmeli sorularda katılımcıların farklı düşünceleri ve görüşlerini ifade edebilmeleri için açık uçlu seçenek sunulmuştur.

Araştırmada anketin temel alındığı dört başlık bulunmaktadır:

1. *Kullanıcı Profili ve Doygunluk*: Sadabad Parkını ziyaret eden kişilerin demografik profilleri, ne sıklıkla parkı ziyaret ettikleri, bulundukları aktiviteler ve parkın sunduğu olanaklar karşısında ne kadar doygun oldukları değerlendirilmiştir. Parkın çeşitli ziyaretçi grupları arasında ne kadar çekici olduğunu ve parkta geçirilen zamanın niteliğini anlamak için önemlidir.

2. *Duyusal Deneyimlerin Değerlendirilmesi*: Park ziyaretçilerinin parkta deneyimledikleri duysal uyarıcıları ve bu deneyimlerin park ziyaretçileri üzerindeki etkisinin değerlendirmesi amaçlanmıştır. Görsel, işitsel, dokunsal gibi duysal deneyimlerin, park ziyaretçilerinin memnuniyetini etkileyebileceği düşünülmüştür.

3. *Çevresel Sürdürülebilirlik ve Fonksiyonellik Değerlendirmesi*: Parkın çevresel sürdürülebilirlik açısından nasıl değerlendirildiği, donatı elemanlarının yeterliliği ve kullanışlılığı incelenmiştir.

4. *Yenileşim Uygulamalarının İncelenmesi*: Parkın yenilikçi uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Parktaki etkinlikler, eğitim programları ve yenilikçi projelerin varlığı ve etkisi araştırılmıştır. Parkın gelecekteki gelişim potansiyelini değerlendirmek için önemlidir.

17.08.2023 ve 22.09.2023 tarihleri arasında yapılan anket çalışması farklı yaş grupları, eğitim düzeyleri, meslekler ve ikamet yerlerinden 102 ziyaretçinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Anketlerden elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 27 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Saha Gözlemlerine İlişkin Bulgular

Sadabad Parkı, Gülşehir ilçesi içerisinde geçen Nevşehir-Kırşehir karayolu ile Kızılırmak Nehri arasında kalan alan üzerine kurulmuştur. Parkın Nevşehir-Kırşehir yolu üzerinden iki adet giriş kapısı bulunmaktadır. Bunlardan biri araç girişinin de yapıldığı ana giriştir. Ana girişte oluşturulan geniş bir meydana diğer kullanımlara geçiş sağlanmaktadır (Şekil 2). Meydanın kuzeyi tepelik olup tepenin arka kısmı ile Kızılırmak Nehri arasında kalan geniş düzlük alan piknik alanı olarak tasarlanmıştır.

Şekil 2. Parkın giriş kısmından görünüm

Piknik alanı içerisinde metal-plastik çocuk oyun ekipmanlarının yer aldığı çocuk oyun alanı, kondisyon alanı, yapay su kanalı, tuvalet, alabalık tesisi ve büfe bulunmaktadır. Alanda kilit parke kaplanmış yürüyüş yolları etrafında kamelya, mangal, poşetli çöp toplama birimleri, bazı noktalarda metal çöp konteyneleri, ahşap ve beton oturma ünitelerine yer verilmiştir (Şekil 3). Piknik alanını çevreleyen çakıl dökülmüş düzlükler ise otopark olarak kullanılmaktadır. Kızılırmak Nehri kıyısında taşkın kontrolü amacıyla yapılan yüksek set nedeniyle park nehirden izole edilmiş olup suya dayalı aktivite bulunmamaktadır.

Şekil 3. Piknik alanından görünüm

Parkta piknik alanı dışında go-kart parkuru, lunapark, kafeler, mescit, havuz başı kır düğünü kullanımlarına yer verilmiştir. Parkın giriş tarafındaki aks boyunca çim alanlarda yaprak, çiçek, gövde ve meyveleriyle etkili değişik ağaç ve çalı türleriyle yoğun bitkisel tasarımlar yapılmıştır (Şekil 4). İki girişi birbirine bağlayan yürüyüş yolu yüksek boylu ağaçlarla alle bitkilendirilerek görsel kalitesi yüksek bir hat oluşturulmuştur. Piknik alanında süs bitkilerinin yanı sıra doğal bitki türlerine yer verilmiştir. Bölgede hakim olan bozkır/tep bitki örtüsü içerisinde yoğun yeşil dokuya sahip park insanlar tarafından ilgi çekici bulunmaktadır. Bitkisel olarak parkın yüksek görsel kalitesine karşın giriş kapısı, donatı elemanları, döşeme ve yapı cephelerinde renk, doku, malzeme açısından bütünlüğün ve görsel etkinin yeterince sağlanmadığı görülmüştür. Yapı çevrelerinde görsel karmaşayla birlikte çocuk oyun aletlerinde, oturma birimlerinde ve zeminlerde yer yer kırılma ve bozulmalar

ile bakım sorunu gözlemlenmiştir.

Şekil 4. Parktaki bitkisel tasarımlardan örnekler

Parkta yer alan piknik alanı bahar ve yaz aylarında özellikle hafta sonları ve tatil günlerinde ilçe halkı ve Nevşehir halkı tarafından yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Yine bu dönemlerde alanda yer alan kafeler ve açık düğün alanı aktif olarak kullanılmaktadır. Sonbahar-kış döneminde ise alandaki kafeler daha çok ilçe halkı tarafından talep görmektedir. Parkta değişik alan kullanımlarına ve çok sayıda oturma birimlerine yer verilmesine karşın yoğun kullanılan dönemlerde zaman zaman parkın yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir.

Anket Çalışmasına İlişkin Bulgular

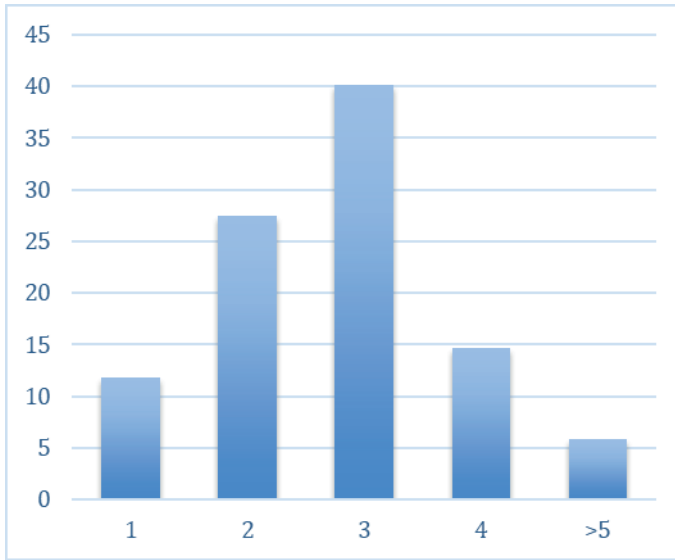
Anket çalışmasına katılan bireylerin %49'u erkek, %51'i kadındır. Katılımcıların %55,9'u 18-24 yaş grubunda, %2,9'u 25-34 yaş grubunda, %23,5'i 35-44 yaş grubunda, %11,8'i 45-54 yaş grubunda ve %5,9'u 55 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. Katılımcıların %30,4'ü Nevşehir kent merkezinden, %59,8'i Gülşehir ilçe merkezinden, %5,9'u Nevşehir'in farklı ilçelerinden, %3,9'u ise farklı illerden gelerek alanı ziyaret etmişlerdir. Katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin elde edilen veriler ise; %51'inin üniversite, %43,1'inin lise, %5,9'unun ilköğretim mezunu olduğu yönündedir (Tablo 1).

Tablo 1. Demografik veriler

		Katılımcı Sayısı (n)	%
Cinsiyet	Erkek	50	49.0
	Kadın	52	51.0
Yaş	18-24	57	55.9
	25-34	3	2.9
	35-44	24	23.5
	45-54	12	11.8
	55+	6	5.9

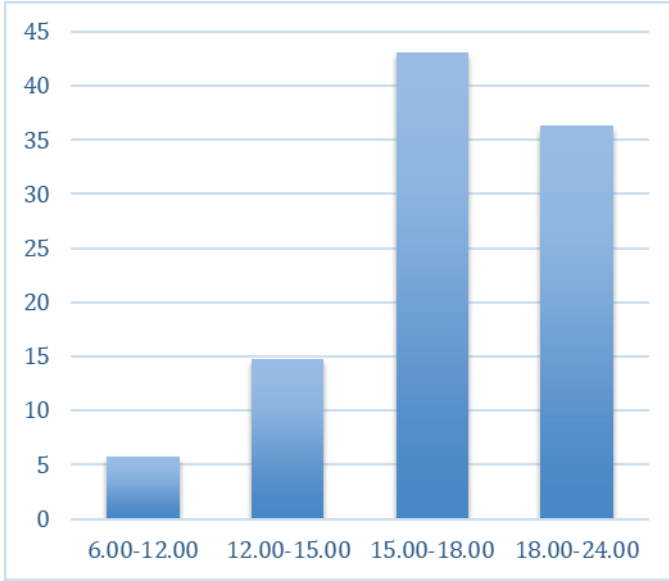
İkamet adresi	Merkez	31	30.4
	Gölşehir	61	59.8
	İlçe dışı	6	5.9
	İl dışı	4	3.9
Eğitim düzeyi	İlkokul	6	5.9
	Lise	44	43.1
	Üniversite	52	51

Park, ziyaretçilerin çeşitli eğlenme ve dinlenme etkinliklerinde bulunduğu bir destinasyon olarak öne çıkmıştır ve katılımcıların %61,8'i parkı hafta sonu, %38,2'si ise hafta içi parkı daha çok ziyaret etmektedir. Katılımcıların rekreasyon alanlarını ziyaret sıklığı sorulduğunda; %40,2'si ayda en az 3 kez, %27,5'i en az 2 kez, %14,7'si en az 4 kez, %11,8'i en az 1 kez ve %5,9'u en az 5 kez rekreasyon alanlarına gittiğini belirtmişlerdir (Şekil 5).

Şekil 5. Katılımcıların rekreasyon alanlarını ziyaret sıklığı

Park kullanım alışkanlıkları açısından, katılımcıların %5,8'i parkı en sık 6 ile 12 saatleri arasında, %14,8'si 12 ile 15 arasında, %43,1'i 15-18 arasında ve %36,3'ü 18-24 arasında ziyaret etmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Kullanıcıların alanı kullandıkları saatler

Sadabad Rekreasyon Alanını hangi rekreasyonel etkinlikler için kullandıkları sorulduğunda katılımcıların %76,2'si piknik seçeneğini işaretlemiştir (Tablo 2). Alanda seyir, çocuk oyun etkinlikleri ve yürüyüş etkinliklerini yaklaşık her beş kişiden birinin gerçekleştirdiği ancak kullanıcıların yalnızca %9,9'unun spor etkinliği için alanı kullandığı tespit edilmiştir. Alanı spor ve yürüyüş etkinlikleri için kullananların 18-24 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu sonuçlar, Sadabad Rekreasyon Alanı'nın özellikle aileler ve dinlenmeye yönelik aktiviteler için tercih edilen bir yer olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların tercih ettiği etkinlikler

		Katılımcı Sayısı (n)	%
Alanı hangi rekreasyon etkinlikleri için kullanıyorsunuz?*	Piknik	77	76.2
	Yürüyüş	20	19.8
	Spor	10	9.9
	Çocuk oyun etkinlikleri	21	20.8
	Seyir	22	21.8

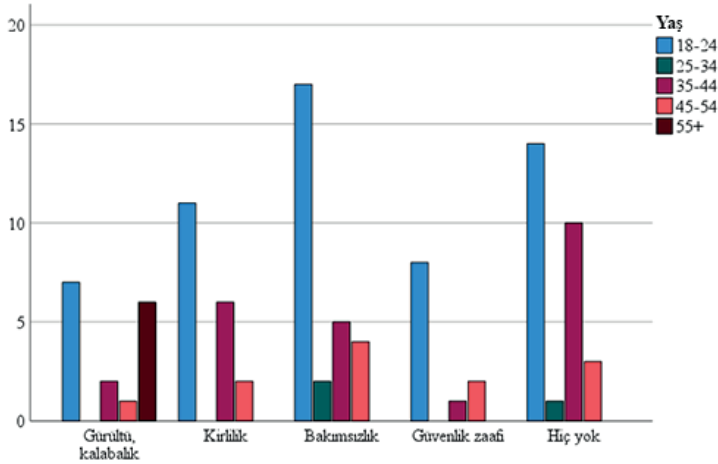
* Katılımcılar birden çok seçenek işaretleyebilirler.

Katılımcıların %26,5'i parktaki bakımsızlığın, %20,6'sı kirliliğin rahatsızlık verici olduğunu ifade etmiştir (Tablo 3). Bu veriler, parkın bakımının yetersiz olduğunu ve bu konuda iyileştirme gerektiğini işaret etmektedir. 55 yaş üstündeki kullanıcılar duyuşsal olarak kendilerini en çok rahatsız eden özelliğin diğer yaş gruplarından farklılaşarak gürültü ve

kalabalık olduğunu belirtmişlerdir (Şekil 7). Bu, parkın yoğun kullanımından kaynaklanmakla birlikte peyzaj tasarımlarında tüm yaş gruplarının ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte mekanlar oluşturulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Parkta görsel olarak en çekici öge %35,5 ile ağaçlar, daha sonra %30,4 ile su ögesidir. Dokunsal olarak kullanıcıların en çok hoşuna giden birinci öge %46,1 ile çimler, ikinci öge %38,3 ile ağaç gövdeleridir. Bu bulgular, rekreasyon alanlarının tasarımında doğal unsurların vurgulanması gerektiğini ve çimlerin ve ağaçların ziyaretçiler için özellikle çekici olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların duyuşal, görsel ve dokunsal deneyimleri

		Katılımcı Sayısı (n)	%
Parkta duyuşal olarak sizi en çok rahatsız eden özellik nedir?	Hiç yok	29	28.4
	Bakımsızlık	27	26.5
	Kirlilik	21	20.6
	Gürültü, kalabalık	14	13.7
	Güvenlik zaafı	11	10.8
Parkta görsel olarak en çok hoşunuza giden şey nedir?	Ağaçlar	36	35.3
	Su	31	30.4
	Çiçek parterleri	20	19.6
	Doğal unsurlar	15	14.7
Parkta dokunsal olarak en çok hoşunuza giden alan hangisidir?	Çimler	47	46.1
	Ağaç gövdeleri	39	38.3
	Kayalar	8	7.8
	Bitki yaprakları	5	4.9
	Heykeller	3	2.9

Şekil 7. Kullanıcıların duyuusal deneyimlerinin yaşa göre farklılaşması

Katılımcıların memnuniyet düzeylerini 5'li Likert ölçeği ile ölçmeyi hedefleyen sorulardan (Tablo 4) 'Parktaki geri dönüşüm ve atık toplama olanaklarını yeterli buluyor musunuz?' sorusuna verilen puanların ortalaması 2,70'dir. Katılımcıların %46,1'i parkın bu açıdan yetersiz olduğunu düşünürken %23,5'i bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuç duyuşal değerdendirme ile paralellik göstermekte olup alanda özellikle yoğun kullanım periyotlarında geri dönüşüm ve atıkların toplanması ile ilgili çözümler üretilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. 'Parkta donatı elemanlarını yeterli ve kullanışlı buluyor musunuz?' sorusunun puan ortalaması 2,89 olup katılımcıların 38,2'si yeterli bulmazken %30,4'ü bu konuda kararsız kalmıştır. Parkın yeterliliğine yönelik soruların puan ortalamaları değerdendirildiğinde orta düzeyde ihtiyaçları karşıladığı görülmüştür. Parkın kent halkı tarafından yüksek talep gören bir alan olması zaman zaman bu konularda yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.

Tablo 4. Sadabad Park'ında kullanıcı memnuniyeti

	Cevaplanma Yüzdesi (%)					Ortalama Puan (M)
	1	2	3	4	5	
Parkı geri dönüşüm ve atık toplama için yeterli buluyor musunuz?	31,4	14,7	19,6	23,5	11,8	2,70
Parktaki donatılarını yeterli ve kullanışlı buluyor musunuz?	17,6	20,6	30,4	17,6	13,7	2,89

1: Hiç yeterli bulmuyorum, 2: Yeterli bulmuyorum, 3:Kararsızım, 4: Yeterli buluyorum, 5: Çok yeterli buluyorum

Katılımcılara sorulan ‘Parkın yenilikçi ve eğlenceli olduğunu düşünüyor musunuz?’ sorusunda 44,1’i olumsuz görüş bildirirken %29,4’ü olumlu görüş bildirmiş ve %26,5’i bu konuda kararsız kalmıştır. Katılımcıların, parkta görmek istedikleri veya geliştirilmesini istedikleri yenilikçi uygulamalar hakkındaki önerilerinde, en yüksek tercih oranı %55,9 ile “Doğal yaşamı destekleyici projeler” kategorisine aittir. Ayrıca, yanıtların %52,9’u çevre koruma projeleri, %47,1’i çevre dostu enerji uygulamalarıdır. Bu sonuç ise, katılımcıların çevre koruma ve biyoçeşitliliğin sürdürülebilirliği konusundaki önemli bir önceliği ifade etmektedir. Bununla birlikte alanda yapılacak etkileşimli sergiler, rehberlik ve bilgilendirme projeleri konusunda da istekli oldukları belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Kullanıcıların talep ettiği yenilikçi uygulamalar

		Katılımcı Sayısı (n)	%
Parkta görmek istediğiniz veya geliştirilmesini istediğiniz yenilikçi uygulamalar nelerdir?	Etkileşimli sergiler	49	48.0
	Çevre dostu enerji uygulamaları	48	47.1
	Çevre koruma projeleri	54	52.9
	Rehberlik ve bilgilendirme projeleri	43	42.2
	Doğal yaşamı destekleyici projeler	57	55.9

**Katılımcılar birden çok seçenek işaretleyebilirler.*

4. SONUÇ

Rekreasyon alanları, bireylerin, kendi sağlıklarını, duygusal dengelerini ve sosyal ilişkilerini geliştirmek amacıyla etkinlikler düzenledikleri alanlar olmanın yanı sıra bireylerin doğal çevre ile etkileşimde bulundukları alanlardır. Bulundukları yere ekolojik, sosyal, ekonomik, estetik bir çok yönden değer katmaktadırlar. Bu alanların cazibesinin artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, peyzaj planlama ve tasarım sürecinde alana özgü niteliklerin ve kullanıcı profiline iyi analiz edilmesini gerektirmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında Sadabad parkının sahip olduğu yeşil doku ile bölge içerisinde ilgi çekici bir rekreasyon alanı olduğu belirlenmiştir. Yapılan duyuşal ve görsel analizlerde de parkta kullanıcıları en çok etkileyen unsurlar bitkiler, çim alanlar ve su yüzeyleri olmuştur. Geçmişte parkta yapılan bitkilendirme çalışmalarında kullanılan doğal türlerin yanı sıra çok sayıda süs bitkisi ırmağın oluşturduğu mikro iklimin de etkisiyle sağlıklı bir gelişim göstererek alanda yoğun bir doku oluşturmakta; mevsimsel renk

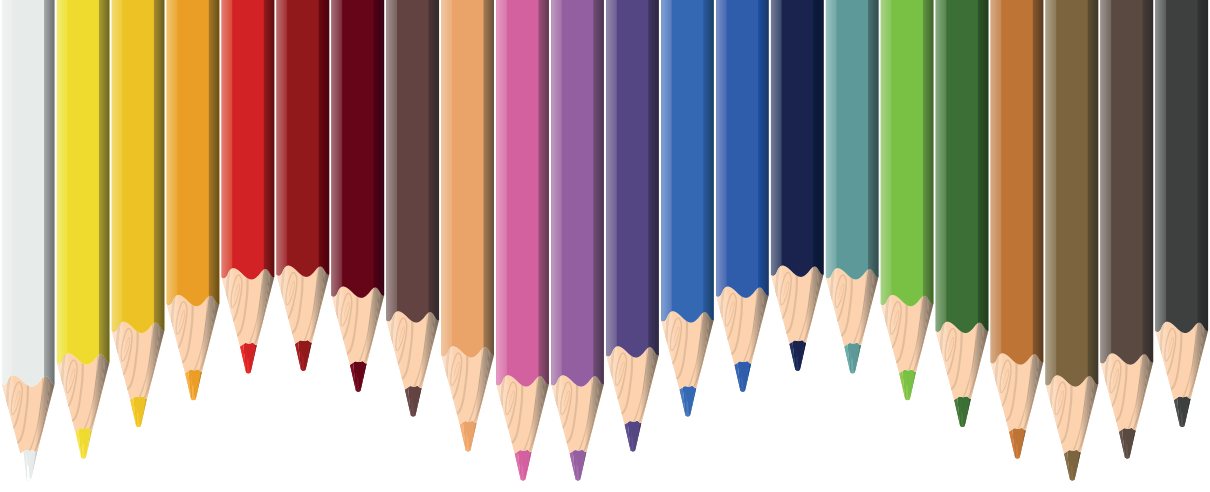
değişimiyle beraber alanı görsel yönden oldukça etkileyici kılmaktadır. Bu nedenle parkı bölgedeki diğer açık ve yeşil alanlardan farklı kılan niteliklerin korunması yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Ancak yeşil dokunun aksine parkta yer alan donatı elemanları ve yapısal unsurlarda aynı etkiden söz edilememektedir. Yapı silüetlerinde ve çevrelerinde görsel karmaşa, bakım sorunları; donatı elemanlarında, uyarıcı levhalarda, zeminlerde, bordürlerde, kuşatma elemanlarında yer yer gözlemlenen bozulmalar ziyaretçilerin çoğunluğunun da belirttiği gibi parkı bakımsız göstermektedir. Rekreasyon alanı tercihinde etkili başlıca unsurlardan biri olan manzara güzelliğinin parkta daha da artırılması için kullanılan donatılar, döşemeler ve yapılarda renk, doku ve malzeme bütünlüğün sağlanması önem arz etmektedir.

Park, konumu ve kent merkezine yakınlığı ile de çok sayıda ziyaretçiyi kendine çekmektedir. Anket sonuçlarına göre katılımcıların tatil günlerinde rekreasyon alanlarını ziyaret eğilimi yüksektir. Değişik demografik özelliklere sahip insanlar tarafından sıklıkla tercih edilen Sadabad Parkı'nda özellikle ailelerin piknik amaçlı kullanımı ön plana çıkmaktadır. Özellikle ilkbahar-yaz dönemlerinde öğleden sonra kullanım yoğunluğunun arttığı parkta donatı elemanları yetersiz kalabilmektedir. Bu bakımdan parkta uygun boşluklarda donatı sayısının artırılması yönüne gidilebilir. Parkta yapılan anketler ve gözlemler sonucunda bakım ve temizlik konusunda iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Özellikle yaşlı ziyaretçiler için gürültüyü azaltma önlemleri uygulayarak genel konfor artırılmalıdır.

Parkı kullanan genç bireylerin oranı göz önünde bulundurulduğunda parkta spor alanlarının artırılması ve değişik spor aktivitelerine yer verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yılın belli dönemi yoğun kullanılan parkta yıl boyu kullanımı teşvik edecek ve insanları alana çekecek mekanlara, yenilikçi uygulamalara ve toplumsal aktivitelere yer verilmelidir. Böylelikle sosyal ve ekonomik açıdan bölgenin sürekli canlı kalması sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Altunkasa, M. & Uzun, G. (1991). Rekreatyon Planlamada Arz ve Talep. Çukurova Üniversitesi Yayınları: 6-80, Adana.
- Ayhan, A. & Atabeyoğlu, Ö. (2020). Giresun Kenti Parklarında Kullanıcı Memnuniyeti. Kent Akademisi, 13(2):305-314.
- Caner, A.M. & Demir, M. (2020). Erzinan Girlevik Şelalesi ve Yakın Çevresine Gelen Ziyaretçilerin Rekreatyon Talep ve İsteklerinin Belirlenmesi. AÇÜ Orman Fakültesi Dergisi, 21(1):1-12.
- Edginton, C.R. & Ford, P.M. (1985). Leadership in Recreation and Leisure Service Organizations. Wiley, 448 p, New York.
- Gülez, S. (1989). Park Bahçe ve Peyzaj Mimarisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ders Notları 29, Trabzon.
- Karaküçük, S. (2008). Rekreatyon Boş Zamanları Değerlendirme, 6. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Karasha, B. (2017). Kentsel ve Kırsal Rekreatyon Alanlarına Yönelik Kullanıcı Tercihlerinin Belirlenmesi 'Artvin kenti örneği'. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 19(1): 58-69.
- Koçan, N. & Cengiz Gökçe, G. (2021). Sulugöl (Tokat-Niksar) Çevresi Rekreatyon Alanına Yönelik Öneri Peyzaj Tasarımı. KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi 24 (1): 90-98.
- Koçyiğit, M. & Yıldız, M. (2014). Yerel Yönetimlerde Rekreatyon Uygulamaları: Konya örneği. International Journal of Science Culture and Sport, 2, 211-223.
- Özgüç, N. (2003). Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler. Çantay Kitabevi, 573 s, İstanbul.
- Soydan, O., Benliay, A. & Akbulut, A. (2019). Kent Parklarındaki Kullanım Alanlarının Estetik ve Fonksiyonel Özelliklerinin Kullanıcı Görüşleri Doğrultusunda İrdelenmesi "Antalya Muratpaşa Prof. Dr. Erdal İnönü Kent Parkı Örneği". İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 9(19): 107-128.
- Turkak, V. & Çuhadar, A. (2022). Rekreatyonel Aktivite Tercihinde Sosyal Medya Etkisi. Samet Aktaş (Ed.), Rekreatif Etkinlikler içinde, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, s. 85-96.
- TDK (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> ET:06.12.2023
- TÜİK (2022). Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/> ET:25.10.2023
- WHO (2017). World Health Organization, Green and Blue Spaces and Mental Health. <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289055666> ET:25.10.2023

Bölüm 5

MANİSA KENT MERKEZİNDEKİ BAZI ÇOCUK OYUN ALANLARINDA VANDALİZM

Şura YILDIRIM¹

¹ Şura YILDIRIM, ORCİD: 0000-0002-0871-6738

² Prof. Dr. Abdullah KELKİT Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
ORCİD: 0000-0002-5364-6425

Giriş

Vandalizm kavramı ilk kez Fransız yazar Abbé Grégoire tarafından 1794 yılında Paris'te bir toplantıda Fransız Devrimi (1789) sonrası tarihi kitabelerin kimler tarafından zarara uğradığı veya yok edildiğini tespit etmek amacıyla sunulan raporda kullanılmıştır (Allen, 1984; Atik, 2016). İngilizce'de 'vandalism' olarak adlandırılan, toplumsal yaşamı olumsuz etkileyen ve verdiği hasarlar sonucu maliyet yükü oluşturan saldırgan davranışlar Fransızca'da 'vandalisme', Almanca'da 'vandalismus' olarak adlandırılırken Türkçe'de ise 1993 yılında Selahattin Öğülmüş tarafından literatürde 'tahripçilik' olarak Türkçeleştirilmiştir (Şengel, 2023). Dilimize Fransızca'dan girmiş olan vandalizm kelimesi vandal taraftarı olmak ve bu kişilerin zihinsel ve eylemsel özelliklerini yansıtmaya amacı gibi anlamlar taşımaktadır (Olgun ve Yılmaz, 2015; Yavuz, Kuloğlu, 2010).

Vandalizm hem kişilerin özel mekanlarına hem de kamuya ait alan ve mallara bilinçli bir şekilde zarar verilmesi eylemidir (Phillips, 1996; Yavuz, Kuloğlu, 2010). Vandalist eylemler sebebiyle hem kamusal hem de özel alanlarda birçok mekânsal eleman, donatı elemanı, kentsel elemanlar zarar görüp kullanılamaz hale gelmektedir. Vandalist eylemler sonucunda görsel ve çevresel kirlilik, kamu malına zarar, mekânsal konfor ve güvenliğin bozulması, yeni suçlara teşvik oluşturma gibi farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır (Yavuz ve Kuloğlu, 2010).

Kamusal alanların insanların farklı rekreatif etkinlikleri gerçekleştirebildikleri, birbirleri ile etkileşim halinde oldukları, kent içindeki meydanlar, çocuk oyun alanları, büyük ve küçük ölçekli parklar/ yeşil alanlar, sahiller gibi farklı açık-yarı açık kentsel mekanlardır.

Kentsel açık alanların kullanımlarını doğrudan etkileyen faktörlerden biri kullanıcıların bu alanlarda hissettiği güven duygusudur. Bu alanların kullanımı kullanıcılarının istek, beklenti ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamaları doğrultusunda kullanım sıklığı ve yoğunluğu artıp azalabilen mekanlardır. Bu alanlarda güvenlik unsurunu en çok etkileyen durum ise vandalizm eylemleridir. Bu eylemler doğrultusunda kentsel açık alanlarda oluşan hasarlar sebebiyle mekanlar kalitesini ve kullanıcı yoğunluğunu kaybeder. Bu doğrultuda kullanıcıların kent içi açık alan etkinlik alanları kullanımları azalır ve bunun yanında vandalizme uğrayan mekanlarda görsel kirlilik oluşur (Yavuz, Kuloğlu, 2010).

Kamusal alanlarda yaşanan vandalizm eylemleri yapısal elemanlara ve donatı elemanlarına yapılan vandalist eylemler ve bitkisel materyallere yapılan vandalist eylemler olarak gruplandırılabilir. Yapısal ve kentsel donatı elemanlarına kırma, sökme, çizme, boyama, bozma, yakma gibi birçok farklı vandalist eylem gerçekleştirilirken bitkisel materyale ise Hamzah ve

arkadaşlarına göre kamusal alanlarda gerçekleştirilen canlı bir materyal olan ağaçlara yapılan eylemler kasıtlı ve kasıtsız olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Kasıtlı eylemler insanlar tarafından ağaçların gövdelerinin kazınması, dallarının kırılması, boyanması gibi eylemler olarak sınıflandırılabilirken kasıtlı olmayan eylemler yanlış budama, hatalı uygulama gibi nedenlerle ağaçlar tahrip edilip, hasar görebilir (Hamzah vd., 2021). Kamusal alanlara verilen bu zararlar sonucunda kullanıcıların bu alandaki etkinlik faaliyetleri kısıtlanmakta, kamuya ekonomik zarar oluşmaktadır. Bunun yanı sıra vandalist eylemlerden dolayı oluşan hasarlar hemen yenilenmediği için alanda tekrar zarar verme, suç işleme eylemleri gerçekleştirilmekte ve suça teşvik oluşturmaktadır (Sağlık ve arkadaşları, 2020).

Vandalist eylemlerin yapıldığı kentsel açık yeşil alanların çevresinde bulunan konut ve yaşam alanlarının maddi değer kayıpları üzerine yapılan bir çalışmada ise (İsveç; Stockholm, 2012) vandalist eylemlerin görüldüğü park, bahçe, çocuk oyun alanları gibi kentsel açık alanların çevresindeki konut fiyat/kira ücretlerini de olumsuz etkilediği, bunun yanı sıra bu parkların çevre sakinleri tarafından da güvensizlik hissi ve zamanla ıssızlaşan alanlarda oluşabilecek suçlardan dolayı korku oluşturduğu tespit edilmiştir (Iqbal, 2016). Yapılan araştırmanın sonucu doğrultusunda vandalist eylemlerin görüldüğü kentsel açık alanların, çevresinde oluşan sosyo-ekonomik yapıyı etkilemekte ve toplumsal sorunlar oluşturmaktadır.

Kamusal alanlarda bulunan kentsel donatı elemanlarının (banklar, çöp kutuları, yer döşemeleri, aydınlatma elemanları, yönlendirme levhaları vb.) toplum tarafından yeterince sahiplenilip, korunmaması da vandalizme maruz kalmalara ve estetik, ekonomik, görsel açıdan büyük zararlara neden olan etmenlerden biridir. Kentsel donatı elemanlarından olan sokak aydınlatma elemanlarının kırılması, otobüs duraklarının zarara uğratılması, bilgilendirme ve reklam panolarının tahrip edilmesi görsel kirliliğin yanında işlevsel bozulmaya da sebep olup kentsel maliyetler oluşturmaktadır (Türkoğlu, 1991; Dinçtürk, 2007).

Özellikle büyük kentlerde görülen vandalist eylemler daha detaylı incelendiğinde donatı elemanlarının (bank, aydınlatma elemanları, çöp kutuları vb.) uğradığı saldırganlıkların yanında daha az zarar veren bir vandalist eylem olarak algılanan duvar grafitileri de ciddi zararlar oluşturmaktadır. Uygulandığı alanda işlevsel olarak bir sorun oluşturmaya da görüntü kirliliği, suça teşvik gibi problemler doğurup kentsel maliyet oluşturmaktadır (Dinçtürk, 2007).

Vandalizm eylemleri fiziksel nesnelere karşı yapılan eylemler oldukları için 'çevresel suç' olarak kabul görmektedirler. Perlgrut (1983)'a göre mekânsal tasarımcılar, planlamacılar ve yöneticiler vandalist eylemleri ve bu eylemleri gerçekleştirenleri iyi anlayamadıkları için bu eylemlerin gerçekleştirilmesini engelleyici adımlar atamamaktadır.

Açık yeşil alanlarda uygulanan hatalı bitkilendirme çalışmaları da vandalist eylemleri teşvik edebilmektedir. Yapılan çalışmalarda yoğun-sık ağaç ve çalı dikimi alan içerisinde görüş kısıtlaması oluşturacağı için vandalist eylemleri gerçekleştiren kişilerin daha rahat hareket etmelerini sağlamaktadır (Iqbal, 2016). Bu nedenle park ve yeşil alanlar içinde görünürlük ne kadar yüksek olursa vandalizmin etkisi o kadar az olur.

Vandalizmin sosyal veya çevresel düzene olan saygısızlık, adalet normlarının ihlali ve başkalarının mülkiyet haklarına saygısızlık ederek bir nevi eşitliği yeniden sağlamaya çalışma girişimidir. Bir bakıma vandalist eylemi gerçekleştiren kişi 'eğer ben saygı görmezsem san da saygı göstermem gerekmez.' mesajı verir (Fisher, Baron, 1982). Toplumsal, ekonomik, psikolojik ve mekânsal gibi farklı boyutları olan ve çevreye olumsuz etkileri olan vandalist eylemleri tamamen ortadan kaldırmak, yok etmek mümkün olmasa dahi alınacak önlemlerle verilebilecek zararlar en az seviyeye indirilebilir (Yavuz, Kuloğlu, 2010).

Materyal-Yöntem

Materyal

Çalışma alanları Manisa ili Yunusemre ve Şehzadeler ilçelerindeki 4 farklı mahallede kentsel açık alanlarda bulunan çocuk oyun alanları olarak belirlenmiştir (Şekil 1).

Çalışmanın ana materyalini oluşturan çocuk oyun alanları farklı sosyo-kültürel yapıya sahip, kentin farklı konumlarında bulunan Tevfikiye Mahallesi, Akmesit Mahallesi, 2.Anafartalar Mahallesi ve Muradiye Mahallesi'ndeki açık yeşil alanlarda bulunan çocuk oyun alanları oluşturmaktadır. Oyun alanlarında bulunan donatı elemanları, bitkisel elemanlar, yapısal elemanlar üzerinde uygulanan vandalist eylemler incelemeye alınmıştır. Çalışma alanlarının bulunduğu mahalleler 1,2,3 ve 4 numara olmak üzere bölgelere ayrılmıştır. Her bir grubun içerisinde farklı sayıda yeşil alan ve çocuk oyun alanı incelenip çalışmaya dahil edilmiştir.

Şekil 1. Manisa Kent Merkezindeki Çalışma Alanları (GoogleEarth, 2023)

Çalışma alanlarını oluşturan her bölge içinde farklı sayıda çocuk oyun alanları incelenmiş olup bu alanlar alt gruplara ayrılarak (1-2-3 vb.) incelenip değerlendirilmiştir. Vandalist eylemlerin incelendiği çocuk oyun alanlarına ait mekânsal, işlevsel ve büyüklük verileri Tablo1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Manisa kent merkezinde incelenen çocuk oyun alanları

Mahalle Adı	Park No	İşlevi	Büyüklük(m ²)	Oyun Alanı Tipi	Bakım
Tevfikiye Mahallesi (1.Bölge)	1	Çocuk Oyun Alanı	650	Klasik	İyi Durumda
	2	Çocuk Oyun Alanı	150	Klasik	İyi Durumda
	3	Çocuk Oyun Alanı	110	Klasik	İyi Durumda
	4	Çocuk Oyun Alanı	350	Modern	İyi Durumda
	5	Çocuk Oyun Alanı	150	Klasik	İyi Durumda
Akmescit Mahallesi (2.Bölge)	1	Çocuk Oyun Alanı	140	Klasik	İyi Durumda
	2	Çocuk Oyun Alanı	160	Modern	İyi Durumda
	3	Çocuk Oyun Alanı	100	Klasik	İyi Durumda
2.Anafartalar Mahallesi (3.Bölge)	1	Çocuk Oyun Alanı	140	Klasik	Kötü Durumda
Muradiye Mahallesi (4.Bölge)	1	Çocuk Oyun Alanı-Fitness Alanı	550	Klasik	İyi Durumda
	2	Çocuk Oyun Alanı-Fitness Alanı- Halı Saha	1450	Klasik	Kötü Durumda
	3	Çocuk Oyun Alanı-Fitness Alanı	440	Klasik	Kötü Durumda

Yöntem

Çocuk oyun alanlarında görülen vandalist eylemlerin tespit ve değerlendirilmesine yönelik bu çalışmada öncelikli olarak vandalist eylemleri daha iyi anlayıp değerlendirebilmek için yerli ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapıp vandalizm, vandalist eylemler, vandalist eylemlerin sınıflandırılması, vandalist eylemlerin sebepleri gibi konularda detaylı araştırmalar yapılarak çalışmanın konusunu oluşturan kavramlar üzerinde durulmuştur (Şekil 2).

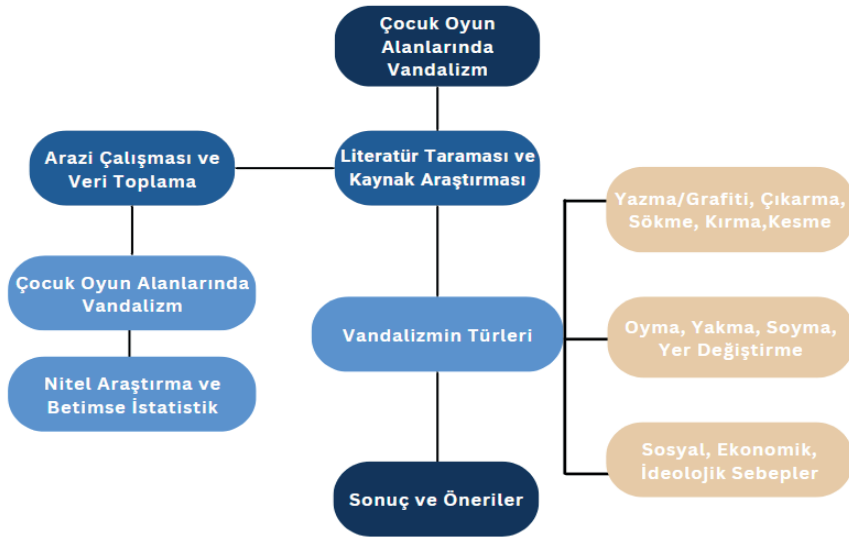
Belirlenen bölgelerdeki kentsel açık alanlarda bulunan çocuk oyun alanlarının her biri ayrı ayrı incelenip gerekli veriler elde edilerek değerlendirilmiş olup analiz edilmişlerdir. Ortaya çıkan veriler doğrultusunda da çalışmanın sonuç ve öneriler kısmı oluşturulmuştur.

Çalışmanın veri toplama aşamasında çalışma alanlarının sosyo-ekonomik durumları, mevcut durumları (alandaki bulunan yapısal ve bitkisel materyallerin durumu), büyüklükleri (m²) gibi veriler alan çalışması ve kaynak taramalarıyla elde edilmiştir. Literatür ve kaynak taramalarıyla daha önce çalışma konusuyla ilgili yapılmış benzer çalışmalar (tez, makale, bilimsel

çalışmalar vb.) incelenmiştir. Arazi çalışmalarında ise çalışmanın kapsamında yer alan çocuk oyun alanları yerinde incelenerek alanda bulunan yapısal ve bitkisel elemanların mevcut durumları gözlemlenip, detaylı fotoğraf çekimleri yapılarak görsel veriler elde edilmiştir.

Arazi çalışmaları ve literatür taramalarıyla ulaşılan verilerin analizi için nicel araştırma yöntemi tercih edilerek gözlem tekniği kullanılmıştır. Elde edilen verileri sayısal verilere, tablolara ve grafiklere dönüştürmek için ise veri analiz tekniklerinden betimsel istatistik tekniği kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde çalışma alanları ayrı ayrı değerlendirilmeye alınıp uğradıkları vandalist eylemler ortaya çıkan sayısal grafikler doğrultusunda oransal olarak karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan sonuç ve öneriler aşamasında ise yapılan araştırmalar, gözlemler ve analizler sonucu elde edilen veriler doğrultusunda çocuk oyun alanlarına yapılan vandalist eylemlerin sebepleri belirlenerek bu eylemlerin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Şekil 2. Yöntem akış şeması

Bulgular

Çocuk oyun alanlarındaki vandalizm, kentsel alanların planlanması ve yönetimi ile ilgili önemli bir sorundur. Bu çalışma, çocuk oyun alanlarına yönelik vandalist eylemleri anlamak ve bu eylemleri azaltmaya yönelik etkili önlemler geliştirmek amacıyla oluşturulan bir teorik temel ve kavramsal çerçeve üzerine inşa edilmiştir. Teorik temel, toplumsal bozgun teorisine dayanmaktadır. Amerikalı sosyolog Robert K. Merton tarafından geliştirilmiş

olan toplumsal bozgun teorisi, vandalizm gibi toplumsal saldırgan davranışların altında yatan nedenleri anlamaya odaklanır. Bu teori, toplumsal yapının bozulmasının, bireylerin vandalist eylemlere yönelmelerine yol açabileceğini öne sürer. Çocuk oyun alanlarındaki vandalizmin nedenleri ve etkileri bu teorik çerçeve içinde analiz edilecektir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, vandalizmin farklı türlerini sınıflandırmak ve analiz etmek üzerine odaklanır. Vandalist eylemler, yapısal elemanlara ve donatı elemanlarına yapılan eylemler ile bitkisel materyallere yapılan eylemler olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. Bu kavramsal çerçeve ise, çocuk oyun alanlarında gerçekleştirilen vandalist eylemleri anlamak için kullanılmıştır.

Kentsel mekanlar, modern şehirlerin önemli bir parçasını oluşturur ve insanların yaşam kalitesini etkileyen unsurlardan biridir. Bu mekanlar içinde çocuk oyun alanları, çocukların güvenli bir şekilde oynayabilecekleri, sosyal becerilerini geliştirebilecekleri ve fiziksel aktivitelerde bulunabilecekleri alanları temsil eder. Çocuk oyun alanları, kentlerin çocuklara sağladığı önemli bir hizmettir ve toplumun genel refahını yükseltmeye yardımcı olur.

Vandalizm, kamusal alanlarda mülkiyetin kasıtlı olarak tahrip edilmesi veya zarar verilmesi eylemidir. Bu tür eylemler, toplumsal düzeni bozabilir, güvenliği tehlikeye atabilir ve ekonomik maliyetlere yol açabilir. Vandalizmin sadece fiziksel zararları değil, aynı zamanda toplumun psikolojik ve sosyal düzeyde de etkilediği yapılan çalışmalar ile gözlemlenmiştir.

Çocuk oyun alanları, vandalist eylemlerin yaygın olarak görüldüğü alanlardan biridir. Bu eylemler, oyun alanlarının donatı elemanlarına, bitkisel materyallere ve yapısal öğelere zarar verme şeklinde tezahür edebilir. Vandalizm, çocukların güvenliğini tehlikeye atabilir ve oyun alanlarının kullanımını kısıtlayarak toplumun genç neslinin sağlıklı gelişimini etkileyebilir.

Vandalist eylemler ile fiziksel çevre arasında önemli bağ vardır. Fiziksel çevre vandalist eylemlerin gerçekleşmesini ya da önlenmesini sağlayan, suçu engelleyen veya suça teşvik edebilen yönleri sahip olabilmektedir (Perlgut, 1983). Cohen (1973), bir tür saldırganlık eylemi olarak tanımlanan vandalizmi, bu davranışları gösteren kişileri saldırgan eylemlere yönelten nedenleri 6 farklı kategoride sınıflandırmıştır;

- 1) Açgözlü Vandalizm: Hırsızlık, yağma gibi olayları içermektedir.
- 2) Taktik/İdeolojik Vandalizm: Belirli bir sorunu ya da fikri belirtmek için, tepki göstermek için yapılan eylemlerdir
- 3) Oyun Olarak Vandalizm: Kötü niyetli unsurların az olduğu ancak maksatlı yıkımın bazen kasıtlı bir parçası olarak görülebilen eylemlerdir.
- 4) Kinci Vandalizm: Genellikle bir intikam duygusuyla hareket eden

vandalist eylemler.

5) Kötü Niyetli Vandalizm: Eğlence amaçlı ya da belirli bir amacı gerçekleştirmek için yapılan eylemlerdir.

6) Yoğun Kullanım Nedeniyle Vandalizm: Kullanım kaynaklı aşınma, kırılma, soyulma gibi hasarlar için kullanılır.

Manisa Kent Merkezindeki Bazı Çocuk Oyun Alanlarında Vandalizm

Kentsel açık yeşil alanlarda bulunan çocuk oyun alanları, kentlerin yaşanabilirliğini artırmak ve toplumun sağlıklı gelişimini desteklemek için kritik bir rol oynamaktadır. Bu oyun alanları, çocukların fiziksel aktivite yapmalarını, sosyal etkileşim kurmalarını, yaratıcılıklarını geliştirmelerini ve doğayla iç içe olmalarını teşvik eder. Aynı zamanda kent sakinleri için dinlenme ve rekreasyon alanları olarak hizmet verir, stresi azaltır ve toplumsal bağları güçlendirir. Bu nedenle çocuk oyun alanlarının korunması ve vandalizme karşı dirençli hale getirilmesi, kentsel yaşamın kalitesini artırmanın yanı sıra toplumun genel refahını da olumlu yönde etkileyecek önemli bir adımdır.

Çalışmanın ana materyallerini oluşturan Manisa kent merkezinde farklı mahallelerde bulunan kentsel açık yeşil alanlar içindeki toplam 12 çocuk oyun alanı önce mahalle bazında bölgelere daha sonra da mahalle içi alt başlıklar altında numaralandırılarak ayrı ayrı incelenmiştir. 1.Bölge Tevfikiye Mahallesi (5 çocuk oyun alanı), 2.Bölge Akmescit Mahallesi (3 çocuk oyun alanı), 3.Bölge II. Anafartalar Mahallesi (1 çocuk oyun alanı) ve 4.Bölge Muradiye Mahallesi (4 çocuk oyun alanı) çocuk oyun alanlarının mevcut donatı elemanları bilgisi bölgesel olarak ayrı ayrı gruplandırılıp Tablo 2’ de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışma alanlarının mevcut durumu

Parkların Konumu	Çocuk Oyun Alanı Sayısı	Aydınlatma Elemanı	Çöp Kutusu	Bank	Sınır Elemanı	Bitki	Çeşme	Fitness Alanı
1.Bölge (Tevfikiye Mahallesi)	5	10	5	14	✓	✓	✓	X
2.Bölge (Akmescit Mahallesi)	3	3	3	7	✓	✓	X	X
3.Bölge(2.Anafartalar Mahallesi)	1	3	4	1	✓	✓	X	X
4.Bölge (Muradiye Mahallesi)	3	3	X	4	✓	✓	X	✓

Çalışma kapsamında oyun alanlarının fiziksel yapısının yanı sıra bu alanlarda gerçekleşen vandalist eylemler de detaylı bir şekilde incelenmiştir. Her bir çocuk oyun alanındaki vandalist eylemleri belirlemek için ayrıntılı gözlem ve veri toplama süreci uygulanmıştır. Bu gözlemler sonucunda hangi

vandalist eylemlerin hangi bölgede ve hangi parklarda gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu veriler de Tablo 3’de sunulmuştur. Bu tablolar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde vandalist eylemlerin çocuk oyun alanlarında nasıl bir dağılım sergilediği ve hangi bölgelerde hangi eylemlerin yoğunlaştığı gibi verileri elde etmeye yardımcı olacaktır.

Tablo 3. Çocuk oyun alanlarında görülen vandalist eylemler

Bölge No	Park No	Yazma/Grafiti	Çıkarma	Sökme	Kırma	Kesme	Kazıma	Oyma	Yer Değiştirme	Soyma
1.Bölge	1	✓	✓	✓	✓		✓			
	2	✓					✓			✓
	3		✓		✓					
	4	✓			✓		✓			✓
	5	✓	✓	✓				✓		✓
2.Bölge	1	✓			✓		✓			✓
	2	✓	✓	✓	✓		✓	✓		✓
	3	✓					✓			✓
3.Bölge	1	✓		✓	✓	✓	✓			
4.Bölge	1	✓		✓	✓		✓			✓
	2	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓
	3	✓			✓		✓		✓	✓

1.Bölge (Tevfikiye Mahallesi) Çocuk Oyun Alanlarında Vandalizm

Manisa ili Yunusemre ilçesinde, kentin merkezi konumunda bulunan mahallede toplam 5 çocuk oyun alanı incelenmiştir (Şekil 2). Mahalle 2022 TÜİK verilerine göre 11.542 kişilik nüfusa sahiptir. Nüfusun büyük kısmını 40-44 yaş arası oluştururken 0-14 yaş arası çocuk nüfusu mahallenin %12,03’ünü oluşturmaktadır. Mahalle nüfusunun %23,4’ü lisans, %14,3’ ü yüksek lisans, %25,7’si ise lise mezunudur. Mahalle sakinlerinin sosyo-ekonomik düzeyleri incelendiğinde nüfusun %43’i A grubu (yüksek gelirli), %28,5’i B grubu (orta-üst gelirli) ve %28,4’ü C (orta-alt gelirli) grubudur (Endeksa,2022). Oyun alanları seçilirken parkın konumu, çevresi, komşu kamusal veya özel yapılar, bulunduğu sokağın/caddenin yoğunluğu gibi farklı kriterler doğrultusunda çalışmaya dahil olmuşlardır. Her bir park ayrı ayrı numaralandırılıp (1-2-3-4-5) önce mevcut durumu değerlendirilmiş daha sonra aynı mahalle/bölgedeki parklarla karşılaştırılarak uğradıkları vandalist eylemlerin analizleri yapılmıştır.

Şekil 2. Tevfikiye Mahallesi'ndeki çocuk oyun alanlarının konumu

1 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Tevfikiye mahallesi 8 Eylül Caddesi üzerinde bulunan yeşil alan sınırları içindeki çocuk oyun alanı yaklaşık 650 m² büyüklüğüyle kendi bölgesindeki en büyük çocuk oyun alanı olmaktadır. İçinde kauçuk zemin kaplama üzerine klasik çocuk oyun grupları (kaykay, salıncak, tahterevallı) ve bir adet mini tek pota basket potası bulunmaktadır. Oyun alanı çevresi yaklaşık 1 metre yüksekliğinde betonarme sınır elemanı ile çevrelenmiş olup oyun alanı içinde bir adet de çeşme bulunmaktadır.

Parkta bulunan tüm donatı elemanlarına, oyun elemanlarına, yapısal elemanlara vandalist eylemler gerçekleştirilmiştir. Kentin işlek ve merkezi bir konumunda olması, etrafında kamu binalarının ve eğitim binalarının olması, aktif halde kullanılan ve yaya sirkülasyonunun günün her saatinde aktif olması, görünürlüğü yüksek olan bir oyun alanı olmasına rağmen alanda birçok farklı vandalist eylem tespit edilmiştir.

Parkin sınırlarını oluşturan betonarme duvarda birçok grafiti eylemi gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında duvarda yıpranmalardan ve kullanım kaynaklı kırılma, sıva dökülmeleri gibi sorunlar tespit edilmiştir.

Oyun alanı içinde yer alan ahşap bankta kırılmalar, eksik parçalar ve boyama gibi birçok vandal eylem tespit edilmiştir. Oyun alanının kauçuk kaplama zeminde de soyulmalar, sökümeler ve kullanım yoğunluğu kaynaklı aşınmalar tespit edilmiştir. Oyun gruplarında kazıma, çizme, grafiti, boyama gibi birçok saldırgan eylem tespit edilmiştir.

1 numaralı çocuk oyun alanında tespit edilen vandalist eylemler şunlardır; yazma/grafiti, çıkarma, sökme, kırma ve kazıma (Şekil 3).

Şekil 3. 1 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

2 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

1 numaralı çocuk oyun alanı ile aynı aks üzerinde olan fakat büyüklük olarak daha küçük (yaklaşık 150 m²) bir oyun parkı olan bu alan, etrafında çay bahçesi, yeşil alanlar, konut alanları olmasına rağmen vandalist eylemlere uğramıştır. Çay bahçesi ve ana yola yakınlığı sebebiyle yaya sirkülasyonunun yoğun olması, konutlara olan mesafesinin oldukça az olması uğradığı vandalist eylemleri diğer parklara göre azaltmıştır. Oyun alanı çevresi renkli PVC sınır elemanlarıyla çevrelenmiş olup zeminde kauçuk kaplama malzeme kullanılmıştır. Oyun alanı içinde klasik oyun grubu kullanılmıştır.

Vandalist eylemler bu çocuk oyun alanında çoğunlukla oyun gruplarında gerçekleştirilmiştir. Silindirik formlu kaydıraklarda grafiti ve yazma eylemi tespit edilirken klasik kaydıraklarda kazıma, çizme eylemleri tespit edilmiştir. Zemin kaplamasında yer yer soyulmalar ve kullanım yoğunluğu kaynaklı aşınmalar tespit edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. 2 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

3 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

2 numaralı çocuk oyun alanı ile aynı yeşil alan aksı üzerinde bulunan üçüncü oyun alanı yaklaşık 110 m² büyüklüğü ile çalışma bölgesindeki en küçük çocuk oyun alanı olma özelliğindedir. Küçük olmasının yanı sıra oldukça merkezi, işlek bir konumda olması, etrafında birçok kafe ve çay bahçesinin

bulunmasından dolayı günün büyük bir kısmında kullanıcı yoğunluğu yüksek bir alandır. Konut alanlarına yakınlığı, oyun alanı etrafında bodur, çalı formu bitkilerin tercih edilmesi ve bu sebeple alan içi görünürliğünün yüksek olması vandalist eylemlerim oyun alanında oldukça az olmasına sebep olmuştur (Şekil 5). Klasik oyun grubunun bulunduğu parkta tespit edilen vandalist eylemler kırma ve çıkarma olarak tespit edilmiştir.

Şekil 5. 3 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

4 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Yaklaşık 350 m² büyüklükte olan oyun alanı içerisinde hem modern hem de klasik oyun gruplarını beraber bulundurmaktadır. Zemini renkli kauçuk kaplama olan oyun alanının etrafı da çit formu renkli PVC malzeme ile çevrilidir. Etrafında yoğun konut alanları bulunan, oldukça merkezi bir konumda olmasına karşın yaya trafiğinin az olduğu bir aks üzerinde bulunan oyun alanının çevresinde hem boylu ağaçlar hem de çalı formu bitkiler ile bitkilendirme çalışması yapılmıştır. Görünürlüğü yüksek olan parkta yapılan incelemelerde tespit edilen vandalist eylem türü ve sayısı azdır. Oyun alanı içerisindeki oturma elemanında kırma eylemi, çocuk oyun gruplarının metal ve plastik parçaları üzerinde de yazma ve kazıma eylemleri tespit edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. 4 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

5 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Birinci bölge sınırları içinde incelenen son oyun alanı olan bu park yaklaşık 150 m²lik oyun alanına sahip, küçük ölçekli bir yeşil alan sınırları içerisinde yer almaktadır. Konumu gereği birçok konut binasının orta noktasında bulunup ve ortaokul, lise, sosyal hizmetler gibi farklı kamu binalarına da çok yakındır. Özellikle öğrenciler tarafından sıklıkla kullanılan parkta hem donatı elemanlarında hem de oyun elemanlarında birçok vandalist eylem tespit edilmiştir.

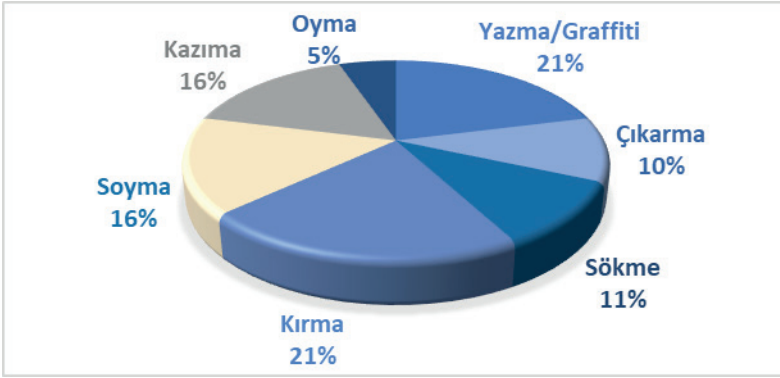
Zemini kauçuk kaplama olan klasik oyun grubunun bulunduğu alanının çevresinde herhangi bir sınır elemanı bulunmamaktadır. Oyun grubunun farklı noktalarında grafiti, yazma, boyama, çizme, soyma gibi farklı vandalist eylemler tespit edilmiştir. Oyun alanı içerisinde bulunan oturma elemanlarına ise kırma, sökme, boyama, oyma gibi birçok vandalist eylemle zarar verilmiştir (Şekil7).

Şekil 7. 5 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

Bu çalışma alanı kapsamında, Manisa kent merkezinde bulunan Tefikiye Mahallesindeki çocuk oyun alanlarında gerçekleşen vandalist eylemlerin oranını belirlemeye yönelik detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Her bir çocuk oyun alanı, farklı vandalist eylemlere maruz kalmış ve bu eylemler sıkça gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, 1. Bölge olarak belirlenen Tefikiye mahallesinde bulunan çocuk oyun alanları üzerinde ayrıntılı bir analiz yapılmıştır.

Şekil 8, bu bölgedeki çocuk oyun alanlarında gerçekleşen vandalist eylemlerin oranlarını yansıtmaktadır. Veriler, bu mahalledeki oyun alanlarının hangi vandalist eylemlere daha fazla maruz kaldığını ve bu eylemlerin mahalle genelindeki sıklığını görsel bir şekilde sunmaktadır. Buna göre, bu bölgedeki çocuk oyun alanlarında en yaygın vandalist eylemler sırasıyla %21 lik oranla “Kırma” ve “Yazma-Grafiti” olurken en düşük oran ise %5 ile “Oyma” eylemi olarak belirlenmiştir. Şekil 8’ de sunulan oranlar, her bir eylemin toplam eylemler içindeki payını göstermektedir.

Şekil 8. 1.Bölgede bulunan çocuk oyun alanlarındaki vandalist eylemlerin oranı

2.Bölge (Akmescit Mahallesi) Çocuk Oyun Alanlarında Vandalizm

Manisa ili Yunussemre ilçesinde bulunan Akmescit mahallesi kentin merkezine yakın konumlu, kamusal ve askeri bölgelere yakın mahalledir (Şekil 9). Mahallenin nüfus verilerine baktığımızda 2022 TÜİK verilerine göre nüfusu 9.871 kişidir. Nüfusun büyük bölümünü 25-29 yaş arası kişiler oluştururken 0-14 yaş arası çocuk nüfusu mahalle nüfusunun %13,35'inin oluşturmaktadır. Mahalle sakinlerinin eğitim durumları incelendiğinde %20,6 üniversite, %11,4 yüksek lisans ve %24,8 lise mezunu olarak bilinmektedir. Mahalle genelinin sosyo-ekonomik durumu incelendiğinde nüfusun %31,2'si üst gelir grubu, %40,1'i orta gelir grubu, %28,7'si alt gelir grubuna dahildir (Endeksa,2022). Bu bölgede toplam 3 çocuk oyun alanı incelenmiştir (Şekil 9). Bunlardan ikisi aynı aks üzerindeki kentsel yeşil alan üzerinde konumlandırılmış olup diğeri iç kısımda, konutlar arası oluşturulmuş bir ada oyun alanıdır. Her bir park ayrı ayrı numaralandırılıp (1-2-3) önce mevcut durumları, uğradıkları vandalist eylemler tespit edilmiş daha sonra ise bu üç park karşılaştırılarak uğradıkları vandalist eylemlerin analizleri yapılmıştır.

Şekil 9. Akmescit Mahallesindeki çocuk oyun alanlarının konumu

1 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

İkinci bölge sınırları içinde incelenen ilk park yaklaşık 140 m² büyüklüğündedir. Kauçuk kaplama zemin döşemesi olan parkta klasik oyun grubu bulunmaktadır. Oyun alanı kent içi açık yeşil alan koridoru içinde olduğu için etrafında bir sınır elemanı yoktur. Çevresinde çay bahçesi, askeriye ve sivil konutlar bulunmaktadır. Oyun alanının kullanıcı kitlesi çoğunlukla mahalle sakinleridir.

Oyun alanında zeminde aşınma kaynaklı soyulma, oturma elemanlarında kırılma, çizme, çocuk oyun elemanının kaydırak kısımlarında grafiti ve yazma, kırma, çizme, kazıma, salıncaklarda kırma, çizme gibi vandalist eylemler tespit edilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. 1 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

2 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Bir numaralı çocuk oyun alanı ile aynı aks üzerinde bulunan oyun alanı yaklaşık 160m² büyüklüğünde modern oyun grubunun bulunduğu bir alandır. Zemini renkli kauçuk kaplama ve oyun grubu ahşap ve PVC materyalden yapılmıştır. Açık yeşil alan içerisinde bulunmasından dolayı etrafında herhangi bir sınır elemanı yoktur.

Oyun alanında tespit edilen vandal eylemler ahşap kısımlarda oyma, kazıma, yazma gibi eylemler olurken örümcek ağı tırmanma halatında halatlarda kopma, kullanım kaynaklı aşınmalar tespit edilmiştir. Zemin kaplamanın bazı bölgelerinde de soyulmalar tespit edilmiştir. Kullanım yoğunluğu az olan oyun alanının etrafındaki oturma birimlerinde de grafiti, sökme, kırma gibi vandalist eylemler gözlemlenmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. 2 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

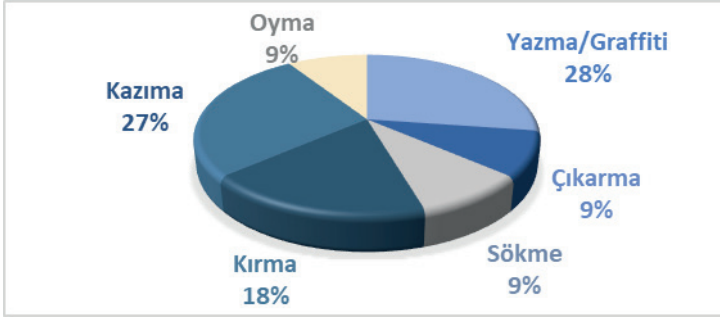
3 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Yaklaşık olarak 100m² lik bir oyun alanına sahip konutlar arası bir ada üzerine kurulmuş oyun alanı kauçuk zemin kaplama üzerine klasik oyun grubuna sahiptir. Oyun alanının etrafı renkli, çit formulu PVC malzeme ile çevrilidir. Çoğunlukla mahalle sakinlerinin kullanımında olan oyun alanında oyun grubu üzerinde grafiti, yazma, çizme, kazıma gibi vandalist eylemler tespit edilmiştir. Çalışma bölgesindeki en küçük oyun alanı olma özelliğine sahip parkın etrafında bitkilendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu sayede çocuk oyun alanı çevresi yeşil bir dokuyla sarılmış olup, boylu ağaçlar sayesinde de gölge alanlar oluşturulmuştur (Şekil 12).

Şekil 12. 3 numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

2. Bölgede (Akmescit Mahallesi) bulunan çocuk oyun alanlarındaki vandalist eylemlerin analizi için elde edilen verilere dayalı olarak, bu alandaki vandalizm türlerinin oranını ortaya koymak amacıyla ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Aşağıda yer alan grafiği incelendiğinde (Şekil 13), her bir vandalist eylemin 2. Bölge'deki oyun alanlarına olan etkisin daha iyi anlaşılacaktır. Bu grafiğe göre, en sık karşılaşılan vandalist eylemler arasında 'Yazma-Grafiti' %28 ile ön plana çıkarken, 'Kazıma' eylemi %27 lik oranla ikinci sıradadır. Kırma, çıkarma ve sökme eylemleri ise %18, %9 ve %9'luk oranlarla sırasıyla belirgin bir etki göstermektedir. Ayrıca, oyma eylemi %9 ile göz önünde bulundurulması gereken bir diğer eylem türüdür.

Şekil 13. 1.Bölgede bulunan çocuk oyun alanlarındaki vandalist eylemlerin oranı

3.Bölge (II. Anafartalar Mahallesi) Çocuk Oyun Alanlarında Vandalizm

Çalışma kapsamında incelemeye dahil edilen II. Anafartalar mahallesindeki çocuk oyun alanı hem konumu hem de mevcut durumu sebebiyle çalışma kapsamına alınmıştır. Manisa ili Şehzadeler ilçesinde bulunan oyun alanı konumu itibarıyla kentin hem araç hem yaya hem de demir yolu ulaşım hattının merkezinde bulunmaktadır. Birçok toplu taşıma hattının geçiş güzergahında, işçi servislerinin kent merkezindeki transfer noktasında, Manisa tren garının hemen önünde, ilköğretim, ortaokul ve lise gibi birçok eğitim binasına yakın mesafede olması sebebiyle hem yaya hem araç trafiği oldukça yüksek bir noktada konumlanmaktadır (Şekil 14). Mahallenin nüfus verileri incelendiğinde 2022 TÜİK verilerine göre 6.056 kişilik nüfusa sahiptir. Nüfusun çoğunluğunu 30-34 yaş arası kişiler oluştururken 0-14 yaş çocuk grubu mahalle nüfusunun %13,35'ini oluşturmaktadır. Mahalle sakinlerinin eğitim düzeyi; %25,7 lise, %21,2 üniversite ve %1,8'i yüksek lisans eğitime sahiptir. Mahallenin sosyo ekonomik düzeyi incelendiğinde nüfusun %30,6'sı üst gelir grubuna, %40,6'sı orta gelir grubuna ve %28,8'i alt gelir grubuna dahildir (Endeksa,2022).

Şekil 14. II. Anafartalar Mahallesi'ndeki çocuk oyun alanının konumu

Yaklaşık olarak 140m² büyüklüğe sahip alanda kauçuk zemin kaplama üzerinde klasik oyun grubu bulunmaktadır. Oldukça işlek bir noktada bulunan oyun alanının çevresi kaldırım ve tren garının bahçesinden ayrılmak ve oyun alanı sınırlarını belirlemek için taş döşeme alçak duvar üstü renkli ferforje uygulaması ile sınır oluşturulmuştur. Günün büyük bir kısmında yaya ve araç trafiğinin yoğun olduğu ve görünür bir noktada konumlanmış olan oyun alanı içerisindeki tüm donatı elemanlarına ve oyun elemanlarına vandal eylemlerin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Oyun grubunun farklı bölümlerinde boyama, yazma-grafiti, çizme, kırma gibi farklı saldırgan eylemler tespit edilmiştir. Salıncaklar kırılıp, boyanmış; alandaki çöp kutuları ise kırılmış vaziyette bulunmuştur (Şekil 15).

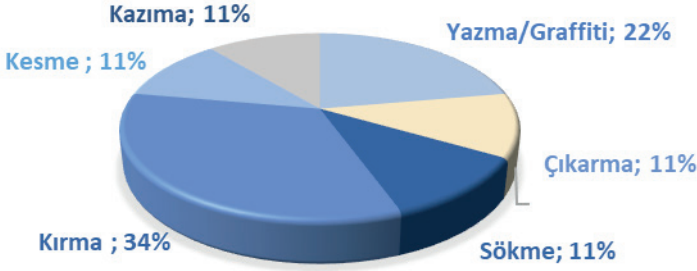
Hem kaldırım bitkilendirme çalışması hem de tren garının bahçesindeki bitkilendirmeler sayesinde oyun alanının etrafı yeşil alanla çevrilidir. Görünürlüğü yüksek bir noktada konumlanmış olmasına rağmen yoğun bir vandal eylem saldırısına uğramıştır.

Şekil 15. 3. bölgedeki çocuk oyun alanında vandalist eylemler

Manisa ilinin Şehzadeler ilçesinde yer alan II. Anafartalar Mahallesi'ndeki çocuk oyun alanının uğradığı vandalist eylemler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda elde edilen veriler, oyun alanındaki vandalizm türleri ve sıklığı açısından değerlendirilerek analizleri yapılmıştır.

Bu analizin bir sonucu olarak oluşturulan grafik ile 3. bölgede bulunan çocuk oyun alanındaki vandalist eylemlerin oranı tespit edilmiştir (Şekil 16). Grafik, farklı vandalizm eylem türlerinin bu bölgedeki çocuk oyun alanında ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Veriler, çeşitli vandalizm türlerini temsil eden yüzdelik oranları içermektedir. Grafikteki verilere göre, vandalist eylemlerin farklı kategorilerdeki dağılımı; %34 lük oran ile 'Kırma' eylemi en çok tespit edilen eylem olurken onu %22 lik oran ile 'Yazma/Grafiti' eylemi takip etmektedir.

Şekil 16. 3.Bölgede bulunan çocuk oyun alanındaki vandalist eylemlerin oranı

4.Bölge (Muradiye Mahallesi) Çocuk Oyun Alanlarında Vandalizm

Çalışma kapsamında 4. ve son bölge olarak, Yunusemre ilçesine bağlı olan Manisa'nın en büyük ve nüfusu en yoğun mahallelerinden biri olan Muradiye mahallesine odaklanılmaktadır. Bu mahalle, Manisa şehir merkezine uzak bir konumda olmasına rağmen, 37.398 kişilik nüfusuyla dikkat çekmektedir. Özellikle 35-39 yaş aralığındaki nüfusun yoğunluğu, mahallenin demografik yapısını belirlerken 0-14 yaş çocuk nüfusu mahallenin %12,17 sini oluşturmaktadır. Eğitim seviyelerine bakıldığında ise, nüfusun %27,7'si lise, %23,9'u lisans, %13,9'u yüksek lisans mezunudur. Ayrıca, mahallenin sosyo-ekonomik çeşitliliği göz önüne alındığında da, nüfusun %42,7'si A grubu (yüksek gelirli grup), %29,1'i B grubu (orta-üst gelirli grup) ve %28,2'si C grubu (orta-alt gelirli grup) olarak sınıflandırılmaktadır (Endeksa, 2022).

Bu bağlamda, çalışma kapsamında Muradiye mahallesinde yer alan 3 farklı çocuk oyun alanının (Şekil 17) incelenmesi yapılmakta ve bu oyun alanlarında gerçekleşen vandalist eylemlerin tespit edilmesi ve analiz edilmesi amacı taşımaktadır.

Şekil 17. Muradiye Mahallesindeki çocuk oyun alanlarının konumu

1 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Yaklaşık olarak 500m² büyüklüğe sahip oyun alanı 1 Mayıs parkı sınırları içerisinde yer almaktadır. Aynı alanda fitness aletlerinin de bulunduğu oyun parkında kauçuk kaplama zemin üzerine klasik oyun grubu bulunmaktadır. Oyun alanının karşısında ilkokul bulunması sebebiyle kullanıcı yoğunluğu öğrenci, öğrenci velileri ve mahalle sakinleri olarak sıralanmaktadır. Oyun alanının etrafı renkli çit görünümlü PVC malzeme ile sınırlandırılmıştır. Parkta yapılan incelemelerde oyun grubunda yazma/grafiti, çizme, kazıma gibi vandalist eylemler tespit edilirken, fitness aletlerinde kırma, çizme, kazıma gibi vandalist eylemler ve kullanım kaynaklı aşınmalar tespit edilmiştir. Zeminde ise kare formlu kullanılan kauçuk kaplama yer yer sökülerek zemin kaplamasına zarar verildiği tespit edilmiştir. Oyun alanı sınırları içerisindeki oturma birimlerinde ise kırma eylemi gözlemlenmiştir (Şekil 18).

Şekil 18. 1. Numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

2 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

Yaklaşık 1400m² ile inceleme alanları içinde en büyük alana sahip bu park klasik oyun grubu, fitness alanı ve halı sahayı bir arada bulundurmaktadır. Oldukça merkezi bir konumda bulunan parkın etrafında kapalı pazar yeri, sağlık ocağı ve birçok yaşam alanı bulunmasına rağmen incelemelerde çok sayıda vandalist eylem tespit edildi. Renkli kauçuk zemin kaplama üzerinde bulunan klasik oyun grubu ve fitness aletlerinde tespit edilen vandal eylemler şöyle; oyun grubunda kaydıraklarda yazma/grafiti, boyama, çizme, kırma, kazıma; tahterevallide oynanacağı yerinden sökme, salıncaklarda grafiti, yazma ve çizme eylemleri tespit edilmiştir. Fitness aletlerinde ise kırma, sökme, kazıma, yazma eylemleri tespit edilmiştir. Oyun grubunun hemen yanında yer alan halı sahada ise zeminde soyulmalar, sınırları belirleyen filelerde sökmeler, kesilmeler tespit edilmiştir (Şekil 19).

Şekil 19. 2. numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

3 Numaralı Çocuk Oyun Alanı

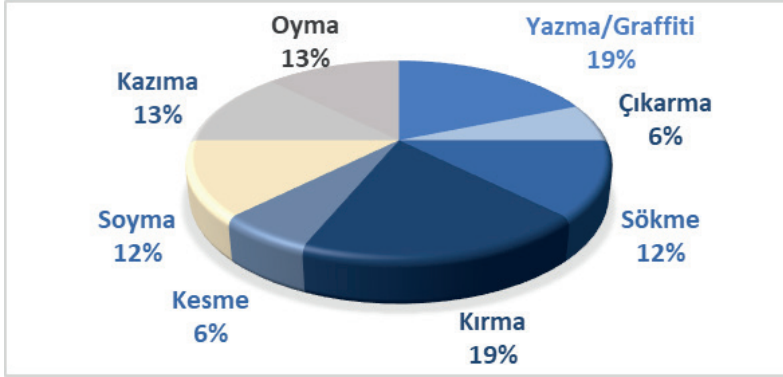
Çocuk oyun alanı ve fitness alanı olarak çalışmaya dahil edilen park yaklaşık 440 m2 büyüklüğüyle 4. bölgenin incelemeye alınan en küçük oyun alanı olma özelliğine sahiptir. Klasik oyun grubunun bulunduğu alanda zeminde kauçuk kaplama kullanılmış olup bazı bölgelerde zeminde soyma eylemi gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Etrafı renkli demirlerle çevrelenip sınır oluşturulan oyun grubunda ise yazma/grafiti, çizme, kazıma, kırma gibi vandalist eylemler tespit edilmiştir. Oyun alanının çevresinde bulunan oturma birimlerinin kullanıcılar tarafından yer değiştirildiği, kazıma ve çizme gibi vandalist eylemlere uğradığı tespit edilmiştir. Fitness aletlerinde ise aletlerin plastik parçalarında kırma, metal parçalarında ise kazıma, yazma gibi eylemler tespit edilmiştir (Şekil 20).

Şekil 20. 3. numaralı çocuk oyun alanındaki vandalist eylemler

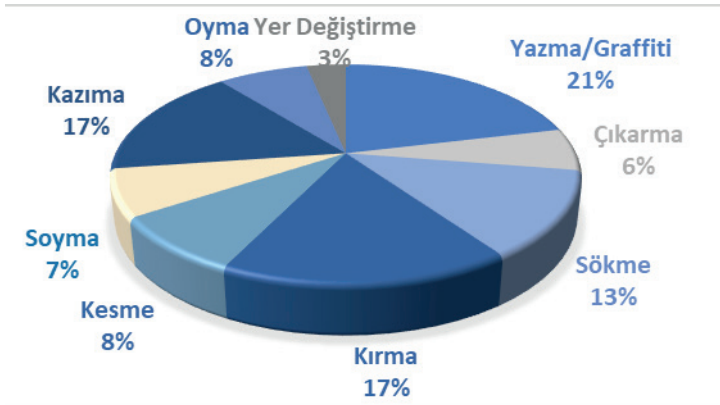
Bu çalışma kapsamında, Manisa ili Yunusemre ilçesine bağlı olan ve nüfusu oldukça yoğun olan Muradiye mahallesinde bulunan çocuk oyun alanlarında gerçekleşen vandalist eylemler incelenmiştir. Bu bölgedeki 3 farklı oyun alanında gerçekleşen vandalist eylemlerin türlerini ve dağılımını belirlemek amacıyla detaylı bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu 3 farklı oyun alanında tespit edilen vandalist eylemlerin türlerine göre oranlarını gösteren grafik Şekil 21'de sunulmuştur. Grafik; kırma, sökme, çıkarma, yazma-grafiti, kazıma, yer değiştirme ve soyma gibi eylemlerin oranlarını

içermektedir. Bu veriler, vandalizmin bu bölgedeki oyun alanlarına etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Şekil 21. 4. Bölgede bulunan çocuk oyun alanındaki vandalist eylemlerin oranı

Manisa kent merkezindeki çocuk oyunlarında görülen vandalist eylemlerin tespit ve incelemelerinin yapıldığı 4 farklı çalışma bölgesinde toplam 12 oyun alanında yapılan gözlem ve incelemeler sonucunda her bölgedeki vandalist eylemler kendi içinde türlerine göre analizleri yapılarak oranlara ayrılmıştır. 4 bölgede toplam 9 vandalist eylem türü tespit edilmiş olup bu eylemler öncelikle kendi bölgeleri içinde oransal dağılımını gösteren grafiklerle görselleştirilmiştir. Şekil 22 de ise 4 bölgedeki 12 çocuk oyun alanının tamamında meydana gelen vandalist eylemlerin türlerine göre oranları gösterilmektedir. Grafiğe göre en çok gerçekleşen vandalist eylem %21'lik oranla 'Yazma/Graffiti' eylemi olurken ikinci sırada %17'lik oranla 'Kırma' ve 'Kazıma' eylemleri yer almaktadır (Şekil 22).

Şekil 22. Çalışma alanlarının tamamında görülen vandalist eylemlerin oranı

Sonuç ve Öneriler

Çocuk oyun alanlarında vandalizm eylemlerini incelemek amacıyla Manisa ili Yunusemre ve Şehzadeler ilçelerinde toplam 12 farklı çocuk oyun alanında yapılan incelemelerde 9 farklı vandalist eylem türü tespit edilmiştir. Çalışma alanlarının bulunduğu 4 farklı mahallenin nüfus verileri göz önüne alındığında nüfus yoğunluğu en fazla olan 4.bölge (Muradiye mahallesi) en çok vandalist eylem türünün (yer değiştirme, yazma/grafiti, çıkarma, sökme, kırma, kesme, soyma, kazıma) tespit edildiği bölge olmuştur. Bölgedeki çocuk oyun gruplarının tamamında vandal eylemler tespit edilmiştir. Oyun alanlarının sınırları içinde fazla donatı elamanının olmaması saldırgan eylemlerin çoğunun oyun gruplarına yönelmesine sebep olmuştur. Kaydıraklarda grafiti, çizme, kazıma, kırma eylemleri en çok tespit edilen eylem türleridir. Salıncakların oturma yerlerinde yazma, kırma, kazıma gibi eylemler tespit edilirken tahterevallide sökme, yer değiştirme, kırma gibi eylem türleri tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında oyun alanlarında tespit edilen vandalist davranışlar amaçlarına ve araç türlerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre Şekil 8'de ki veriler doğrultusunda 1. Bölgede en çok görülen vandalist eylem %21 ile kırma ve yazma/grafiti olarak tespit edilmiştir. Kırma eylemi çoğunlukla fiziksel güç kullanımı ya da araç (çekiç, taş vb.) ile gerçekleştirilmiştir. Yazma/grafiti eylemleri ise renkli sprej boyalar, kalemler ile oluşturulmuştur. Bu eylemleri %16lık oranlarıyla kazıma ve soyma eylemleri izlerken, sökme eylemi %11, çıkarma eylemi %10 ve oyma eylemi %5 olarak tespit edilmiştir. Bu eylemler içinde kırma, yazma/grafiti, kazıma ve soyma eylemleri kasıtlı eylem olarak sınıflandırılırken sökme ve oyma eylemleri düşüncesiz eylemler olarak sınıflandırılmıştır.

2.bölgede en çok görülen vandalist eylem %28'lik oranla yazma/grafiti olmuştur. Bu eylem renkli sprej boyalar ile oyun elemanlarına uygulanmıştır. Kazıma eylemi %27'lik oranla en yüksek orana sahip ikinci vandalist eylem olurken kırma eylemi %18 olarak tespit edilmiştir. Kazıma eylemlerini gerçekleştirme araçları olarak genellikle sert, sivri uçlu kesici aletler kullanılmıştır. Bu eylemler PVC malzeme çocuk oyun gruplarında ve ahşap oturma birimlerinde görülmüştür. Oyma, sökme ve çıkarma eylemleri ise %9 oranında tespit edilen vandalist eylemlerdir (Şekil 13). Kasıtlı yapılan eylemler bu bölgede yazma/ grafiti, kazıma ve kırma eylemleri olarak tespit edilmiştir. Oyma, çıkarma ve sökme eylemleri düşüncesiz eylemler ve yoğun kullanım kaynaklı oluşmuş olan zararlar olarak sınıflandırılmaktadır.

3.bölgedeki oyun alanında görülen vandalist eylemler sırasıyla %34 ile kırma eylemi birinci olurken yazma/grafiti eylemi %22 ile ikinci sırada yer almaktadır. Kırma eylemi çocuk oyun grubunun birçok bölgesinde (kaydırak,

salıncak, oyun kulesi, çocuk oturma birimi), fiziksel güç kullanımı yoluyla uygulandığı tespit edilmiştir. Oyun alanı sınırları içinde bulunan donatı elemanlarından çöp kutuları da vandalist eylemlere uğrayarak kırma, çizme gibi eylemlerle zarar görmüştür. Yazma/grafiti eylemi de oyun grubunun birçok noktasında tespit edilmiştir. Renkli spre y boyalar ve kalemler kullanılarak oyun grubuna zarar verilip vandalist eylem gerçekleştirilmiştir. Hem kırma eylemi hem de grafiti/yazma eylemi kasıtlı eylemler olarak tespit edilmiştir.

4.bölgede incelenen oyun alanlarında en çok tespit dilen vandalist eylem %19'luk oran ile kırma ve yazma/grafiti eylemleri olmuştur. Diğer bölgelerde olduğu gibi yazma/grafiti eylemi oyun gruplarının birçok noktasında tespit edilirken kırma eylemi donatı elemanları, sınır elemanları, spor aletleri gibi farklı noktalarda tespit edilmiştir. Yazma eylemi için renkli spre y boyalar ve kalemler kullanılmışken kırma eylemi için fiziksel güç kullanılarak zarar verilmiştir. Her iki eylemin de bilinçli, kasıtlı gerçekleştirilen eylemler olduğu tespit edilmiştir. Sökme eylemi %12, yer değıştirme eylemi %13, soyma eylemi %12 oyun alanının zemin döşemelerinde, oturma birimlerinde tespit edilirken bu eylemler yoğun kullanım kaynaklı (zemin döşemeleri) ve düşüncesiz eylemler olarak sınıflandırılmaktadır.

Çocuk oyun alanları, gençlerin fiziksel sağlığını ve sosyal gelişimlerine katkı sağlayan önemli mekanlardır. Ancak, bu alanlarda sıkça karşılaşılan vandalizm eylemleri, oyun alanlarının işlevselliğini ve güvenliğini tehlikeye atabilir. Bu tür eylemler, oyun alanlarının güvenliğini ve estetiğini tehdit edebilir, çocukların sağlıklı bir şekilde oynamalarını engelleyebilir ve toplulukları olumsuz etkileyebilir. Bu çalışmada, Manisa ilindeki Yunusemre ve Şehzadeler ilçelerinde yapılan çocuk oyun alanlarında meydana gelen vandalizm eylemlerini inceleyip bu tür eylemlerin önlenmesi için öneriler sunmaktadır. Bu öneriler, çocukların daha güvenli ve sağlıklı bir çevrede vakit geçirebilmelerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Aşağıda sunulan öneriler; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili paydaşlar için rehber niteliğinde olabilir ve aynı zamanda çocuk oyun alanlarının sürdürülebilirliğini arttırmayı hedeflemektedir.

1) Güvenlik kameraları ve güçlü aydınlatma: Oyun alanlarında vandalizm eylemlerini gerçekleştiren ya da bu eylemlere kalkışan kişilerin tespit edilebilmeleri için oyun alanlarına güvenlik kameralarının yerleştirilmesi önerilmektedir. Oyun alanının herkes tarafından görülebilen bir noktasına alanda güvenlik kameralarının olduğu bilgisini veren bilgilendirme tabelası eklenmelidir. Böylece vandalist eylemi gerçekleştirmek isteyen kişi kendisinin izlendiğini, görüldüğünü bilmesi durumunda yapacağı eylem sonrası tespit edilip cezai işlem uygulanmasından çekinebilir. Oyun alanlarında günün her saati görünürlüğün yüksek olması için alanda etkili bir aydınlatma sistemi kurulmalıdır. Özellikle gece geç saatlerde vandalizm eylemi girişimlerinin

yaşanmaması için yüksek çözünürlüklü kameralar ve otomatik aydınlatma sistemleri kurulmalıdır.

2) Toplum katılımı ve eğitim: Mahalle sakinleri, ebeveynler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları oyun alanlarının bakımına ve güvenliğine katılmalıdır. Örneğin; mahalle sakinleri oyun alanına herhangi bir vandalist eylem saldırısının yapıldığını gözlemler ise bunu yetkililere direkt bildirmeli, zarar görmüş oyun elemanları, donatılar yetkililer tarafından onarılmalı. Ailelere, çocuklara vandalizmin çocuklara, gençlere, çevreye verdiği zararları anlatan bilgilendirici seminerler sunulmalı.

3) Donatı elemanları ve çevre düzenlemesi: Oyun alanlarına daha fazla donatı elemanı eklenmelidir. Oyun alanına çocuklarını getiren ebeveynlerin beklerken oturup vakit geçirebilecekleri oturma elemanları eklenmeli, çocukların ilgisini ve dikkatini çekecek, yaratıcı yönlerini geliştirebilecekleri ve eğlenceli vakit geçirmelerini sağlayarak onları vandalist eylemlere yönlendirmeyecek oyun elemanları eklenmelidir. Özellikle çocukların enerjilerini olumlu yönde kullanmalarına yardımcı olacak spor aktiviteleri yapmalarını sağlayacak ekipmanlar eklenmelidir.

4) Yerel iş birliği: Belediyelerin, muhtarların, sivil toplum kuruluşlarının, yerel işletmelerin birbirleriyle iletişim halinde olup iş birliği yapmaları gerekmektedir. Tüm paydaşlar oyun alanlarının, parkların bakım, onarım ve güvenliği için kaynak sağlamalıdır bu sayede oyun alanlarının sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

5) Grafiti ve resimlerle oyun alanlarının canlandırılması: Oyun alanlarında çocukların ve gençlerin sanatsal yeteneklerini kullanabilecekleri alanlar oluşturularak hem oyun alanının vandalist eylemlerden korunması sağlanmalı hem de çocukların yaratıcılıklarını, sanatsal gelişimlerini destekleyen bir mekân oluşturulmalıdır. Bu amaçla yerel sanatçılar ile iş birliği yapıp oyun alanlarının duvarlarına resim, grafiti gibi çalışmalar oluşturulmalı. Bu çalışmaların uygulanmasında gençler-çocuklar da dahil olup kendi oyun alanlarının tasarımına katılarak hem sorumluluk duygusu hem de tasarımında rol aldıkları mekânı sahiplenme duygusuna sahip olmaları sağlanmalıdır.

6) Denetim ve hızlı müdahale: Oyun alanları düzenli olarak denetlenmeli, kontrol edilmelidir. Herhangi bir vandalist eylem tespit edildiğinde en kısa sürede müdahale edilmelidir. Uygulanmış bir vandalist eylemin hızlı bir şekilde müdahale edilip alanın temizlenip, onarılması oluşabilecek diğer vandalist eylemleri önlemek için çok önemlidir. Yapılan araştırmalara göre vandalist eyleme uğramış bir alanın tekrar saldırgan eylemlere maruz kalması temiz, bakımlı bir alanın vandalist eyleme uğramasından çok daha yüksektir. Bu açıdan oyun alanlarının güvenli ve sağlam bir şekilde korunması çok önemlidir.

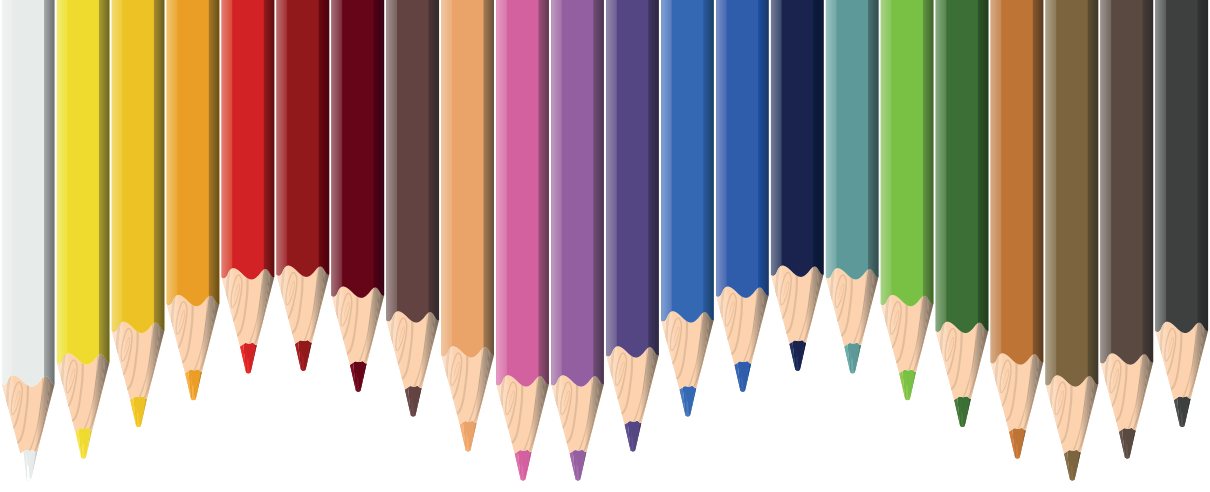
7) Malzeme seçimi: Oyun alanlarının inşasında tercih edilecek malzeme türleri alanın vandalist eylemlere karşı korunmasına yardımcı olabilir. Tercih edilecek malzemelerin hem saldırgan eylemlere hem çevresel koşullara hem de iklimsel şartlara dayanıklı olması gerekmektedir. Örneğin zeminde beton kaplama ya da parçalı-modüler kauçuk kaplama yerine dökme kauçuk zemin uygulamaları tercih edilmeli. Bu sayede hem oyun alanında çocuğun düşmesi durumunda güvenliği sağlanmış olur hem de bu malzemeden boya, grafiti kaynaklı oluşan lekelenmeleri çıkarmak mümkündür. Bununla birlikte tek parça bir kaplama olması sebebiyle zeminden soyulması, sökülmesi, kopartılması parçalı uygulanan kauçuk zemin uygulamalarına göre daha zordur. Donatı elemanlarında, banklarda sert ahşap malzeme tercih edilmelidir. Ahşap malzeme çevresel koşullara dayanıklı, bakımı kolay hem de vandalist eylemlere karşı dirençli bir malzemedir. Duvarlarda, sınır elemanlarında anti grafiti koruyucu malzemeler, boyalar tercih edilmelidir. Bu malzemeler sayesinde grafiti uygulamasında kullanılan boyaların yüzeyde tutunması önlenmiş olur.

8) Bitkilendirme çalışmaları: Oyun alanlarında vandalist eylemleri önleme çalışmalarında bitkilendirme tasarımının rolü büyüktür. Doğru bitki türlerinin seçimiyle oyun alanı daha çekici ve vandalist eylemlere karşı daha dayanıklı hale gelebilir. Oyun alanının çevresi bodur çalı gruplarıyla ya da tijli ağaç-ağaççıklar ile sınırlandırılabilir. Bu formdaki bitkiler oyun alanının çevreden görünmesini sağlayıp alanda gizlenme ve vandalist eylem gerçekleştirme ihtimalini zorlaştırır. Büyüme hızı yüksek olan bitki türlerinin de oyun alanlarında tercih edilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca bitkilere yapılabilecek kırma, koparma gibi vandalist saldırılarda bitki kısa sürede eski formuna kavuşabilir.

Kaynakça

- Allen, V.L. (1984). Toward an Understanding of The Hedonic Component of Vandalism. Elsevier Science Publishers, Claude Levé Leboyer (Ed.), Vandalism: Behaviour and motivations, pp. 77-89, New York.
- Atik, A. (2016). Traces of Vandalism in City Parks. Recent Researches in Interdisciplinary Sciences. ISBN 978-954-07-4141-3. Sofia.
- Cohen, S. (1973). Campaigning against vandalism. In C. Ward (Ed.), Vandalism. London: Architectural Press.
- Dinçtürk, S. (2007). Türkiye’de Vandalizmin Sosyal, Ekonomik ve Psikolojik Boyutları. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. Afyonkarahisar.
- Endeksa (2022). <https://www.endeksa.com/tr/analiz/turkiye/manisa/yunusemre/demografi>
- Fisher, J.D., Baron, R.M. (1982). An Equity-Based Model of Vandalism. Article in Population and Environment. DOI: 10.1007/BF01257056.
- Hamzah, H., Othman, N., Badrulhisham, N., Karlinasari, L. (2021). Unintentional Vandalism: Unskilled tree pruning practices in tree management AicQoL2021, AMER International Conference on Quality of Life, Colmar Tropicale, Bukit Tinggi, Malaysia, 17-18 Mar 2021, E-BPJ, 6(16), Mar 2021.
- Iqbal, A. (2012). Property Values, Parks and Crime a Hedonic Analysis in Stockholm. Master (Two Years), Spatial Planning. Kungliga Tekniska Högskolan, Department of Urban Planning and Environment. Stockholm.
- Lynch, K. (1971). Site Planning, Second Edition. Cambridge. Massachusetts Institute of Technology Press.
- Olgun, R. (2013). Kentsel Yeşil Alanlarda Vandalizm ve Olası Tasarım Çözümlerinin Antalya Örneğinde İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı. Antalya.
- Olgun, R., Yılmaz, T., Adan, E. (2017). A Research on Opinions about Vandalism of University Students: The Case Study of Akdeniz University. Inonu University Journal of Arts and Design, 7 (16): 36-48. DOI: 10.16950/iujad.335774.
- Perlgut, D. (1983). Vandalism: The Environmental crime. Aust. Journal of Social Issues 1983 Volume, 18 No. 3.
- Phillips, L. E. (1996). Parks: Design and Management (p. 107). New York: McGraw Hill Book Co.
- Sağlık, A., Uruk, Ö., Sağlık, E., Kelkit, A. (2020). Gelibolu Tarihi Alanı Ziyaret Noktalarında Bulunan Peyzaj Donatı Elemanlarında Vandalizm. Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi, 3 (2), 77-88.
- Sakıcı, Ç. (2022). Kentsel Yeşil Alanlarda Vandalizm ve Vandalizmi Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Inonu University Journal of Art and Design. ISSN: 1309-9876, E-ISSN: 1309-9884.

- Şengel, E. (2023). Tarihi Yapılardaki Vandalizmin Mimari Değerler Bakımından Sosyo-Kültürel Açıdan İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı. Ankara.
- Türkoğlu, G. (1991). Vandalizm ve Kent Mobilyası. Kamu Mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu. 15-16 Mayıs 1989. İstanbul: MSÜ.
- Yavuz, A., Kuloğlu, N. (2010). An Experimental Study on Vandalism: Trabzon Parks. Scientific Research And Essays, Vol.5, No.17, 2463-2471.

Bölüm 6

KÜLTÜR-KONUT İLİŞKİSİ KAPSAMINDA ORTA DOĞU VE UZAK DOĞU GELENEKSEL KONUT ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Ece Ceren KOTEN¹

Damla ATİK²

¹ Ece Ceren KOTEN, Mimar, ORCID: 0009-0002-8854-4047

² Damla ATİK, Doç.Dr., Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, ORCID: 0000-0003-3963-3844

Geçmişten günümüze insanların dış etkenlerden korunarak barınma eylemini gerçekleştirdiği konut mekânı, mimarlık mesleğinin belki de en önemli ögesi olarak çeşitli boyutlarıyla pek çok araştırmacının çalışma konusu olmuştur. Salt bir barınaktan öte toplumsal sistem içinde en küçük ölçekte planlama birimi olarak kabul gören konut, kent bütünü içerisinde kullanıcısıyla birlikte fiziksel ve sosyal bileşenleriyle ele alınmakta; kentlerin varlığının temel simgesi olarak kabul görmektedir. Sosyal ilişkilerin fiziksel, psikolojik ve kişisel anlamda ortaya çıktığı ve fiziksel olduğu kadar duygusal bağlarla bağlı oldukları evlerinde insanlar (Thorns, 2004), ekonomik, sosyal ve siyasal dizgelerin bir parçası olarak doğmakta, yetişmekte, evlenmekte, çocuk büyütme, yaşlanmakta ve ölmektedirler (Öymen Gür, 2000). Lawrence (1987) konutu, sosyal açıdan bir insan ürünü olarak değerlendirirken; Herdel (1993) konutun, tarih boyunca aile ve sosyal yapıya bağlı olarak değiştiğini ve konutun, sosyal yapıyı olduğu gibi yansıtarak her bir toplumda özel bir yeri bulunduğunu vurgulamaktadır.

İnşa edildikleri zamandan bugüne değişip evrilerek kullanıcısıyla etkileşimde bulunan, onun kültürel ve sosyal anlayışını yansıtan, varlığını sürdürdüğü her dönemde bulunduğu dönemin doğal ve kültürel ihtiyaçlarına yanıt veren ve de geçmişle gelecek arasındaki bağlantıyı sağlayan birer kültür ürünü olarak ele alınmaktadırlar (Altman & Chemers, 1980) (Erdoğan N., 2016) (Ian, 2003) (Rapoport, 1969) (Semerci & Gümüş, 2017) (Zorlu, 2010). Benzer bir şekilde, konutu insan yaşamıyla kenetlenmiş bir olgu olarak değerlendiren Öymen Gür'e göre (2000) konutlar bir yandan ait olduğu grubun yaşam biçimini, davranış kurallarını, çevresel tercihlerini, imgelerini, yansıtırken; öte yandan kullanıcısının kişilik ve ayrıcalığını yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla konutların, bulunduğu coğrafyada kullanıcısının kültürünün bütüncül ürünleri olarak var olmuş; kültürel bilginin nesilden nesile aktarılmasıyla da günümüze dek varlığını sürdürebilmiş yapılar olduğunu ifade edebilmek mümkündür. Kültür-konut ilişkisi kapsamında araştırmacılar, konutun bölümlerden, formdan, sembollerden ve düzenlemelerden oluştuğunu; insanlar tarafından belirlenen bir evren modeli olduğunu; sembolik olarak dünyayı temsil ettiğini, gruplar arası sosyal ilişkilerle birlikte konuttaki uygulama ve ritüeller gibi insanların dini inanç ve ideolojilerini de yansıttığını ifade etmektedirler (Errington, 1979) (Hardie, 1985) (Tuan, 1974).

Bir toplumun hayat biçim olan kültür, aynı zamanda düşünce ve davranış kodlarını, sosyal etkileşim türlerini, yemek yeme alışkanlıklarından inanç sistemlerine kadar pek çok boyutuyla insanı etkileyen ve aynı zamanda insan ürünü olan bir kavramdır. Toplumun taşıyıp getirdiği sosyal mirasın bütünü olan kültür, öğrenilen tavır ve harekettir (Güvenç, 1984); inanç, algı, değer ve normların belirli bir grup tarafından ortak görüş, biliş, hissediş ve davranışları belirlemek için kullanılması ve bunların bir nesilden ötekine aktarılması özelliklerini taşımaktadır (Altman & Chemers, 1980). Çok katmanlı bir

kavram olan kültür tanımındaki yaklaşımlar çeşitli araştırmacılar tarafından betimsel, tarihsel, kuralcı, psikolojik, yapısalcı, genetik (Kroeber & Kluckhohn, 1952) (Smith, 2001), maddi kültür ve manevi kültür (Gökalp, 1997) (Güvenç, 1984) (Kongar, 1999) (Turan, 1990) olarak ortaya konmuş olup; Oğuz'un çalışmasından (2011) geliştirilerek Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1 - Kültür tanımındaki yaklaşımlar (özgün)

Kültür Tanımları	
Betimsel tanımlar	Düşünceler (ahlak, sanat, kanunlar) ve davranışlar (gelenekler, alışkanlıklar) yer almaktadır.
Tarihsel tanımlar	Nesiller boyu süregelen bir miras olarak görülmektedir.
Kuralcı tanımlar	İnsan davranışlarını belirleyen kurallar bütünüdür yahut davranışlara değinmeksizin değer yargılarının rolü üzerinde durmaktadır.
Psikolojik tanımlar	İnsanların iletişim kurmasında, öğrenmesinde ve duygusal ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı bir araçtır.
Yapısalcı tanımlar	Ayırt edilebilir özellikleri arasındaki ilişkiler bütünüdür; kemikleşmiş davranışlardan farklı bir soyutlamadır.
Genetik tanımlar	Nasıl var olduğu ve varlığını sürdürdüğüne yönelik olarak, insanlar arasında nesiller boyu süregelen etkileşimin bir ürünüdür.
Maddi kültür	Uygarlık Uluslararası Belli bir yöntemeye dayalı fikir ürünü Araç-gereçler ve teknoloji
Manevi kültür	Kültür, Hars Ulusal Kendiliğinden oluşan bir gerçek Gelenekler, inançlar

Çalışmada “doğu kültürü” olgusu ile uygarlık; bir başka deyişle toplumların ve toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve öğrettiği maddi ve manevi her şey (tutum, davranış ve değerler) kastedilmektedir. Doğu kültürü, sosyal yaşam açısından ön plana çıkan; özellikle İslam bilginlerinin bulgularıyla beraber batıya ışık tutan; hakkında oldukça fazla sayıda araştırma yapılan ve dünya tarihinde “kültürlerarasılık” denince akla ilk gelen iki kültürden birisidir (Okuyan, 2011). Genel olarak tarih boyunca hem batı kültüründe hem de (uzak)doğu kültüründe, yaşam biçimleri ile mimari ve mekân-hacim tasarımları üzerinde; dönemlere göre, iklimin, insani değerlerin, dini inancın, düşünce biçimlerinin, ticari faaliyetlerin, sınıfsal ayrımların, yönetim şekillerinin buna bağlı olarak kişisel zevklerin, olumlu-olumsuz birtakım toplumsal olayların etkili olduğu görülmüştür. Uzak doğu kültüründe ise ek olarak üretim faaliyetlerinin, aile bağlarının hatta aile içinde

oluşan hiyerarşinin, büyüğe saygının, dini inanca dönüşen ve dönüşmeyen gelenek-görenek ve birçok batıl inanışın etkisinin de belirgin olduğu izlenmiştir (Rızaoğlu, 2012). Bu yönleriyle geleneksel yaşamda var olan kültürümüz ile olan benzerliği dikkat çekmektedir.

Geleneksel konut yerleşmelerinin şekillenmesinde, fiziksel, ekonomik ve teknolojik şartlar kadar, bulunulan coğrafyanın tarihi ve sosyal değerleri ile ait olunan toplumun kültürel özelliklerinin de ön plana çıktığı bilinmektedir. Kültür ve konut ilişkisi bağlamında ele alınan bu çalışmanın yöntemini, literatür araştırması; bu doğrultuda tasarım kriterlerinin ve değerlendirme ölçütlerinin Erdoğan'dan (2007) geliştirilerek saptanması (Tablo 2); toplumsal hayat, inanç sistemi ve mahremiyet olgusu gibi kültürel değerlerin geleneksel konut tasarımına aktarılan plan ve cephe özellikleri ile mekân çözümlerlerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışma örnekleri olarak Orta Doğu ve Uzak Doğu bölgelerinde seçilen geleneksel konutlar, farklı coğrafi bölgelerde yaşayan insanların inşa ettikleri yapılarıdaki ortak ve değişkenlik gösteren özellikleri üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2 - Geleneksel konutlarda tasarım kriterleri ve değerlendirme ölçütleri. (özgün)

Tasarım Kriterleri	Geleneksel Konutlarda Değerlendirme Ölçütleri
Plan Oluşumunu Etkileyen Kültürel Faktörler	Geleneksel konut tasarımını etkileyen; dini inanç, mahremiyet kavramı, aile yapısı, yaşam felsefesi, dünya görüşü, doğa-insan ilişkisi, toplumsal yapı gibi kavramlar değerlendirilmiştir.
Planın Dağılım Gösterdiği Eksen	Konut planının yatay veya dikey ekseninde dağılım gösterme durumu değerlendirilmiştir.
Kat Adedi	Konut planının dağılım gösterdiği eksen ile paralel olarak kat adedi değerlendirilmiştir.
Plan Akis Şeması	Konut planında sokaktan konut içine ulaşana kadar geçilen katmanlar değerlendirilmiştir.
Konut- Sokak İlişkisi	Konut-sokak ilişkisi kültür ve mahremiyet kavramlarının mimarideki etkileri bağlamında, sokak ile ilişki kuran mimari öğeler üzerinden değerlendirilmiştir.
Yapıda İç-Dış Mekân Ayrımı	Konutta iç-dış mekân ayırımının görülmesi durumu; kültür ve mahremiyet kavramları bağlamında değerlendirilmiştir.
İç Mekân Sınırları Esnekliği	Konutun iç-dış mekân sınırlarının netliği; konutun bulunduğu bölgedeki kültür, mahremiyet kavramı ve doğa ile kurulan ilişki bağlamında değerlendirilmiştir.
Planın Temel Karakteri	Plan karakterinin içe dönük-dışa kapalı veya dışa dönük olması durumu; mahremiyet kavramı, kültür, doğa ile kurulan ilişki ve dini inançların mimari tasarımda yansıma bulması bağlamında değerlendirilmiştir.

İç-Dış Birlikteliği	Konutun iç-dış birlikteliğini düşey veya yatay ekseninde kurması durumu; kültür, mahremiyet kavramı, doğa ile kurulan ilişki ve dini inançların mimari tasarımıda yansıma bulması bağlamında değerlendirilmiştir.
Konut İçinde İbadet Alanı Bulunması	Konut içinde ibadet için özel alan bulunması durumu; dini inançların mimari tasarımıdaki etkileri bağlamında değerlendirilmiştir.
Konutta Kadın-Erkek İçin Ayrı Mekân Bulunması	Konutta kadın ve erkek için ayrı haremlik-selamlık mekânların bulunması durumu; kültür, dini inanç sistemi ve mahremiyet kavramının mimari tasarımıdaki etkileri bağlamında değerlendirilmiştir.
Plan Tipolojileri	Kültür, dini inanç sistemi ve mahremiyet kavramının geleneksel konutların tasarımıdaki etkileri değerlendirilmiş ve seçilen geleneksel konut yapılarının plan tipolojileri oluşturulmuştur.

Orta Doğu kültürüne ait geleneksel konut örneği olarak, ülkemizin oldukça zengin bir kültürel geçmişe sahip tarihi bir Anadolu kenti olan ve bu kültürel mirası günümüze taşıması sayesinde kentsel sit alanı ilan edilen Diyarbakır ili Suriçi Bölgesi'ndeki geleneksel konut örnekleri seçilmiştir. Orta Doğu bölgesinden seçilen ikinci örnek ise İran'ın başkenti Tahran'da bulunan geleneksel Şemiranat konutlarıdır. Bu konutların seçilmesinin nedeni; bölgenin I. Gacar/Kaçar Dönemi (1789-1925), II. Pehlevi Dönemi (1925-1979) ve İslam Sonrası Dönem (1979 sonrası) olmak üzere 3 farklı dönem boyunca varlığını sürdürmüş ve bu dönemlerin kültürel özelliklerinin bölgedeki geleneksel konut yapılarında izlerinin bulunmasıdır. Uzak Doğu bölgesinden seçilen iki örnek de geleneksel Japon konutları ve geleneksel Çin konutlarıdır. Bunu nedeni; her iki ülkenin de Uzak Doğu kültürünün karakteristik özelliklerini barındırmaları ve aynı zamanda da Çin Kültürünün bir parçası olan Budizm inanç sisteminin VI. Yüzyılda Japonya'da da benimsenmesiyle birlikte Japon kültüründe Çin medeniyetinin etkilerinin de görülmeğe başlamış olmasıdır.

Geleneksel Diyarbakır Konut Örnekleri

Geleneksel Diyarbakır konutları günümüzden beş bin yıl öncesine uzanan köklü bir tarihe sahiptir. Kentsel sit alanı ilan edilen Sur İçi Bölgesindeki konutlar, ait olduğu dönemin tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik ve toplumsal değerlerini korumuş ve bu değerleri günümüze taşımıştır. Ataerki niteliğe sahip ve birden fazla kuşağı bir çatı altında barındıran Diyarbakır geleneksel konutları, aile yapısı, sosyal statü ve ekonomik göstergeleri ile kullanıcısının toplumla ve akrabalarıyla olan ilişkilerini olduğu kadar gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır (Subaşı Direk, 2006).

PLAN TİPİ	MEYDANLIK KULLANIMI	PLAN	AVLU ÇEPHESİ
DİŞ AVLULU	E TİPİ KÜTLE YATILAR KÜTLE		
	U TİPİ KÜTLE YATILAR KÜTLE		
	ARA TİPİ KÜTLE YATILAR KÜTLE		
İÇ AVLULU	KÜTLE YATILAR KÜTLE		
ORTA AVLULU	KÜTLE YATILAR KÜTLE		

Şekil 1- Geleneksel Diyarbakır konutları plan tipi ve cephe örnekleri (Dalkılıç & Bekleyen, 2011) (Yıldırım, 2006)

Geleneksel Diyarbakır konut planları genellikle konut arazisinin ortasında bulunan bir avlu ve bu avluyu çevreleyen mimari kütlelerden oluşmaktadır (Şekil 1) (Ergin Oruç, 2017) (Subaşı Direk, 2006). Konutlardaki avluların şekli etrafını saran mimari kütleye göre değişim göstermekle birlikte en yaygın olarak kare, dikdörtgen ve yamuk formlardan oluşmaktadırlar. Genellikle en çok 3 kattan oluşan geleneksel konutlarda, bodrum katı gıdaların depolandığı kiler görevini üstlenmektedir. Giriş katında genel olarak mutfak, tuvalet ve ahırlar bulunmaktadır. Giriş kattan avlu veya eyvanda bulunan merdivenlerle üst kata çıkılmakta ve burada bulunan ev sahiplerinin özel odalarına ve banyolarına ulaşılabilir (Ergin Oruç, 2017) (Özyılmaz, 2017).

Genellikle mahremiyete önem verilen bu bölgede tasarlanan yapılarda mekân düzenlemeleri çoğunlukla içe dönük ve avluyla iletişim halinde olup dış dünyaya kapalı bir haldedir. Konut içindeki mahremi ve aile yaşantısını korumak dış dünyadan ayırmak için geleneksel Diyarbakır konutlarında konut içine dışarıdan gelen misafirin veya yabancıların, özellikle de erkek konukların ağırlandığı böylece kadınların mahreminin korunduğu, konut içi ve dışının direkt bağlantısını önleyen “Selamlık” bölümü bulunmaktadır (Dalkılıç & Bekleyen, 2011) (Subaşı Direk, 2006). Selamlık bölümünü geçmeden ulaşılabilen konutun merkezinde ise avlu yer almaktadır. Avlu geleneksel konutta ev halkına özellikle de kadınlara ait bir alandır bu nedenle bu alan konutun “Haremlik” bölümüdür (Şekil 2). Ayrıca, avlu ve eyvan gibi konut

halkının iletişim içinde olduğu mekânlar, ailenin ekonomik gücünü yansıtan plan ve cephe özelliklerine de sahip olmaktadır (Subaşı Direk, 2006).

Şekil 2- Geleneksel Diyarbakır konutu planı Haremlik ve Selamlık bölümleri (Dalkılıç & Bekleyen, 2011)

Şekil 3 - Geleneksel Diyarbakır konutu cumba örnekleri (Özyılmaz, 2017)

Bölgenin iklimi kültürle birlikte harmanlanarak mimariyi şekillendirmekte ve avlu etrafına yerleşen yapı kütesi mevsim şartlarına göre baharlık, yazlık ve kışlık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Ergin Oruç, 2017) (Özyılmaz, 2017). Yazların oldukça sıcak ve kurak geçtiği bir iklim bölgesinde bulunan Diyarbakır konutlarında yazlık bölüm yüksek tavanlı ve bol pencereli bir plana sahiptir. Kışlık ve baharlık bölümler ise yazlık bölüme göre daha az pencereye ve daha basık bir tavana sahiptir. İklim şekillerine göre yerleştirilen bu bölümler geleneksel konutlardaki farklı avlu formlarının oluşumundaki

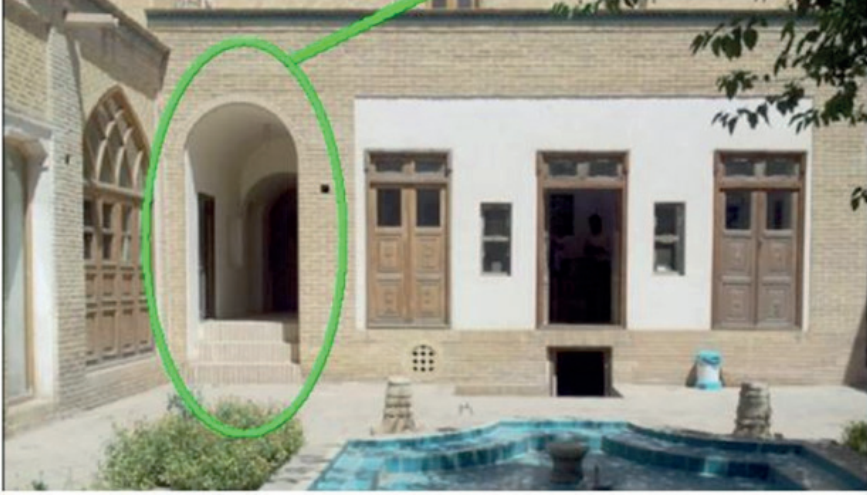
en önemli etkidir. İçe dönük plan tasarımına sahip Diyarbakır konutlarında bu durumun tek istisnası genellikle üst katlarda yer alan, sokağı görmek ve mekânsal açıdan yer kazanmak için adına “şahnişin” de denilen, komşu konutlara açılmayan, sadece sokağı görecektir şekilde sokağa doğru taşan cumbalardır (Şekil 3) (Ergin Oruç, 2017). Dolayısıyla, geleneksel Diyarbakır konutlarının plan çözümlemesinde ve cephe tasarımlarında İslam kültürünün bir parçası olan mahremiyetin ne kadar önemli bir etken olduğu ve yapı tasarımındaki etkisinin sadece geniş avluları çevreleyen yüksek duvarlarla sınırlı kalmadığı görülmektedir.

Geleneksel Şemiranat Konut Örnekleri

Çalışmada incelenecek ikinci örnek Tahran'ın Şemiranat Bölgesi'ndeki geleneksel konutlar olarak belirlenmiştir. İran'ın başkenti olan Tahran aynı zamanda ülkenin en büyük 31. eyaletidir. Coğrafi konum olarak İran'ın kuzeyinde yer almaktadır. Şemiranat Bölgesi geleneksel konut yapılarının incelenmesindeki en önemli neden; bölgenin içinde bulunan geleneksel konutların I. Gacar / Kaçar Dönemi (1789-1925), II. Pehlevi Dönemi (1925-1979) ve İslam Devrimi Sonrası Dönemi (1979 sonrası) dini, kültürel ve sosyolojik özelliklerini günümüze taşıması ve dönemin kültürel mirasının mimaride yansıma bulmasıdır (Nasırınık, Güneş, & Çelik Başok, 2021) (Goudarzi, 2022). M.Ö. 4000'lere dayanan tarihi ile İran kültürü ile paralel olarak gelişen ve izlerini koruyan konut yerleşimleriyle geçmişten günümüze kültürel sürekliliği sağlamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde değişikliğe uğrayan İran mimarisi, bölgenin iklim koşullarına uygunluk, buna bağlı olarak yerel malzeme ve kaynakların kullanımıyla, tasarım anlayışının insana yönelik olması, israftan kaçınma, içe dönüklük ve kendi kendine yetebilme gibi kriterler üzerinden biçimlenmiştir (Goudarzi, 2022).

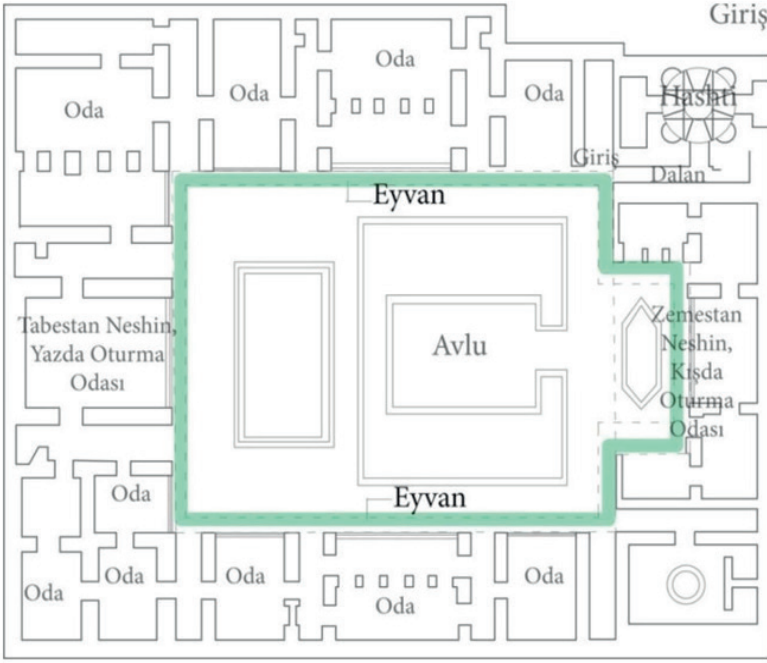
Geleneksel Şemiranat konutlarının mimari şekillenmesindeki en önemli etkenler; konuttaki hayat ve konut sakinlerinin kültürüdür. Geleneksel konutların mekân düzenini belirleyen en önemli etkenler ise; İran dini ve kültürünün en belirgin özelliği olan mahremiyet olgusunun mimariye yansımasıdır. Mahremiyet olgusu, geleneksel konut plan çözümlemesinde karmaşık mekân düzeninin gelişmesine neden olmuş ve bunun sonucu olarak da mekân organizasyonu modüler olarak düzenlenmiştir; böylece farklı amaçlara hizmet eden iç mekân tasarımı sağlanmıştır. Bu özellikleriyle geleneksel konutların İran toplumunun kültürü ve inanç sistemiyle uyumlu yapılar olduğu ifade edilmektedir (Zomorshidi, 2011). Mahremiyet kavramının mimari tasarımda ön planda olması geleneksel konutlarda iç ve dış mekân ayrımının keskin bir şekilde yapılmasına ve mekân tasarımlarının içe dönük olacak şekilde tasarlanmasına neden olmuştur (Goudarzi, 2022). Konutlarda hane halkının yaşadığı iç mekânlar Deruni olarak; genelde konutun orta kısmında konumlanan avlular ise Enderuni olarak adlandırılmaktadır.

Misafirler enderunide ağırlanmakta; böylece ev halkının mahremiyeti dini inançların etkilediği kültür kavramı çerçevesinde korunmaktadır (Golkarian, 2015). Geleneksel Şemiranat konutlarında mahremiyeti korumak adına iç mekânla bağlantısı olmadan direkt konutun avlusuna bağlanan mahremiyet koridoru kavramı oluşturulmuştur (Şekil 4).

Şekil 4 - Mahremiyet koridoru (Golkarian, 2015)

Sokak kapısından giren erkekler, konutun iç alanındaki kadınları görmemek adına kapı girişinden hashtiye ve koridoru (Dalan) geçerek avluya ulaşım sağlamaktadır (Nasırınık, Güneş, & Çelik Başok, 2021). Avlunun yanı sıra bir diğer önemli mimari unsur da iç mekânların bağlantısını sağlayan Eyvan adı verilen bölümdür. Eyvan ve avlu geleneksel Şemiranat konutlarında en sık görülen mimari elemanlardır (Şekil 5).

Şekil 5 - Geleneksel Şemiranat konutları avlu ve eyvan bölümleri (Golkarian, 2015)

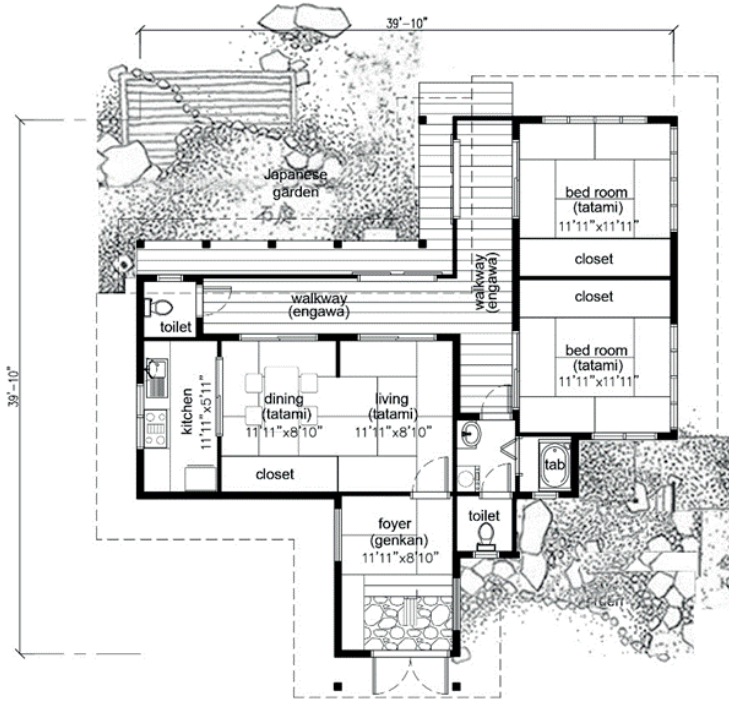
Bir diğer önemli unsur, toplumda “evin kalbi” olarak nitelendirilen ve kadın egemen kullanım mekânı olan mutfak bölümüdür. Günlük yaşamın mutfak etrafında hareket kazanması, mahremiyet ilkesi gereği kapalı ve içe dönük olarak planlanmıştır (Zomorshidi, 2011). Geleneksel Şemiranat konut planlarında odaların yan yana konumlandırılmasının nedeni iklimin etkisinin yanı sıra İran kültürünün temel taşlarından biri olan komşuluk anlayışıdır. Konutu çevreleyen duvarların dış cepheleri, iç cephelere göre oldukça sade şekilde tasarlanmıştır (Şekil 6). Bu durumun nedenleri; İran kültüründe var olan batıl inançlar ve nazar inancı, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu İran kültüründe farklı ekonomik imkânlara sahip komşuların arasındaki farkın hissettirilmek istenmemesi ve İslam dininde mahremiyete verilen önemdir (Golkarian, 2015).

Şekil 6 - Geleneksel Şemiranat konutunda dış ve iç cephe görünümleri (Golkarian, 2015)

Geleneksel Japon Konut Örnekleri

Doğu Asya'da bulunan ve anayasal monarşi ile yönetilen bir ülke olan Japonya, Doğu kültürü karakteristik özelliklerinin birçoğunu içinde barındıran bir toplum yapısına sahiptir. Japon kültürünün şekillenmesindeki en önemli etkenlerden biri Çin medeniyetidir. VI. Yüzyılda Budizm'in Japonya'ya gelmesiyle birlikte, Çin yazı sistemi, felsefesi ve edebiyatı Japonya'da da yaygınlaşmıştır. Oldukça dağlık bir coğrafi yapıya ve kalabalık bir nüfusa sahip olan Japonya'da yerleşime müsait olan alanlar oldukça kısıtlıdır. Bu sebepten dolayı Japonların mekânsal çözümlemelerinde kendine has kriterleri bulunmaktadır. Örneğin küçük alanları büyük göstermek için alanın tümünü bir bütün olacak şekilde tasarlamamak, dolaysız ve açık olmamak, simetri kullanmamak ve iç-dış ayrımının belirgin olmaması Japon mekan geleneğini Batı mekan geleneğinden ayıran en önemli farklardır (Çelik, 1999). Bu kültürde insan-doğa ilişkisi çok önemlidir. Bunun mimari yansıması tasarımlarda insan ve doğanın bir bütün olarak ele alınması ve iç-dış mekân ayrımının net bir şekilde yapılmaması şeklinde görülmekte; mekanlar sade bir tasarım yaklaşımı ile oluşturulmaktadır (Nergiz, 2005) (Özcan & Güngör, 2019) (Yagi, 1982) (Şekil 7).

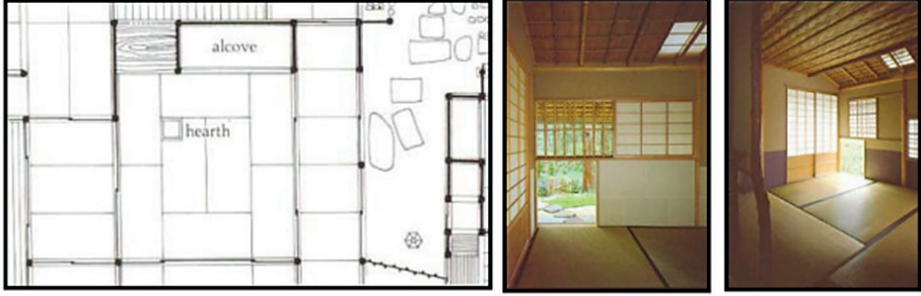
Şekil 7- Geleneksel Japon konut planı (Yagi, 1982)

Geleneksel Japon konutunda da mahremiyet kavramına oldukça önem verilmektedir. Buradaki mahremiyet algısının kaynağı Orta Doğu kültürlerindeki gibi dini inanç temelli olmaktan ziyade, kişinin kendine ve çevresine duyduğu saygı ile ilişkilendirilmektedir. Komşular ile konut arasındaki mahremiyet, konutun iç-dış ilişkisi ve birlikteliği kesilmeden, yerine göre kullanılan yarı saydam ve saydam ayırıcı/bölücü elemanlar aracılığıyla sağlanmıştır (Şekil 8). Kullanılan bu elemanlar mahremiyeti korumasının yanı sıra konuta ve içindeki aileye güneşten korunma da sağlamıştır (Çelik, 1999) (Nergiz, 2005) (Özcan & Güngör, 2019).

Şekil 8 - Geleneksel Japon konutunda ayırıcı elemanlar (Yagi, 1982)

Dini inanç sisteminin; kültür, sanat ve günlük hayatta oldukça etkili olduğu Japon kültüründe bu durum geleneksel konut tasarımlarına da yansımıştır. Japonya'da kabul gören dinlerden biri olan Zen Budizm'inin insan ve doğa ilişkisi kurarak ruhu arındırdığına inanılan çay seremonisi Japon kültürünün bir parçası olmuş ve konutlarda çay törenine özel mekânlar oluşturulmasını da sağlamıştır (Şekil 9).

Şekil 9 - Geleneksel Japon konutunda çay seremonisi mekânı (Nergiz, 2005)

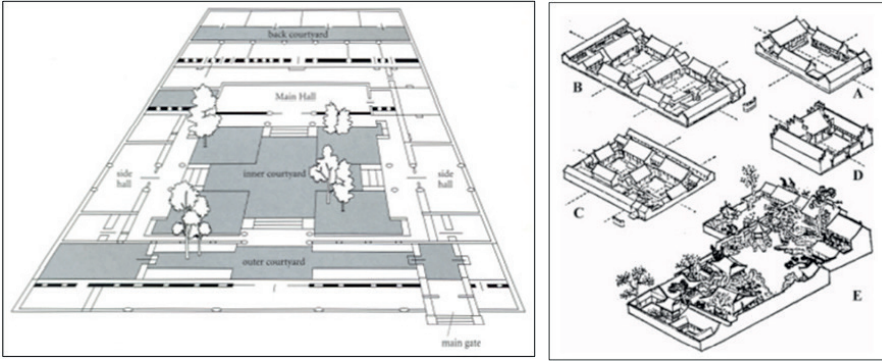
Geleneksel Pekin Konut Örnekleri

Çalışmada incelenecek son geleneksel konut örneği, Çin'in başkenti, ikinci büyük metropolü ve kültür merkezi sayılan Pekin şehrinde yer alan ve mimari mirasın korunarak günümüze dek varlığını sürdüren geleneksel konutlardır. Piramidal bir toplum yapısına sahip olan Çin'in geleneksel konut tasarımlarında da bu piramidal yapının etkileri gözlemlenmekte ve konut iç mekân tasarımı bu bağlamda şekillenmektedir (Xu, 1998). Geleneksel Pekin konutlarında ailenin hiyerarşik düzeni iç mekân yerleşiminde de yansıma bulmaktadır. Ana prensip olarak evren ile enerji akışı ve alışverişi olarak tanımlanan Chi enerjisinin konutta etkili bir şekilde dağıtılmasını temel alan, Çin inanç sisteminin bir parçası olan Feng Shui prensibi konut tasarımında ve iç mekân organizasyonundaki ana şekillendirici faktörlerden biridir. Ataerkil aile yapısına sahip Çin kültüründe konutlar, içerisinde birden fazla aile yaşayacak (beş kuşağa hizmet edebilecek) şekilde planlanmakta; zamanla değişen ve büyüyen aile yapısına uyumlu bir şekilde tasarlanmaktadır (Xu, 1998) (Şekil 10). Feng Shui öğretisinin getirisi olarak daha iyi ve pozitif Chi enerjisine sahip olduğu var sayılan doğuya yakın yatak odaları aile büyüklerine aittir. Ana avlu etrafında kurgulanan yapı düzeninde en yüksek kotta olan ve en çok basamakla çıkılan odalar aile büyüklerine, yapının kanadında yer alan daha az basamakla çıkılan odalar baba veya amcalara ve en alçak olan odalar ise evin gelinlerine veya hizmetçilerine tahsis edilmektedir (Erdoğan E. , 2007).

Geleneksel Pekin konutlarında Feng Shui etkisinin görüldüğü bir başka alan da avlu tasarımıdır. Dini inançları gereğince avlulu evleri minyatür bir evren yansıması olarak gören Çinliler, gök kubbeyi temsil ettiğine inandıkları avluların üstünü gökyüzüyle iletişiminin kesilmemesi adına açık bırakmışlardır

(Xu, 1998). Avlu, geleneksel konutlarda sosyal statüsünün de bir göstergesidir; avlu aksının büyüklüğü ve sayısı ailenin sosyal statüsünü temsil etmektedir (Erdoğan E. , 2007). Avlunun Çin kültüründeki bu önemli rolleri geleneksel konut yapılarının temel parçası olmasını ve geleneksel konutlarda birçok farklı tipte avlunun kullanılmasını sağlamıştır (Ren, 2000). Bunlar

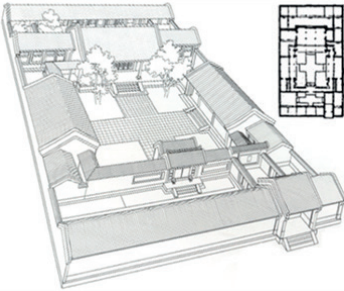
- a: düzgün dörtgen avlu,
- b: boyuna genişletilmiş çift avlu,
- c: enine genişletilmiş çift avlu,
- d: U tipi avlu,
- e: serbest stil avlu (Şekil 11).

Şekil 10- Geleneksel Pekin konutu örnek planı. (Erdoğan, 2007)

Şekil 11 - Farklı avlu formuna sahip geleneksel Pekin konut örnekleri. (Ren, 2000)

Avlunun çevresini saran duvarlar Çin kültüründe de oldukça önemli olan mahremiyet gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Kültürel norm aile yaşamını toplumsal yaşamdan önde tutmakta; dolayısıyla konutlarda içe dönük, dışa kapalı bir yapı tasarımı görülmektedir (Şekil 12-13). Avlu aileyi dış dünyadan korurken, konut içinde iletişimin devamını sağlamaktadır (Knapp, 2005).

Şekil 12 - Bir Pekin avlu tasarımı (Ren, 2000)

Şekil 13 - Bir Pekin avlulu ev örneği (Erdoğan E. , 2007)

Mahremiyet olgusuna verilen önemin uzantısı olarak geleneksel konutların mimari tasarımında avluları çevreleyen duvarla iç ve dış mekân ayrımı kesin bir şekilde yapılmakta, ev halkının aile yaşamı toplumdan soyutlanmaktadır. Yazılı olmayan bir kural olarak komşu konut yapıları aynı duvar yüksekliğinde olacak şekilde tasarlanmakta, böylece komşu konutlar arasındaki mahremiyet korunmaktadır. Konut tarafından çevrelenen ana avlu dışında geleneksel Pekin evlerinde sıkça görülen ön avlu, konuta dışarıdan gelen misafirlerin ev halkının yaşam alanına direkt geçişini önleyerek mahremiyeti korumaktadır. Mahremiyete verilen önem sadece konutun dış dünyaya karşı kapatılmasıyla değil konut içerisinde kadınlara aile dışından gelen misafirlerin göremeyecekleri özel alanlar oluşturulmasıyla da gözlemlenmektedir (Knapp, 2005). Konut içi-dışı bağlantı noktası olan avlu girişlerinde paravan kullanılmaktadır (Şekil 14). Bu paravan ile kutsal sayılan aile yaşamı dış dünyadan ayrılmakta ve konutun dış dünya ile direkt bağlantısı kesilerek mahremiyet korunmaktadır.

Şekil 14 - Geleneksel Pekin konutunda avlu girişinde paravan kullanımı (Knapp, 2005)

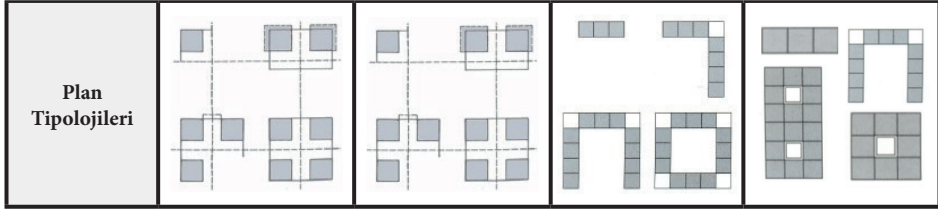
Sonuç ve Değerlendirme

İnsanoğlu, tarihinin başlangıcından günümüze dek en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacını karşılamak ve dış etkilerden korunmak amaçlarıyla mekân arayışına girmiş ve bunu sürdürmüştür. Bu arayış sonucunda bulunduğu dönemin teknolojik düzeyi elverdiğince barınma amaçlı mekânlar oluşturmuş ve konut kavramını geliştirmiştir. Konutlar, bulundukları coğrafyadaki toplumun aile yaşamı, kültürü, inanç sistemleri, gelenek ve görenekleri gibi birçok sosyo-kültürel özelliği ile şekillenerek geleneksel konut kavramını ortaya çıkarmıştır. Gerek ülkelere göre değişen gerekse bir ülkenin farklı bölgelerinde çeşitlik gösteren geleneksel konut tasarımları, pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bu çalışmada da sosyal hayatın, kültürel değerlerin ve inanç sistemlerinin yansımalarının mimari tasarımda net bir şekilde gözlemlenebildiği doğu kültürüne sahip bölgelerdeki

geleneksel konut örnekleri kültür-konut ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Orta doğu ve uzak doğu kültürü izlerinde Türkiye, İran, Japonya ve Çin'den seçilen dört konut örneği, mahremiyet olgusu, konutun dış dünya ile kurduğu ilişki, toplumsal yapı ve aile yapısı üzerinden değerlendirilmiş; bu etkenlerin konut tasarımı, plan-cephe-özellikleri ve donatı kullanımları gibi mekân kurgusundaki bulguları karşılaştırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3- Orta doğu ve uzak doğu geleneksel konut örneklerinin tasarım kriterleri değerlendirme ölçütleri üzerinden karşılaştırılması. (özgün)

TASARIM KRİTERLERİ	GELENEKSEL KONUTLARDA DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ			
	GELENEKSEL DİYARBAKIR KONUTU (TÜRKİYE)	GELENEKSEL ŞEMİRANAT KONUTU (İRAN)	GELENEKSEL JAPON KONUTU (JAPONYA)	GELENEKSEL PEKİN KONUTU (ÇİN)
Plan Oluşumunu Etkileyen Kültürel Faktörler	Dini İnanç, Dünya Görüşü, Aile Yapısı, Mahremiyet, Yaşam Biçimi	Dini İnanç, Mahremiyet, Dünya Görüşü, Aile Yapısı	Yaşam Felsefesi, Dini İnanç, Doğa-İnsan İlişkisi, Dünya Görüşü	Yaşam Felsefesi, Feng Shui, Dini İnanç, Yönlenme, Aile Hiyerarşisi
Planın Dağılım Gösterdiği Eksen	Düşey	Düşey	Yatay	Yatay
Kat Adedi	2 veya 3 Genellikle 3	1 veya 2 Genellikle 2	1 veya 2 Genellikle 1	1 veya 2, Genellikle 1
Plan Akis Şeması	Aynı Aks Üzerinde Meydan, Sokak, Avlu, Konut	Aynı Aks Üzerinde Meydan, Sokak, Mahremiyet Koridoru, Avlu, Konut	Aynı Aks Üzerinde Sokak, Ön Avlu, İç Avlu, Oda	Aynı Aks Üzerinde Sokak, Ön Avlu, İç Avlu, Oda
Konut- Sokak İlişkisi	Avludan	Avlu ve Mahremiyet Koridorundan	Ön Avludan	Ön Avludan
Yapıda İç-Dış Mekân Ayrımı	Net Biçimde Görülür	Net Biçimde Görülür	Net Bir Ayrım Yoktur	Net Biçimde Görülür
İç Mekân Sınırları Esnekliği	Sınırlar Nettir Değişmez	Sınırlar Nettir Değişmez	Shoji ve Fusuma Paravan Sistemleriyle Esnek İç Mekan Tasarlanır	Sınırlar Nettir Değişmez
Planın Temel Karakteri	İçe Dönük, Dışa Kapalı	İçe Dönük, Dışa Kapalı	Dışa Dönük, Doğayla İletişim Halinde	İçe Dönük, Avlu Aracılığıyla Doğayla İletişim Halinde
İç-Dış Birlikteliği	Düşeyde	Düşeyde	Yatayda	Yatayda
Konut İçinde İbadet Alanı Bulunması	İbadete Ayrılan Özel Alan Bulunmaz	İbadete Ayrılan Özel Alan Bulunmaz	İbadet İçin Ayrılan Özel Seremoni Alanı Bulunur	İbadet İçin Holde Köşe Düzenlenir
Konutta Kadın-Erkek İçin Ayrı Mekân Bulunması	Haremlik Selamlık Düşüncesi Etkilidir, Bulunur	Haremlik Selamlık Düşüncesi Etkilidir, Bulunur	Bulunmaz	Bulunmaz

Tablo 3'deki bulgulara ilave olarak göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- İnanç sistemleri bağlamında, İran ve Türkiye İslam dinine mensup olduğundan yapı tasarımında ibadet yeri olarak benzer özellikler göstermiş ve temiz olan her yeri ibadet alanı olarak kabul etmiş, konut planlamasında ibadete özel bir alan tasarlanmamıştır. Çin ve Japonya'daki geleneksel konut örneklerinde ise; iki ülke de çok dinli bir inanç sistemine sahiptir, ancak birbirinden çok da farklı olmayan dini ritüelleri için her iki ülkede de konut içerisinde özel bir ibadet alanı bulunmaktadır. Bu geleneksel Pekin konutunda ibadet ya da ataya saygı köşesi olarak yer alırken; geleneksel Japon konutunda çay seremonisi için özel odalar bulunmaktadır.
- Mahremiyet olgusu, çalışma yapılan her dört ülkede de ortak olarak varlığını gösterirken; Orta Doğu ülkeleri olan İran Şemiranat konutları, Türkiye Diyarbakır konutları ve Uzak Doğu kültürüne sahip olmasına rağmen Çin'de bulunan Pekin konutlarında Japon konutlarına göre mimari tasarım ve plan kurgusunda daha net bir şekilde kendini göstermektedir. Geleneksel Diyarbakır konutlarında mahremiyet olgusu mimari tasarımda içe dönük bir tasarım tercih edilmesi, yapının dış dünya ile ilişkisini düşey ekseninde sağlaması, dış dünya ile iletişimi kesen yüksek avlu duvarları ve konut planlarında haremlik selamlık olarak adlandırılan kadın ve erkeklere özel yaşam alanları oluşturulmasıyla görülmektedir.
- İran Şemiranat konutları Diyarbakır konutlarıyla benzer şekilde içe dönük bir mimari tasarım, konutun dış dünyayla ilişkisinin düşey ekseninde sağlanması, yüksek avlu duvarları ve haremlik selamlık odalar oluşturulmasıyla gösterirken konutlarda dışarıdan gelen misafirlerin evin içine direkt geçişini önleyen mahremiyet koridorunun da kullanılmasıyla Diyarbakır konutundan daha net bir mahremiyet bir tavrı sergilemektedir.
- Geleneksel Çin konutlarında yine içe dönük bir plan kurgusu, avluyu çevreleyen yüksek duvarlar ve avlunun girişine konulan paravan ile mahremiyet korunmaktadır. Geleneksel Japon konutunda mahremiyet kavramı diğer geleneksel konut örneklerine göre tasarımda daha az belirgindir.

- Geleneksel Japon konutlarında doğaya verilen önem nedeniyle konutun iç ve dış ilişkisi sürekli ve kesintisiz devam etmekteyken, mahremiyete verilen önem komşularla eşit yükseklikte yapılan avlu duvarları ve kullanılan paravan sistemleri ile görülmektedir.
- Mahremiyet kavramı her ülkede önemli olmasına rağmen Orta Doğu ülkelerine ait konut örnekleri olan geleneksel Diyarbakır ve Şemiranat konutlarında mahremiyete verilen önem dini inançtan kaynaklanırken; Uzak Doğu ülkelerine ait geleneksel Pekin ve Japon konutlarında mahremiyet kavramına verilen önem ise aileye verilen önem ve saygıdan kaynaklanmaktadır.
- Ataerkil aile yapısının hâkim olduğu Orta Doğu örnekleri Şemiranat konutları, Diyarbakır konutlarının yanı sıra Uzak Doğu kültürünün etkili olduğu geleneksel Pekin konutlarında da ataerkil aile yapısı ve hiyerarşik düzen konut tasarımında etkisini göstermektedir. Bu durum geleneksel konut tasarımlarının hem birden çok kuşağa hizmet edecek şekilde yapılmasına neden olmuş hem de aile reisi olarak görülen baba veya ataya kendi kültürünün gereklilikleri bağlamında en özel oda olan “başoda”nın verilmesiyle görülmektedir.
- İslam dinini benimsendiği Orta Doğu Bölgesinde bulunan geleneksel Şemiranat ve Diyarbakır konutlarında İslam dininin getirdiği mütevazılık ve alçak gönüllülük ilkeleri benimsenmiş ve konut dış tasarımı olabildiğince sade, konutun içinde yaşayan insanların maddi durumu veya yaşam standardını yansıtmayacak şekilde yapılmıştır.
- Çinde en az inanç sistemi kadar etkili olan Feng Shui öğretisinin konutun yönleneceği ve tasarımında etkisi net bir şekilde gözlemlenmektedir.
- Uzak Doğu kültürünün etkisinde tasarlanan geleneksel Japon konutlarında da benzer sade tasarım yaklaşımı görülmektedir ancak bu durumun nedeni Orta Doğu örneğindeki gibi dini inanç kaynaklı değil, Japon toplumunun beğendiği minimalist yaşam tarzıdır.
- Geleneksel Pekin konutlarında ise diğer üç geleneksel konut örneğinin aksine gösterişten kaçılmamış, hatta konut avlusunun büyüklüğü, avlu sayısı çokluğu ve yapıdaki süsleme miktarı konut sahibinin sosyal statüsü ile paralel olarak artmakta ve toplumsal hiyerarşi burada da kendini göstermektedir.

Zengin bir tarihi kültüre ve birikime sahip olan ve bununla şekillenen dört geleneksel konut örneği de birbirlerinden farklı kültür, aile, toplum yapıları, inanç sistemleri ve dünya görüşlerini yansıtmaktadır. Çalışmada geleneksel

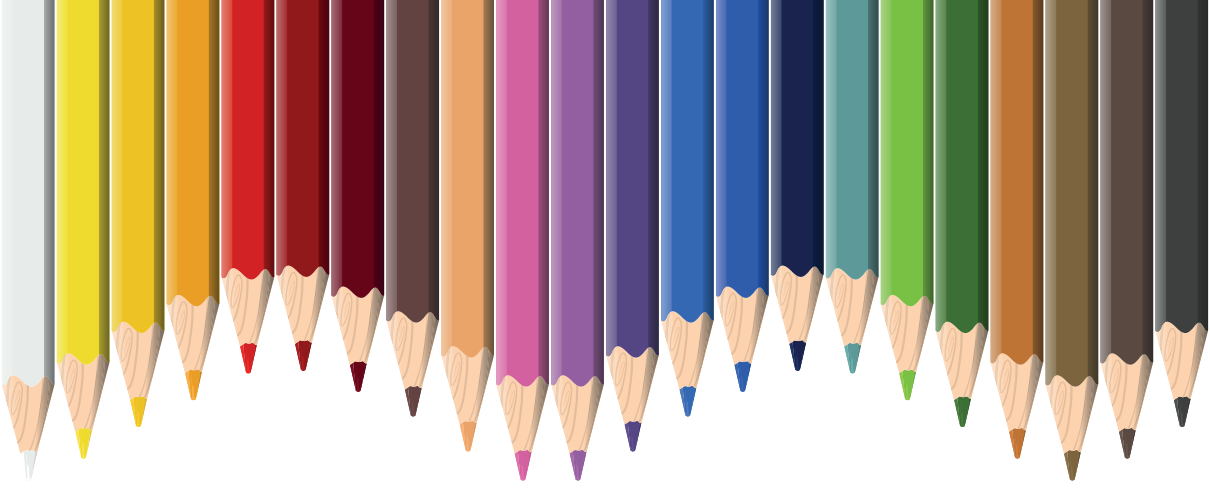
konut mimarisi ölçeğinde değerlendirilen bütün bu kültürel değerler birbirinden farklı coğrafyada bulunan örneklerde farklılaştığı noktaları göstermekle birlikte; özellikle mahremiyet olgusu, dini inanç ve kültürel değerlerin günlük hayatta ve konut tasarımında net bir biçimde okunabilmesi ve tarihi birikimin mekânda yansıma bulması açısından benzer özellikler taşıdığı ortaya konmaktadır. Konut ve kültür ile ilgili ileride yapılabilecek çalışmalarda Orta Doğu ve Uzak Doğu örneklerine farklı bölgeler ve o bölgelere ait geleneksel konut örnekleri bağlamında yapılacak kültür-konut ilişkisi araştırmaları eklenerek çalışma geliştirilebilir. Tıpkı birbiri üzerine eklemlenen katmanlardan oluşan kültür kavramı gibi, kültürün geleneksel konut üzerindeki etkilerini araştıran bu çalışmaya eklenen/eklemlenen her yeni kültür-konut örneği ile birlikte çalışmada geleneksel konut kavramı ile ilgili daha zengin açılımlar elde edilmesi umut edilmektedir.

Kaynakça

- Altman, I., & Chemers, M. (1980). *Culture And Environment*. Cambridge University Press.
- Çelik, A. (1999). *Batı ve Doğu Kültürlerinde İnsan- Mekan-Doğa İlişkileri*. İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları.
- Dalkılıç, N., & Bekleyen, A. (2011). Geçmişin Günümüze Yansıyan Fiziksel İzleri: Geleneksel Diyarbakır Evleri. *Medeniyetler Mimarisi Diyarbakır Mimarisi 1*, 417-462.
- Erdoğan, E. (2007). Türk Evinin “Öteki” Ekseninde Geleneksel Çin Eviyle Karşılaştırılması. Konya: Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, N. (2016). Investigating the Relationship Between Culture and Traditional Housing Architecture in Urfa, Turkey. *Journal of Architectural and Planning Research*, 309-325.
- Ergin Oruç, Ş. (2017). Diyarbakır Suriçi bölgesindeki geleneksel konut mimarisinde iklimsel faktörlerin rolü. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, 8(2), 383-394.
- Errington, S. (1979). The Cosmic House of the Buginese. *Asia*.
- Golkarian, S. (2015). *The Evolution Of Tehran Houses Facades From Qajarian period Till The Contemporary Era*. 2020 tarihinde https://www.civilica.com/EnPaper--ICSAU03_1868.html. adresinden alındı
- Goudarzi, S. (2022). Çağdaş Tasarımda Sürdürülebilir Kullanıcı Konfor Modeli Olarak Geleneksel İran Mimarisi; Tebriz Evleri. *İdealkent*, 13(38), 2622-2643.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları* (Cilt 5.Basım). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür* (4.Baskı b.). İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Hardie, G. (1985). Continuity and Change in The Tswana's House and Settlement. I. Altman, & C. Werner içinde, *Home Environments*. NewYork Plenum Press.
- Herdel, C. (1993). V. Uluslar arası Yapı ve Yaşam Fuar & Kongresi. *Darmstat; Mimaride Ekolojik Tasarım-1. Mimarideki Sosyal Değişiklikler*, (s. 89-98). Bursa.
- Ian, C. (2003). Understanding Context: Building as Expressions of Culture. R. Cole, & R. Lorch içinde, *Building, Culture and Environment: Informing Local and Global Practices* (s. 11-18). Blackwell Publishing .
- Knapp, R. (2005). *Chinese Houses The Architectural Heritage of A Nation*. Vermont, ABD: Tuttle Yayınları.
- Kongar, E. (1999). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (7.Basım b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kroeber, A., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. New York: Vintage Books.
- Lawrence, R. (1987). *Housing, Dwellings and Homes, Design Theory, Research*. University of Geneva.

- Nasırınık, M., Güneş, E., & Çelik Başok, G. (2021). İran Konularında Mutfak Mekanının Mahremiyet Olgusu Üzerinden İncelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 12(43), 162-181.
- Nergiz, F. (2005). Minimalist Mekanların Tasarım Özellikleri ve Görsel Niteliklerinin Mimarlığın Bazı Temel Öğeleri Aracılığıyla Konut Tipolojisi Kapsamında İncelenmesi. İstanbul: Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ.
- Oğuz, E. (2011). The Concept of Culture in Social Sciences. *Journal of Faculty of Letters JFL*, 28(2), 123-139.
- Okuyan, S. (2011). Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 99-122.
- Öymen Gür, Ş. (2000). *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*. İstanbul: YEM Yayınları, 1.Baskı.
- Özcan, U., & Güngör, S. (2019). Geleneksel Türk Evi ile Geleneksel Japon Evinin Yaşıl Açıldan Karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*(16), 646-661.
- Özyılmaz, H. (2017). Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Toplumsal Yapıya Bağlı Gelişen Fiziki Değişimler. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Dergisi* , 8(2), 371-382.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. London: Prentice Hall International, INC.
- Ren, H. (2000). Feng Shui and Chinese Traditional Domestic Architecture. Cnina: Tongji University Master of Science Thesis.
- Rızaoğlu, D. (2012). Uzakdoğu ve Batı Kültürlerinde Hacim Tasarımlarının Tarihsel Süreçte ve Yaşam Biçimleri Doğrultusunda İrdelenmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Semerci, F., & Gümüş, B. (2017). Sivil Mimarlık Örneklerine Bir Değerlendirme Önerisi: Afyonkarahisar Örneği. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*(11), 91-113.
- Smith, P. (2001). *Cultural theory: An introduction*. Blackwell: Oxford University Press. York: Harper&Brothers.
- Subaşı Direk, Y. (2006). Sosyo-kültürel Yapının Konut Oluşumuna Etkisi: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 105-113.
- Thorns, D. (2004). *Kentlerin Dönüşümü; Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam* (Cilt Türkçe 1. Baskı). İstanbul: Soyak Yayınları.
- Tuan, Y. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception Attitudes and Values*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall. 08 2020 tarihinde [https://en.wikipedia.org/wiki/Passengers_\(2016_film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Passengers_(2016_film))) adresinden alındı
- Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrensellğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Xu, P. (1998). Feng Shui Models Structured Traditional Beijing Courtyard Houses. *Journal of Architectural and Planning Research*,(15:4), 71-282.

- Yagi, K. (1982). *A Japanese Touch for Your Home*. Tokyo: Kodansha International Ltd.
- Yıldırım, M. (2006). Diyarbakır Suriçi Geleneksel Evlerinde Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Tasarım Kuram Dergisi* (5).
- Zomorshidi, H. (2011). The teachings of Persian architecture and building construction from the Qajar era till now. *Journal of Islamic Iranian City Studies*(3), 1-10.
- Zorlu, T. (2010). Mekan Tasarımında Kültürel Yaklaşımlar, 2. Ulusal İç Mimarlık Sempozyumu . *Konut İç Mekân Örgütlenmesinde Kültürel Boyut*.

Bölüm 7

TARİHİ ÇEVREDE AŞIRI TURİZM SORUNSAĞI: KONYA MEVLANA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Osman Ziyaettin YAĞCI¹

¹ Öğr. Gör. Osman Ziyaettin YAĞCI, Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Karabük, Türkiye. osmanyagci@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-7129-1891

1. GİRİŞ

Kentsel yaşam kalitesi terimi, şehir yaşamının niteliğini şekillendiren fiziksel, sosyal ve ekonomik çevresel faktörlerle ilişkilendirilen algıların toplamını ifade etmektedir. Günümüzde kentleşme hızla artarken, çevre kirliliği, alt ve üst yapı eksiklikleri, yüksek yaşam maliyeti ve güvenliksiz çevre koşulları gibi sorunlar, insanların kentsel yaşam kalitesi algılarını olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Kentsel yaşam kalitesi algısını etkileyen faktörlerden bir diğeri de ‘aşırı turizm (overtourism)’ kavramıdır. Aşırı turizmin (overtourism) etkisini gösterdiği yerlerde, nüfus artışına bağlı olarak çevre kirliliği, alt ve üst yapıların yetersiz kalması, enflasyon ve sosyal ayrışma gibi problemler baş göstermekte ve bu sebepler, kentsel yaşam kalitesi algısının olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır.

Özellikle yerel halkın yaşam kalitesi ve ziyaretçilerin deneyim kalitesinin istenilen düzeyde olmamasında, aşırı turizm ve aşırı turizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan yıkıcı kalabalıklar yaşanan problemin temel sebebi olarak görülmektedir. Aşırı turizm etkilerinin görüldüğü kentlerde belediyeler, doğru kalabalık yönetimi, akıllı destinasyonlar/turistler gibi birtakım uygulamaları gündeme almaktadırlar.

Çalışma kapsamında incelenen Konya şehri, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar birçok medeniyete evsahipliği yapmıştır (Tablo 1). Şehir, kültür ve sanat merkezi olmasının yanı sıra tarım ve ticaretle de bir merkez haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’ne başkentlik yapmış olma ayrıcalığıyla tarih sayfalarında önemli bir yeri olan kent, Anadolu Selçuklu Devleti’nin hakimiyetinin sona ermesiyle, Beylikler döneminin önemli odaklarından biri olan Karamanoğulları Beyliği’nin merkezine dönüşmüştür. Bu iki dönemde de kentin imar çalışmaları büyük bir titizlikle devam ettirilmiş; dini ve sosyal faaliyetler için inşa edilen yapılar kentin genel silüetinin ortaya çıkmasında pay sahibi olmuşlardır. Osmanlı Devleti döneminde de önceliğini muhafaza eden Konya’da, mevcut yapı stoğuna Osmanlı mimari üslubunu yansıtan yeni yapılar da eklenmiş ve kentin mimari mirasında yerlerini almışlardır (Duran, Apa, Bozkurt & Çetinaslan, 2006: 248).

Konya’da sadece dini mimarinin değil dönemin üslubuyla örtüşen bir gösterdiği farklı tür yapıları da barındırmaktadır. Kentin yapı portföyüne 19. Yüzyılda eklenen batılı tarzda askeri ve idari yapılar, geleneksel üslup içerisinde kendine yer bulmuş, ancak yüzyılın diğer yarısında merkezi yönetim tarafından inşa ettirilen kamu yapılarında, batının mimari üslubu ağırlığını hissettirmeye başlamıştır (Duran, Apa, Bozkurt & Çetinaslan, 2006: 248).

Çalışma bu bilgiler ışığında, özellikle Konya’nın kent merkezinde bulunan, günlük yaşamla iç içe olan ve farklı dönemlerde inşa edilmiş yapılarını bir arada barındıran bazı bölgelerinde aşırı turizm riskini

vurgulamayı ve bu kapsamda farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Özellikle kentin en kalabalık ticari merkezlerinden birisi ve en çok ziyaretçi alan Mevlana Müzesi'nin bulunduğu Mevlana Caddesi çalışmanın konusu bakımından incelenen en stratejik konumlardan birisidir. Cadde Mevlana Müzesi, Şerafettin Camisi, İplikçi Camisi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, Mevlana Müzesi gibi Selçuklu ve Osmanlı eserleri ile Postane Binası, Hükümet Konağı, Sanayi Mektebi, Osmanlı Bankası binası gibi Erken Cumhuriyet dönemi eserlerinin yer aldığı önemli bir kültürel miras turizmi bölgesidir. Ayrıca özellikle Mevlana Müzesine gelen yerli ve yabancı turistlerin yürüyüş güzergahı olması, birçok yöresel yemek ve hediyelik eşya dükkanı ile bedesten ve sarrafların da bir arada bulunduğu önemli ticaret noktalarının yer alması, turizmin caddeyi kentin stratejik noktalarından birisi haline getirdiğinin göstergesidir. Bu doğrultuda Mevlana Caddesi'nin, kentin pek çok mimari mirasını bir arada barındıran en önemli yerleşkesi olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Tablo.1 *Konya'nın yerleşim birimi olarak tarihsel gelişimini etkileyen medeniyetler (Yağcı & Bölükbaşı Ertürk 2021: 165).*

Tarih	Dönem
M.Ö. 8. Yüzyıl	Hitit Medeniyeti
M.Ö. 7. Yüzyıl	Frig ve Kimmerler Medeniyeti
M.Ö. 6. Yüzyıl	Lidyalılar
M.Ö. 5. Yüzyıl	Pers Medeniyeti
M.Ö. 4. Yüzyıl	Makedonlar
M.Ö. 1. Yüzyıl	Roma Medeniyeti
M.S. 1. Yüzyıl	Sasaniler ve Müslüman Araplar
1077-10307	Selçuklu Medeniyeti
1307-1465	Karamanoğulları Beyliği
1465-1923	Osmanlı Medeniyeti
1923-	Cumhuriyet

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Aşırı Turizm

Kavram bakımından “aşırı turizm” tanımlaması turizm çalışmalarında yeni yayılmaya başlasa da aslen taşıdığı anlam bakımından 1970’li yıllarda, ziyaretçi yoğunluğu ve sirkülasyonunun bölge halkı ve ziyaret alanları üzerinde oluşturduğu baskıları inceleyen çalışmalara dayanmaktadır. Bununla birlikte kalabalıklaşma ve bölge halkı; ziyaretçi ve bölge halkı, turizm aktivitelerinin bölge halkı üzerindeki olumsuz etkileri de aşırı turizm kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar olarak ifade edilebilir (Duyar & Bayram, 2019: 348; Kurnaz & İpar 2020: 40). İspanya’da yerel halkın “tourismofobia” kavramı ile tanımladığı aşırı turizm (Koens vd., 2018: 3; Kurnaz & İpar 2020: 40), Dünya Turizm Örgütü tarafından; turizm

destinasyonunun bir bölümünde veya tamamında yaşayan halkın yaşam kalitesi algısı ve ziyaretçilerin deneyimleme kalitesi üzerinde aşırı derecede etkili olan bir durum olarak ifade edilmiştir (UNWTO, 2018).

Aşırı turizm; turizm destinasyonunun alt ve üstyapı imkanları ile doğal kaynaklarının taşıma kapasitesinin üzerinde ziyaretçi tarafından kullanılması sonucu ortaya çıkar. Bu durum bölge halkının yaşam kalitesine ve ziyaretçileri memnuniyetine olumsuz yönde etki etmekte, turistik ürünün tüketilmesini hızlandırmakta ve ziyaretçi deneyimini kalitesizleştirmektedir kötüleşmektedir (Duyar & Bayram, 2019: 347; Kurnaz & İpar 2020: 41). Turizm hareketliliğinin bu şartlarda gerçekleşmesi, destinasyonun kapsama alanındaki turizm paydaşlarına psikolojik, ekonomik ve çevresel yönden etki etmekte; zaman ve mekânda yoğunlaşan insan nüfusu sebebiyle yaşanan olumsuzluklarla beraber çevre bütünlüğü bozulmakta ve sosyal yaşam kalitesi de etkilenmektedir. (Yumuk & Altıntaş, 2019: 92; Kurnaz & İpar 2020: 41). Paris'teki Eyfel Kulesi'nin yanı sıra Bangkok'ta bulunan Emerald Buddha Tapınağı ve New York'taki Times Square gibi önemli cazibe merkezleri, aşırı turizm etkilerinin görüldüğü önemli örneklerdir. Bu tür özel destinasyonlarda aşırı turizm sebebiyle, ziyaret ve deneyimlemenin giderek daha da zorlaştığı görülmektedir (Dodds & Butler, 2019; Kurnaz & İpar, 2020: 41).

Turizmin son dönemde ulaştığı büyümenin pozitif ve negatif etkileri olduğu söylemek mümkündür. İletişim ve ulaşım sektörlerinde ilerleyen teknoloji sayesinde turizm aktiviteleri global ölçekte gelişmekte ve ülkelere ekonomik girdi olarak geri dönmektedir (Şekil 1). Bu durum, destinasyonlara olan ilgiyi taşıma kapasitesinin üzerine çıkacak bir şekilde artırmakta ve aşırı yoğunluğa sebep olmaktadır. (Capocchi vd., 2019; Öztör & Şengel, 2022: 26). Bu bilgiler doğrultusunda, bölge halkı, turist ve diğer turizm paydaşları kapsamında sürdürülebilir turizmin doğru yönetmenin önemi ortaya çıkmaktadır. (Goodwin, 2017; Öztör & Şengel, 2022: 26).

Turizm geliri ve ziyaretçi sayısı, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2022

	Çıkış yapan ziyaretçiler (Yurt dışı ikametli)					
	2021	2022	Değişim	2021	2022	Değişim
	IV	IV	oranı ⁽¹⁾	Yıllık	Yıllık	oranı ⁽¹⁾
Turizm geliri (Bin ABD \$)	9 306 804	11 374 206	22,2	30 173 587	46 284 907	53,4
Kişi sayısı	9 050 112	11 978 111	32,4	29 357 463	51 369 026	75,0
Kişi başı ortalama harcama (ABD \$)	1 028	950	-7,7	1 028	901	-12,3
Gecelik ortalama harcama (ABD \$)	77	86	11,1	81	89	9,8

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

(1) Değişim oranı: Bir önceki yılın aynı dönemine göre hesaplanmaktadır.

Şekil.1 Turizm geliri ve ziyaretçi sayısı, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık, 2022 (URL-1)¹

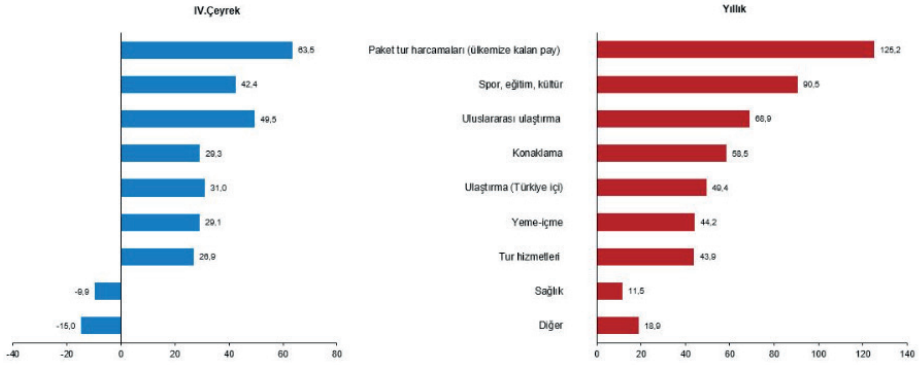
1 Tablo, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-%C4%B0statistikleri-IV.%C3%87eyrek:-Ekim-Aral%C4%B1k-ve-Y%C4%B1ll%C4%B1k,-2022-49606&dil=1> adresinden alınmıştır. (erişim tarihi 11.11.2023).

Türkiye İstatistik Kurumunun hazırladığı 2022 yılının IV. Çeyreği ve yıllık verilerine göre;

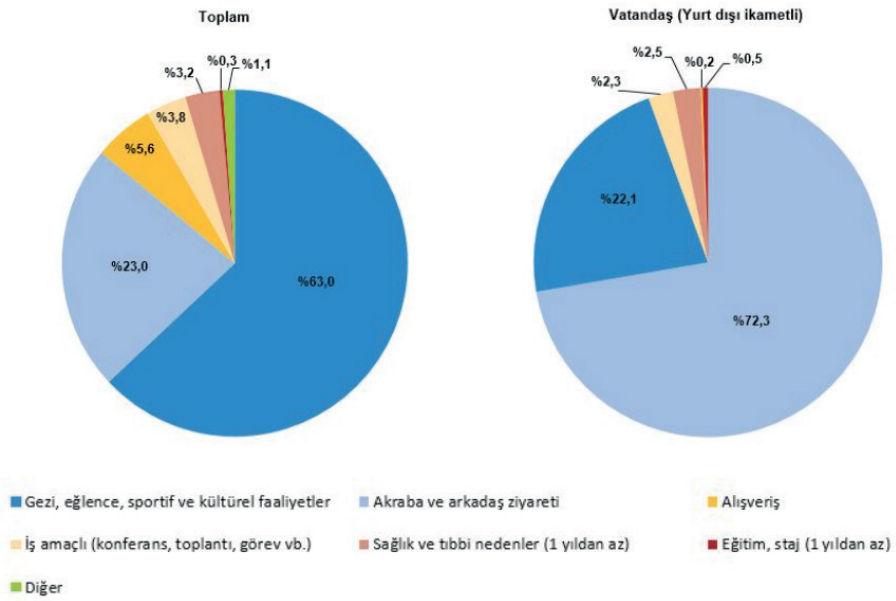
Ülkemizin turizm geliri Ekim, Kasım ve Aralık aylarını kapsayan IV. Çeyrekte 2021 yılının aynı çeyreği baz alındığında %22,2 artışla 11 milyar 374 milyon 206 bin dolar olarak açıklanmıştır. Bu gelirin %15,3'ü yurt dışında ikamet eden ziyaretçiler tarafından elde edilmiştir (URL-1, 2023).

Ülkemizden dış ülkelere giden ziyaretçi sayısı 2022 yılında 2021 yılına oranla %75 artış göstererek 51 milyon 369 bin 26 kişiye ulaşmıştır. Bu ziyaretçilerin %13,7'sini 7 milyon 27 bin 504 kişi ile yurt dışında yaşayan kesim oluşturmuştur. Yılın bu çeyreğinde ülkemizden çıkan ziyaretçilerin ortalama olarak gecelik 86 dolar harcadığı görülmüştür. Yurt dışında ikamet etmekte olan ve geceleleyen ziyaretçilerin ise ortalama gecelik harcamaları 58 dolar olmuştur. Yıllık değerlendirme dikkate alındığında; ülkemizde ikamet edenlerin gecelik ortalama harcamasının 89 dolar, yurtdışında ikamet edenlerin 60 dolar olduğu görülmektedir. Bu çeyrek 2021 yılının aynı çeyreğiyle paket tur harcamaları bakımından kıyaslandığında ise (ülkemizin aldığı pay) %63,5, yerli uluslararası ulaşırma harcaması %49,5 ve spor, eğitim, kültür harcaması %42,4 oranla artış göstermiştir. Yıllık değerlendirmede ise paket tur harcamaları bakımından (ülkemizin aldığı pay) %125,2, spor, eğitim, kültür harcaması %90,5 ve uluslararası ulaşırma %68,9 artış göstermiştir (Şekil 2) (URL-1, 2023).

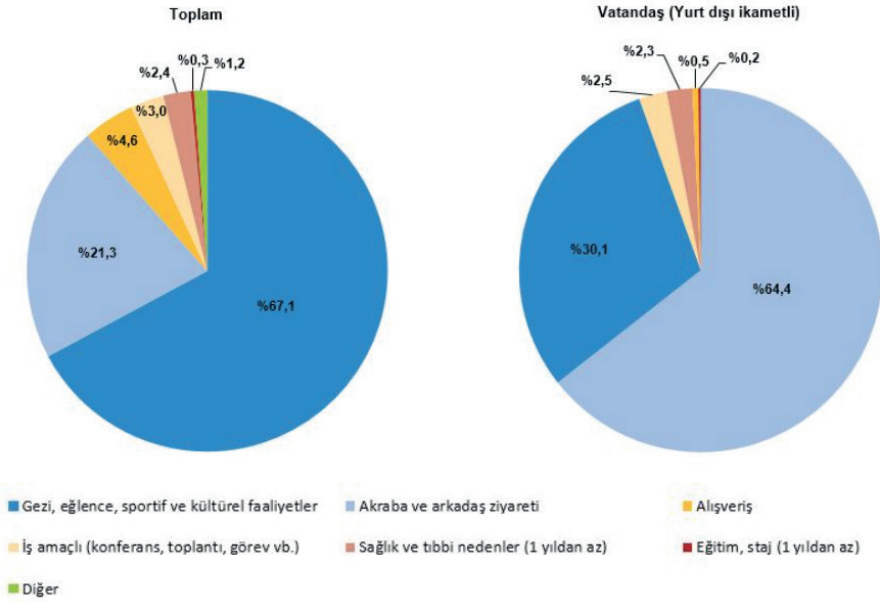
2022 yılının son çeyreği dikkate alındığında, ziyaretçilerin ülkemize gelme amaçları arasında ilk sırayı, %63 ile “gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” ikinci sırayı %23 ile “akraba ve arkadaş ziyareti”, üçüncü sırayı ise %5,6 ile “alışveriş” almıştır. Yurt dışında ikamet eden vatandaşların ise %72,3 ile ülkemize en çok “akraba ve arkadaş ziyareti” sebebiyle geldiği görülmektedir (Şekil3, 4) (URL-1, 2023).

Şekil.2 Harcama türlerinin bir önceki yılın aynı dönemine göre değişim oranları (%), IV. Çeyrek ve Yıllık, 2022 (URL-1, 2023)

Şekil.3 Geliş amaçlarına göre ziyaretçiler, IV. Çeyrek, 2022 (URL-1, 2023)

Şekil 4. Geliş amaçlarına göre ziyaretçiler, 2022 (URL-1, 2023)

Turizm sektöründeki kontrolsüz büyüme sebebiyle ortaya çıkan aşırı turizm, taşıma kapasitesi bakımından destinasyonun zorlanması sonucunda hissedilmekte ve bu duruma bir çözüm olması amacıyla sürdürülebilir bir yönetim anlayışını ve düzenlemesini gerektirmektedir (Öztor & Şengel, 2022: 26). Destinasyonlar turistik faaliyetlerin gerçekleştiği bölgelerdir. Bu sebeple, destinasyonlar turizm endüstrisinden etkilenmektedir. Taşıma kapasitesi, bu etkilerin doğru yönetilmesinde en temel kavramlardan birisidir (Butler, 1996; Öztor & Şengel, 2022: 27). Bu doğrultuda, taşıma kapasitesinin bir destinasyonda turizmin etkilerini anlamak için taşıma kapasitesini incelemenin doğru bir yaklaşım olduğu söylenebilir (Gonzalez, 2018; Öztor & Şengel, 2022: 27). Taşıma kapasitesinin destinasyona ait fiziksel, kültürel, sosyal, ekonomik, çevresel gibi faktörlerle ilgili bilgi vermesi ayrıca ilgili destinasyonun mevcut kapasitesi, olması gerekenleri, geleceğine dair öngörüler ve turizm faaliyetlerinin bunlara etkilerine ilişkin bilgiler sağlanabilmesi, yaklaşımın doğruluğunu desteklemektedir (Öztor & Şengel, 2022: 27).

Destinasyonlarda meydana gelen turizm hareketliliğinin kontrolsüz bir biçimde gelişmesi birtakım nedenlere bağlıdır. Bu kontrolsüz gelişimle beraber destinasyonların turizm ürünü olarak pazarlanmasıyla bağlantılı büyüme planlamaları da bu durumu tetiklemektedir. (Milano ve Novelli, 2019: 1857; Çolak, Kiper & Batman, 2020: 611). Bununla birlikte ortaya çıkan sorunlardan bir diğeri ise destinasyonun maddi getirilerini girişimcilerin alması sebebiyle sürdürülebilirlik adına gerekli olan yatırımlar için yöneticilerin ihtiyacı olan maliyeti temin edememesidir. (Hospers, 2019; Çolak vd., 2020: 611). Bu

gelişmelere bakıldığında destinasyonlar, kitle durumundan farklı bir konuma gelmiş, bölge halkı ve fiziksel çevre üzerinde geri dönüşü zor bir sürece girmiş ve (Nepal ve Nepal, 2019: 1; Çolak vd., 2020: 611) ziyaretçilerin bir varış yerine ulaşması doğrultusunda ölçülen saf niceliksel büyüme nüfusun arzu etmediği bir hedefe dönüşmüştür (Maximilian, 2019: 2, Çolak vd., 2020: 611).

Aşırı turizm, destinasyonun taşıma kapasitesi ve turizm kaynaklı tıkanıklığın yönetimi ilgili yeni bir kavram olarak gündeme gelmektedir (Postma vd., 2019; Öztör & Şengel, 2022: 30). Ayrıca aşırı turizm kavramı, Gössling ve arkadaşları (2020) tarafından turistlerin bölge halkı üzerinde oluşturduğu baskı olarak tanımlanmışlardır (Öztör & Şengel, 2022: 30). Aşırı turizm kavramı, çok sayıda destinasyonda sosyal, ekonomik ve çevresel değişim nedeniyle oluşan gerilimin tırmanmasıyla küresel medyanın da dikkatini önemli ölçüde çekmiştir. Turistlere ve turizme karşı tepki ve protestolar yeni ortaya çıkmasa da günümüzde tepkiler daha dikkat çekici, organize, politik bir hale gelmiştir (Öztör & Şengel, 2022: 30).

Bu kapsamda, Çolak ve arkadaşları (2020) çalışmalarında, yabancı basının konuyla ilgili yaptıkları çalışmaları derlemiş ve önemli destinasyon örneklerinde aşırı turizm sorununu değerlendirmişlerdir. Çalışmada derlenen bazı yayınlara göre;

Peru Machu bölgesine günde 5000'den fazla ziyaretçinin geldiği, bu sebeple turist davranışlarının birçok soruna yol açtığı ve soruna bir çözüm olabilmesi için, bölgeye giriş saatleri, ziyaret çeşitleri ve içeride kalma sürelerinin sınırlandırıldığı belirtilmektedir. 2017 yılında 36 milyondan fazla ziyaretçinin geldiği Venedik'te 50 yıl önce 150.000 kişi yaşamaktayken, turizmden dolayı bu rakamın 53.000 kişiye düştüğü ifade edilmektedir. Yapılan haberde, aşırı turizmin bir etkisi olarak, kalabalığın arttığı, çevresel hasarların meydana geldiği ve pahalılık probleminin ortaya çıktığına değinilmiştir. Tüm bu sorunlara çözüm olması amacıyla belirli büyüklükteki gemilerin yasaklandığı, turist davranışlarını kontrol altına alabilmek için polis asistanları görevlendirildiği ve günübirlik turistlerin şehre girişinin ücretlendirilmesine karar verildiği açıklanmıştır. Ayrıca şehrin en işlek caddelerine geçici turnikelerin kurulması yerel halkın tepkisini çekmiş ve protesto edilmiş ve şehrin turistlere satıldığını ifade eden pankartlarla turnikelere saldırıldığı görülmüştür. Fareo Adaları'nda yer alan 10 turistik bölge ölçsüz turizmin bölgeye olumsuz etkileri sebebiyle nisan ayı boyunca bakım amacıyla kapatılmıştır. Ayrıca mayıs ayı sonunda, Leonarda Da Vinci'nin Mona Lisa resminin bulunduğu Louvre Müzesi turist davranışları ve aşırı kalabalık şikâyeti sebebiyle bir gün süreyle kapatılmıştır. Amsterdam'da bölge halkının şehirdeki gürültü, turistler tarafından gerçekleştirilen partiler ve çevreye zarar vermeleri nedeniyle bölgeden ayrıldığı belirtilmiştir. Bu sebepten ötürü, Amsterdam'da mevcut otel ve hediyelik eşya dükkânlarına

yenilerinin eklenmesi yasaklamış ve “Zevk ve Saygı” adı verilen bir kampanyaya yürütülmeye başlanmıştır. Barselona’da ölçsüz turizmden dolayı konut kiralalarında artış görüldüğü, gündelik dükkânların kapatılıp yerlerine yerel halka hitap etmeyen dükkanların açıldığı ve bu durumun bölge halkı için sorun olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple, bölge halkı, şehre gelen turistlere tepki göstermek için afişler yerleştirmiş ve bir tur otobüsü bir grubun saldırısına uğramış ve lastikleri kesilmiştir. Nüfusu 350.000 olan İzlanda’ya 2017 yılında 2,2 milyondan fazla ziyaretçinin geldiği ve bu sebeple pahalılık ve önemli çevresel hasarların ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu turist yoğunluğunun dolayı İzlanda’nın ölçsüz turizm değerlendirmesinde Avrupa’nın en kötü yedinci turizm bölgesi olduğu ifade edilmiştir. Yunanistan’da bulunan Santorini Adası’nda 2017 yılında 5,5 milyon gecelik konaklama gerçekleşmesi sebebiyle su ve enerji tüketimi ciddi artış göstermiş, bu yoğunluk sebebiyle trafik sıkışıklığı gibi sebeplerin ortaya çıktığı görülmüştür. Mallorca’da yer alan Parma Limanı, aşırı turizm nedeniyle Avrupa’nın en kalabalık üçüncü ve kirlilik bakımından ise ikinci sırada bulunmaktadır. Bölge halkı ve organizasyonlar ziyaretçiler ve yolcu gemilerinin sınırlandırılması için imza kampanyası başlatmayı amaçlamaktadırlar. Hırvatistan’ın Dubrovnik kentinin ise bir TV dizisiyle popülaritesinin artması sonucu bölgeye gelen ziyaretçi ve yolcu gemileri sayısında yeniden düzenlemeye gidilmesi planlanmaktadır (Çolak vd., 2020: 616).

Çalışmada değerlendirilen verilere bakıldığında, aşırı turizmin bölgeye çevresel, ekonomik, sosyo-kültürel yönden birçok etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkilerin yerel halka yansımaları bölgede turistlere ve ziyaretçiler arasındaki etkileşimi olumsuz etkilemekte, bölgedeki günlük faaliyetleri yerel halk açısından gerçekleştirilemez bir hale getirmekte ve turistlerinde destinasyonlara bakış açısını olumsuz yönde etkileyerek destinasyonları tüketilmesi gibi birçok olumsuz etkiye sebep olduğu görülmektedir.

2.2 Aşırı Turizmin Sebepleri

Aşırı turizmin ortaya çıkmasına neden olan birçok faktörün olduğu söylenebilir. Her ne kadar yapılan çalışmalar özelinde bu faktörler farklılık gösterse de üzerinde fikir birliğine varılmış olan temel faktörler de bulunmaktadır. Goodwin, (2017) aşırı turizmin zorluklarından bahsettiği çalışmasında bu faktörleri şöyle sıralamıştır;

- Ulaşım alanındaki yeni gelişmelerle birlikte uygun maliyetli otobüs ve uçak seferlerinin artması, tren ve yolcu gemilerinin kapasitelerinin artırılması gibi nedenlerle seyahat maliyetlerinin azalması.
- Yaşam standartlarının yükselmesi ve insanların sosyal faaliyetlerine daha fazla vakit ayırabilmesi sonucunda seyahat hareketliliğinin artış göstermesi.

- Aracısızlaşma: Konaklama fiyatlarının ve imkanlarının farklı uygulama ve platformlarla daha fazla turistin seyahat edebilmesine olanak tanınması.
- Kamusal alanlara girişin ücrete tabi olmaması.
- Dağıtım stratejileri: Daha az ziyaretçi alan bölgeleri canlandırmak amacıyla turistlerin o bölgelere yönlendirilmeye çalışılması.
- Sezonu uzatmak: Ziyaretçi sayısının daha yoğun olduğu sezon anlayışını daha fazla mevsime yayarak turizm gelirlerini arttırmaya çalışmak.
- Destinasyon pazarlama faaliyetlerinin turist sayısını arttırmak amacıyla kontrolsüz bir şekilde yapılması (Googwin).

2.3 Aşırı Turizm Sebebiyle Yaşanan Sorunlar

Peeters ve arkadaşları (2018), aşırı turizmin etkilerini çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak üç ana başlık ve bunlara bağlı alt başlıklar halinde değerlendirmişlerdir. Ayrıca World Travel & Tourism Council (WTTC) tarafından 2017 yılında yayınlanan bir raporda aşırı turizm sebebiyle ortaya çıkan bir rapor halinde sunulmuştur. Çolak ve arkadaşları (2020), raporda belirtilen sorunları maddeler halinde tabloştırmıştır (Tablo 2). Tabloya göre;

Tablo 2. *Turizm Destinasyonlarında Aşırı Turizm Sonucu Ortaya Çıkan Sorunlar*
(WTTC, 2017: 18-19; Çolak vd., 2020: 611)

Sorunlar	Açıklamalar
Yerel Halkın Yabancılaşması	Yerel halk, yaşam maliyetlerinin artışı, gürültü, istihdam olanaklarının azalması, ekonomik sızıntılar ve kültürel değişimlerin gibi sebeplerle turizmin gelişmesinden endişe edebilmektedirler.
Düşük Turist Deneyimi	Ölçsüz gelişen destinasyonlarda, turist deneyimlerinde kalabalık sebebiyle ürünlere ulaşımın zorlaşması ve kuyruklar oluşması problemlere neden olmaktadır.
Altyapı Problemleri	Turistlerin, yerel halkla aynı altyapıyı kullanması, bozulmaları ve enerji tüketimini arttırmış, atık yönetimini zorlaştırmıştır.
Doğal Çevreye Zarar Verilmesi	Ölçsüz turizm, destinasyonların bulunduğu bölgede çevre kirliliğine, kaynak kullanımının artmasına, atık yönetimi ve soyu tükenmek üzere olan flora ve fauna üzerinde tahribata sebep olabilmektedir.
Kültür ve Mirasın tehdit Altında Olması	Turist kitlesinin kalabalıklaşması, mirasa yönelik bir tehdidi artırmaktadır.

3. Konya Mevlana Bölgesi

Konya'nın kent kimliğini tanımlı hale gelmesindeki en önemli iki unsurdan ilki Alaeddin Tepesi diğeri ise Mevlana Türbesidir (Şekil 5). Bu iki konumu birleştiren ve bütünleyen aks ise Mevlana Caddesi'dir. Şehrin merkezinde faaliyet gösteren ticarethaneler, Alâeddin Tepesi ve çevresinde konumlanmış vaziyettir. Şehrin tarihi merkezi olarak kabul edilen bu alan, Alâeddin Tepesi ile Mevlana Külliyesi arasında, oldukça aktif ve yoğun ulaşım ve turizm arteri olan Mevlana Caddesi üzerinde yer almaktadır. Alâeddin Tepesi ve Mevlana Külliyesi'ni bağlayan arter üzerinde yer alan tarihi kent merkezi, tarihi özelliğinin haricinde, kentin en rahat ulaşılabilir ve işlevsel yoğunluğun en fazla olduğu alanı özelliğini devam ettirmektedir (Şekil 4.1). Cadde üzerinde bulunan birçok mimari eser günümüze ulaşma da şehrin kültürel hafızası olma özelliğini korumaktadır. Mevlana Caddesi, Konya Kent tarihinin kronolojik değişiminin izdüşümü olarak nitelendirilebilecek tarihi özellikleri barındırmaktadır (Kuştepe, 2011; Semerci & Alagöz, 2017: 27-28; Yağcı & Bölükbaşı Ertürk 2021: 176).

Şekil 5. Alaeddin Tepesi ve Mevlana Müzesi'ni Bağlayan Mevlana Caddesi (Yağcı & Bölükbaşı Ertürk, 2021: 176)

1867 yılında çıkan ve üç gün süreyle etkisini devam ettiren yangının, kentin fiziksel oluşumunda oldukça önemli bir payı olmuştur. Yangının ardından şehirde yavaş ama sürekli imar faaliyetleri başlatılmıştır. Bu faaliyetler, 1898-1902 yıllarında hızlandırılmış, kent merkezinde birbirini dik kesen bir biçimde cadde ve sokaklar uygulanmaya başlanmıştır. 19. ve 20. Yüzyıllarda yakın çevresiyle beraber Mevlana Külliyesi, kentin en prestij bakımından en önemli konumlarından birine dönüşmüş, şehrin önemli iş adamları ve memurlarına ait olan 2-3 katlı konut yapıları inşa edilmiştir. Tarihi şehir merkezini belirleyici sınırlar, gömülü kanallar sistemi olarak tanımlanan eski ulaşım ağı sayesinde netleştirilmiştir. Bu süreçte Konya, tek merkeze odaklı bir şehir yerleşkesi bağlamında gelişim sergilemiştir. Kentin

ticaret merkezinin, Alaeddin Tepesi, Mevlana Müzesi ve yakın çevresinde konumlandırıldığı görülmektedir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinin yaşandığı dönemde, 1. Dünya Savaşı yaşanmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik sayılmıştır. Bu dönemde, Alaeddin tepesi ile hükümet konağı konumları arasında yer alan 9 medrese ve 2 cami yıkılmış yine bu dönemde Mevlana Caddesi faaliyete geçirilmiştir (Kuştepe, 2011; Semerci & Alagöz, 2017, 27-28; Yağcı & Bölükbaşı Ertürk 2021: 176).

Alaeddin Tepesi ve Mevlana Müzesi arasında kalan Mevlana Caddesi (Şekil 7,8) olarak tanımlanan alandaki kültürel miras yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bölgeye gelen turistlerin çoğunlukla ziyaret rotası bu iki yapı üzerinde olsa da geç Osmanlı dönemine ait kamusal yapılar, dönemin önce batılı daha sonrasında ise yerel ve ulusal yönelimler bulunduran mimari tarzla biçimlendirilmiş özgün yaklaşımlar kapsamında mimarlık ve sanat tarihi disiplinlerinde kendilerine yer edinmişlerdir. Mevlana bölgesindeki Osmanlı dönemine ait yapılar; Osmanlı mimarisinde yaşanan gelişimle paralel bir şekilde dikkat çekici örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanda aynı zamanda, Selçuklu mimarisi ve Batı etkisinin görülebildiği erken Cumhuriyet dönemine ait yapılar da görülebilmektedir. Hükümet Konağı, Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası, Postane Binası ve Sanayi Mektebi binaları geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait Mevlana bölgesinde bulunan ve turizm değeri taşıyan diğer bazı önemli örneklerdir (Şekil 6,9).

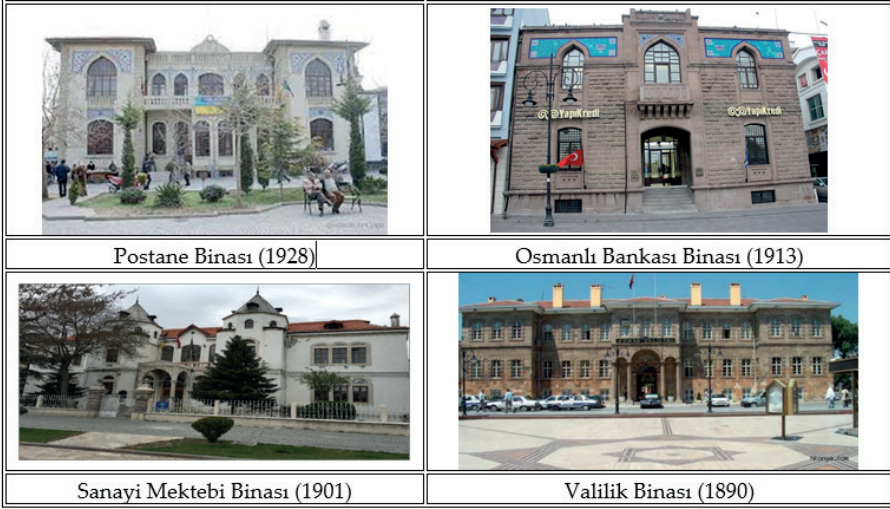
Şekil 6. Mevlana Caddesi'ndeki 19. yy. Örneklerinin Uydu Görüntüsü (Yağcı & Bölükbaşı Ertürk, 2021: 180)

Şekil 7. Konya Mevlana Caddesi'nin 1920'li Yıllara Ait Görüntüsü (Çağlar, 2018, s. 30)

Şekil 8. Konya Mevlana Caddesi'nin 2000'li Yıllara Ait Görüntüsü

Şekil 9. Mevlana Caddesi'nde Bulunan 19.yy. Örnekleri (Yağcı & Bölükbaşı Ertürk, 2021: 167)

3. Turizm Hareketliliği Bakımından Konya Mevlana Bölgesi

Konya hem tarihi hem de kültürel özellikleriyle sosyo-kültürel bakımdan önemli bir konumda bulunmaktadır. Özellikle Mevlevi kültürünü tanıtmaya ve temsil etme misyonu ile Türk ve dünya kültür turizminin önde gelen destinasyonlarından birisi olan Konya, bu özelliğin kazandırdığı kültürel kodları iyi kullanmaktadır (Şekil 9). Şehrin önde gelen simgeleri arasında bulunan Mevlevi kültürüne ait semboller; mimari öğeler, bilgi verici araçlar ve el sanatları gibi alanlara eklenerek kentin dokusunda ideolojik bir etkiye sahip olmuştur. Kültür turizminin gelişmesiyle birlikte kültür pazarlanmaya başlamış, ticarileşmiş ve dönüşmeye başlamıştır. Konya tarihinde yer alan değerler bölgenin kültür endüstrisi etkisinde bir tüketim nesnesine dönüşmüştür (Nas & Kandemir, 2021: 1096).

Konya Mevlâna Müzesi destinasyonunun yakın çevresinde konumlanan hediyelik eşya alanında ticari faaliyetlerini sürdüren dükkanların ürün portföylerinde çoğunlukla Mevlevi kültürü özelliklerini vurgulayan eşya ve aksesuarlar yer almaktadırlar. Konya Ticaret Odası'nın yayınladığı 2019 yılı Konya ekonomik raporuna bakıldığında, şehirde hediyelik eşya, züccaciye ve kozmetik ürünlerin toptan-perakende satışını yapmakta olan 75 adet şahıs firması ve 98 adet şirket bulunduğu görülmektedir. Konya Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (Konesob) "hediyelik eşya, eğitim, basım, fotoğraf, çeşitli mallar sektörü"ne kayıtlı olan ise 589 üye bulunduğu bildirilmektedir (Konya Ekonomi Raporu, 2020: 156-159; (Nas & Kandemir, 2021: 1096).

Konya hediyelik-turistik eşya ticareti yapmakta olan ticarethanelerin büyük çoğunluğu, Mevlâna Müzesi kompleksine çıkan Mevlâna Caddesi üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 10-11). Mevlâna Türbesi etrafında yaklaşık 87 adet hediyelik eşya ticareti yapan ticarethanenin yer aldığı bilinmektedir. Bu ticarethanelerdeki ürün çeşitliliğine bakıldığında, ev ve giyim eşyası-aksesuarları olarak iki grubun öne çıktığı görülmüştür. (Nas & Kandemir, 2021: 1096). Mevcut ticarethanelerin Mevlana bölgesinde yoğun bir biçimde konumlanması, özellikle turizm mevsiminde gelen turist sayısı ve tur yoğunluğuna bağlı olarak trafik akışını olumsuz yönde etkilemekte, bölgedeki ticarethanelerin ürün fiyatlarını piyasa fiyatlarının oldukça üzerine çıkarmalarına sebep olmakta, toplu ulaşım bakımından kentin ana arterlerinden birisi olan Mevlana Caddesi'ni günlük yaşam faaliyetleri bakımından en sorunlu noktalarından birisi haline getirmekte, bölgede bulunan resmi kurumlarda otopark sıkıntısına sebep olmakta ve dolaylı olarak bu kurumlara geliş de zorlaştırmaktadır.

Şekil 9. Mevlana Müzesi ve Çevresinde Turist Ziyaretlerinin Görünümü (URL-2)

Konya’da yer almakta olan müzelere gelen ziyaretçi istatistikleri bakıldığında, Mevlana Müzesi’ne her yıl önemli sayıda ziyaretçinin geldiği görülmektedir. Özellikle UNESCO’nun 2007 yılını “Mevlana Yılı” olarak ilan etmesinden sonra, Mevlana Müzesi’ne gösterilen ilgi daha da artmıştır (Varol, 2018: 4745). Bu doğrultuda, Tablo 3’teki verilere bakıldığında, Covid-19 salgını öncesinde Konya’ya 2011 ve 2019 yılları arasında gelen ziyaretçi sayısının büyük çoğunluğunu Mevlana Müzesi’ne gelenlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu yoğunluk, İnanç Turizmi bakımından Konya’nın önemli bir destinasyon olduğunu desteklemekte ve kentin tarihi bölgelerinden birisi olan Alaaddin Tepesi ile Mevlana Müzesi arasındaki aks olan Mevlana Caddesi’nin oldukça canlı bir turizm güzergâhı olduğunu da vurgulamaktadır.

Tablo 3. Konya’daki Bazı Önemli Müzelerin 2011-2019 Yılları Arası Ziyaretçi Sayıları (Varol 2018; Yağcı & Bölükbaşı Ertürk, 2021: 168)

Yıl	Mevlana	Karatay	İnce Minare	Atatürk	Etnografya	Arkeoloji	Çatalhöyük
2011	1.733.315	62.934	42.523	2.211	5.673	14.375	7.060
2012	1.565.873	109.315	72.449	9.783	3.943	7.157	3.220
2013	2.047.666	112.869	84.989	10.360	4.770	10.144	14.690
2014	2.109.487	69.879	46.022	11.708	6.540	8.419	20.542
2015	2.581.005	11.960	42.850	11.297	6.410	9.296	20.058
2016	2.098.936	39.575	38.563	16.709	6.352	8.773	14.597
2017	2.480.433	44.407	34.158	13.573	5.626	7.837	4.595
2018	2.817.386	32.825	29.583	13.369	7.773	14.299	4.725
2019	3.464.155	28.004	32.371	21.268	10.381	25.669	30.964

Ayrıca pandemiden sonraki en canlı turizm dönemi olan 2022 yılında Konya Mevlana Müzesi 2.905.000 ziyaretçiyi ağırlamıştır (URL-3).

Ziyaretçi yoğunluğu özellikle Şeb-i Aruz haftası, hafta sonları, bayram tatilleri ve yaz aylarında bölgenin fiziksel taşıma kapasitesini oldukça zorlamaktadır. Yoğunluğun arttığı bu dönemlerde, yerel halk ve özellikle yaşı ilerlemiş olanlar mümkün oldukça destinasyon bölgesine gelmemeye çalışmakta ya da daha sakin yerlerde vakit geçirerek yoğunluktan kaçmaktadır (Şekil 12-13). Ancak genç nüfus, bölgede bulunan kurumlarda çalışan personel ve turizm işçileri ve girişimcilerin yoğunluktan uzaklaşma gibi bir imkanları bulunmamaktadır. Mevlana bölgesi özellikle trafik bakımından oldukça yoğun olup kısa süreli araç park edebilmek için gerekli

açık otopark yetersizliği de buna eklendiğinde, bölgede ziyaretçi ilgisinin arttığı dönemlerde ciddi bir trafik sorunu ortaya çıkmaktadır (Şekil 14). Yoğunluk dönemlerinde meydana gelen hava ve özellikle gürültü kirliliği, yerel halkın rahatsız olduğu durumların başında gelmektedir. Yerleşik nüfusu oranı kadar kamu hizmeti sunulan her hedef bölgede, aşırı turizme maruz kaldığı zamanlarda enerji, hijyen ve özellikle güvenlik sorunlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bölgede yaşanan yoğunluk dikkate alındığında eğer önlem alınmazsa yakın zamanda aynı sorunların ortaya çıkacağı kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca konaklama mekânı bulamayan ziyaretçilerin hijyen, güvenlik ve konfor bakımından yetersiz olan yakın çevredeki bazı yerlerde konaklaması hem destinasyonun imajı hem de ziyaretçiler için tehlike oluşturmaktadır. Konforlu konaklama yetersizliği, güvenlik ve aşırı ziyaret kısırdöngüsü bu tehlikeyi giderek tetiklemektedir. Bu problemlere ek olarak mesken alanlarında trafik yoğunluğu ve açık otopark sorunu, gününbirlik ziyaretçiler için başlıca sorunlardır. Bölgede yaşanan bu sorunlar, bölge halkı ve turistler arasında yaşanan etkileşim, destinasyonun imajını koruma çabaları, günü kurtarmaya yönelik kısa vadeli çözüm öneriyle değil, altyapı değişiklikleri, aşırı turizme önlem alınması, yoğunluğun düzenlenmesi ve uzun vadeli, kalıcı turizm planlamaları ile çözüme kavuşabilecektir. Rahatsızlığa sebep olan unsurların tespit edilmesi, önlenmesi ya da kontrol altına alınması, ayrıca yerel halkın turizm politikaları hakkında alınacak kararlara dahil edilmesi olması doğru çözümler için önemli koşullardan biri olarak kabul edilmelidir.

Şekil 10. *Mevlana Bölgesi'nde Bulunan Ticarethanelerin Önünden Bir Görünüm*
(Yağcı, 2023)

Şekil 11. Mevlana Bölgesi'nde Bulunan Ticarethanelerin Önünden Bir Görünüm (Yağcı, 2023)

Şekil 12. Mevlana Meydanı'nda Şeb-i Aruz Haftası (Yağcı 2023)

Şekil 13. Mevlana Meydanı'nda Şeb-i Aruz Haftası'nda Kurulan Kültür Çadırı (Yağcı 2023)

Şekil 13. *Mevlana Müzesi ve Çevresi Park ve Ziyaretçi Yoğunluğu (Yağcı 2023)*

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde birçok faaliyetin küreselleşme süreciyle beraber dönüşümü ve değişimi seyahat hareketliliğini de etkilemiş ve bu durum turizme de küresel bir nitelik kazandırmıştır. Bu değişim turizm endüstrisinin dinamiklerini de etkilemiştir. Turizm destinasyonun taşıma kapasitesinin aşılması, yeterli sürdürülebilirlik önlemlerinin alınmaması durumlarında aşırı turizm etkileri görülmekte ve turizm faaliyetleri olumsuz etkilenmektedir. Ortaya çıkan kriz gerekli önlemler alınmadığında daha da derinleşmekte ve tehlikeli hale gelmektedir.

Yapılan araştırmalar, aşırı turizmin kent destinasyonları için ciddi bir sorun oluşturduğunu göstermektedir. Bu sorunu iki farklı yönüyle ele almak mümkündür. Sorunun bir ucunda bulunan taraf yerel halktır. Aşırı turizm etkileri sebebiyle; yaşadıkları kentlerde, altyapı ve üstyapı imkânlarından faydalanmakta sorunlar yaşayan, ortaya çıkan enflasyondan olumsuz etkilenen, tüketim mallarını temin yeterli miktarda ve uygun şartlarda temin edemeyen, kültürün metalaşması ve yozlaşması gibi sorunlar yaşayan, doğal kaynakların tüketimi ve çevre kirliliğiyle karşı karşıya kalan yerel halk, yaşam kalitesinde gerekli standardı yakalayamamakta, turizm faaliyetleri ile turistlere karşı ilgi ve hoşgörüsünü kaybetmekte, zamanla duyarsızlığı memnuniyetsizliğe dönüşmektedir. Sorunun bir diğer ucunda ise ziyaretçiler bulunmaktadır. Seyahat ettikleri kent destinasyonlarında altyapı ve üstyapı imkânlarının yetersiz olması, işletme ve hizmet konforunun düşük olması, destinasyonun yerel paydaşları tarafından düşmanca bir tavırla karşı karşıya kalınması, turistlerin destinasyondan rahatsız duymalarına memnuniyetsizliğe sebep olmaktadır.

Goodwin (2017) araştırmasında dünya üzerinde aşırı turizm için bazı destinasyonlarda alınan önlemlerden bahsetmiştir buna göre; Danimarka'nın Kopenhag şehrinde turistler için yeni bisiklet güzergâhları oluşturulmuş, İzlanda hükümeti, ulaşım önlemleri kapsamında yolları, köprüleri ve

otoparkları iyileştirme çalışmaları başlatmış, Fransa'nın Paris şehrinde Eyfel Kulesi biletli ve zamanlı ziyarete dönüştürülmüş, İtalya'nın Venedik şehrinin tarihi merkezi yeni konaklama yerlerine izin vermeme kararı almıştır.

Devletlerin, aşırı turizm olumsuz etkileriyle mücadele etmek amacıyla, sınırlama, yasaklar getirme, tanıtıma ara verme, vergilendirme politikalarına turistleri de dahil etme ve bölgeyi kapatma gibi kararlar alabildiği görülmektedir. Bu önlemlerin destinasyonlar için etkisi tartışılmakta ve gerektiği kadar fayda sağlamadıkları belirtilmektedir. Konuyla ilgili yapılan literatür araştırmalarında, kamu politikaları, taşıma kapasitesi, paydaşların iş birliği içinde olması, yerel halkın sürece dahil edilmesi gibi hususlara önem verilmesi gerektiği anket ve istatistiklerle vurgulanmaktadır.

Konya Mevlana bölgesi ele alındığında, özellikle yerel halk, turizm politikaları konusunda dikkate alınmadıklarını, bölgede bulunan yaşam alanlarında yeterli konforun sağlanamadığını ve çıkarlarının yeteri kadar korunmadığını düşünmektedirler. Bu durum temel ihtiyaçlar doğrultusunda yerel halkın turizmle rekabete girmesine sebep olmaktadır. Ayrıca kapasite kullanımında yaşanan dönemsel dalgalanma, turistik faaliyetlerin gerçekleştiği alanın kısıtlı ve dar olması, gerekli önlemler alınmadığı takdirde, ulaşım, güvenlik ve temizlik gibi temel altyapı imkanlarında yoğunluğun arttığı dönemlerde sorun yaşanmasına sebep olacaktır.

Bu doğrultuda Mevlana bölgesinde aşırı turizm riskini kontrol altına almak için uygulanabilecek bazı önlem önerileri sıralamak gerekirse;

- Halkın dayanışma ve aidiyet duygusunu arttırmak için her yaştan bireye uygun etkinlik ve turizme bakış açısını olumlu yönde etkileyecek eğitimler düzenlenebilir.
- Turizm politikaları ile ilgili kararlara halkı dahil etmek için yerel yönetim ve halk arasında etkin iletişimi sağlayacak platformlar kurulabilir.
- Ziyaretçilerden beklenen davranışların ifade edilmesi için toplu taşıma araçlarına, sosyal alanlara ve çekim merkezlerine eğitici görsel ve dijital afiş ve uygulamalar düzenlenebilir.
- Taşıma kapasitesinin üzerinde olan ziyaretçi sayısının kültürel mirası yok edebileceği göz önünde bulundurularak, müze yönetiminin taşıma kapasitelerini dikkate alması, yerel yönetimin ekonomik, çevresel ve sosyal olanakları iyileştirmesi, olumsuzlukları minimize edecek plan yaklaşımları benimsenebilir.
- Özellikle bölgenin en önemli destinasyonu olan Mevlana Müzesi'nde bakım, onarım, temizlik için olanak tanıyacak bazı günler belirlenmesi

ve bu günlerde ziyarete kapatılması hem ziyaretçi konforu hem de yoğunluğun düzenlenmesi için düşünülebilir.

- Ayrıca müzeye güvenlik, temizlik ve rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi, dinlenme alanlarının daha konforlu ve cazip hale getirilmesi, ziyaretçi sayısının daha dengeli bir hale getirilmesi için müze girişleri makul fiyatla ücretlendirilebilir.
- Turizm hareketliliğinin yoğunlaştığı, Şeb-i Aruz, yaz tatili, bayram tatilleri gibi dönemlerde, bölgenin trafik ve park yoğunluğunu dengeleyecek tedbirler alınabilir.
- Gerçekleştirilecek yerel yönetim politikalarının koruma kullanma dengesi daha etkin ve verimli hale getirilebilir.
- Bu politikalar belirlenirken şehir planlamasında uzman kişi ve kurumlarla iş birliği yapılabilir.
- Bölgenin yoğunluğunu azaltmak için alternatif destinasyonlar, ziyaret saatlerinin çakışmasını engelleyecek programlamalar düşünülebilir.
- Turizm anlayışı daha fazla sosyalleştirilerek, yerel halkın yaşam hakkını gözeten ve turizm imkanlarından yararlanabileceği düzenlemelere gidilebilir.
- Taşıma kapasitesini dikkate alan ve sadece turist sayısını arttırmaya odaklanmayan, turizm faaliyetlerinin devamlılığını esas alan pazarlama stratejilerine yönelinebilir.

Bütün bu değerlendirmeler doğrultusunda, aşırı turizm destinasyonlar için bir tehdit oluştursa da çözüm yolları olan bir durumdur. Destinasyonlar değerlendirilirken sadece ekonomik getirisi olan rakamsal büyümeyi değil aynı zamanda sürdürülebilirliği göz önünde bulunduran yaklaşımları da dikkate almalıdır. Bu kapsamda aşırı turizmin önüne geçmek için ziyaretçi akışını doğru yönetmek en temel maddelerden birisidir. Ayrıca sürdürülebilir bir turizm anlayışı için yerel halk uygulanacak çözümlerin merkezinde olmalıdır. Destinasyon imajı, kültürel ve mimari mirasın gelecek nesillere aktarılabilmesi, ziyaretçilerin konfor ve memnuniyeti ve turizmin kente ve ülkeye olumlu etkileri ancak aşırı turizm sorununun ortaya çıkmadan önce dikkate alınması ve doğru yönetilmesiyle mümkün olabilir.

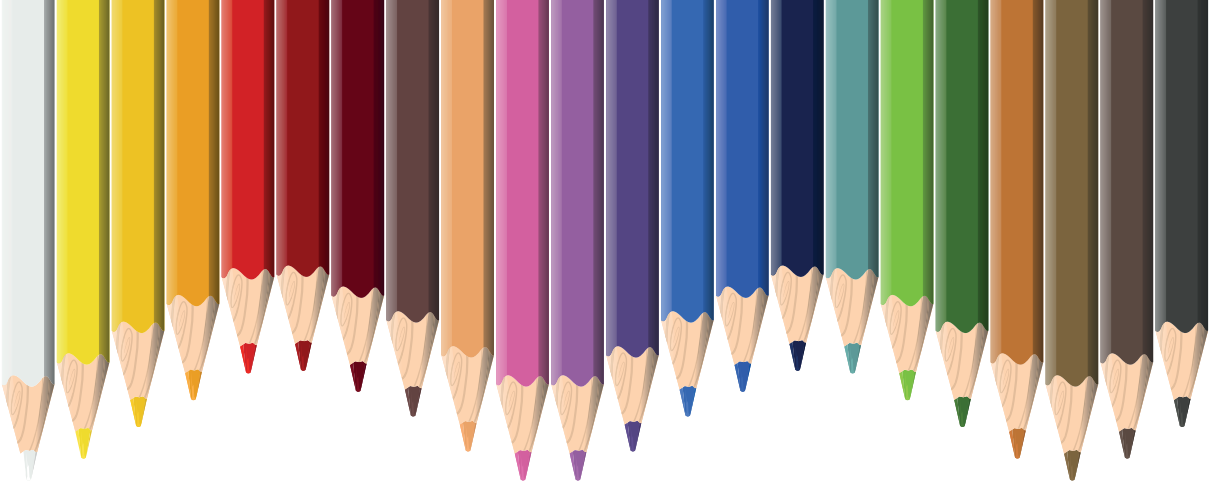
KAYNAKÇA

- Butler, R.W. (1996). The Concept of Carrying Capacity for Tourism Destinations: Dead or Merely Buried? Progress In Tourism And Hospitality Research.
- Capocchi, A., Vallone, C., Pierotti, M., Amaduzzi A. (2019). Overtourism: A Literature Review to Assess Implications and Future Perspectives. Sustainability.
- Çağlar, S. (2018). *Kamusal Yapıların Toplumsal Bellekteki Yeri; Konya Kent Merkezi Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çolak, O., Kiper, V. O., & Batman, O. (2020). Ölçsüz Turizm'e (Over-Tourism) Dair Kavramsal Bir Yaklaşım. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12(23), 609-621.
- Dodds, R. & Butler, R. (2019). The phenomena of overtourism: A review. *International Journal of Tourism Cities*, 5(4), 519-528.
- Duran, R., Apa, G., Bozkurt, T., & Çetinaslan, M. (2006). "Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları" *Yeni İpek Yolu Dergisi*(Özel Sayı), 236.
- Duyar, M. & Bayram, M. (2019). Overtourism and tourismphobia: Evolution of host and tourism relationship. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 40, 347-362.
- Emine, N. A. S., & Kandemir, M. (2021). Hediyelik Eşyaların Bir Kültür Objesi Olarak Değerlendirilmesi: Konya Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(35), 1092-1103.
- Gonzalez, M., Coromina, L., Galí N. (2018). Overtourism: Residents' Perceptions of Tourism Impact as An Indicator of Resident Social Carrying Capacity - Case Study of A Spanish Heritage Town. *Tourism Review*.
- Gössling, S., McCabe, S., Chen, N.(C). (2020). A Socio-Psychological Conceptualisation of Overtourism. *Annals of Tourism Research*.
- Hospers, G. R. (2019). "Overtourism İn European Cities: From Challenges To Coping Strategies", *Cesifo Forum*, 3(20): 20-24.
- Koens, K., Postma, A. & Papp, B. (2018). Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*, 10 (12), 4384. 1-15.
- KURNAZ, H. A., & İPAR, M. S. (2020). Yavaş şehir Akyaka'da aşırı turizm olgusunun esnafın bakış açısıyla değerlendirilmesi. *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 2(1), 39-55.
- Kuştepe, A. (2011). *Mevlana Caddesi Tarihi Dokunun Analizi ve Süreç İçinde Değişimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Konya Ekonomi Raporu (2020). Sivil toplum kuruluşları. 155-161, Konya: Konya Ticaret Odası.
- Maximilian, B. (2019). "From Overtourism To Sustainability: A Research Agenda From Qualitative Tourism Development İn The Adriatic", *Journal Of Economic Geography*, 1-18.

- Milano, C., Novelli, M. Ve Cheer, J. M. (2019). "Overtourism And Degrowth: A Social Movements Perspective", *Journal Of Sustainable Tourism*, 27 (12): 1857-1875.
- Nepal, R. Ve Nepal, S.K. (2019). "Managing Overtourism Through Economic Taxation: Policy Lessons From Five Countries". *Tourism Geographies*, 1-22.
- Öztor, Z., & Şengel, Ö. Ü. Ü. Aşırı Turizme Ölçülü Önlem Almak Mümkün Mü?. *20. Geleneksel*, 25.
- Peeters, P., Gössling, S., Klijs, J., Milano, C., Novelli, M., Dijkmans, C., ... & Postma, A. (2021). Research for TRAN Committee-Overtourism: impact and possible policy responses.
- Postma, A., Carvao, S. UNWTO. (2019). "Overtourism? Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions" 7th UNWTO Global Summit on Urban Tourism 18 September, Seoul, Republic of Korea.
- Semerci, F., & Alagöz, M. (2017). Kentsel Sergileme Senaryoları: Konya Kenti Örneği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(16), 27-28.
- UNWTO. (2018). Overtourism? Understanding and managing urban tourism growth beyond perceptions, Executive Summary, UNWTO, Madrid.
- Varol, F. (2018). Konya'nın Konaklama Sektörü Arz Yapısı ve Gelişimi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4745.
- Yağcı, O.,Z. & Bölükbaşı Ertürk, A., E., "Milli Mimari Üslubu Örneklerinin Mimari Turizme Katkıları Bağlamında, Konya Mevlâna Caddesi'nin İncelenmesi", *Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras*, Nobel Akademik Yayıncılık, (1): 163-204, (2021).
- Yumuk, Y. & Altıntaş, V. (2019). Bodrum'da yaşayan yerel halkın kentsel yaşam kalitesi algılarının aşırı turizm (overtourism) kapsamında değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (Özel sayı), 90-102.

İnternet Kaynakları

- URL-1, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-%C4%B0statistikleri-IV.%C3%87eyrek:-Ekim-Aral%C4%B1k-ve-Y%C4%B1ll%C4%B1k,-2022-49606&dil=1> adresinden alınmıştır. (erişim tarihi 11.11.2023).
- URL-2, https://www.konhaber.com/guncel/mevlana_muzesi_nde_hafta_sonu_yogunlugu_yasaniyor-1838981h adresinden alınmıştır. (erişim tarihi 11.11.2023).
- URL-3 https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/mevlana-muzesi-2022de-ziyaretci-akinina-ugradi#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan-%C4%B1%20Recep%20Tayyip%20Erdo%C4%9Fan'%C4%B1n,254%20bin%20342%20ki%C5%9Fiyi%20a%C4%9F%C4%B1rlad%C4%B1 adresinden alınmıştır. (erişim tarihi 11.11.2023).

Bölüm 8

KARABÜK 100. YIL MAHALLESİNİ "ÖĞRENCİLEŞTİRME" KAVRAMI ÜZERİNDEN OKUMAK

A. Merve SARAÇOĞLU GEZER¹

¹ Araştırma Görevlisi, Karabük Üniversitesi Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
E-posta: mervesaracoglu@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6326-5151.

1. GİRİŞ

Öğrencileştirme (studentification), özellikle üniversite veya yükseköğretim gibi yükseköğrenim kurumlarına yakın bölgelerde gözlenen bir kentsel olguyu ifade eden bir terimdir. Bu terim, “student” (öğrenci) ve “gentrification” (kent yükseltme) kelimelerinin birleşiminden oluşur ve öğrencilerin yoğun bir şekilde bir araya gelip bir semtte yerleşmeleri sonucu ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişimleri tanımlar. Üniversite şehirlerinde öğrencileştirme kavramı, genellikle üniversitenin ana kampüsüne veya çevresine daha fazla etki eder (Smith, 2005: 74).

Bulundukları şehir için bölgenin gelişimine katkı sağlayan yükseköğretim kurumları, şehirlerde değişimlere yalnızca demografik ya da ekonomik değil, ayrıca sosyal, kültürel ve mekânsal olarak da neden olmaktadır. Şehre yeni gelen öğrencilerin barınma ihtiyacının yanında alışveriş, sosyalleşme gibi ihtiyaçlarının da karşılanabilmesi için şehir evrilmekte ve kentsel açıdan da etkilenmektedir.

Batı Karadeniz’in hızla gelişen üniversitelerinden biri olan Karabük Üniversitesi’nin şehrin Merkez ilçesine bağlı ana kampüsü (Demir-Çelik Yerleşkesi), şehir merkezine de oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle, özellikle üniversiteye yakın bölgelerde öğrenci nüfusunun artışı ve bu artışın kentsel değişime yol açması muhtemeldir. Bu tür bölgelerdeki kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri, özellikle öğrencilere uygun konutların inşası veya mevcut binaların öğrencilere adapte edilmesi amacıyla gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, Karabük şehrinde öğrencileştirme etkilerini gözlemlemek ve bu sürecin yönetimini planlamak için üniversiteye yakın mahalleler ve bölgeler özel bir öneme sahip olabilir. Bu bölgelerdeki nüfus yapısı, konut koşulları ve ticaret faaliyetleri üzerinde öğrencilerin etkisi dikkate alınmalıdır. 100. Yıl Mahallesi de bu bağlamda Karabük’te öğrenciler tarafından yoğun bir şekilde talep edilen bölge olarak bilinmektedir.

100. Yıl Mahallesi’nin yaşadığı değişimleri güncel bir sosyolojik kavram olan ‘öğrencileştirme’ kavramı çerçevesinde değerlendirmek, mahallenin üniversiteye bağlı yaşadığı değişimlerle ilgili mevcut durumu da ortaya koyan bir analiz yapmak bu çalışmanın ana hedeflerindendir. Daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında da yeni bir kavram olan öğrencileştirmenin yaşandığı çevrelere olan etkileri ve bölgede yaşanan değişimler incelenmiştir.

Kayasü ve Yetişkul (2013: 149-150) çalışmalarında öğrencileştirme kavramının 2000’lerden sonra ortaya çıkan yeni soylulaştırma formu olduğundan bahsederek, genç mahallelilerin artan oranıyla birlikte etkilenen mahalledeki sosyo-demografik yapının da incelenmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Isparta’da yaptığı çalışmayla kent sakinlerinin kentlerine üniversite açılmasından memnun olduklarını, hatta bunu bir saygınlık olarak algıladıklarını, ancak yine de öğrencilerle aralarında gerilimleri yaşanabildiğini söyleyen Yılmaz (2011: 15-16), kısa vadede bu tarz etkileri olsa da uzun vadede olumlu sonuçlar taşıyacağını, kent sakinlerinde kent kimliği olarak karşılık bulacağına inancını dile getirmiştir.

Tuncer ve İslam (2017: 306-307, 312) çalışmalarında Konya’daki Bosna-Hersek Mahallesi’ni gecekondu önleme bölgesiyken öğrencileşen bir bölge olarak tanımlayarak bu bölgenin Anadolu kentlerinde gerçekleşen öğrencileştirmenin ana dalgasını oluşturduğunu söylemektedir.

Aynı yıl Trakya özelinde yaptıkları çalışma ile Nişancı, İzmen ve Bostancı (2017: 9-10), üniversitelerin bulundukları bölgeye ekonomik olarak katkı sağlamalarına rağmen artan konut fiyatları ve değişen sosyal yaşam nedeniyle bölgedeki yerel sakinlere olumsuz etkilerinin olabileceği gerçeğini ortaya koymaktadırlar.

Bursa’daki öğrenci yerleşmesinden bahsederken Aydın (2019: 17-19) ise öğrencileştirme boyutuna üniversitenin sahip olduğu prestij yönünden de bakmaktadır. Öğrencilerin kent sakinleriyle çatışmalar yaşayabileceği ihtimalini göz önünde bulundururken, üniversiteleri bir çekim merkezi olarak tanımlamaktadır.

Öğrencileştirmenin başlangıcında öğrencilerin hangi bölgeleri neden seçtiklerini Samsun ilinde yaptıkları çalışmayla açıklayan Kırmızı, Gürol ve Yıldız (2020: 65-67), yalnızca barınma ihtiyacının buna etken olmadığını, ulaşım, alışveriş, sosyalleşme, üst nesilden alınan yardımlar, eğlence gibi taleplerin de bölgedeki mekânsal değişimlerde etken olduğunu ve hepsinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirlemiştir.

Gümüşhane ili için araştırma yaparken öğrencileştirmeyi farklı bir açıdan değerlendirerek, kentlerin nüfusunu gençleştiren bir faktör olarak belirten Işık ve Başaran (2021: 364), öğrencilerin kent sakinlerinden farklı ihtiyaç ve taleplerinin olduğunu dile getirmiştir. Ortaya çıkabilecek fiziki, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamdaki sorunların çözümlenebilmesi için de değişimin boyutunun bilinmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Aslan ve Çakır (2021: 549) ise Hatay’da yaptıkları çalışmada öğrencilerin yerleştiği konutların üreticilerine ve sahiplerine de odaklanmaktadır. Soylulaştırıcılar olarak bahsettiği kişilerin ekonomik olarak faydalanacağı bir sektör oluşturdukları evrede öğrencileştirmenin başladığını vurgulamaktadır. Sermaye sahiplerinin kenti şekillendirmeye başlamasıyla konut sahipleri zenginleşirken, konut kullanıcılarının oluşan artı değerden faydalanması mümkün olmamaktadır.

Karabük özelinde yapılan bir araştırmada ‘öğrencileştirme’ terimi geçmese de 100. Yıl Mahallesi’nin üniversiteye bağlı değişimi coğrafi bağlamda incelenmiştir (Oral, Özdemir, Ünlü, 2019: 109, 115). Daha önce iki bin civarında konut bulunan bölgede 2018 yılı itibariyle sekiz bin konut bulunduğu bilgisi verilmiş ve konuttaki artış hızının fazlalığı belirtilmiştir. Bu artışın sebebinin bölgedeki nüfus artışı ve buna bağlı konut talebi olduğu açıktır. Bölgedeki iş yeri sayılarında da benzer bir artış olduğundan bahsedilmiş, daha önce bulunmayan kurs, petshop gibi iş kollarının da mahallede artık yer bulduğu, var olanların da sayıca arttığı söylenmiştir.

2. ÖĞRENCİLEŞTİRME KAVRAMI

2002 yılında Smith tarafından ortaya atılan ‘studentification’ kavramı, Türkçe’de ‘öğrencileştirme’ olarak kullanılmaktadır. Soylulaştırmanın bir çeşidi olarak anılan kavramın çıkış amacı üniversitelerin çevresinde, öğrenci popülasyonuna bağlı olarak ‘kent sakini’ çehresinin değişmesini ifade etmektir. Öğrencilerinin ve personellerinin üniversitenin bulunduğu bölgeye yerleşmesiyle bir nüfus hareketi gerçekleşmektedir. Ancak burada personelden ziyade öğrenciye vurgu yapılmasının sebebi, öğrenci nüfusunun yoğunluğunun daha fazla olması ve bu nüfusta yaşanan hareketliliklerdir.

Öğrencileştirme kavramından önce üzerinde durulması gereken ‘soylulaştırma’ (gentrification) kavramıdır. Soylulaştırma, bir bölgenin genellikle düşük gelirli sakinlerinin yerini, genellikle daha yüksek gelir grubundan olan kişilerin aldığı bir süreçtir. Bu süreç, bir mahalle veya şehir bölgesindeki gayrimenkul değerinin artması, altyapının iyileştirilmesi ve kentsel dönüşüm projeleriyle ilişkilidir.

Soylulaştırma genellikle şu özellikleri içerir:

1. Mekânsal ve Estetik Değişim: Yeniden yapılanma sürecinde, bölgedeki binaların restore edilmesi, modernleştirilmesi ve genellikle daha zengin sakinlere hitap edecek şekilde estetik olarak iyileştirilmesi.
2. Artan Gayrimenkul Değeri: Yatırımcıların ve daha yüksek gelirli bireylerin bölgeye çekilmesiyle birlikte, gayrimenkul değerlerinde artış görülmesi.
3. Düşük Gelirli Sakinlerin Yerinden Edilmesi: Bölgede yaşayan düşük gelirli sakinlerin, artan yaşam maliyetleri veya kiralar nedeniyle yerlerinden edilmesi.
4. Yeniden Yerleşim: Bölgenin sosyal ve kültürel karakterinin değişmesiyle birlikte, genellikle daha yüksek sosyoekonomik gruplara yönelik olarak yeniden yerleşim.

Soylulaştırma, ekonomik gelişmeyi teşvik edebilmekte ancak aynı zamanda yerel toplulukları ve kültürel dokuyu etkilemesi nedeniyle tartışmalara sebep olmaktadır. Yerel sakinlerin ve toplulukların yaşam tarzlarını ve kimliklerini koruma çabalarıyla birlikte, adil bir kentsel dönüşüm süreci sağlamak önemlidir. Güncelliğini koruyan bu kavramın altında anılan ve nispeten daha yeni bir kavram olan öğrencileştirme ise yine gayrimenkul değerlerinin arttığı ve düşük gelir grubuna sahip sakinlerin uzaklaştığı bölgeleri tanımlamak için kullanılmaktadır ancak bu sefer yerine gelen sakinlerin ekonomik durumları daha iyi değildir. Yeni gelen sakinler genel itibariyle kendi gelirleri olmayan öğrencilerdir.

Bir çeşit geçici ve iç göç sayılabilecek öğrenci nüfusu, üniversitelerin kapasiteleri arttıkça daha fazla öğrencinin belirli mahallelere yönelme eğilimiyle artış göstermektedir. Birçok mahalle, öğrencileştirme süreçleriyle dönüşmekte ve bu artış yerel konut piyasalarına bağlı olarak arz-talep ilişkilerini de etkilemektedir. Yaşanan dönüşüm süreci akademik takvim ve yarıyıl dönemlerinin ritmine bağlı olarak gerçekleşmekte, mahalleye gelen ve giden öğrencilerin geçici göç akışlarına neden olmaktadır (Smith, Jöns, 2015: 56-59).

3. KARABÜK İLİNİN ÖĞRENCİLEŞME SÜRECİ: 100. YIL MAHALLESİ

Türkiye'nin 78. ili olan ve Karadeniz Bölgesi Batı Karadeniz Bölümü'nde yer alan Karabük, 1995 yılında il statüsü kazanmıştır (Resmi Gazete, 1995). Daha önce Zonguldak iline bağlı bir ilçe olan Karabük Merkez ilçe olacak şekilde, yine Zonguldak'a bağlı Safranbolu, Eflani ve Yenice ilçeleriyle, Çankırı'ya bağlı Ovacık ve Eskipazar ilçeleri birleştirilmiştir. İldeki ilk yükseköğretim kurumu Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'nin bir birimi olan Teknik Eğitim Fakültesi'dir. 2006 yılında Karabük il sınırları içerisinde aynı üniversiteye bağlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Sağlık Yüksekokulu, Meslek Yüksekokulu, Safranbolu Meslek Yüksekokulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü olmak üzere 4 fakülte, 1 Yüksekokul, 2 Meslek Yüksekokulu, 2 Enstitü ile toplamda 9 akademik birim bulunmaktadır.

Karabük Üniversitesi, 29 Mayıs 2007 tarih ve 5662 sayılı kanun ile kurulmuştur (Resmi Gazete, 2007). İl sınırlarında bulunan tüm üniversite kurumları artık Karabük Üniversitesi çatısında toplanmıştır ve günümüze kadar üniversitenin kampüs, bina, öğrenci ve personel kapasitesi hızlı bir ivmeyle büyümeye devam etmiştir. 2006-2007 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Karabük'teki öğrenci sayısı 2.500 civarındadır. Çizelge 1'de Yükseköğretim Bilgi Sistemi'nden alınan, Karabük Üniversitesi'nin kuruluşu olan 2007-2008

Eğitim Öğretim Yılı'ndan, 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı'na kadar olan Önlisans ve Lisans öğrencilerinin 1. Öğretim ve 2. Öğretim toplam öğrenci sayıları verilmiştir. Bu çizelgeye uzaktan eğitim ve lisansüstü öğrencileri Karabük'teki öğrenci yoğun etkileşimi neden olmadıkları gerekçesiyle dahil edilmemiştir.

Çizelge 1. *Kuruluşundan Günümüze (2007-2023) Karabük Üniversitesi'nde Önlisans ve Lisans Kayıtlı Olan 1. Öğretim ve 2. Öğretim Öğrenci Sayıları (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi).*

Eğitim-Öğretim Yılı	Ön Lisans	Lisans	TOPLAM ÖĞRENCİ
2007-2008	2.972	1.957	4.929
2008-2009	3.358	2.381	5.739
2009-2010	3.759	3.443	7.202
2010-2011	3.933	6.356	10.289
2011-2012	4.343	10.304	14.647
2012-2013	5.513	15.314	20.827
2013-2014	9.803	25.822	35.625
2014-2015	9.905	26.038	35.943
2015-2016	11.964	30.421	42.385
2016-2017	12.873	32.837	45.710
2017-2018	12.538	33.742	46.280
2018-2019	13.645	33.126	46.771
2019-2020	11.617	30.602	42.219
2020-2021	11.069	29.338	40.407
2021-2022	11.442	28.136	39.578
2022-2023	11.868	27.697	39.565

Günümüzde 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı itibariyle, Karabük Üniversitesi'nde 16 Fakülte, 5 Yüksekokul, 9 Meslek Yüksekokulu ve 2 Enstitü olmak üzere toplam 32 akademik birim bulunmaktadır:

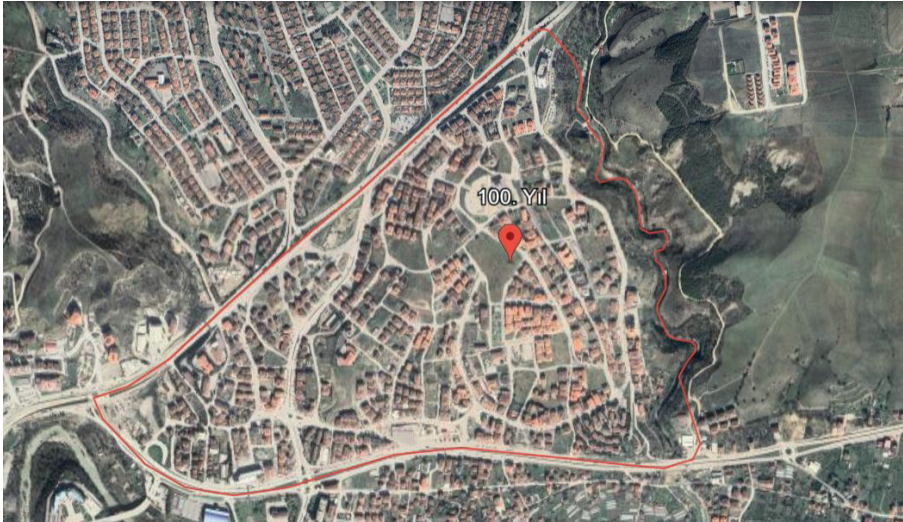
- Fakülteler: Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Dış Hekimliği Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Fen Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, İşletme Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Orman Fakültesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Teknoloji Fakültesi, Tıp Fakültesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi.
- Yüksekokullar: Hasan Doğan Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu, Safranbolu Devlet Konservatuvarı, Sağlık Yüksekokulu, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Yabancı Diller Yüksekokulu.
- Meslek Yüksekokulları: Adalet Meslek Yüksekokulu, Eflani Meslek Yüksekokulu, Eskipazar Meslek Yüksekokulu, Ovacık Spor Meslek Yüksekokulu, Safranbolu Şefik Dizdar Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yenice Meslek Yüksekokulu.

- Enstitüler: Demir Çelik Enstitüsü, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Karabük Üniversitesi Merkez Yerleşkesi Merkez ilçeye bağlı Kılavuzlar Mahallesi'nde yer almaktadır. Yerleşkeye sınır komşusu olan 100. Yıl Mahallesi de öğrenci nüfusunun yoğunluklu olarak ikamet için seçtiği bir yerleşimdir. Konut, pansiyon ve yurt seçeneklerinin fazla olduğu mahalle, öğrencilerin ikamet haricindeki alışveriş, sosyalleşme, eğitim (kurs vb.), yeme-içme, eğlence, spor gibi aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri birçok ticari faaliyete de ev sahipliği yapmaktadır. 2006 yılından günümüze mahallenin gelişimi Şekil 1 ve 2'de gösterilmiştir.

Şekil 1. 100. Yıl Mahallesi'nin 2006 Yılına Ait Hava Fotoğrafı (Oral, Özdemir, Ünlü, 2019: 112).

Şekil 2. 100. Yıl Mahallesi'nin 2023 Yılına Ait Hava Fotoğrafı (Google Earth).

4. DEĞERLENDİRME

Karabük Üniversitesi 29 Mayıs 2007 tarih ve 25536 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5662 sayılı kanunla kurulan on yedi üniversiteden birisidir. Kanunda geçen ve Yükseköğretim Kurumları Listesi’ne eklenen bu üniversiteler, sıra numaralarıyla birlikte aşağıda verilmiştir (Resmi Gazete, 2007):

71. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (www.kmu.edu.tr)
72. Ağrı Dağı Üniversitesi¹ (www.agri.edu.tr)
73. Sinop Üniversitesi (www.sinop.edu.tr)
74. Siirt Üniversitesi (www.siirt.edu.tr)
75. Nevşehir Üniversitesi² (www.nevsehir.edu.tr)
76. Karabük Üniversitesi (www.karabuk.edu.tr)
77. Kilis 7 Aralık Üniversitesi (www.kilis.edu.tr)
78. Çankırı Karatekin Üniversitesi (www.karatekin.edu.tr)
79. Artvin Çoruh Üniversitesi (www.artvin.edu.tr)
80. Bilecik Üniversitesi³ (www.bilecik.edu.tr)
81. Bitlis Eren Üniversitesi (www.beu.edu.tr)
82. Kırklareli Üniversitesi (www.klu.edu.tr)
83. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (www.osmaniye.edu.tr)
84. Bingöl Üniversitesi (www.bingol.edu.tr)
85. Muş Alparslan Üniversitesi (www.alparslan.edu.tr)
86. Mardin Artuklu Üniversitesi (www.artuklu.edu.tr)
87. Batman Üniversitesi (www.batman.edu.tr)

Bu üniversitelerin kuruldukları ilk yıl olan 2007-2008 Eğitim Öğretim Yılı’na ve geçtiğimiz yıl olan 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı’na ait olan öğrenci sayılarındaki farkın görülebilmesi için her iki yıla ait veriler aşağıdaki Çizelge 2’de gösterilmiştir.

1 Ağrı Dağı Üniversitesi’nin adı daha sonra 28 Haziran 2008 tarih ve 26920 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5773 sayılı kanunla “Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi” olarak değiştirilmiştir.

2 Nevşehir Üniversitesi’nin adı daha sonra 7 Kasım 2013 tarih ve 28814 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6501 sayılı kanunla “Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi” olarak değiştirilmiştir.

3 Bilecik Üniversitesi’nin adı daha sonra 27 Nisan 2012 tarih ve 28276 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6296 sayılı kanunla “Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi” olarak değiştirilmiştir.

Çizelge 2. 5662 Sayılı Kanun’la Kurulan On Yedi Üniversitenin Kuruluşlarının İlk Yılı Olan 2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı ve Son Sene Verisi Olan 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Toplam Öğrenci Sayıları (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi).

Üniversiteler (Alfabetik Sırayla)	2007-2008 Eğitim-Öğretim Yılı	2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı
Ağrı Dağı Üniversitesi	2.202	14.670
Artvin Çoruh Üniversitesi	1.724	11.953
Batman Üniversitesi	1.656	15.729
Bilecik Üniversitesi	5.963	19.026
Bingöl Üniversitesi	750	16.683
Bitlis Eren Üniversitesi	2.809	11.202
Çankırı Karatekin Üniversitesi	4.227	19.622
Karabük Üniversitesi	5.050	45.358
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	5.575	19.415
Kırklareli Üniversitesi	6.152	23.107
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	2.170	11.019
Mardin Artuklu Üniversitesi	1.083	16.534
Muş Alparslan Üniversitesi	1.380	12.555
Nevşehir Üniversitesi	3.131	21.133
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	3.877	14.353
Siirt Üniversitesi	2.310	18.085
Sinop Üniversitesi	2.397	13.483

Yükseköğretim Bilgi Sisteminden alınan verilere bakıldığında da Karabük Üniversitesi’nin öğrenci sayısı kapasitesi açısından, aynı kanunla aynı anda kurulmuş diğer on altı üniversiteye göre de ne kadar geliştiği görülmektedir. Bu sayıdaki öğrenci grubunun kente etki etmemesi mümkün değildir.

Karabük için, üniversitenin Merkez yerleşkesi olan Demir-Çelik Kampüsü’ne yakın olması sebebiyle ikamet olarak en çok tercih edilen bölge 100. Yıl Mahallesi’dir. Kiralama yöntemiyle konakladıkları apartman daireleri haricinde bölgede özel yurtlara ve pansiyonlara rastlanmaktadır (Şekil 3). Karabük ilinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel yurt ve pansiyonlar Eflani, Eskipazar ve Yenice ilçelerinde ikiye adet, Safranbolu ilçesinde on beş adet ve Merkez ilçede otuz dört olmak üzere toplamda elli beş adettir. Merkez ilçesinde ilgili bakanlığa bağlı özel yurt ve pansiyonlardan da yirmi adedi 100. Yıl Mahallesi’nde yer almaktadır⁴. Mahallede Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü’ne bağlı yurdu bulunmamaktadır⁵.

4 Sayısal bilgiler Karabük Milli Eğitim Bakanlığı’na ait resmi internet sitesindeki verilerden özetlenmiştir (URL-1).

5 Karabük ilindeki KYK yurtları bilgisi için Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın resmi internet sitesine

Şekil 3. Bölgeden Öğrencilere Yönelik İnşa Edilmiş Konaklama Yapıları Örnekleri.

Mahallenin geneline bakıldığında zemin katları ticarete ayrılmış yapılar göze çarpmaktadır. Ticari faaliyetler içinde de yoğunluk yeme-içme ve yeni nesil kahvecilerin çoğunlukta olduğu söylenebilmektedir. Kastamonu Yolu'nun yan yolu ve 100. Yıl Mahallesi'nin sınırlarından biri olan 1023. Sokak üzerinde peşi sıra altı adet yeni nesil kahveci bulunmakta⁶ ve haftanın her günü, günün her saati her mekan da benzer doluluk oranına sahip olmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Kastamonu Yolu Üzerinde Görülen Peşi Sıra Açılmış Altı Adet Yeni Nesil Kahveci.

Yeme-içme ve yeni nesil kahveciler haricinde ağırlıklı olarak gençlere hitap eden ürünler satan butikler, mağazalar, aksesuarcılar ya da telefoncu,

bakılmıştır (URL-2).

6 Bu firmalar alfabetik sırayla şöyledir; Arabica Coffee House, Coffee Works Co, Colombia Coffee, Mackbear Coffee, Mossoo Fab, Mountain Coffee Company.

emlakçı, berber/kuaför gibi birimler de yer almaktadır (Şekil 5). Ayrıca öğrenci yoğunluklu bir yerleşim olmanın getirdiği durumlardan birisi de eğitim birimleri olan kursların da açılmaya başlamasıdır. Çeşitli temalarda ve işlevlerde birçok kurs birimlerine de mahallede rastlanmaktadır (Şekil 6).

Şekil 5. 100. Yıl Mahallesi 1003. Cadde Üzerindeki Çeşitli Dükkanlar.

Şekil 6. 100. Yıl Mahallesi'nde Bulunan Çeşitli Kurslar.

Karabük Belediyesi'ne ait Kitap Kafe de yine bu mahalleye inşa edilmiş ve üniversite öğrencilerine hizmet etmesi için planlanmış, mahallenin yeni sakinleri için özel işlevli yapılardan birisidir (Şekil 7).

Şekil 7. 1003. Cadde Üzerinde Yer Alan Karabük Belediyesi'ne Ait Kitap Kafe.

Tüm bu veriler ışığında mahallenin sahip olduğu çehreye baktığımızda, Karabük ili Merkez ilçesine bağlı 100. Yıl Mahallesi'nin "öğrencileştirme" kavramı çerçevesinde değişimler yaşadığı söylenebilmektedir. Bir öğrencinin ihtiyacını ya da beklentisini karşılamaya yönelik açılan işyerleri de bölgenin yeni sakinleri hakkında fikir verebilmektedirler. Öğrenci yoğun yaşamın her geçen gün artarak devam ettiği mahalle, gün içinde aktif ve yoğun bir ortam resmetmektedir. Akademik takvime bağlı olarak tatil zamanlarında bu aktiflik ve yoğunluk bir miktar azalmaktadır. Ancak güz, bahar ve yaz olmak üzere bir yıl içerisinde üç dönem eğitim ve öğretimine devam eden Karabük Üniversitesi öğrencileri mahalleden sadece kısa süreliğine ayrılmakta, kayıttan mezuniyete kadar bu ilin, bu mahallenin bir sakini olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

KAYNAKLAR

- Aslan, A. S., Çakır, B. (2021). Soylulaştırmanın Güncel Dinamiklerinin Bir Analizi: Serinyol/Antakya Örneğinde ‘Öğrencileştirme’ Süreci ve Etkileri. *Planlama Dergisi*, 31(3): 546–561. DOI: 10.14744/planlama.2021.80270
- Aydın, T. (2019). Görükle Kent Dokusunun Öğrencileştirme Kavramı Üzerinden Mekan Dizimsel Analizi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Işık, Ş., Başaran, E. (2021). Üniversitenin Kentin Nüfus Yapısına Etkisi: Gümüşhane Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(2): 359-382. DOI: 10.51800/ecd.1018483
- Kayasü, S., Yetişkul, E. (2013). Bir Araştırma Çerçevesi: Soylulaştırma 2.0. *Planlama Dergisi*, Sayı: 23 (3): 147-152. DOI: 10.5505/planlama.2013.43531
- Kırmızı, M., Gürol, N., Yıldız, H. (2020). Samsun’da Öğrencileştirme Sorusu ve Toplumsal Etkileri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 23 (1): 61-93.
- Nişancı, E., İzmen, Ü., Bostancı, S.H. (2017). “Kavramsal Açidan Üniversiteler ve Kalkınma İlişkisi”. *Trakya Bölgesinde Üniversitelerin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi içinde*, Ed. Ensar Nişancı, Ümit İzmen, Seda H. Bostancı, Umuttepe Yayınları: Kocaeli, sf. 1-12.
- Oral, M., Özdemir, Ü., Ünlü, İ. (2019). Üniversiteye Bağlı Sosyomekansal Bir Dönüşüm Sahası: Karabük 100. Yıl Mahallesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41): 107-124.
- Resmi Gazete. (1995). Sekiz İlçe ve Üç İl Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Karar Sayısı: KHK/550, Tarih: 6 Haziran 1995, Sayı: 22305.
- Resmi Gazete. (2007). Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanununda ve Yükseköğretim Kurumları Öğretim Elemanlarının Kadroları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye Ekli Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 5662, Tarih: 29 Mayıs 2007, Sayı: 26536.
- Resmi Gazete. (2008). Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 5773, Tarih: 28 Haziran 2008, Sayı: 26920.
- Resmi Gazete (2012). Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No:6296, Tarih: 27 Nisan 2012, Sayı: 28276.
- Resmi Gazete (2013). Bir Üniversite Adı ile Bir İlçe Adının Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 6501, Tarih: 7 Kasım 2013, Sayı: 28814.
- Smith D.P. (2002). Patterns and Processes of ‘Studentification’ in Leeds. *Regional Reviews*, 11: 17–19.
- Smith, D.P. (2005). ‘Studentification Ication’: The Gentrification Factory. İçinde: *Gentrification In a Global Context: The New Urban Colonialism*, Ed. Rowland Atkinson ve Gary Bridge, Routledge: New York/ABD.

Smith, D.P., Jöns, H. (2015). Education and Internal Migration. İçinde: Internal Migration: Geographical Perspectives and Processes, s. 47-63, Editör: Darren P. Smith, Nissa Finney, Keith Halfacree ve Nigel Walford, Ashgate Publishing: Farnham/İngiltere.

Tuncer, T., İslam, T. (2017). Yeni Bir Soylulaştırma Formu Olarak Öğrencileştirme (Studentification): Bosna-Hersek Mahallesi'nde (Konya) Değişen Mahalle İçi Dinamikler. Planlama Dergisi, Sayı 27 (3): 303-313. DOI: 10.14744/planlama.2017.77698

Yılmaz, C. (2011). Anadolu Kentlerinin Öğrencileşmesi: Başka Bir Kentleşme Deneyimi. Sosyoloji Dergisi, 25: 1-17.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (t.y.). URL: <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim tarihi: 01.12.2023)

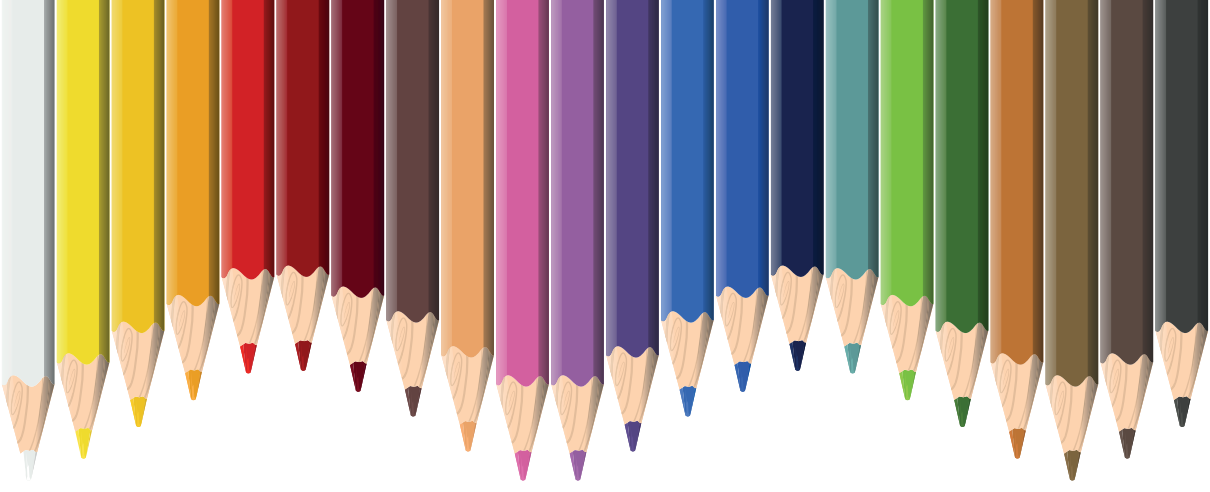
İnternet Kaynakları:

URL-1: Karabük Milli Eğitim Bakanlığı Özel Yurt ve Pansiyon Listesi (Erişim Tarihi: Aralık 2023)

https://karabuk.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_04/18130012_YURT-PANSYON_LYSTESY.pdf

URL-2: Karabük İlinde Bulunan Yurtlar (Erişim Tarihi: Aralık 2023)

<https://kygm.gsb.gov.tr/YurtMudurlukleri>

Bölüm 9

KIRSAL YERLEŞİMLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ BAĞLAMINDA EKOTURİZM ODAKLI BİR ÖNERİ: RİZE KÜŞÜVE KÖYÜ ÖRNEĞİ¹

Evşen YETİM²

Derya ELMALI ŞEN³

¹ Bu metin, Beyond All Limits 2018: International Congress on Sustainability in Architecture, Planning and Design adlı kongrede sunulan ve özeti yayınlanan “An Ecotourism Oriented Proposal in the Context of Sustainability: The Case of Rize Küşüve Village” başlıklı bildiri esas alınarak kaleme alınmıştır.

² Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, evsenyetim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9778-4275.

³ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, d_elmali@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1931-8927.

Giriş

Dünya, sahip olduğu doğal güzelliklerle insanları her geçen gün daha da büyülemektedir. Doğa insana bazen öyle manzaralar sunar ki, insanın hayal gücü dahi gördüğü güzellikler karşısında yetersiz kalır. Kendiliğinden oluşan sarkıtlar, yeşil tepelerin arasına gizlenmiş yaşam alanları, gökyüzüyle yeryüzünün birleştiği noktalar, doğanın suyla temas ettiği kıyılar insanın yaşama sevincini, fiziksel ve psikolojik durumunu olumlu yönde etkiler, çevreye bakışını değiştirir ve iyi oluş halini destekler. Ancak yeryüzündeki tüm bu güzellikler yavaş yavaş yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Günümüzde küresel ısınmanın yol açtığı iklim değişiklikleri; şiddetli kasırgalar ve sellere neden olurken, uzun süreli kuraklıklar ile de çölleşmeye yol açmaktadır. Kutuplardaki buzulların erimesi kıyı kesimlerin tamamen sular altında kalmasına sebep olacaktır. Bu durum dünyadaki yaşanabilir alanın azalması demektir. Üstelik azalan yaşanabilir alanlardaki tüm biyoçeşitlilik de bu alanlarla birlikte yok olmaktadır. Diğer bir ifade ile iklim değişikliğinin somut değerlerle ortaya konduğu küresel ısınma, yaşamsal alan ve faaliyetleri başta çevresel olmak üzere, ekonomik ve kültürel yönler de dâhil her açıdan önemli ölçüde ve olumsuz yönde etkilemektedir. Bir adım daha ileri gidilerek denilebilir ki, dünyanın hassas dengesi bozulmaya başladığı an her şey zincirleme olarak birbirini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, doğal ve kültürel zenginliklerin yok olmasını engellemek için öncelikle doğaya sahip çıkılmalı ve yerleşik döngüler korunmalıdır. Bu noktada sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaktadır.

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, ilk kez 1987’de Brundtland Raporu’nda ortaya konmuştur. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından önerilen sürdürülebilir kalkınmanın en yaygın ve kabul gören tanımı, bugünün gereksinim ve beklentilerini gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmektir (Brundtland Report, 1987). Bu bağlamda sürdürülebilirlik, bugünün kaynaklarını, gelecek nesillerin kullanım haklarını da gözeterek kullanabilme idealiyle gerçekleştirilen faaliyetlerin tümüdür. Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesini iyileştirirken ekonomik canlılık getiren, sosyal eşitliği sağlayan, doğal kaynakları koruyarak çevre kalitesini artıran, felaketleri önleyen ve katılımcı planlamayı benimseyen bir süreçtir. Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve ekolojik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik ekonomik sermayenin istikrarını, sosyal sürdürülebilirlik katılım ve güçlü bir sivil toplumu, ekolojik sürdürülebilirlik ise insan gereksinimlerini karşılayan doğal kaynakların korunmasını içermektedir (Goodland, 1995: 17). Bu bağlamda günümüzde, hızla tüketen ve kirleten insanlığın dünyanın gelecek nesillere aktarılması konusunda yaşadığı farkındalıkla, sürdürülebilir yaklaşımların benimsendiği adımlar atılmaktadır.

Bu adımlardan biri de 1980’li yıllarda turizm alanında atılmıştır. 1970’li yıllarda hızlı ve plansız gelişimi nedeniyle çevre üzerinde ciddi tahribatlara yol açan kitle turizmi, bu alanda da sürdürülebilirlik kavramının önem kazanmasına neden olmuş ve 1980’li yıllarda kitle turizmine alternatif oluşturan sürdürülebilir turizm türleri gelişmeye başlamıştır (Tutcu, 2021:3). Bunlardan biri olan ekoturizm, geri dönüşü olmayan yıkıcı kitle turizminin aksine doğaya büyük önem verir. Doğa temelli faaliyetlere odaklanan ve sürdürülebilir ilkeler doğrultusunda hareket eden ekoturizmin dünyadaki uygulama alanları gittikçe genişlemektedir (Kasalak, 2015: 22).

Doğanın insanoğluna sunduğu tüm güzellikler onun için bir yenilenme ve tazelenme olanağı sağlamaktadır. Orman keşifleri, doğa yürüyüşleri, geleneksel yaşamın canlı örneklerini deneyimleyebilecekleri doğa ve tarihin bir arada olduğu yerler insanlar için terapi niteliğindedir. Doğu Karadeniz Bölgesi, sahip olduğu doğal ve tarihi güzellikleri ile doğa turizmi potansiyelinin en yüksek olduğu bölgelerden biridir. Bu bölge ekolojik çeşitliliği, bitki örtüsü, iklimi ve iklimine uygun kırsal mimarisi ile dikkat çekmektedir. Bölgede yer alan Rize ili hem doğal hem de kültürel varlıklar açısından oldukça zengindir. Özellikle Çamlıhemşin ve Hemşin bölgelerinde sosyo-kültürel miras özelliği taşıyan köyler yer almaktadır. Fırtına Vadisi; Orta, Küşüve (Yolkıy), Çamlıtepe (Zuga) köyleri; Pokut, Elevit, Gito, Sal, Huser, Samistal yaylaları hem doğal yapısı hem de kırsal mimarisi ile özel örnekler ev sahipliği yapmaktadır.

Bu metin, Çamlıhemşin’de yer alan ve yılın sadece yaz aylarında kullanılan Küşüve Köyü’nün bir mahallesi olan Yukarı Mahallenin ekoturizm fikri ile yeniden canlandırılması ve kullanılmasına odaklanmaktadır. Bu sayede özelde Küşüve Köyü’nde, genelde ise tüm Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği, uygulanabilir ve rasyonel bir önerinin kavramsal olarak ortaya konması hedeflenmektedir. Diğer bir deyişle, geliştirilen öneride Küşüve Köyü’nün ekoturizm faaliyetleri ile canlandırılması, yöre halkının duyarlı ve bilinçli bir turizm anlayışına kavuşturulması ve bu sayede doğal ve geleneksel alanların korunması konularında bir farkındalık yaratılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda kırsalın doğal ve kültürel alanlarının korunmasına yönelik bir yaklaşım olarak ekoturizm kavramı üzerinde durulmuş ve kısaca ekoturizm faaliyetlerine değinilmiştir. Daha sonra çalışma alanı olarak seçilen Küşüve Köyü’nde yerinde gözlem ve tespit çalışmaları ile doğal, kültürel ve mimari kaynaklar değerlendirilerek ekoturizm bağlamında kavramsal bir öneri sunulmuştur.

Ekoturizm

Son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de turizm eğilimleri, turizm hareketlerine katılan insanların beklentilerinin değiştiğini göstermektedir. Modernleşme ve sanayileşmenin getirdiği yaşam biçimi, gittikçe artan çevre

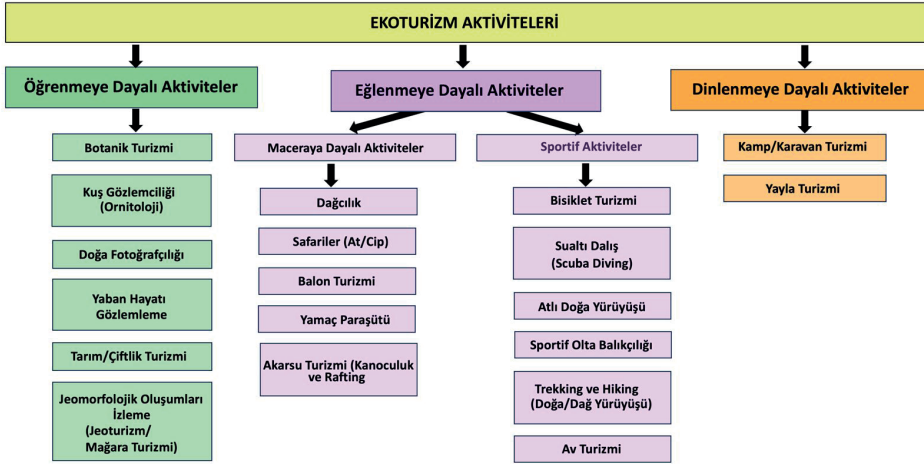
kirliliği, hızla gelişen teknoloji, gürültülü ve yorucu şehir yaşantısı ve çarpık yapılaşma insanları kalabalık ve özelleştirilmiş turizm merkezlerinden uzaklaştırarak doğaya yaklaştırmaktadır. Diğer bir ifade ile turizm talebi, dünya genelinde kıyılardan kırsal alanlara doğru yönelmekte ve çeşitlenmektedir (Çetin vd., 2017: 137). Kırsal alan, kent olarak tanımlanan yerleşim yerinin dışında kalan, tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü, köy, mezra vb. isimlerle anılan insan yerleşimlerinin bulunduğu alanlardır (Deveci vd., 2013: 30). Kırsal yerleşimler, doğal ve kültürel özellikleri ile uzun yıllar boyunca kentlerde yaşayan insanların giderek artan rekreasyon ihtiyaçlarını karşılama potansiyeli taşımaktadırlar. Bu ortamların doğallığı ve el değmemişliği, kırsal yerleşimlere olan ilgiyi artırmakta ve doğa temelli turizm türlerinin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Doğan, 2012: 17). Bunlardan biri de ekoturizmdir.

İlk kez 1965 yılında Hetzer tarafından kullanılan ekoturizm kavramı, doğal ve kültürel değerlerin korunarak turizme açılması olarak ifade edilmektedir (Kuter ve Ünal, 2009: 148; Alkanlı, 2014 Doğru, 2023). Kaynak olarak deniz, kum ve güneşin yanı sıra doğal güzelliklere, kültürel unsurlara ve tarihi bölgelere sahip olan turizm sektöründe çevresel bozulmaya alternatif sunan ekoturizm, ekolojik sistemin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda sorumluluk üstlenen doğa temelli bir turizm faaliyetidir (Kuter ve Ünal, 2009: 146). Ekoturizm, en kapsayıcı tanımıyla; kalkınma politikaları ve ilkelerinin, yerel halk ve toplulukların turizm gelişim sürecine dâhil edilmesi yoluyla doğal ve kültürel mirası da içeren çevresel mirasın korunmasına dayalı, yerel topluma ekonomik katkı sağlayan, sürdürülebilir bir turizm türü olarak ifade edilmektedir (Mahvaran, 2012: 1; Ahmedova ve Akova, 2016).

1992 Rio Çevre Zirvesi'nde sürdürülebilir bir dünya ve çevre için kriterler ilk kez belirlenmiştir. Bu kriterler, turizme de uyarlanarak ve çevreye zarar vermeden ondan yararlanma yollarının geliştirilmesi ve tüm yerel halkın kendi kültürlerini yok etmeden turizm faaliyetlerinden yararlanmalarının sağlanması olarak özetlenmiştir (Doğru, 2023: 33). Zaman içinde ekoturizm kavramı ve tanımı benimsenmiş ve 2002'de Kanada, Quebec'te 133 ülkeden temsilcilerin katılımıyla Dünya Ekoturizm Zirvesi (WES) düzenlenmiştir. Zirvede tüm ülkeler tarafından benimsenen dört tema belirlenmiştir (World Ecotourism Summit, 2002):

- ✓ Ekoturizm politikası ve planlama-sürdürülebilirlik mücadelesi
- ✓ Ekoturizmin düzenlemesi - kurumsal sorumluluklar ve çerçeveler
- ✓ Ekoturizm yoluyla ürün geliştirme, pazarlama, tanıtım ve sürdürülebilir ürün üretiminin teşvik edilmesi
- ✓ Ekoturizmin maliyet ve faydalarını izleyerek tüm paydaşlar arasında adil dağılımın sağlanması

Belirlenen bu dört tema ile bir ekoturizm tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre ekoturizm; yeryüzünün doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yerel halkın ekonomik kalkınmasını destekleyen, sosyal ve kültürel bütünlüğünü koruyup gözetilen bir yaklaşım ya da tutumdur (World Ecotourism Summit, 2002). Tanımlardan da anlaşıldığı üzere ekoturizm, turizm alanında şemsiye bir kavram olup farklı tema ve içeriklerde çok çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Ekoturizm faaliyetlerinin sınıflandırılması (Tetik, 2012)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Ekoturizm Faaliyetleri

Türkiye, Akdeniz havzasında yer alan Avrupa ülkelerine kıyasla ekoturizm potansiyeli oldukça yüksek olan bir ülkedir. Nitekim Türkiye'nin halen gelişmekte olan bir ülke olması ve doğal ve kültürel mirasının önemli bir kısmının halen yaşıyor olması, ülkemizin birçok bölgesinde sürdürülebilir ekoturizm için ciddi bir potansiyel olduğunu göstermektedir (Selimoğlu, 2010: 48).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nden örnek vermek gerekirse, bölgede doğaya saygı duyarak gerçekleştirilen pek çok ekoturizm faaliyeti mevcuttur. Bu faaliyetler özellikle Trabzon, Rize ve Artvin illerinde giderek artan bir grafik çizmektedir. Özellikle; botanik geziler, doğa fotoğrafçılığı, dağcılık, kano ve rafting, doğa/dağ yürüyüşü (hiking ve trekking), karavan ve çadır kampları, yayla gezileri ve konaklamaları, yöresel lezzet keşifleri, bungee jumping, bahçecilik (organik tarım ve çiftçilik), tarihi geziler, yöresel el sanatları ve festivaller bu bölgedeki ekoturizmin gelişmesinde oldukça etkilidir. Örneğin; rafting Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çok önemli bir yere sahiptir. Artvin'de bulunan Çoruh Nehri üzerinde gerçekleştirilen rafting, meraklıları için eşsiz

bir doğa güzelliği eşliğinde adrenalin sunmaktadır. Bununla birlikte rafting turizmi Fırtına Vadisi'nde de yapılmakta ve yoğun ilgi görmektedir. Fakat HES projeleri nedeniyle suyun debisindeki ve hızındaki azalmadan dolayı tehlike altındadır.

Benzer şekilde yayla turizmi ve yaylacılık özellikle yazın sıcak bölgelerden uzaklaşmak isteyenlerin tercih ettiği bir turizm türüdür. Giresun, Trabzon gibi Doğu Karadeniz Bölgesi'nin diğer illerinde de yayla turizmine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmekle birlikte, Rize yayla turizmi açısından oldukça aktiftir. Elevit, Pokut, Sal, Gito, Huser, Samistal gibi yaylalar yoğun turist ilgisi ile karşı karşıyadır. Özellikle son on yılda Orta Doğu kökenli yabancı turistlerin bölgeye olan yoğun ilgisi ve talebi, bu konudaki arzı artırmış, kısa sürede kimliksiz ve niteliksiz yapılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yayla ve köylerde sezonluk pansiyonlar işletilmektedir. Hatta bazı pansiyon sahipleri; hayvan otlatma ve bahçeden maydanoz, marul, lahana gibi sebzeler toplama işlerini misafirleriyle birlikte deneyimlemekte, tarım/çiftlik turizmini hayata geçirmektedirler (Ekodanıtıp Çiftliği, Ada Bungalov vb.). Bu bağlamda, ekoturizm çatısı altında gerçekleştirilen tüm faaliyetler insanların yeni bir farkındalık kazanmalarını ve gözlem yeteneği geliştirmelerini de sağlamaktadır.

Son birkaç yıldır Fırtına Vadisi'ndeki Şenyuva (Cinciva) Köyü'nde ekoturizm konusunda dikkat çekici hamleler yapılmaktadır. Civardaki köylerde yaşayan, doğayı koruma ve kollama bilinci yerleşmiş insanlar tarafından restore ettirilerek yeniden kullanım yoluyla hizmete sunulan mini oteller, üçüncü nesil kahve mekânları, yöresel yemek restoranları, doğa spor kulüpleri hem ekoturizmin gelişmesi hem de yerel halkın ekonomisi için çok önemlidir. Şenyuva'da ekoturizme yönelik bu yeniden canlandırma hareketi diğer köylere de yayılmaktadır.

Örneğin Ortan Köyü'nde bulunan 100-150 yıllık Demircioğlu Konağı'nda şehir dışından ya da yurt dışından gelen misafirlere konaklama ve yeme-içme hizmeti sunulmaktadır. Bu konağın sahipleri, organik turizm başlamadan hemen önce yılın sadece yaz mevsimini köyde geçirip hayvancılık ve tarımla çok fazla ilgilenmemekteydiler. Ancak konak sahipleri, tarım / çiftlik turizmi kapsamında gelen misafirlere sadece kendi üretimleri olan sebze, meyve ve hayvansal gıdaları sunmaları gerektiği düşüncesiyle hayvan sayılarını ve tarım arazilerinin işlenme oranlarını artırmışlardır. Aynı zamanda, geleneksel yaşamın temellerine bağlı kalarak geleneksel döngüleri korumakta, hayvanlarını ilkbaharın gelişyle yaylaya götürmekte ve sonbaharda geri dönmektedirler.

Bu sürdürülebilir, organik ve doğal yaşam hareketi, yeni bir bilincin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu bölgedeki birçok pansiyon ve mini otel

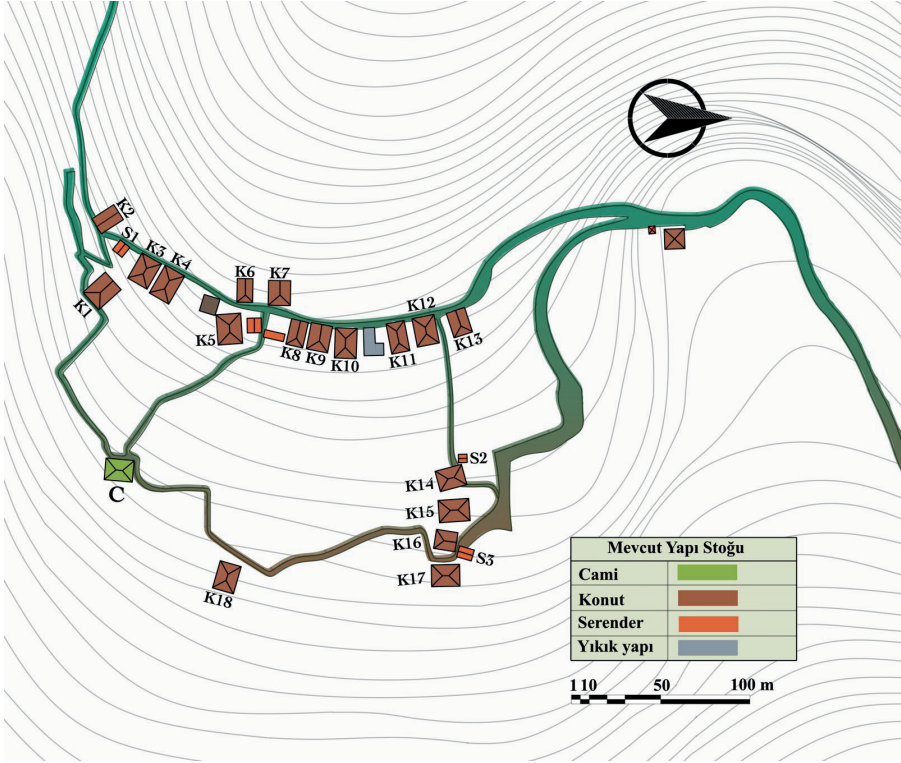
işletmecisinin ortak hassasiyetleri; doğayı korumak, gelecek nesillere hem geleneksel hem kültürel hem de sosyolojik anlamda bir değer bırakmaktır. Bu nedenle bölgeye gelen her misafiri kendi evlerinin bir ferdi gibi karşılamakta ve ağırlamaktadırlar. Bu sahiplenme ve koruma duygusu her misafir üzerinde olumlu ve bilinçli bir etki bırakır: “Yeşili koru ve doğayı sev”. Onlara göre doğa yeşil olduğunda her şey mümkün ve ekosistemin ayakta kalma olasılığı yüksektir. Bu nedenle insanlar çevresini korumalı, ormanına sahip çıkmalı, evini onarmalı ve içinde yaşamalıdır.

Öneri Alanı: Rize Küşüve (Yolkıy) Köyü Yukarı Mahalle

Bugün Yolkıy adı ile bilinen Küşüve Köyü’nde yaklaşık 63 hane bulunmaktadır. Köy yukarı, orta ve aşağı olmak üzere üç mahalleye ayrılmıştır. Çalışma kapsamında geliştirilen öneri, bir cami ile 18 konutun bulunduğu Yukarı Mahalle ile sınırlandırılmıştır. Yukarı Mahalle’de yerleşim kuzey-güney yönünde eğime ve birbirine paralel uzanan iki aks ile kuzey yönünde bu aksları dik kesen doğu-batı aksından oluşmaktadır. Yerleşimde yer alan 13 konut ve bir serender üst kottaki kuzey-güney aksı üzerinde, bir konut ile cami alt kottaki kuzey-güney aksında, dört konut ve iki serender ise doğu-batı aksı üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2. Fırtına Vadisinden Küşüve Köyü Yukarı Mahalle’ye bakış (Yetim, 2017)

Şekil 3. Konum planı, Küşüve Köyü Yukarı Mahalle (Çizim: E. Yetim)

Eğime dik yönde yerleşen konaklar genellikle üç katlıdır. Konakların bodrum katları, ahır ve depo olarak kullanılırken; zemin katlar gündüz yaşam mekânlarını ve birinci katlar ise gece yaşam mekânlarını barındırmaktadırlar. Çatı arası katı ise çoğunlukla ot depolama amacı ile kullanılmaktadır. Hayatlı plan şemasına sahip olan konakların zemin katında girişler, ya doğrudan aşhaneye ya da solda aşhaneye sağda hayata bağlanan giriş holüne açılmaktadır. Hayat her zaman evin manzara yönünde konumlanmaktadır. Genellikle sağ ve sol olmak üzere iki yönden hayatı çevreleyen odalar, gündüz yaşam alanı olan hayata açılmaktadır. Bu yönüyle hayat hem toplanma dağılma hem de ortak vakit geçirme eylemlerine hizmet etmektedir. Birinci katta ise aynı plan şeması aşhane dışında tekrarlanmakta, üst kat hayat ve odalardan oluşmaktadır. Yatak odalarının neredeyse hepsinde küçük bir ocak ve hamam bulunmaktadır. Bu şekilde konuttaki tüm odaların kendi içinde mahremiyeti sağlanmıştır.

Kuzey-güney aksındaki bütün konakların girişleri, batı yönünde yer alan ve genişliği yaklaşık üç metre olan ana akstan yani iç yoldan sağlanmaktadır. Konutlar arasındaki mesafeler ev sahiplerinin akrabalıklarıyla doğru orantılıdır. Örneğin yan yana kurulan ve iki kardeşe ait olan evler arasındaki mesafe neredeyse dört beş metre kadardır (Şekil 4). Konutların yapısal

özellikleri ve korunma durumlarına ilişkin detaylı bilgiler bölüm sonunda Tablo 2, 3 ve 4'te verilmiştir¹.

Konaklar eğimli araziye oturdukları için bodrum katlar tamamen taş malzemeden yığma yapım sistemi; zemin ve üst katlar ise çoğunlukla ahşap yığma, bazen de ahşap karkas yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Bazı konakların bazı kat ya da cephelerinde blok taş dolgulu göz dolmalara rastlamak mümkündür (Şekil 5). Konakların tamamında döşemeler ahşaptır. İklim ve bitki örtüsünden kaynaklı olarak yörede bulunan orman varlığı, tüm yapılarda ahşabın baskın bir malzeme olmasına neden olmuştur.

Şekil 4. Patika ve konaklar arası vadiye açılan Vista, Küşüve Köyü Yukarı Mahalle (Yetim, 2017)

Şekil 5. Ahşap yığma ve ahşap karkas göz dolma, Küşüve Köyü Yukarı Mahalle (Yetim, 2017)

Ana akstaki tüm yapıların sırtı batıya yaslanarak cephelerin manzara yönü olan doğu yamacına açılması, Fırtına Vadisine bakması sağlanmıştır (Şekil

¹ Alanda yer alan yapıların kısaca tanıtıldığı tabloların oluşturulmasında, Pamukçu Cebeci (2021)'nin "Rize - Çamlıhemşin Oran ve Yolkıy Köyleri Kırsal Sit koruma Önerileri" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

6). Konakların kuzey ve güney olmak üzere ikişer kapıları bulunmaktadır. Bu kapılardan güney kapısı direk mutfağa açılmakta ve her mutfağın sırt duvarında (batı) yemeklerin pişirildiği eski bir ocak yer almaktadır. Güney kapısı servis kapısı niteliğinde olup, genellikle kadınlar tarafından kullanılmakta; bununla birlikte tüm ahır, bahçe ve orman ile ilgili tüm işlerin yürütülmesi için bağlantı, bu kapı ve taş merdivenlerden sağlamaktadır. Kuzey kapısı ise daha çok ana giriş kapısı niteliğinde olup, misafirlerin karşılandığı ve uğurlandığı, güney kapısından daha gösterişli bir kapıdır.

Yukarı Mahalle'nin nüfusu mevsimlere göre değişmektedir. Yaz aylarında 100 kişiye çıkan nüfus, bazen 20, hatta bazen 3 kişiye düşebilmektedir. Mahalledeki konaklardan biri tamamen yıkılmış, biri de harabeye dönmüş durumdadır. Konakların geneli korunma açısından orta durumdadır. Bununla birlikte taş malzemenin yoğun kullanıldığı, yaşları 100 ila 150 arasında değişen, iyi durumda olan konaklar da bulunmaktadır. Bunun dışında üç konak terkedilmiş durumdadır. Konaklardan yalnızca dördü yıl boyu kullanılmakta, geri kalan konaklar mevsimlik olarak sadece yaz aylarında kullanıma açılmaktadır.

Şekil 6. Konaklar, Küşüve Köyü Yukarı Mahalle (Pamukçu Cebeci, 2021)

Küşüve Köyü'nde daimi olarak yaşayan hanelerin sakinleri bu doğal ve tarihi güzelliklerin turizm adı altında kâr amacı güden kimliklerin kullanımına bırakılması ve kirletilmesi endişesiyle turist gruplarının köye girmesine sıcak bakmamaktadırlar. Çünkü bilinçsiz yapılan her turizm aktivitesinin kültürel, tarihi ve doğal varlıkların nitelik ve nicelik olarak hızla azalmasına ve giderek yok olmasına yol açacaklarının farkındadırlar. Öte yandan geçmiş deneyimler göstermektedir ki, kullanılmayan ve terk edilen yerleşimler de zamanla yok olmaya mahkûmdur. Konfor koşulları açısından mevcut yapı stoğuyla günümüze ayak uyduramayan pek çok yerleşim, her ne kadar doğal ve kültürel açıdan nitelikli olsa da yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır (Şekil 7).

Şekil 7. Harap yapı, Küşüve Köyü Yukarı Mahalle (Pamukçu Cebeci, 2021)

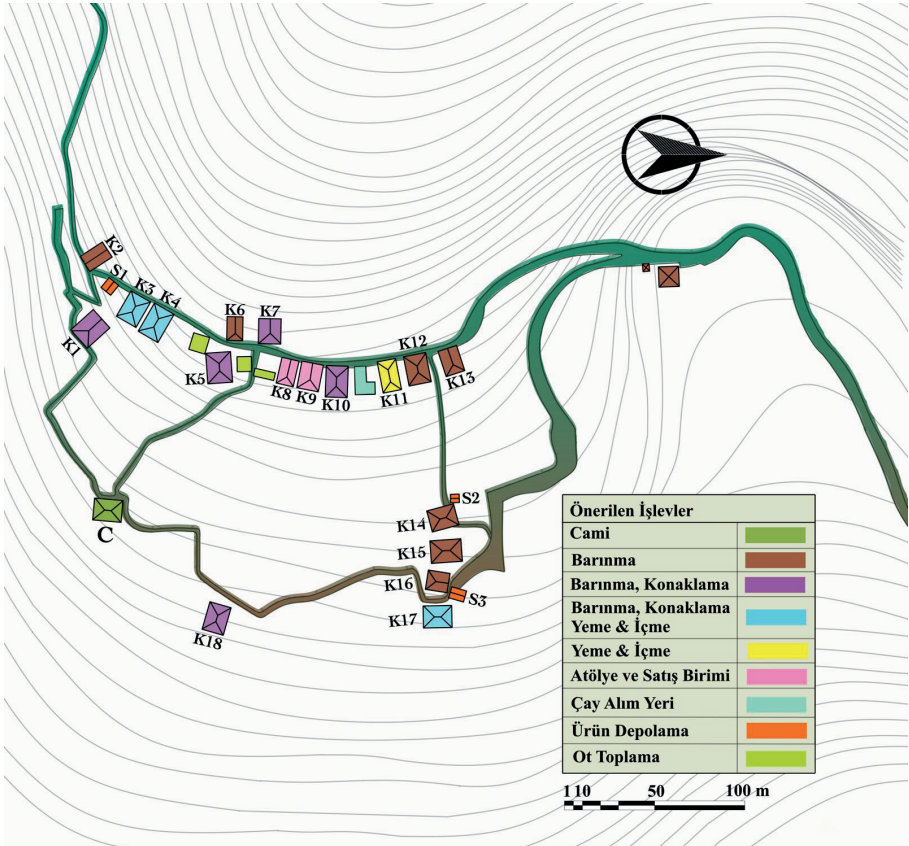
Ekoturizm Bağlamında Yukarı Mahalle İçin Bir Öneri

Hangi aktivite gerçekleştirilse gerçekleştirilsin, doğal yaşamda birlik ve beraberlik çok önemlidir. Bu nedenle “imece” kavramı bilindiği üzere bir köy halkı için olmazsa olmazlar arasındadır. Yardımlaşma, destek ve iş paylaşımı hem daha az yorgunluk getirir, hem de dostluk ve mutluluğu pekiştirir. Bir ülke olarak, bir memleket olarak, aynı gökyüzünün altındaki insanların nefes aldıkları bu bölgeyi birlikte yaşatmaları ancak bir aradalıkları ile mümkündür. Bu nedenle Küşüve Köyü Yukarı Mahalle için önerilen bu fikir projesinde köyün, ekoturizm faaliyetleri ile yeniden canlandırılması hedeflenmektedir. Bu yeniden canlandırmanın temelinde “imece” usulü yaşam ve paylaşım yer almaktadır. İmece Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü’nde, “kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Diğer bir ifade ile daha çok kırsal topluluklarda ailelerin kimi üretim etkinlikleri ile topluluğun kimi hizmetlerinin, köydeki bütün ailelerin ya da ailelerin çoğunun karşılıklı yardımlaşması yoluyla yapılmasıdır. Bu nedenle öneri kapsamında “imece” temel kavram olarak belirlenmiştir. Bu öneride sahip olduğu doğal ve kültürel değerler konusunda farkındalık kazanması beklenen yerel halkın gönüllü olarak bir araya gelmesi ve el birliği ile köyün işlerini yürütmesi esastır.

Önerinin temel amacı; kısa vadede kırsal mirasın korunması konusunda farkındalık yaratılması, uzun vadede doğal ve kültürel varlıkların sürdürülebilmesidir. Bu nedenle çalışma alanının en az müdahale ile değerlendirilmesi, mevcut yapıların korunması ve dönüştürülmesi önem taşımaktadır. Öncelikle mevcut yapı stoğunun olanakları değerlendirilmiş, ardından alanda uygulanabilecek organik ekoturizm faaliyetleri göz önünde bulundurularak uygun işlevler önerilmiştir. Küşüve Köyü’nün Yukarı

Mahallesi için düşünülen proje alanında biri cami olmak üzere toplam 22 adet yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan biri çay toplama yeri olarak kullanılmakta, bir diğeri ise harap durumda olduğu için kullanılamamaktadır. Fikir projesinde temel olarak tüm yapıların gerekli bakım ve onarımları ile güncel işlevlere ve koşullara uygun işlevsel ve yapısal düzenlemelerin yapılacağı öngörülmüştür. Binaların önerilen işlevlere uygun şekilde bakım ve onarım çalışmaları ile yenilenmesi bölgenin örnek sürdürülebilir bir ekoturizm köyü olması açısından önem taşımaktadır.

Çalışma alanının sahip olduğu doğal ve kültürel imkânlar dâhilinde, hangi faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği bölüm sonunda Tablo 1'de verilmiştir. Şekil 8'deki konum planı ise Küşüve Köyü Yukarı Mahalle'nin mevcut yapı yoğunluğunu ve yapıların hangi işlevlerle donatılabileceğini göstermektedir. Köyün bu plandaki ekoturizm faaliyetleri, bir çiftlik evinin işleyiş şemasına benzer şekilde planlanmıştır.

Şekil 8. Konum Planı, mevcut yapılara önerilen işlevler (Çizim: E. Yetim)

Tarihi doku korunarak günümüze uyarlanan konaklar, ekoturizme uygun işlevler ile donatılmıştır. Bu işlevler, her bir alana uygun eylemin yüklenmesi anlamına gelmektedir. Rol model olarak tasarlanan kavramsal proje şu şekilde planlanmaktadır:

✓ “İmece” kavramı etrafında şekillenen organik ekoturizm planlamasında; tüm köy halkının birlik ve beraberlik içinde olması hedeflenmektedir.

✓ Yukarı Mahalle’de çoğunluğunu yerel halkın oluşturduğu, ekoturizm ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu bir heyet/komisyon oluşturulmalıdır.

✓ Bu komisyon, gelen turist kitlelerinin konaklara dağılımını köy halkının maddi kazancında haksızlık olmayacak şekilde düzenlemelidir.

✓ Mevcut kullanımda yaz kış sürekli kullanımda olan K12, K13, K14, K15’in yanı sıra K2, K6 ve K16’da sadece barınma olarak işlevlendirilip konut olarak hizmet vermeye devam edeceklerdir.

✓ Mevcut durumda mevsimlik olarak sadece yaz aylarında kullanılan K1, K5, K7, K10, K18 barınma ve konaklama; daha büyük kullanım alanına sahip olan K3, K4 ve K5 ise barınma, konaklama ve yeme-içme işlevlerine hizmet edeceklerdir.

✓ Konak sahipleri bu bölgedeki diğer pansiyonlarda olduğu gibi kendi evlerinde yaşamaya devam edeceklerdir. Böylece misafirler kendilerini sıcak bir aile ortamında hissedecek ve geleneksel köy evi yaşamını doğal ortamında deneyimleyeceklerdir.

✓ Mevcut kullanımda terk edilmiş olan K8 ve K9 atölye ve satış birimleri olarak, K11 ise yeme-içme birimi olarak işlevlendirilecektir. Bu işlevlendirme ile ana aks üzerinde geleneksel yöresel yemekler, Rize bezi, yün çorap atölyeleri, geleneksel aksesuar atölyeleri, bal ve çay tadım ofisleri bulunacaktır.

✓ Ana aks üzerinde yer alan ve günümüzde olmayan yapı yeniden yapılarak çay toplama birimi olarak işlevlendirilecektir. Çay toplama alanı bugün olduğu gibi ortak kullanılmaya devam edecek ve misafirlerin çayın tüm aşamalarını deneyimlemeleri kolaylaştırılacaktır.

✓ Serenderler, tarım ve hayvancılık devam ettirileceği için mevcut işlevleri korunmuş ve ürün depolama olarak işlevlendirilmiştir.

✓ Eski kullanımda konakların çatı arasında yer alan ot depolama işlevi için ise ana aks üzerinde konaklardan bağımsız bulunan iki otluk korunmuştur.

✓ Köylülerin “imece” usulü çalışacakları bahçeler ortak kullanımda olacaktır.

✓ Konakların her biri bir işletmenin farklı fonksiyonlar yüklenmiş bir parçası olarak ortak biçimde işletilecektir. Böylelikle yerleşim; herkes tarafından korunacak ve bireysel çıkarlar gözetilmeyecektir.

✓ Küşüve Köyü erişilebilir konumu itibariyle sadece konaklamak için gelen misafirlere değil, günübirlik turistlere de hizmet verecektir. Bu amaçla yeme-içme işlevi için, sadece bu hizmete ayrılan terk edilmiş konakla yetinilmemiş, ilave 3 konakla gerekli durumlarda bu işleve destek verilmiştir.

✓ Ana aksta orman yürüyüşleri yapılarak doğayı koruma farkındalığı / bilinci artırılacaktır.

✓ Köyde mısır üretimine devam edilecek ve mahalleye yakın mesafedeki geleneksel değirmenle un üretimi gerçekleştirilecektir. Misafirlerin nehir suyunun gücüyle bir değirmenin nasıl çalıştığını deneyimlemeleri sağlanacaktır.

✓ Her konağın bodrum katında yer alan ahırlar ve kümesler ekoturizm ile yeniden canlandırılacak ve gıda atıkları hayvanların beslenmesinde değerlendirilerek geri dönüşüm yapılmış olacaktır. Ayrıca bu hayvanlardan elde edilen doğal gübreye sebze ve meyveler yetiştirilecektir.

✓ Köyün diğer metal, cam, plastik atık ve çöpleri için geri dönüşüm planlaması yapılacak ve tüm konak sahiplerinin atıkları geri dönüşüme uygun şekilde depolaması sağlanacaktır.

✓ Küşüve Köyü Yukarı Mahalle'nin önerilen ekoturizm uygulamasının ilgili bağımsız kurum ya da kuruluşlar tarafından denetlenmesi ve işletmenin ekoturizm kavramına uygun olarak yürütülüp yürütülmediği kontrol edilmesi sağlanacaktır.

Tüm bu ilkeler ile birlikte Küşüve Köyü Yukarı Mahalle bünyesinde gerçekleştirilmek istenen ekoturizm ve yeniden kullanım faaliyetleri mesnetli parametrelerle desteklenmiş olmaktadır. Bu turizm faaliyetleri açıkça göstermektedir ki; Küşüve Köyü ve Fırtına Vadisi, hem köyün yeniden canlandırılması için hem de ekoturizmin gerçekleştirilmesi için oldukça yüksek bir potansiyele sahiptir. Köyün insanını geri çağırmak ve onlara kendi iş imkânlarını sunmak, hem tarihi hem de doğal mirası korumak anlamına gelmektedir.

Sonuç

Doğanın korunmasında ve bozulmasında en etkili faktör insandır. Örneğin, Türkiye’de dereler üzerine kurulan HES’ler (Hidroelektrik Santralleri), derelerdeki biyoçeşitliliği azalttığı gibi vadilerin mikroklimatik yapısının bozulmasına da neden olmaktadır. Ekosistemin, biyoçeşitliliğin ve doğal yaşam alanlarının korunması, iklim değişikliğine neden olan parametrelerin azaltılması anlamına gelmektedir. Doğaya verilen bu zararların hepsi insan eliyle gerçekleşmektedir. İnsan doğayı önemseydiği, koruduğu ve saygı duyduğu ölçüde doğa da ona pozitif değer üreterek karşılık verir. Dolayısıyla bu konularda bilinçli bir farkındalığa sahip olmak önemlidir.

Günümüzde eğitim seviyesi daha yüksek, çevreye ve doğaya daha duyarlı, sağlıklı yaşam ve organik gıda tüketimi konusunda daha bilinçli olan insanlar, şehir yaşamının gürültü ve karmaşasından uzaklaşarak doğaya ve kırsal yerleşimlere yönelmektedir (Ahmedova ve Akova, 2016). Kırsal yerleşimler insan, doğa, yapı çevre ve üretimle doğrudan ilişki içinde oluşan ve zaman içinde değişen koşullara göre sürekli yeniden şekillenen yaşam alanlarıdır. Bu yerleşimlerin doğaya, iklime, geleneklere ve kırsal üretime bağlı olarak gelişen ve kendilerine özgü günlük, haftalık, aylık ve mevsimsel yaşam döngüleri ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunun yansımalarını hem gelenekler, uygulamalar, anlamlar, anılar, inançlar ve ritüeller gibi yere ve yerele özgü somut olmayan özelliklerinde hem de kırsal yerleşimin dokusu ve mimarisi gibi yerleşimin somut özelliklerinde görmek mümkündür (Bilgin Altınöz, 2023: 216). Kırsal yerleşimlerin kendine has döngü ve düzenleri en başta ekonomi olmak üzere toplum, politika ve teknoloji kaynaklı çağa ayak uyduramama gibi nedenlerle kesintiye uğradığında sorunlar baş göstermektedir.

Çevremizdeki her şeyde olduğu gibi Küşüve Köyü’nün bünyesindeki mimarlık nesneleri de ekonomik, politik, sosyal, kültürel, teknoloji ve çevresel değerlerin yansımalarıyla devinim ve dönüşüm halindedir. Bu dönüşüm hali, mimarlık öznelinin ve nesnelinin doğal bir gerçekliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda mimarlık nesneleri, yaşadıkları dönüşümlerle birlikte ya değişime uyum sağlayıp ayakta kalırlar ya da zamanın yıkıcı etkisiyle yok olurlar. Mimarlık nesnelinin yaşam döngüsündeki değişim aşamaları, mimarlık nesnesinin zamana bağlı olarak ilk tasarlandığı halinden farklılaştığı, yeni bir yaşam sürecine dâhil olduğu terk edilme, yıkım, yeniden yapılma ve adaptasyon olarak belirlenmektedir. Bu değişimler doğrultusunda mimarlık nesnesi, terk edildiğinde doğal koşullar altında varlığını kısmen sürdürebilir, yıkıldığında yaşam döngüsü sonlanabilir, yeniden yapıldığında önceki varlığının replikası veya yeni yorumu ile yaşam döngüsünde yeni bir sahne olarak var olabilir veya yeni koşullara adapte olduğunda yaşantısına yeni bir üretim eşliğinde devam edebilir (Yücesoy Özgül, 2016). Var olan yapıların yeniden kullanılması, tarih boyunca mimarlık pratiğini etkileyen

birçok olay ve sürece bağlı olarak değişmektedir. Bu doğrultuda, ekoturizm ile Küşüve Köyü'ndeki mimarlık nesnelerinin yeniden kullanıma adapte edilmesi ve doğal zenginlikleri ile birlikte korunması, doğal ve tarihi mirasın sürdürülebilmesi için önemli ve gereklidir.

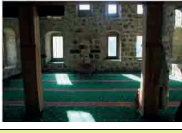
Doğayı ve tarihi mirası korumanın en iyi yolu onları sahiplenmek ve yaşatmaktır. Çünkü kırsal yaşam, üretim ve ekonomik gelir olmadan bu yerleşimlerin gerçek anlamda korunması ve sürdürülmesi mümkün değildir (Bilgin Altınöz, 2023). Bu bakış açısıyla, Küşüve Köyü Yukarı Mahallenin kullanıcılar tarafından yeniden sahiplenilmesi, mevcut yapıyı çevrenin bakım ve onarımının yapılarak yeniden kullanılması kavramsal bir proje olarak önerilmektedir. Geri dönen her kullanıcı, evini sağlamlaştırarak, bahçe işlerini yaparak ve ekoturizm ile geçimini sağlayarak hem kendine hem de bölgeye önemli katkılar sunacaktır. Bu katkı sadece maddi boyutuyla değil aynı zamanda manevi boyutuyla da sağlanmış olacaktır. Çünkü Fırtına Vadisi, turizm potansiyeli epeydir fark edilmiş ve buna bağlı olarak ekoturizm faaliyetlerinin de giderek güçlendiği bir bölge olma yolundadır. Ancak bu doğal ve tarihi güzelliklerin turizm adı altında kar odaklı ve bilinçsiz kimliklerin kullanımına bırakılması, bu varlığın hem nitelik hem de nicelik olarak hızla gerilemesine ve giderek yok olmasına yol açacaktır. Ayrıca köyün içinde bulunduğu Fırtına Vadisi'ndeki HES (Hidroelektrik Santrali) çalışmaları da eklendiğinde doğaya yabancılaşmanın yanı sıra doğanın tahrip edilmesi de tehlikeyi desteklemekte ve istenmeyen sonucu hızlandırmaktadır. Tüm bunlar göstermektedir ki Fırtına Vadisi'nin terk edilmesi, insanların kente göç etmesi ve köylülerin evlerinden ayrılmasıyla vadi tehlike altındadır. Fırtına Vadisi yaşatılmak isteniyorsa insanlar buraya kalıcı olarak yerleşmeli, tarihi mirasa, ormana, nehre, iklime ve tüm doğaya sahip çıkılmalıdır.

Öte yandan ekoturizm Türkiye'de gelişmekte, her geçen yıl artan farkındalıkla birçok doğa evi ve organik çiftlik bu temaya hizmet etmektedir. Elbette bu yapılar ekoturizm faaliyetlerine cevap vermektedir, ancak bunların çoğu doğa üzerine inşa edilmiş yeni yapılardır. Bu bağlamda, bu öneride gözetilen ve bu metnin kaleme alınmasında etkili olan en önemli şey, doğa üzerinde yeni bir yapılaşmaya izin vermeden mevcut yapıların ekoturizme en iyi şekilde adapte edilmesini sağlamaktır. Küşüve Köyü'ndeki evlerin yeniden kullanımı ile doğaya zarar vermeden mevcut yapının yıkımının önüne geçilerek hem doğanın hem de tarihin korunması fikri ileri sürülmektedir. Bir adım daha ileri giderek denilebilir ki, insanlara güçlü ve olumlu bir fikir aşılabilirse, yasaklara uyma zorunluluğu olmadan tamamen istekli ve bilinçli bir şekilde doğanın korunmasında etkili olunabilir.

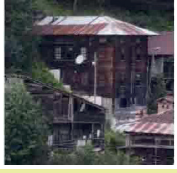
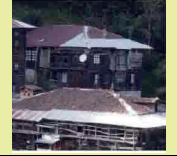
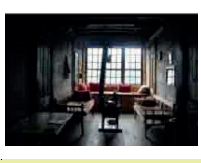
Tablo 1. Küşüve Köyü için önerilen ekoturizm faaliyetleri

Faaliyet	Faaliyetin içeriği
Tarım ve Çiftlik Turizmi	Bahçecilik turizmi çoğunlukla çay bahçelerinde yapılmaktadır. Çay bahçelerine ilgi duyanlar, toplama deneyimi yaşamak isteyenler ve çayın nasıl demlenip servis edildiğini öğrenmek isteyenler için iyi bir aktivitedir. Ayrıca organik tarım ve meyve üretimi de çiftiliğin ve köy hayatının vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Misafirlerin bu ürünleri kendilerinin toplamaları, bahçeden sofraya getirmeleri önemli bir deneyimdir. Çiftilikte bahçeciliğin yanı sıra hayvancılık da çok önemlidir. Organik ekoturizm çiftliklerinde konuklar inekten süt sağmayı, kümes hayvanlarından yumurta toplamayı deneyimleyebilirler. Sadece yetişkinlerin değil çocukların da doğal yaşamı deneyimlemesi için bahçecilik ve hayvancılık ön plandadır.
Yöresel Lezzetler Turizmi	Rize yöresel lezzetler açısından oldukça geniş bir menüye sahiptir. Ekoturizmin popüler hale geldiği Orta ve Şenyuva köylerindeki tüm pansiyon, konukevi, mini otel ve restoranlarda geleneksel yemekler servis edilmektedir. Lahana yaprağına sarılmış kaymaklı patates, et ve pilav, muhlama, hamsikoli, hamsi çığırtası, korkota çorbası, çumur, pepeçura, kabaklı sütlaç, kocakarı gerdanı, tomarı tavalısı, hoşmer, turşu kavurması, laz böreği, ekşasi yöresel lezzetlerden bazılarıdır. Bu lezzetler pansiyon sahiplerinin tarlalarında organik gübrelerle yetiştirdikleri lahana, mısır, isabel üzümü, kış kabağı, patates, orman otları gibi malzemelerle yapılmaktadır. Bu yemeklerin yapılmasına tanık olma, hatta bazen salata için bahçeden maydanoz toplama misafirler için tam bir yenilenme ve farkındalık kazanma yeridir. Tamamen organik bir kahvaltı, öğle yemeği ya da akşam yemeği misafirler için güzel bir deneyim sunmaktadır.
Doğa Yürüyüşleri ve Şelaleler	Küşüve köyü manzaraya hâkim bir noktada yer almaktadır. Konakların güney cephelerinin önünde az eğimli bir arazi bulunmaktadır. Konaklar eğimli bir araziye oturduğu için de önünü kapatacak bir engel bulunmamaktadır. Bu nedenle konaklar harika bir manzaraya ev sahipliği yapmaktadır. Köyün orman yolu arazinin eğimine paraleldir, böylece doğa yürüyüşü yapmaya elverişlidir. Orman yolunda dağlardan gelen suyun şelale olarak döküldüğü sürpriz noktalar ve göletler bulunmaktadır.
Doğa Fotoğrafçılığı	Manzara ve doğa fotoğrafı çekmek isteyen ekoturistlerin ilgisini çeken bir turizm türüdür. Teknoloji ve sosyal medyanın insan yaşamındaki yerinin artmasıyla birlikte fotoğrafçılık ciddi anlamda popülerlik kazanmıştır. Küşüve Köyü'nün manzaraya hâkim bir noktada yer alması, bu faaliyet için çok önemli bir belirleyicidir.
Kano ve Rafting Turizmi:	Akarsu, deniz veya göl olan yerlerde uygulanabilir bir turizm türüdür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde rafting çok önemli bir yere sahiptir. Bölge akarsu kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Bölgede zirvelerin 4000 m'ye yaklaşması, yağışın bolluğu, gür ve sık bitki örtüsünün varlığı, volkanik kayalardan oluşmuş geçirimsiz bir zeminin bulunması, sık bir akarsu ağının oluşmasını sağlamıştır. Kıyı kesimi akarsuları eğim değerlerinin yüksek olmasına bağlı olarak akışları da hızlıdır. Küşüve'nin eteğinde yer alan Fırtına Nehri üzerinde gerçekleştirilen rafting, meraklıları için eşsiz bir deneyim sunmaktadır.
Değirmenler	Orman yolu üzerinde, ırmaklarda bulunan küçük şelalelerin su gücünden faydalanmak için köy halkı tarafından değirmenler kurulmuştur. Eskiden bu değirmenler vasıtasıyla mısır öğütülerek un elde edildiğinden, bu değirmenlerden neredeyse her köyde bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün de hala varlığını koruyan bu değirmenlerin güncel yaşama adapte edilmesi ve yeniden canlandırılması organik ekoturizm ziyaretçilerinin deneyimlemek istedikleri faaliyetler arasındadır. Değirmenler sadece yetişkinler için değil çocuklar için de bir eğitim rolü üstlenmektedir. Değirmenler; doğanın fiziksel verilerini değerlendirip mekanizma ile buluşturma ve insan için faydalı bir alete dönüştürme örneğidir.
Tarihi Miras ve Yöresel El Sanatları Turizmi	Küşüve Köyü'nün tarihi dokusu, geleneksel kırsal mimarinin en güzel örneklerinden biridir. Bu köy; ahşap, taş, göz dolma teknikleri, metal işçiliği ve kalem işleri örnekleriyle tarihi bir dönemi gözler önüne sermektedirler. Bunun yanı sıra yöresel el sanatları ve dokumacılık her turistin ilgisini çekmektedir.

Tablo 2. Küşüve Köyü Yukarı Mahalle yapı stoğu bilgileri (Pamukçu Cebeci, 2021) ve işlev önerileri I

kod	ada/ parsel	mevcut işlev	önerilen işlev	genel bilgi	görseller	
C	126/ 17	cami	cami	2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap karkas taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı orta, iç yapı iyi durumda		
K1	130/1	konut	barınma konaklama	Yakupoglu Konağı 2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı iyi durumda		
K2	129/5	konut	barınma	2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı orta, iç yapı iyi durumda wc eklenmiş		
K3	130/2	konut	barınma konaklama yeme & içme	Alioğlu Konağı 3 katlı bodrum katlar kagir yığma, zemin kat ve birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı orta, iç yapı orta durumda		
S1	130/2	serender	ürün depolama	2 katlı zemin kat ahşap karkas, birinci kat ahşap yığma taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı orta, iç yapı orta durumda		
K4	130/3	konut	barınma konaklama yeme & içme	Çolakoglu Konağı 3 katlı bodrum katlar kagir yığma, zemin kat ve birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı orta, iç yapı orta durumda wc eklenmiş		
K5	130/ 18	konut	barınma konaklama	İbisoğlu Evi 3 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap karkas, birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür orta, cephe kötü, çatı kötü, iç yapı orta durumda wc eklenmiş		

Tablo 3. Küşive Köyü Yukarı Mahalle yapı stoğu bilgileri (Pamukçu Cebeci, 2021) ve işlev önerileri II

kod	ada/ parsel	mevcut işlev	önerilen işlev	genel bilgi	görseller
K6	129/ 11	konut	barınma	3 katlı; bodrum katlar kagir ve ahşap yığma, zemin ve birinci kat ahşap yığma taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı orta, iç yapı orta durumda	
K7	129/ 12	konut	barınma konaklama	3 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap karkas, birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı kötü, iç yapı orta durumda	
K8	131/8	konut	atölye & satış birimi	İdris Bey Konağı 2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür orta, cephe kötü, çatı kötü, iç yapı kötü durumda terk edilmiş	
K9	131/7	konut	atölye & satış birimi	2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap karkas, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür orta, cephe kötü, çatı kötü, iç yapı kötü durumda terk edilmiş	
K10	131/6	konut	barınma konaklama	Tümayoğlu Konağı 3 katlı tüm katlar kagir yığma, iç yapı ahşap karkas taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı orta, iç yapı orta durumda	
K11	131/3	konut	yeme & içme	3 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin ve birinci kat ahşap yığma ve ahşap karkas, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür kötü, cephe kötü, çatı kötü, iç yapı kötü durumda wc eklenmiş, terk edilmiş, harap	
K12	131/1	konut	barınma	Köroğlu Konağı 3 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ve birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı orta, iç yapı orta durumda wc eklenmiş	

Tablo 4. Küşüve Köyü Yukarı Mahalle yapı stoğu bilgileri (Pamukçu Cebeci, 2021) ve işlev önerileri III

kod	ada/ parsel	mevcut işlev	önerilen işlev	genel bilgi	görseller
K13	135/2	konut	barınma	2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı orta, iç yapı iyi durumda	
S2 S3	135/3 134/9	serender	ürün depolama	S2: 2 katlı zemin kat ahşap karkas, birinci kat ahşap yığma S3: 2 katlı zemin kat ve birinci kat ahşap yığma	
K14	131/ 25	konut	barınma	Bayramoğlu Evi 3 katlı bodrum kat kagir, zemin kat ve birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı iyi, iç yapı iyi durumda	
K15	131/ 26	konut	barınma	Dumanoglu Evi 3 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ve birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı iyi, iç yapı orta durumda we eklenmiş	
K16	131/ 27	konut	barınma	Miyase Hanım Evi 2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı orta, iç yapı iyi durumda	
K17	133/3	konut	barınma konaklama yeme & içme	Cemiloğlu Konağı 3 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ve birinci kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe iyi, çatı iyi, iç yapı iyi durumda restore edilmiş	
K18	133/7	konut	barınma konaklama	2 katlı bodrum kat kagir yığma, zemin kat ahşap yığma, hayatlı plan şeması taşıyıcı strüktür iyi, cephe orta, çatı iyi, iç yapı iyi durumda we eklenmiş	

Kaynaklar

- Ahmadova, S., Akova, O. (2016). Türkiye’de organik ekoturizm çiftlikleri üzerine bir araştırma. *Karabük University Journal of Social Sciences Institute*, 6 (1), 14-29.
- Alkanlı, E. (2014). Kazdağları Bölgesinde ekolojik turizme yönelik tasarım ilkeleri oluşturulması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD, İstanbul.
- Bilgin Altınöz, A. G. (2023). Çok boyutlu ve çok katmanlı alanlar olarak tarihi kırsal yerleşimlerin korunması ve yönetimi. *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye’den Deneyimler ve Tartışmalar* içinde, der. A. Aksoy, D. Ünsal, E. Omay Polat, G. Pulhan, İ. Dinçer, N. Zeren Gülersoy, T. G. Köksal, Z. Ahunbay, Z. Enlil, 191-221. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brundtland Report (1987). <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. (20.02.2019).
- Çetin, İ., Polat Üzümcü, T., İçöz, O. (2017). Kırsal alanlarda sürdürülebilir kırsal turizm ve Kocaeli-Kandıra kırsal turizm gelişimi modeli. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel sayı IV, 137-156.
- Deveci, B., Türkmen, S., Avcıkurt, C. (2013). Kırsal turizm ile gastronomi turizmi ilişkisi – Bigadiç örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 29-34.
- Doğan, G. (2012). Ankara ili Ayaş ilçesinin kırsal turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi ABD, Ankara.
- Doğru, E. (2023). *Türkiye’de ekoköyler ve ekoçiftlikler*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 26, 1-24.
- Kasalak, M. (2015). Dünyada ekoturizm pazarı ve ekoturizmin ülke gelirlerine katkıları. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 1(2), 20-26.
- Kuter, N., Ünal, H. E. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyokültürel etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 146-156.
- Mahvaran, A. (2012). Eco-Tourism and its Architecture: A Methodological Framework for Assessing Progress Towards Sustainable Development. Unpublished Doctoral Dissertation. Victoria University of Wellington, New Zealand.
- Pamukçu Cebeci, P. N. (2021). Rize - Çamlıhemşin Oran ve Yolkıyı Köyleri Kırsal Sit koruma Önerileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD, İstanbul.
- Selimoğlu, Ö. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de ekoturizm*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Eğitim ve Araştırma Yayınları.
- Tetik, N. (2012). Turist Rehberlerinin Ekoturizm Alanındaki Yeterlilikleri: Doğu Karadeniz Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD, Balıkesir.

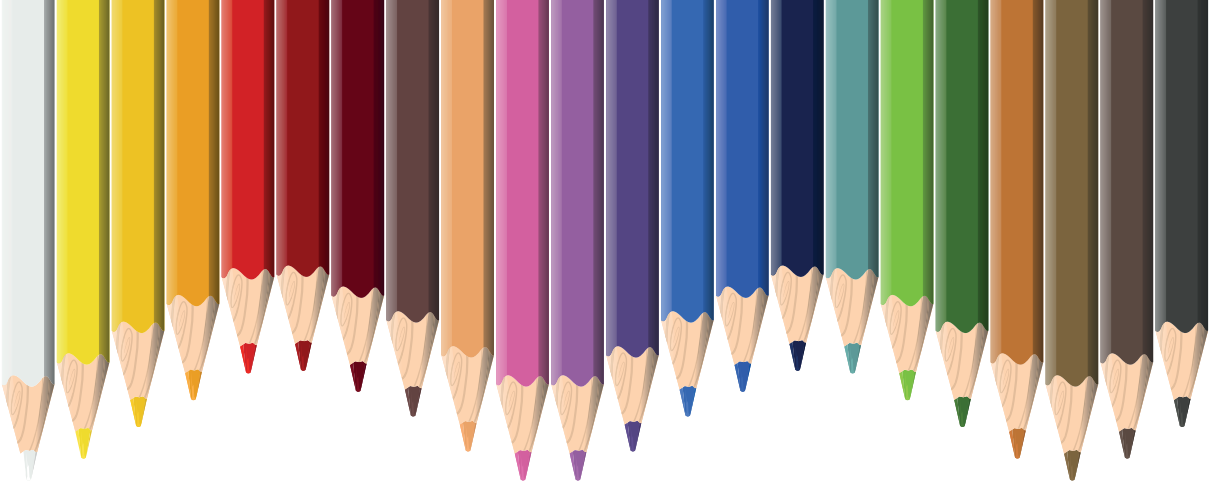
Türk Dil Kurumu (2023). İmece. <https://sozluk.gov.tr/> . (15.11.2023).

Tutcu, A. (2021). Ekoturizm ve Türkiye'nin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (6), 1-16.

World Ecotourism Summit (2002). Available: <http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/Final-Report-WES-Eng.pdf> (05.10.2017)

Yetim, E. (2017). Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Yücesoy Özgül, G. H. (2016). Mimarlık Nesnesinin Yaşam Döngüsündeki Adaptasyonlar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD, İstanbul.

Bölüm 10

ERZURUM İLİ YAKUTİYE İLÇESİNDE BULUNAN OLİMPİYAT PARKI'NIN DİRENÇLİLİK ANALİZİ¹²

Şebnem Zekiye KOKARCA

Tuna BATUHAN³

1 Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Tasarım Tezli Yüksek Lisans programında Doç. Dr. Tuna BATUHAN danışmanlığında, Şebnem Zekiye KOKARCA tarafından yürütülen “Pandemi Sürecinin Kentsel Kamusal Mekânlara Sosyo-Psikolojik Yansıması: Erzurum Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

2 Araştırmanın yürütülmesinde Atatürk Üniversitesi BAP Birimi (Proje No: 9691) finansal destek sağlamıştır.

3 Doç. Dr.

Giriş

2020 yılında DSÖ'nün “küresel pandemi” ilanıyla birlikte kent hayatının mevcut dinamikleri özellikle kentsel kamusal alanlar bağlamında yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmanın temel nedeni pandemi ile birlikte kamusal alanların tasarımı, kullanımında, sunduğu kamusal hizmetlerde ve yeterliliğinde ciddi sorunların daha da görünür olmasıdır. Bu çalışma Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan Olimpiyat Parkı örneğinde kamusal alanların pandemi gibi kentsel şok ve krizlere karşı dirençliliğini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın bulgularının kentsel kamusal alanların dirençlilik bağlamında tasarlanması ve planlanmasına katkı sunması umulmaktadır.

Kamusal alanlar fiziksel, sosyal ve kültürel olarak kenti dönüştürmek ve yeniden biçimlendirmek için birer araçtır (Uzgören ve Erdönmez, 2017). Ortak deneyim mekânı olan kamusal alanlar insanların görülebildiği ve kamusal statü kazandığı mekânlardır (Çörek Öztaş, 2021). İnsanların ücretsiz erişebildiği ve herkesin kullanıma açık alanlar olan parklar ve diğer açık alanlar insanlara sadece hoş ve doğal bir ortam sunmaz, aynı zamanda kentsel alandaki yaşam kalitesini yükseltir ve gerekli çevresel fonksiyonları üretirler (Uzgören ve Erdönmez, 2017). “Eski normal” de birçok kentsel olayın gerçekleştiği açık kamusal alanlar yoğun insan ve araç trafiğinin kesiştiği nirengi noktaları olarak kent için büyük öneme sahiptirler (Erel, 2007). Farklı amaçlar için kullanılan açık kentsel kamusal alanlar kullanıcılarının kent ve hayat tecrübesinin kalitesini artırmaya yardımcı olur (Woolley, 2003). Sürekli kullanım halinde olan bu alanların ekonomik ve sosyal yaşama uygun, konfor ve güvenlik seviyesi yüksek, isteklere yanıt verebilen, kaliteli ve yaşanabilir mekânlar olması gerekir (Çelikyay, 2017).

Covid-19 pandemisiyle birlikte kentsel kamusal alanları kapsayan kısıtlamalar ve yasaklar sonucu insanlar evlerine kapanmak zorunda kalmış, bu süreçte kent hayatıyla ilgili düşüncelerini ve görüşlerini değiştirmeye ve dönüştürmeye başlamışlardır (Aksoy, 2021). Pandemi ile birlikte ev artık yaşam alanı olmanın yanı sıra eğitim alanı, ş alanı, eğlence/oyun alanı, spor alanı ve sosyalleşme alanı olmuştur (Hasgül, 2020). Pandemi ile edinilen yeni alışkanlıkları “eski normal”deki kentsel kamusal alanlarda sergilemek mümkün olmadığından, “yeni normal” ile birlikte kentsel kamusal alanlar da değişmeye, dönüşmeye ve yenilenmeye başlamıştır.

Bu çalışmanın temel varsayımı, pandemi süreciyle birlikte kentsel kamusal alanların kullanımında pandemi koşulları nedeniyle önemli değişimler olduğu ve bu değişimin temel sebeplerinden birinin bu alanların “yeni normal” koşullarına uygun olarak tasarlanmamış olduğudur. “Eski normal” koşullarında tasarlanmış olan kentsel kamusal alanların pandemi

döneminde insanlar için stresten kaçış alanları olmadıkları, tersine insanların sosyal sorunlarını ve streslerinin daha fazla artırdıkları söylenebilir. Başka bir ifadeyle pandemi süreci sosyo-psikolojik davranışların değişimine ve kentlerdeki kamusal mekân ezberinin bozulmasına sebep olmuştur. Kentsel kamusal mekânlar, keyif ve haz alınan “mekân” olmaktan çıkıp, insanların robotik düzende zorunlu ihtiyaçlarını karşıladığı “yer” haline gelmeye başlamıştır (Oruç ve Kara, 2020).

Pandemi süreci bilimsel çalışmalarda daha çok sağlık ve ekonomi boyutuyla ele alınıyor olsa da kent hayatını ve kentli insanın yaşam biçimini doğrudan ve dolaylı birçok açıdan etkilemektedir (Koca ve Tural, 2021). Bu çerçevede bu çalışmada pandemi sürecinin kent hayatına yansımaları kamusal alanların analiz edilmesiyle ele alınmış ve literatüre bu alanda katkı sağlanmış olacaktır.

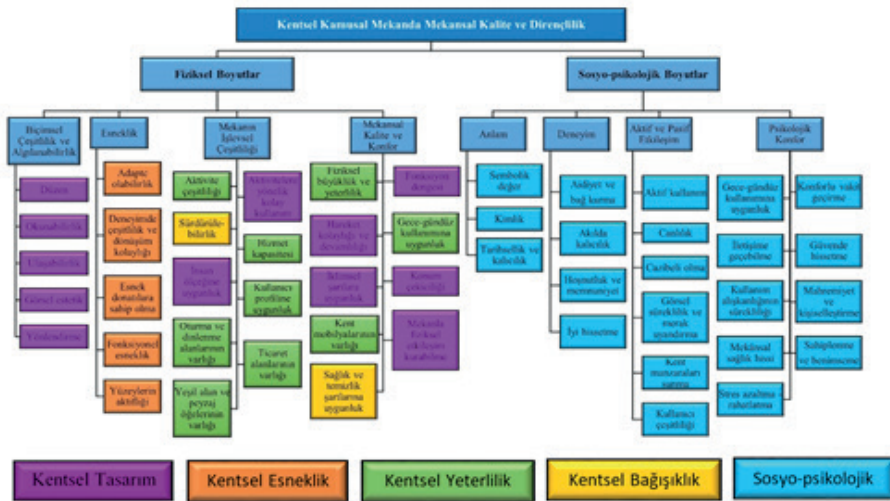
Bu çalışmada Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan Olimpiyat Parkı “Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi”nin bileşenleri olan yeterlilik, esneklik, bağışıklık ve dirençlilik kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Olimpiyat Parkı’nın pandemi sürecine karşı dirençli olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit çerçevesinde Olimpiyat Parkı’nın mevcut dirençli yapısını koruması için sürekli iyileştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Yöntem

Bu çalışmanın yöntemleri mekânsal analizler, saha gözlemleri ve matris çalışmasından oluşmaktadır. Kentsel kamusal alanlardaki fiziksel değişimleri ve mekân kullanımını ortaya koymak için mekânsal analiz yöntemi, kentsel kamusal alanlarda sergilenen sosyo-psikolojik davranışları tespit edilebilmek için saha gözlemleri, kentsel kamusal alanların fiziksel ve sosyo-psikolojik olarak pandemi sürecine hazırlıklı olup olmadıkları ortaya koyabilmek için ise matris çalışması yapılmıştır.

Bu çalışma kapsamında ilk olarak pandemi-kentsel kamusal mekân-insan ilişkisinin literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan Olimpiyat Parkı’nın mekânsal analizler ve saha gözlemleri ile pandemi öncesi ve sonrası kullanım değişikliği tespit edilmiştir. İlk aşamada elde edilen verilerden yola çıkılarak “Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi” oluşturulmuştur.

Matris oluşturulurken kentsel kamusal alanların yeterliliğini, esnekliğini, bağışıklığını ve dirençliliğini mekânsal olarak ölçmeye yarayan fiziksel ve sosyal boyutlardan, ölçütlerden ve bileşenlerden yararlanılmıştır. . “Fiziksel kalite ve dirençlilik” boyutları dört ölçütten ve yirmi sekiz bileşenden oluşurken; “sosyal kalite ve dirençlilik” boyutları ise dört ölçütten ve yirmi iki bileşenden oluşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Kentsel kamusal alanda mekânsal kaliteyi ve dirençliliği ölçmeye yardımcı olabilecek boyutlar, ölçütler ve bileşenler

Çalışma kapsamında analiz edilen Olimpiyat Parkı tasarım (mor), yeterlilik (yeşil), esneklik (turuncu), bağışıklık (sarı) ve sosyo-psikolojik (turkuaz) bileşenlerden oluşan “Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi” çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bileşenler kötü, orta ve iyi olarak derecelendirilmiştir.

Olimpiyat Parkı bu bileşenler dahilinde dikkate alınarak 100 puan üzerinden değerlendirilmiş, matriste yer alan bileşenler kentsel kamusal mekânların kalitesine ve dirençliliğine sağladığı katkıya ve önem seviyesine göre puanlandırılmıştır. Bileşen puanı seçilen alanda kötü seviyedeysse “0” ile, orta seviyedeysse “0,5” ile, iyi seviyedeysse “1” ile çarpılarak hesaplanmıştır. Kötü puanlama kırmızı, orta puanlama sarı ve iyi puanlama yeşil renkle belirtilmiştir.

Olimpiyat Parkı'nın Dirençlilik Analizi

Olimpiyat Parkı, Erzurum kent merkezinin kuzeybatısında yer almaktadır. İçerdiği işlevler ve fiziksel çeşitliliği sayesinde kent için değerli bir kamusal alan haline gelmiştir. Kuş bakışı 1000 metrelik yürüme mesafesi içerisinde resmi kurum ve kuruluşlar, etkinlik ve fuar alanı, ticaret alanları, Erzurum Teknik Üniversitesi ve diğer açık kentsel kamusal alanlar yer almaktadır. Olimpiyat Parkı'nın çevresinde ise resmi kurum ve kuruluşlar, boş araziler ve etkinlik alanı bulunmaktadır (Şekil 2). Toplu ulaşım güzergahları üzerinde yer almasına rağmen kullanıcılar alana genellikle özel araçlarıyla veya yaya olarak ulaşmaktadır.

Şekil 2. Olimpiyat Parkı yakın çevre analizi (Google Earth 2021 görüntüsünden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Daha önce fuar alanı olarak kente hizmet eden bu alan (Şekil 3), 2012 yılından sonra park ve rekreasyon alanı olarak açık kentsel kamusal alana dönüştürülmüştür. Dönüştürülmeden önce sadece fuar günlerinde kullanılan bu alan, dönüştürüldükten sonra daha kullanışlı hale gelmiş, kullanımı artmıştır.

Şekil 3. Olimpiyat Parkı ve çevresinin değişimi (Google Earth 2005 görüntüsünden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Olimpiyat Parkı, Erzurum kent merkezinde Terminal Caddesi ve Havaalanı Yolu üzerinde yer almaktadır. 245.327 m² alan üzerine yapılan açık kentsel kamusal alanın içerisinde eğlence alanları, oturma ve dinlenme alanları, rekreasyon alanları, piknik alanları, evlendirme dairesi, yapay göl,

ticaret alanları, çocuk oyun alanları, ihtiyaç alanları, sosyal tesisler ve spor alanları bulunmaktadır (Şekil 4).

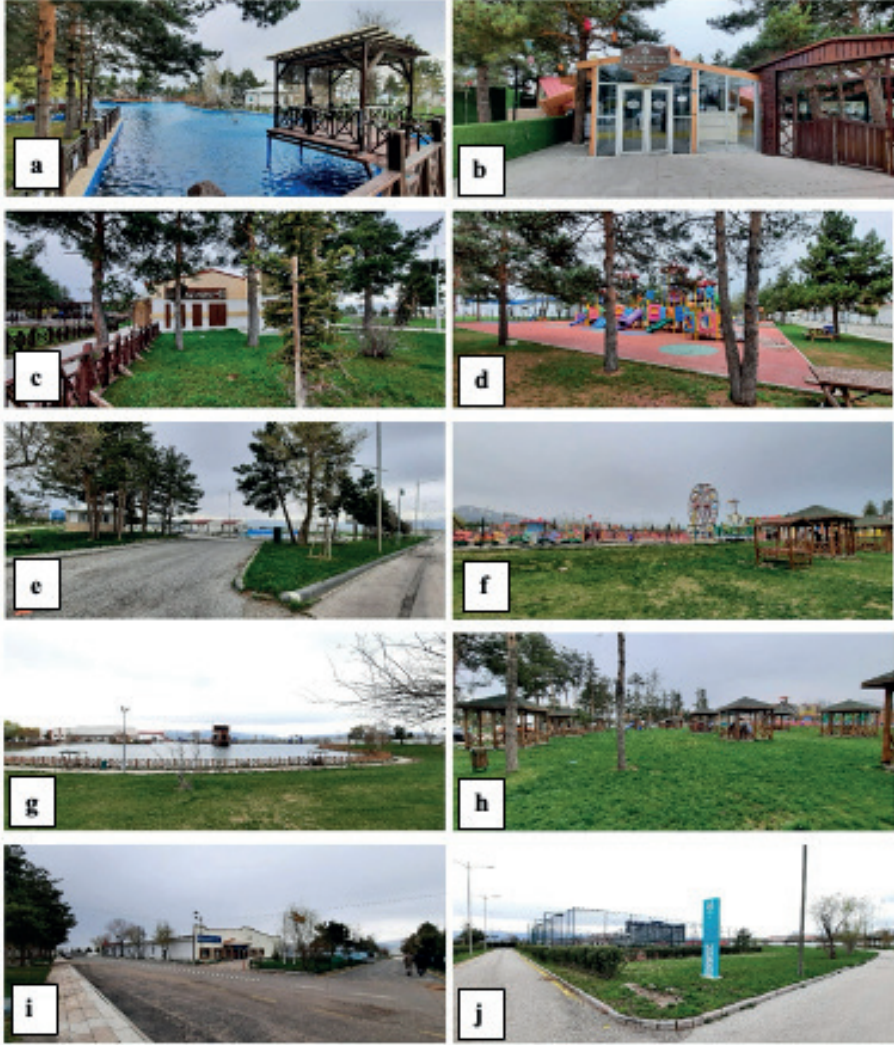

Şekil 4. Olimpiyat Parkı mekân kullanımı (Google Earth 2021, görüntüsünden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Yakın çevresinde Erzurum Teknik Üniversitesi, MNG alışveriş merkezi, ticaret alanları, fuar alanı, etkinlik alanı ve konut alanlarının bulunması, ayrıca Olimpiyat Parkı içinde işlevsel ve fiziksel çeşitliliğin olması kullanım yoğunluğunu arttırmaktadır. Mekân kullanımının en sık olduğu zamanlar hafta sonları ve tatil günleridir. Yaz aylarında oturma alanları yetersiz kalmaktadır. Oturma alanlarının yetersiz kaldığı zamanlarda insanlar yeşil alanlar üzerinde kendi imkânlarıınca oturma alanları oluşturarak vakit geçirmektedir. Olimpiyat Parkı'nın kent içindeki konumu ve çeşitli fonksiyonlara sahip olması kullanıcılar tarafından ilgi görmesini sağlamaktadır.

Kentsel kamusal alanın büyük kısmını rekreasyon alanları ve araç yolları oluşturmaktadır (Şekil 5e, 5i, 5j). Olimpiyat Parkında ticaret alanlarının (Şekil 5b) yanı sıra eğlence alanı, oyun alanı, spor alanı, kamu kurumları vb. gibi alanları da yer almaktadır (Şekil 5a, 5c, 5d, 5e, 5f, 5i). Ayrıca alan içerisindeki su yüzeyleri ve aktivite alanları kullanıcılar tarafından büyük ilgi görmektedir (Şekil 5a, 5d, 5f, 5g, 5j). Alanda oturma ve dinlenme alanları

mevcuttur (Şekil 5f, 5h). Kamusal mekân, tasarımsal bir düzene ve dengeye kısmen sahiptir.

Şekil 5. Olimpiyat Parkı'ndan fotoğraflar

Çalışma alanının mekân kullanımını ortaya koymak için alanı oluşturan öğeler belirlenmiş, öğeler kişi ve metrekaresi cinsinden ölçülmüştür (Tablo 1). Pandemi öncesi en az, pandemi sonrası sosyal mesafe kuralı ile en çok kaç kişiyi ağırlayabilir olduğu hesaplanmıştır. Pandemi öncesi kamusal alanda bulunan oturma ve dinlenme alanları en az 1296 kişiye hizmet edebilirken, pandemi sürecinde sosyal mesafe kuralının gelmesiyle en çok 729 kişiye hizmet edebilir hale gelmiştir. Sosyal mesafe kuralı ile Olimpiyat Parkı'nda bulunan oturma alanları pandemi öncesine kıyasla %43 oranında daha az kişiye hitap edebilir hale gelmiştir.

Tablo 1. Olimpiyat Parkı mekân kullanımı ölçüm değerleri

Alan	Ölçüm
Rekreasyon Alanı*	118.949 m ²
Aktivite Alanı *	20.196 m ²
Ticaret Alanları*	2476 m ²
Sert Zemin*	4076 m ²
Resmi Kurum *	1189 m ²
İbadet Alanı*	175 m ²
Su Yüzeyi*	13.891 m ²
Yapımı Devam Eden Alan*	2163 m ²
Seyir Terası*	1012 m ²
Spor Alanı *	34.589 m ²
İhtiyaç Yapıları*	245 m ²
Araç yolu *	46.366 m ²
Oturma Alanları	81 çardak + 27 bank
	Pandemi öncesi oturabilecek kişi sayısı (<i>en az</i>)
	81 çardak × 14 kişi = 1134 kişi 27 bank × 6 kişi = 162 kişi,
	Toplam: 1296 kişi
Oturma Alanları	Pandemi sonrası oturabilecek kişi sayısı (<i>en çok</i>)
	1,5 m sosyal mesafe kuralı ile; 81 çardak × 8 kişi = 648 kişi 27 bank × 3 kişi = 81 kişi,
	Toplam: 729 kişi
	Toplam Alan: 245.327 m²
*Alan ölçümleri Google Earth programı üzerinden yapılmıştır. Yaklaşık değerler içermektedir.	

Olimpiyat Parkı'nın Fiziksel Boyutlar Kapsamında Dirençliliğinin Değerlendirilmesi

Yapılan mekânsal analizler sonrası Olimpiyat Parkı, öncelikle Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi'nin fiziksel boyutları çerçevesinde ele alınmıştır. Fiziksel boyutları oluşturan ölçüt ve bileşenler toplamda 50 puana sahiptir. Fiziksel boyutları oluşturan tasarım, esneklik, yeterlilik ve bağışıklık bileşenleri Olimpiyat Parkı'na ait mekânsal analizler ve saha gözlemleri sonucu değerlendirilmiştir.

Kentsel Tasarım Ölçütleri ve Bileşenleri

Olimpiyat Parkı, ilk olarak matrisin kentsel tasarım bileşenleri ile değerlendirilmiştir (Tablo 2). Matrisin kentsel tasarım bileşenleriyle Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kullanıcı yüzeylerinin temel tasarım ilkelerine göre tasarlanıp tasarlanmadığı ortaya konmuştur.

Tablo 2. Olimpiyat Parkı'nın fiziksel boyutları oluşturan kentsel tasarım ölçütleri ve bileşenleri kapsamında değerlendirilmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Biçimsel çeşitlilik ve algılanabilirlik	Düzen (2)	0		
	Okunabilirlik (2)		1	
	Ulaşabilirlik (2)			2
	Görsel estetik (2)			2
	Yönlendirme (2)	0		
Mekânın işlevsel çeşitliliği	Aktivitelere yönelik kolay kullanım (2)			2
	İnsan ölçeğine uygunluk (1)			1
Mekansal konfor ve kalite	Fonksiyon dengesi (2)		1	
	Hareket kolaylığı ve devamlılığı (2)	0		
	İklimsel şartlara uygunluk (1)	0		
	Konum çekiciliği (1)			1
	Mekânla fiziksel etkileşim kurabilme (1)			1
TOPLAM TASARIM (20)		11		

- Düzen: Olimpiyat Parkı'nın tasarımına bakıldığında, yeşil alanların, kullanıcı yüzeylerinin ve diğer alanların bir düzen içerisinde olmadığı görülmüştür (Şekil 4). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarım kavramının düzen bileşeninden kötü puan almıştır (Tablo 2).

Şekil 6. Olimpiyat Parkı'nın yakın çevresinde bulunan toplu taşıma durakları (Google Earth 2021, görüntüsünden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

- Ulaşılabilirlik ve Okunabilirlik: Olimpiyat Parkı'nın konumu itibarı ile toplu taşıma durakları (*Şekil 6*), ulaşım güzergâhları ve yaşam alanları (*Şekil 2*) üzerinde yer alması ulaşılabilirliğini kolay ve güvenli hale getirmekte, aynı zamanda fark edilebilirliğini artırmaktadır (*Şekil 4*). Ancak kamusal mekân duvarlar ve çitler ile çevrili olduğu için toplu taşıma duraklarında bekleyen veya binen/inen bir yaya mekânı çok kolay bir şekilde fark edememektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, tasarımın ulaşılabilirlik bileşeninden iyi puan alırken, okunabilirlik bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 2*).
- Görsel estetik: Olimpiyat Parkı su yüzeyleri ve geniş yeşil alanları ile kullanıcılara görsel estetik sunabilmektedir (*Şekil 5a, 5g, 5h*). Kullanıcılar bu mekânı genel olarak sunduğu görsel yüzeyler sebebi ile tercih etmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarım kavramının görsel estetik bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 2*).
- Yönlendirme: Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kullanıcı yüzeyleri ve yaya yolları ile kullanıcı mekân içerisinde yönlendiremediği tespit edilmiştir. Kamusal mekân içerisinde bulunan yaya yollarında bir devamlılık ve süreklilik görülmemektedir (*Şekil 4*). Bu durum kamusal mekânın sahip olduğu tasarım özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarım kavramının yönlendirme bileşeninden kötü puan almıştır (*Tablo 2*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “biçimsel çeşitlilik ve algılanabilirlik” ölçütünü oluşturan kentsel tasarım bileşenlerinden 10 puan üzerinden 5 puan almıştır (*Tablo 2*)

- Aktivitelere yönelik kolay kullanım: Olimpiyat Parkı'nda çocuk alanları, spor alanları, eğlence alanları vb. gibi kullanıcı yüzeyleri bulunmaktadır (*Şekil 4, Tablo 1*). Kamusal mekânın sahip olduğu fonksiyonların ve işlevlerin gerçekleştirilen kullanıcı aktivitelerine yönelik kolay kullanım alanları sunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarım kavramının aktivitelere yönelik kolay kullanım bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 2*).
- İnsan ölçeğine uygunluk: Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu öğelerin (sert zemin, yeşil alanlar, oyun alanları, kent mobilyaları vb.) insan ölçeğine uygun olduğu tespit edilmiştir (*Şekil 4, 5a, 5d, 5e, 5f, 5g, 5h, 5j*). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarımın insan ölçeğine uygunluk bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 2*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “mekânın işlevsel çeşitliliği” ölçütünü oluşturan kentsel tasarım bileşenlerinden 3 puan üzerinden 3 puan almıştır (*Tablo 2*)

- Fonksiyon dengesi: Olimpiyat Parkı'nın tasarımına bakıldığında (*Şekil 4*), sahip olduğu fonksiyonların fiziksel olarak bir dengeye (*Tablo 1*) kısmen sahip olduğu görülmüştür. Kamusal mekânın büyüklüğüne oranla içerisinde bulunan kullanıcı yüzeyleri fiziksel olarak küçüktür. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarım kavramının fonksiyon dengesi bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 2*).
- Hareket kolaylığı ve devamlılığı: Olimpiyat Parkı'nın kent içerisinde bulunan MNG AVM ve Terminal Caddesi gibi önemli ticaret alanlarına yakın olarak konumlanması yoğun insan trafiğine sahip olmasına neden olmaktadır (*Şekil 2*). Ancak kamusal mekân içerisindeki araç yollarının yaya yollarına göre öncelikli olarak tasarlanması hareket kolaylığının ve devamlılığının sağlanamamasına neden olmaktadır (*Şekil 4*). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarımın hareket kolaylığı ve devamlılığı bileşeninden kötü puan almıştır (*Tablo 2*).
- İklim şartlarına uygunluk: Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kullanıcı yüzeylerinin (*Şekil 4, 5a, 5d, 5e, 5f, 5g, 5h, 5j*) kentin genel olarak hâkim olduğu kış iklim şartına uygun tasarlanmadığı tespit edilmiştir. Kamusal mekânın iklim şartlarına uygun tasarlanmaması, mekânın sadece yılın belirli zamanlarında kullanılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarımın iklim şartlarına uygunluk bileşeninden kötü puan almıştır (*Tablo 2*).
- Konum çekiciliği: Olimpiyat Parkı'nın konum itibarı ile kent merkezine yakın, günlük ulaşım güzergâhları ve yaşam alanları üzerinde yer alması (*Şekil 2*), konumunu cazip hale getirmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarım kavramının konum çekiciliği bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 2*).
- Mekânla fiziksel etkileşime geçme: Olimpiyat Parkı'nı kullanan kullanıcıların fiziksel olarak mekânla kolaylıkla etkileşime geçebildiği gözlemlenmiştir (*Şekil 5a, 5d, 5e, 5f, 5g, 5h, 5j*). İçerisinde bulunan kullanıcı yüzeylerinin her profile uygun alanlar barındırması mekân kullanımını ve etkileşimini olumlu yönde etkilemektedir (*Şekil 4*). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel tasarımın mekânla fiziksel etkileşime geçme bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 2*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “mekânsal konfor ve kalite” ölçütünü oluşturan kentsel tasarım bileşenlerinden 7 puan üzerinden 3 puan almıştır (*Tablo 2*).

Fiziksel boyutlarda yapılan analiz sonucu Olimpiyat Parkı, on iki bileşenden oluşan kentsel tasarım kavramı kapsamında 20 puan üzerinden 11 puan alarak tasarım ortalamasının üstünde kalmıştır (*Tablo 2*). Bu durum

Olimpiyat Parkı'nın kentsel tasarım kavramı çerçevesinde kısmen dikkate alınarak tasarlandığını göstermektedir.

Kentsel Esneklik Ölçütleri ve Bileşenleri

Olimpiyat Parkı, matrisin kentsel tasarım bileşenlerinden sonra kentsel esneklik bileşenleri ile değerlendirilmiştir (*Tablo 3*). Kentsel esneklik bileşenleri ile Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kullanıcı yüzeylerinin fiziksel olarak pandemi sürecinde ve sonrasında değişen kullanıcı ihtiyaçlarına uyum sağlayıp sağlayamadığı tespit edilmiştir. Böylelikle Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecine karşı dirençliliği esneklik kavramı kapsamında ortaya konulmuştur.

Tablo 3. *Olimpiyat Parkı'nın fiziksel boyutları oluşturan kentsel esneklik ölçütleri ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin ölçülmesi*

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Esneklik	Adapte olabilirlik (2)			2
	Deneyimde çeşitlilik ve dönüşüm kolaylığı (2)		1	
	Esnek donatılara sahip olma (2)			2
	Fonksiyonel esneklik (2)		1	
	Yüzeylerin aktifliği (2)			2
TOPLAM ESNEKLİK (10)		8		

- **Adapte olabilirlik:** Olimpiyat Parkı'nda bulunan kullanıcı yüzeylerinin genel olarak pandemi sürecinde ve sonrasında sosyal mesafe kuralına adapte olabilmiş, kullanıcılara hizmet edebilmiştir (*Şekil 4, Tablo 1*). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel esneklik kavramının adapte olabilirlik bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 3*).
- **Deneyimde çeşitlilik ve dönüşüm kolaylığı:** Olimpiyat Parkı'nda bulunan kullanıcı yüzeylerinin pandemi sürecinde ve sonrasında kullanıcılara pandemi öncesinden farklı olarak bir çeşitlilik sağlayamadığı, ancak sahip olduğu kullanıcı yüzeylerinin pandemi sürecinde ve sonrasında değişen kullanıcı ihtiyaçlarına göre dönüşen yüzeyler sunabildiği tespit edilmiştir (*Şekil 4, Tablo 1*). Mekân içerisinde kişinin özelleştirebileceği alanlar bulunmaktadır (*Şekil 5f, 5h*). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel esneklik kavramının deneyimde çeşitlilik ve dönüşüm kolaylığı bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 3*).
- **Esnek donatılara sahip olma:** Olimpiyat Parkı, pandemi süreci ve sonrası farklılaşan kullanıcı ihtiyaçlarına göre değişen ve dönüşen

esnek donatılar sunduğu tespit edilmiştir (*Şekil 5f, 5h, 5j*). Ayrıca sahip olduğu oturma ve dinlenme alanları pandemi sürecinde kullanıcıya hizmet edebilmiştir. Oturma ve dinlenme alanları kapasitesi azalsa bile pandemi süreci ve sonrası donatıları ile kullanıcıya pandemi öncesindeki gibi hizmet edebilmiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel esneklik kavramının esnek donatılara sahip olma bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 3*).

- **Fonksiyonel esneklik:** Olimpiyat Parkı, pandemi sürecinde ve sonrasında da kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik kısa veya uzun süreli fonksiyon programlarını diğer kamusal mekânlara göre bazen sunabilmiştir. Kamusal mekânın arada sırada fonksiyon programlarına ev sahipliği yapabilmesi pandemi sürecinde ve sonrasında kullanımını artırmıştır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel esneklik kavramının fonksiyonel esneklik bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 3*).
- **Yüzeylerin aktifliği:** Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu yüzey alanlarının pandemi sürecinde ve sonrasında kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına ve olaylarına göre dönüşebildiği tespit edilmiştir. Tüm kullanıcı profillerine uygun yüzeyler barındırması da kullanım sıklığını ve sürekliliğini artırmıştır (*Şekil 4*). Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel esneklik kavramının yüzey aktifliği bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 3*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “esneklik” ölçütünü oluşturan kentsel esneklik bileşenleri kapsamında 10 puan üzerinden 8 puan olarak esneklik ortalamasının üstünde kalmıştır (*Tablo 3*). Bu durum Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecinde değişen kullanıcı ihtiyaçlarına göre fiziksel olarak esneyebildiğini ortaya koymuştur.

Kentsel Yeterlilik Ölçütleri ve Bileşenleri

Olimpiyat Parkı, matrisin kentsel tasarım ve esneklik bileşenlerinden sonra kentsel yeterlilik bileşenleri ile değerlendirilmiştir (*Tablo 4*). Kentsel yeterlilik bileşenleri ile Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kullanıcı yüzeylerinin fiziksel olarak pandemi gibi krizlere karşı yeterliliği tespit edilmiştir. Böylelikle Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecine karşı dirençliliği yeterlilik kavramı kapsamında ortaya konulmuştur.

Tablo 4. Olimpiyat Parkı'nın fiziksel boyutları oluşturan kentsel yeterlilik ölçütleri ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin ölçülmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Mekânın işlevsel çeşitliliği	Aktivite çeşitliliği (2)			2
	Hizmet kapasitesi (2)			2
	Kullanıcı profiline uygunluk (2)			2
	Oturma ve dinlenme alanlarının varlığı (2)		1	
	Ticaret alanlarının varlığı (2)			2
	Yeşil alan ve peyzaj öğelerinin varlığı (2)			2
Mekansal konfor ve kalite	Fiziksel büyüklük ve yeterlilik (2)			2
	Gece-gündüz kullanımına uygunluk (1)		0.5	
	Kent mobilyalarının varlığı (1)			1
TOPLAM YETERLİLİK (16)		14,5		

- Aktivite çeşitliliği: Olimpiyat Parkı'nın mevcut tasarımı itibarı ile spor alanları, eğlence alanları, yeme-içme alanları ve çocuk alanları gibi aktivite alanları sunduğu tespit edilmiştir (*Şekil 4, Tablo 1*). Genel olarak bakıldığında mekân içerisinde birçok eylem gerçekleştirilebilecek yüzeyler bulunmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının aktivite çeşitliliği bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).
- Hizmet kapasitesi: Olimpiyat Parkı'nın tasarımına bakıldığında kullanıcı ağırlayabileceği pek çok yüzey bulunmaktadır (*Şekil 4*). Olimpiyat Parkı'nın tasarımına bakıldığında yeşil alanları, oturma ve dinlenme alanları, eğlenme alanları ve spor alanları kalabalık kullanıcı topluluklarına uygundur (*Şekil 4, 5d, 5f, 5h, 5j*). Ayrıca pandemi sonrası sosyal mesafe kuralının gelmesi eğlence alanları, oturma alanları ve yeşil alanları kalabalık topluluklara ev sahipliği yapabilmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının hizmet kapasitesi bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).
- Kullanıcı profillerine uygunluk: Olimpiyat Parkı'nın içerisinde bulunan kullanıcı yüzeylerine bakıldığında engelli kullanıcıların da kullanımına yönelik yüzeyler tasarlandığı görülmektedir (*Şekil 5d, 5f, 5h, 5j*). Ayrıca kamusal mekân içerisinde genç kullanıcı profillerine uygun çeşitli aktivite alanları da bulunmaktadır (*Şekil 4*). Bu durum

Olimpiyat Parkı'nın tercih edilmesini, kullanımını ve yoğunluğunu artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının kullanıcı profillerine uygunluk bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).

- Oturma ve dinlenme alanlarının varlığı: Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu oturma ve dinlenme alanları normal süreçte 1296 kişiyi ağırlayabilirken pandemi sürecinde ve sonrasında sosyal mesafe ile 729 kişiyi ağırlayabilir hale gelmiştir (*Tablo 1*). Her ne kadar pandemi süreci ve sonrası oturma ve dinlenme alanları az kişiyi ağırlayabilir hale gelse de insanların oturma ve dinlenme ihtiyaçlarını kısmen karşılayabilmiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının oturma ve dinlenme alanlarının varlığı bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 4*).
- Ticaret alanlarının varlığı: Olimpiyat Parkı'nın içerisinde ticaret alanları bulunmaktadır (*Şekil 4*). Kamusal mekân içerisinde bulunan ticaret alanlarının bir kısmını sosyal tesisler, bir kısmını ise büfe tarzı ticaret alanları oluşturmaktadır. Kamusal mekânı kullanan kullanıcılar yeme veya içme ihtiyaçlarını yakın çevredeki ticaret alanlarından karşılayabilmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının ticaret alanlarının varlığı bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).
- Yeşil alan ve peyzaj öğelerinin varlığı: Olimpiyat Parkı'nın içerisinde yeşil alanlar ve peyzaj öğeleri bulunmaktadır (*Şekil 4*). Kamusal mekân içerisinde bulunan yeşil alanların düzenli peyzaj öğelerine sahip olduğu görülmektedir (*Şekil 5a 5c, 5e, 5h*). Bu durum kamusal mekânın kullanımını artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının yeşil alan ve peyzaj öğelerinin varlığı bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “mekânın işlevsel çeşitliliği” ölçütünü oluşturan kentsel yeterlilik bileşenlerinden 12 puan üzerinden 11 puan almıştır (*Tablo 4*).

- Fiziksel büyüklük ve yeterlilik: Olimpiyat Parkı düzensiz ve dengesiz tasarlanmıştır (*Şekil 4, Tablo 1*). Buna rağmen kamusal mekân pandemi süreci ve sonrası kullanıcılara fiziksel olarak yeterli yüzeyler sunabilmiştir. Ayrıca kent içerisinde bulunan Recep Tayyip Erdoğan Rekreasyon Alanı gibi büyük alana sahip sayılı kamusal mekânlardan biridir. Bu nedenlerden dolayı Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının fiziksel büyüklük ve yeterlilik bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).

- Gece-gündüz kullanımına uygunluk: Olimpiyat Parkı'nın içerisinde bulunan yeşil alanlar ve bazı kullanıcı yüzeyleri gündüz kullanımına uygunken, aydınlatma donatılarının yetersizliğinden dolayı gece kullanımına kısmen uygundur. Mekân geceleri kullanıcıya tam güvenli ve konforlu ortam sunamamaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının gece-gündüz kullanımına uygunluk bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 4*).
- Kent mobilyalarının varlığı: Olimpiyat Parkı'nın içerisinde çardaklar ve banklar olmak üzere iki tür kent mobilyası bulunmaktadır (*Şekil 4, 5g, 5h*). Bulunan oturma ve dinlenme alanları kalabalık zamanlarda dahi kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Olimpiyat Parkı, kentsel yeterlilik kavramının kent mobilyaları varlığı bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 4*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “mekânsal kalite ve konfor” ölçütünü oluşturan kentsel yeterlilik bileşenlerinden 4 puan üzerinden 3,5 puan almıştır (*Tablo 4*).

Fiziksel boyutlarda yapılan analiz sonucu Olimpiyat Parkı, dokuz bileşenden oluşan kentsel yeterlilik kavramı kapsamında 16 puan üzerinden 14,5 puan alarak yeterlilik ortalamasının üstünde kalmıştır. Bu durum Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecinde fiziksel olarak genelde yeterli olduğunu ortaya koymuştur.

Kentsel Bağışıklık Ölçütleri ve Bileşenleri

Olimpiyat Parkı matrisin kentsel tasarım, esneklik ve yeterlilik bileşenlerinden sonra son olarak kentsel bağışıklık bileşenleri ile değerlendirilmiştir (*Tablo 5*). Kentsel bağışıklık bileşenleri ile Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kullanıcı yüzeylerinin fiziksel ve biyolojik olarak pandemi gibi krizlere karşı sağlıklı oluşu tespit edilmiştir. Böylelikle Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecine karşı dirençliliği bağışıklık kavramı kapsamında ortaya konulmuştur.

Tablo 5. *Olimpiyat Parkı'nın fiziksel boyutları oluşturan kentsel bağışıklık ölçütleri ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin ölçülmesi*

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Mekânın işlevsel çeşitliliği	Sürdürülebilirlik (2)			2
Mekânsal konfor ve kalite	Sağlık ve temizlik şartlarına uygunluk (2)			2
TOPLAM BAĞIŞIKLIK (4)		4		

- Sürdürülebilirlik ve sağlık-temizlik şartlarına uygunluk: Olimpiyat Parkı'nın pandemi süreci karşısında fiziksel olarak genelde yeterli olmasının yanı sıra normal süreçte olduğu gibi pandemi sürecinde ve sonrasında da varlığını koruyabilmiş ve aynı işlev ile kullanılmaya devam edilmiştir. Bununla beraber pandemi öncesinde sağladığı hijyen koşullarının pandemi sonrasında değişmemesi kullanıcıya sağlık ortam sunmasına yardımcı olmuştur. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, kentsel bağışıklık kavramının sürdürülebilirlik ve sağlık-temizlik şartlarına uygunluk bileşenlerinden iyi puan almıştır (*Tablo 5*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı “mekânın işlevsel çeşitliliği” ve “mekânsal kalite ve konfor” ölçütlerini oluşturan kentsel bağışıklık bileşenleri kapsamında 4 puan üzerinden 4 puan almıştır (*Tablo 5*). Bu durum Olimpiyat Parkı'nın pandemi gibi kriz süreçlerine karşı bağışık olduğunu göstermiştir.

Olimpiyat Parkı'nın Sosyo-psikolojik Unsurlar Kapsamında Değerlendirilmesi

Kamusal mekânın sahip olduğu fiziksel özellikler kullanıcıları sosyo-psikolojik olarak da etkilemektedir. Bu nedenle fiziksel boyutlar ile değerlendirilen Olimpiyat Parkı, Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi'nin sosyo-psikolojik boyutları çerçevesinde de ele alınmıştır. Sosyo-psikolojik boyutları oluşturan ölçüt ve bileşenler toplamda 50 puana sahiptir. Sosyo-psikolojik boyutları oluşturan bu ölçüt ve bileşenler yapılan anket çalışması sonucu değerlendirilmiştir. Yapılan anket çalışması mekân kullanıcılarının deneyimlerini ve görüşlerini yansıtmaktadır. Sosyo-psikolojik bileşenler dört ölçek kapsamında ele alınmıştır.

Anlam Ölçütü Kapsamında Değerlendirilmesi

Olimpiyat Parkı Meydanı ilk olarak anlam ölçütü kapsamında ele alınmıştır. Oluşturulan matrisin sosyo-psikolojik ölçeklerinden olan anlam ölçütü sayesinde kamusal mekânın pandemi süreci ve sonrası değişen kullanıcı gözündeki sosyal anlamı ortaya konulmuştur. Anlam ölçütü sembolik değer, kimlik, tarihsellik ve kalıcılık bileşenlerinden oluşmaktadır (*Tablo 6*).

Tablo 6. *Olimpiyat Parkı'nın sosyo-psikolojik boyutlarını oluşturan anlam ölçütü ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin değerlendirilmesi*

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Anlam	Sembolik değer (2)		1	
	Kimlik (2)		1	
	Tarihsellik ve kalıcılık (2)		1	
TOPLAM (6)		3		

- Sembolik değer: Olimpiyat Parkı, Erzurum kenti denince akla gelen bir kamusal mekân olmasa da kentte bulunan parklar denilince akla gelen kamusal mekanlar arasında yer almaktadır. Bu durum kamusal mekânın henüz sembolik değere sahip bir mekân haline gelmediğini göstermektedir. Ayrıca pandemi sürecinde ve sonrasında da kullanıcılar gözündeki sembolik değeri de değişmemiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, anlam ölçütünün sembolik değer bileşeninden orta puan almıştır (Tablo 6).
- Kimlik: Olimpiyat Parkı'nın kamusal mekân kimliği yeni yeni oluşmaktadır. Bu durum kamusal mekânın 2012 yılında başlanarak zamanla kente kazandırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Olimpiyat Parkı'nın pandemi süreci ve sonrası kullanıcıların sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmesi mekânın kullanım sıklığını ve yoğunluğunu olumlu yönde etkilemiştir. Bu durum ise Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu kimlik değerinin artmasına yardımcı olmuştur. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, anlam ölçütünün kimlik bileşeninden orta puan almıştır (Tablo 6).
- Tarihsellik ve kalıcılık: Olimpiyat Parkı bir tarihselliğe sahip değildir. Ancak pandemi süreci ve sonrası Olimpiyat Parkı'nın kalıcılığını etkilememiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, anlam ölçütünün tarihsellik ve kalıcılık bileşeninden orta puan almıştır (Tablo 6).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı anlam ölçütü kapsamında kullanıcılardan 6 puan üzerinden 3 puan almıştır (Tablo 6).

Deneyim Ölçeği Kapsamında Değerlendirilmesi

Olimpiyat Parkı anlam ölçütünden sonra deneyim ölçütü kapsamında ele alınmıştır. Oluşturulan matrisin sosyo-psikolojik ölçütlerinden olan deneyim ölçütü sayesinde kamusal mekânın pandemi süreci ve sonrası değişen kullanıcı deneyimleri ortaya konulmuştur. Deneyim ölçütü aidiyet ve bağ kurma, akılda kalıcılık, hoşnut ve memnuniyet, iyi hissetme bileşenlerinden oluşmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Olimpiyat Parkı'nın sosyo-psikolojik boyutlarını oluşturan deneyim ölçütü ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin değerlendirilmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Deneyim	Aidiyet ve bağ kurma (2)		1	
	Akılda kalıcılık (2)			2
	Hoşnutluk ve memnuniyet (2)			2
	İyi hissetme (2)			2
TOPLAM (8)		7		

- Aidiyet ve bağ kurma: Olimpiyat Parkı'nın kullanıcıları pandemi sürecinde ve sonrasında mekân ile sosyo-psikolojik olarak kısmen bağ kurabildiklerini belirtmiştir. Bu durum mekânın kent içerisinde son yıllarda tam anlamıyla yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, deneyim ölçütünün aidiyet ve bağ kurma bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 7*).
- Akılda kalıcılık: Kullanıcılar pandemi sürecinde ve sonrasında zaman geçirmek için Olimpiyat Parkı'nı ilk seçenekler arasında görmektedir. Bu durum Olimpiyat Parkı'nın sosyo-psikolojik olarak akılda kalıcılığını artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, deneyim ölçütünün akılda kalıcılık bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 7*).
- Hoşnutluk ve memnuniyet: Kullanıcılar Olimpiyat Parkı'nı kent merkezine yakın oturulup zaman geçirilecek, eğlenilecek, yeme-içme eylemlerinde bulunulacak bir mekân olarak görmektedir. Ayrıca kullanıcılar yeme-içme gibi eylemlerini de kolayca gerçekleştirebildiklerini belirtmiştir. Bu durum kullanıcıları pandemi sürecinde ve sonrasında mekânı kullanırken memnun etmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, deneyim ölçütünün hoşnutluk ve memnuniyet bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 7*).
- İyi hissetme: Kullanıcılar her ne kadar Olimpiyat Parkı ile sosyal olarak kolaylıkla bağ kurabilmektedir. Bu durum kullanıcıların pandemi sürecinde ve sonrasında bu mekânı kullanırken iyi hissetmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, deneyim ölçütünün iyi hissetme bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 7*).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı deneyim ölçeği kapsamında kullanıcılardan 8 puan üzerinden 7 puan almıştır (*Tablo 7*).

Aktif ve Pasif Etkileşim Ölçeği Kapsamında Değerlendirilmesi

Olimpiyat Parkı, anlam ve deneyim ölçütlerinden sonra aktif ve pasif etkileşim ölçütü kapsamında ele alınmıştır. Oluşturulan matrisin sosyo-psikolojik ölçütlerinden olan aktif ve pasif etkileşim ölçütü sayesinde kamusal mekânın pandemi süreci ve sonrası kullanıcıların mekân ile olan etkileşim değişimi ortaya konulmuştur. Aktif ve pasif etkileşim ölçütü aktif kullanım, canlılık, cazibeli olma, görsel süreklilik ve merak uyandırma, kent manzaraları sunma, kullanıcı çeşitliliği bileşenlerinden oluşmaktadır (*Tablo 8*).

Tablo 8. Olimpiyat Parkı'nın sosyo-psikolojik boyutlarını oluşturan aktif ve pasif etkileşim ölçütü ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin değerlendirilmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Aktif ve pasif etkileşim	Aktif kullanım (2)			2
	Canlılık (2)			2
	Cazibeli olma (2)			2
	Görsel süreklilik ve merak uyandırma (1)			1
	Kent manzaraları sunma (1)			1
	Kullanıcı çeşitliliği (2)			2
TOPLAM (10)		10		

- Aktif kullanım: Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecinde ve sonrasında sosyo-psikolojik olarak aktif şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca kamusal mekânın fiziksel olarak her kullanıcı profiline uygun yüzeyler barındırması kullanım aktifliğini artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, aktif ve pasif etkileşim ölçütünün aktif kullanım bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 8).
- Canlılık: Olimpiyat Parkı'nın canlılığı sahip olduğu fiziksel ve işlevsel özelliklerden kaynaklanmaktadır. Pandemi sürecinde ve sonrasında da bu durum olumlu yönde değişmiştir. Kamusal mekânın sahip olduğu kullanıcı yüzeyleri mekânın canlılığını sürekli olarak artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, aktif ve pasif etkileşim ölçütünün canlılık bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 8).
- Cazibeli olma: Olimpiyat Parkı sahip olduğu oturma alanları, spor alanları, aktivite alanları, eğlence alanları, yeşil alanları ve su yüzeyleri ile kullanıcılara cazibeli gelmektedir. Pandemi süreci ve sonrası bu alanlarla kullanıcıların ilgisini çekebilmiş ve onları memnun edebilmiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, aktif ve pasif etkileşim ölçütünün cazibeli olma bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 8).
- Görsel süreklilik ve merak uyandırma: Olimpiyat Parkı'nın içerisinde bulunan peyzaj öğeleri ile görsel süreklilik sunmakta, bu durum ise kullanıcılarda merak uyandırmaktadır. Mekânın kullanıcılarda görsel süreklilik sunması ve merak uyandırması ziyaret sıklığını ve yoğunluğunu artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, aktif ve pasif etkileşim ölçütünün görsel süreklilik ve merak uyandırma bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 8).
- Kent manzaraları sunma: Kullanıcılar Olimpiyat Parkı'nın manzara sunma kriteri çerçevesinde tercih edebildiğini belirtmiştir. Bu durum Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu yüzey özelliklerinden

kaynaklanmaktadır. İçerisinde bulunan su yüzeyleri, yeşil alanları ve peyzaj öğeleri manzara sunmasına olanak sağlamaktadır. Olimpiyat Parkı'nın kullanıcılara kent manzaraları sunması pandemi süreci ve sonrası kullanıcıların stres seviyesini azaltmakta, mekânın ziyaret etme sıklığı da artırmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, aktif ve pasif etkileşim ölçütünün kent manzaraları sunma bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 8).

- Kullanıcı çeşitliliği: Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecinde ve sonrasında resmi toplulukların yanı sıra aile veya arkadaş gibi samimi topluluklar tarafından da sosyo-psikolojik olarak tercih edilmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, aktif ve pasif etkileşim ölçütünün kullanıcı çeşitliliği bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 8).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı aktif ve pasif etkileşim ölçütü bileşenlerinden 10 puan üzerinden 10 puan almıştır (Tablo 8).

Psikolojik Konfor Ölçeği Kapsamında Değerlendirilmesi

Olimpiyat Parkı anlam, deneyim ve aktif-pasif etkileşim ölçütlerinden sonra son olarak psikolojik konfor ölçütü kapsamında ele alınmıştır. Oluşturulan matrisin sosyo-psikolojik ölçütlerinden olan psikolojik konfor ölçütü sayesinde kamusal mekânın pandemi süreci ve sonrası kullanıcıların mekânı kullanırken yaşadıkları psikolojik konfor değişimi ortaya konulmuştur. Psikolojik konfor ölçütü gece-gündüz kullanımına uygunluk, konforlu vakit geçirme, iletişime geçebilme, güvende hissetme, kullanım alışkanlığının sürekliliği, mahremiyet ve kişiselleştirme, mekânsal sağlık hissi, sahiplenme ve benimsenme, stres azaltma-rahlatma bileşenlerinden oluşmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9. Olimpiyat Parkı'nın sosyo-psikolojik boyutlarını oluşturan psikolojik konfor ölçütü ve bileşenleri kapsamında dirençliliğinin değerlendirilmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Psikolojik konfor	Gece-gündüz kullanımına uygunluk (2)		1	
	Konforlu vakit geçirme (3)			3
	İletişime geçebilme (3)			3
	Güvende hissetme (3)			3
	Kullanım alışkanlığının sürekliliği (3)			3
	Mahremiyet ve kişiselleştirme (3)		1.5	
	Mekânsal sağlık hissi (3)			3
	Sahiplenme ve benimsenme (3)			3
	Stres azaltma - rahatlatma (3)			3
TOPLAM (26)		23,5		

- Gece-gündüz kullanımına uygunluk: Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu yüzeyler kullanıcılar tarafından gece-gündüz kullanımına kısmen uygun görülmüştür. Bu durum kullanıcıların mekânda geçirdiği konforlu vakti ve güvende hissedebilmesini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün gece-gündüz kullanımına uygunluk bileşeninden orta puan almıştır (*Tablo 9*).
- Konforlu vakit geçirme: Olimpiyat Parkı kullanıcıları pandemi öncesi mekân içerisinde bulunan yüzeylerde konforlu vakit geçirebildiğini, pandemi süreci ve sonrasında da aynı konforlu ortamın hala var olduğunu belirtmiştir. Bu durum kamusal mekânın pandemi süreci ve sonrası kullanıcıların değişen sosyo-psikolojik ihtiyaçlarına konforlu yüzeyler sunabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün konforlu vakit geçirme bileşeninden iyi puan almıştır (*Tablo 9*).
- İletişime geçebilme: Olimpiyat Parkı'nı kullanan kullanıcılar pandemi öncesi diğer kullanıcılar ile stres yaşamadan iletişime geçebilirken, pandemi süreci ve sonrasında da diğer kullanıcılar ile rahatlıkla iletişime geçebildiklerini belirtmiştir. Bu durum kamusal mekânın sosyal mesafe kuralına uygun ortam sunmasından kaynaklanmaktadır. Kamusal mekânda bulunan kullanıcılar sağlıklarını korumak için sosyal mesafelerini korurken birbirlerinden uzaklaşsa bile iletişim kurabilmektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün iletişime geçebilme bileşenlerinden iyi puan almıştır (*Tablo 9*).
- Güvende hissetme: Kullanıcılar pandemi süreci ve sonrası Olimpiyat Parkı'nda bulunan donatıları ve mobilyaları pandemi süreci ve sonrası kullanırken güvende hissettiklerini belirtmiştir. Bu durum Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu donatıların ve mobilyaların kullanıcıya sunduğu hizmetten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün güvende hissetme bileşenlerinden iyi puan almıştır (*Tablo 9*).
- Kullanım alışkanlığının sürekliliği: Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu fiziksel ve işlevsel özellikler, pandemi süreci ve sonrası değişen kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verebildiği için kullanıcıların kullanım alışkanlıklarının sürekliliğini artırmıştır. Ayrıca mekânın aile ortamlarına uygun ortam sunması da kullanım alışkanlığını olumlu yönde etkilemektedir. Olimpiyat Parkı'nın kullanım alışkanlığı sürekliliğinin pandemi süreci ve sonrası artması mekânın kullanıcı stresini azalttığını, sosyo-psikolojik hayatlarını iyi yönde etkilediğini

göstermektedir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün kullanım alışkanlığının sürekliliği bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 9).

- Mekânsal sağlık hissi: Olimpiyat Parkı'nın kullanıcılara psikolojik konforu yüksek bir mekân sunmasının yanı sıra fiziksel olarak hijyen şartlarını da sağlayan yüzeyler sunması psikolojik olarak kullanıcılarda sağlıklı hissini yaratmaktadır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün mekânsal sağlık hissi bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 9).
- Sahiplenme ve benimseme - Mahremiyet ve kişiselleştirme: Olimpiyat Parkı sahip olduğu fiziksel ve işlevsel özelliklerle, pandemi süreci ve sonrası mecburi değişen kullanıcı ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilebilen mekânları kısmen sunabilmiştir. Ayrıca yeşil alan ve peyzaj öğeleri barındırması, ticaret alanlarına yakınlığı ve aktif kullanıcı yüzeylerine sahip olması gibi özelliklerinden dolayı kullanıcılar pandemi sürecinde bile Olimpiyat Parkı'nı sahiplenebilmiş ve benimseyebilmiştir. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün sahiplenme ve benimseme bileşeninden iyi, mahremiyet ve kişiselleştirme bileşeninden ise orta puan almıştır (Tablo 9).
- Stres azaltma-rahatlatma: Olimpiyat Parkı sahip olduğu fiziksel özelliklerle pandemi sürecinde ve sonrasında kullanıcılara sosyo-psikolojik olarak uygun alanlar sunduğu için kullanıcıları rahatlatmış ve stres seviyelerini azaltmıştır. Bu nedenle Olimpiyat Parkı, psikolojik konfor ölçütünün stres azaltma-rahatlatma bileşeninden iyi puan almıştır (Tablo 9).

Sonuç olarak Olimpiyat Parkı psikolojik konfor ölçütü bileşenlerinden 26 puan üzerinden 23,5 puan almıştır (Tablo 9).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Olimpiyat Parkı, fiziksel boyutları oluşturan 28 bileşenin 4'ünden kötü, 6'sından orta ve 18'inden ise iyi puan almıştır (Tablo 10). Olimpiyat Parkı, Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi'nin fiziksel boyutları çerçevesinde 50 puan üzerinden 37,5 puan olarak ortalamanın üzerinde kalmıştır (Tablo 10). Bu durum kamusal mekânın sahip olduğu fiziksel kullanıcı yüzeylerinin tasarım, esneklik ve yeterlilik olarak pandemi sürecine karşı kısmen dirençli kaldığını göstermektedir. Olimpiyat Parkı'nın sahip olduğu fiziksel ve işlevsel özelliklerinin tasarım, esneklik ve yeterlilik kapsamında iyileştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Tablo 10. Olimpiyat Parkı'nın "Kentsel Kamusal Mekanlarda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi" çerçevesinde fiziksel boyutlarının değerlendirilmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Biçimsel çeşitlilik ve algılanabilirlik (10)	Düzen (2)	0		
	Okunabilirlik (2)		1	
	Ulaşabilirlik (2)			2
	Görsel estetik (2)			2
	Yönlendirme (2)	0		
Esneklik (10)	Adapte olabilirlik (2)			2
	Deneyimde çeşitlilik ve dönüşüm kolaylığı (2)		1	
	Esnek donatılara sahip olma (2)			2
	Fonksiyonel esneklik (2)		1	
	Yüzeylerin aktifliği (2)			2
Mekânın işlevsel çeşitliliği (17)	Aktivite çeşitliliği (2)			2
	Aktivitelere yönelik kolay kullanım (2)			2
	Sürdürülebilirlik (2)			2
	Hizmet kapasitesi (2)			2
	İnsan ölçeğine uygunluk (1)			1
	Kullanıcı profiline uygunluk (2)			2
	Oturma ve dinlenme alanlarının varlığı (2)		1	
	Ticaret alanlarının varlığı (2)			2
	Yeşil alan ve peyzaj öğelerinin varlığı (2)			2
	Fiziksel büyüklük ve yeterlilik (2)			2
Mekansal konfor ve kalite (13)	Fonksiyon dengesi (2)		1	
	Hareket kolaylığı ve devamlılığı (2)	0		
	Gece-gündüz kullanımına uygunluk (1)		0.5	
	İklimsel şartlara uygunluk (1)	0		
	Konum çekiciliği (1)			1
	Kent mobilyalarının varlığı (1)			1
	Mekanla fiziksel etkileşim kurabilme (1)			1
	Sağlık ve temizlik şartlarına uygunluk (2)			2
	TOPLAM (50)	37,5		

Olimpiyat Parkı sosyo-psikolojik boyutları oluşturan 22 bileşenin 6'sından orta ve 16'sından iyi puan almış, hiçbirinden kötü puan almamıştır (Tablo 11). Olimpiyat Parkı, Kentsel Kamusal Mekânda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi'nin sosyo-psikolojik boyutları çerçevesinde 50 puan üzerinden 43,5 puan alarak ortalamanın üstünde kalmıştır (Tablo 11). Bu durum Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecinde ve sonrasında kullanıcıların stresini azalttığını ve sosyal yaşamlarını olumlu etkilediğini göstermektedir. Olimpiyat Parkı pandemi süreci ve sonrası sosyo-psikolojik olarak kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir.

Tablo 11. Olimpiyat Parkı'nın "Kentsel Kamusal Mekanlarda Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi" çerçevesinde sosyo-psikolojik boyutlarının değerlendirilmesi

Ölçütler	Bileşenler	Olimpiyat Parkı		
		Kötü (0)	Orta (0,5)	İyi (1)
Anlam (6)	Sembolik değer (2)		1	
	Kimlik (2)		1	
	Tarihsellik ve kalıcılık (2)		1	
Deneyim (8)	Aidiyet ve bağ kurma (2)		1	
	Akılda kalıcılık (2)			2
	Hoşnutluk ve memnuniyet (2)			2
	İyi hissetme (2)			2
Aktif ve pasif etkileşim (10)	Aktif kullanım (2)			2
	Canlılık (2)			2
	Cazibeli olma (2)			2
	Görsel süreklilik ve merak uyandırma (1)			1
	Kent manzaraları sunma (1)			1
Psikolojik konfor (26)	Kullanıcı çeşitliliği (2)			2
	Gece-gündüz kullanımına uygunluk (2)		1	
	Konforlu vakit geçirme (3)			3
	İletişime geçebilme (3)			3
	Güvende hissetme (3)			3
	Kullanım alışkanlığının sürekliliği (3)			3
	Mahremiyet ve kişiselleştirme (3)		1.5	
	Mekânsal sağlık hissi (3)			3
	Sahiplenme ve benimseme (3)			3
	Stres azaltma - rahatlatma (3)			3
TOPLAM (50)		43,5		

Olimpiyat Parkı "Kamusal Mekândan Mekânsal Kalite ve Dirençlilik Matrisi" kapsamında toplam 50 bileşenin 6 tanesinden kötü, 11 tanesinden orta ve 33 tanesinden ise iyi değerlendirme alarak 100 üzerinden 81 puan almıştır (Şekil 7). Yapılan analizler sonucunda Olimpiyat Parkı, pandemi sürecine karşı fiziksel olarak yeterli kaldığı ve değişen kullanıcı ihtiyaçlarına uyum sağlayabildiği görülmüştür. Yapılan değerlendirmeler Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecine karşı dirençli olduğunu ortaya koymuştur. Kentsel

kamusal mekânın dirençli olması, kenti ve kentliyi olumlu yönde etkilemiştir. Dirençli olan Olimpiyat Parkı'nın kullanıcıya aynı dirençlilikte sürekli hizmet verebilmesi için iyileştirilme çalışmaları yapılmalıdır. İyileştirilecek olan Olimpiyat Parkı yapılan analiz sonuçları çerçevesinde ele alınabilir.

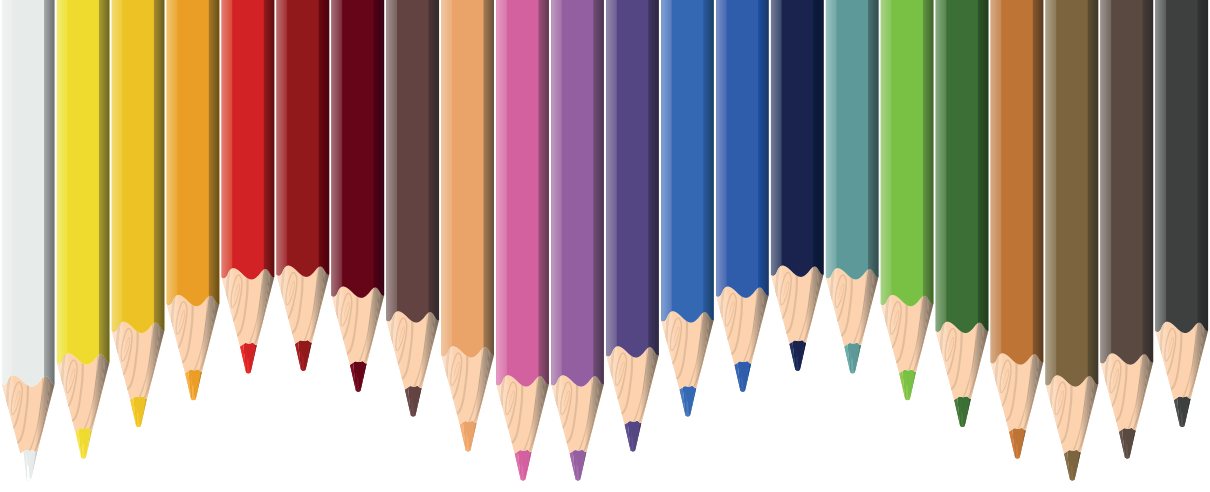

Şekil 7. Olimpiyat Parkı'nın pandemi sürecine karşı aldığı dirençlilik puanı

Erzurum Kalesi Kültür Yolu ve Olimpiyat Parkı gibi pandemi süreci ve sonrası kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayabilen dirençli kamusal mekânların iyileştirilmesi, gelecekte yaşanabilecek kriz süreçlerine karşı hala dirençli kalabilmesine olanak sağlayacaktır. Bu çerçevede Erzurum Kalesi Kültür Yolu'nun ve Olimpiyat Parkı'nın kullanıcı yüzeyleri sunması ile mekânsal kalitesi ve dirençliliği fiziksel ve sosyo-psikolojik olarak artırılabilir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Y., 2021. Covid-19 Sonrası Dönemde Kentsel Alanları Yeniden Düşünmek. Nobel Akademik Yayıncılık, 114 s, Ankara.
- Çelikyay, S.H., 2017. Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu (Kent İmgelerinin Kamusal Alanı Tariflemesindeki Rolü). Bartın Üniversitesi Yayınları No: 30, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları No: 01, s:21-22.
- Çörek Öztaş, Ç., 2021. COVID-19 Kentsel-Kamusal Alan Kullanım ve Tasarımını Nasıl Etkileyecek? Bir Değerlendirme. İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi, 12(Covid-19 Özel Sayısı), 95-114.
- Erel, B., 2007. Kentsel Açık Alan Kavramı Bağlamında İskele Meydanlarının İncelenmesi, İstanbul Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hasgöl, E., 2020. Salgın Öncesinde ve Sonrasında Konut Mekânındaki Mekânsal Kullanım Pratiklerinin Fiziksel ve Sosyal Dönüşüm Süreci. Spektrum Tasarım Rehberleri: Pandemide Kentsel Sistem: Yaşama, Çalışma ve Sosyalleşme Mekânlarında Yeni Standartlara Doğru, (1), 19-20.
- Koca, A. ve Tural, O., 2021. Covid-19 Salgını Sürecinde Değişen Dinamikler Üzerinden Yeni Kamusal Alan Olasılıkları. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 11(2), 330-377.
- Oruç, G. D. ve Kara D., 2020. Eko-terapötik Mekanlar ve Pandemi Sürecinde Kentli Üzerine Etkileri, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokyum, Oturum 5: Pandemi Sürecinde Kentsel Yaşam Sunumu.
- Uzgören, G. ve Erdönmez, E., 2017. Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi ve Kentsel Mekân Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 12(1), 41-56.
- Woolley, H., 2003. Urban Open Spaces. Spon Press, 208 p, London.

Bölüm 11

BATI ANADOLU'NUN AHŞAP DÜZ TAVANLI MAHALLE CAMİLERİNE BİR ÖRNEK: İHSANİYE KÖYÜ CAMİSİ MİMARİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Özgül YILMAZ KARAMAN¹

Mine TANAÇ ZEREN²

1 Prof. Dr. - Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü - ORCID ID: 0000-0002-9083-0766

2 Prof. Dr. - Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü - ORCID ID: 0000-0003-4803-9476

İzmir'in Seferihisar İlçesi, günümüzde kentin yeni genişleme alanlarından biri olma yolundadır. İlçenin küçük ölçekli olmakla birlikte, geleneksel üretim yöntemleri ve doğal yaşamını sürdüren İzmir kent merkezine yakın köylerinde de buna bağlı olarak yapılaşmanın arttığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu küçük yerleşim birimlerinde geleneksel ve kırsal mimari yerleşim özelliklerinin de dönüşmesine ve yer yer de bozulmasına sebep olmaktadır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan cami yapısı da, son dönemde modern yapılar ile çevrelenmekte olan ve metruk durumda bulunan tescilli taş yığma bir yapıdır. Yapının, mimari özelliklerinin anlatılması ile korunarak yaşatılması sürecine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Cami, İhsaniye Köyü'nün girişinde, kübik formu ile dikkati çeken taş duvar örgülü küçük bir yapıdır (Resim 1-2). Günümüzde köyün yeni yapılan konutları ile çevrelenmekte olan yapının kuzeybatısında anıtsal bir Çınar Ağacı ve kuyu bulunmaktadır (Resim 3-4). Söz konusu yapı; 19. Yüzyıl sonlarında Bartın'dan getirilip buraya yerleştirilenler için kurulan İhsaniye Köyü'nün kurulması sonrası inşa edilen köy camisidir. Düz tavanlı camilerin tasarımında genellikle karşılaştığımız sadelik ve fonksiyonellik yapının üretiminde ön plandadır. İslam'ın erken dönemlerindeki basit mescit tasarımlarını yansıtır bir nitelikte olduğu söylenebilir.

Caminin mimari ve yapısal özelliklerine ilişkin ilk çalışmalar 2012 yılında yapılmıştır ve bu çalışmada aktarılan bilgiler, yapının o dönemde varlığını sürdüren yapı elemanları üzerinden aktarılmıştır. Günümüzde halen restorasyon süreci tamamlanamamış olan caminin, çatısının büyük ölçüde çökmüş olduğu, zemin döşemesinde kayıplar olduğu görülmüştür.

Resim 1-2. Yapının Kuzey ve doğu cephelerinden genel görünümü (2023 yılı – Kişisel Arşiv)

Yapı; kareye yakın tek hacimli bir harim mekanından oluşmaktadır. Son cemaat yeri ve minaresi bulunmamaktadır. Caminin bulunduğu alan, kuzeybatısındaki anıtsal çınar ağacı ve kuyu ile birlikte, Osmanlı döneminin geleneksel meydan dokusunu hatırlatmaktadır.

Resim 3. Çınar Ağacı ve Caminin Kuzeybatıdan genel görünüşü (2012 yılı - Kişisel Arşiv)

Resim 4. Çınar Ağacı ve Caminin Doğudan genel görünüşü (2023 yılı - Kişisel Arşiv)

Cami ile ilgili bilgilerden hareketle caminin, köyün kuruluş yılları olan XIX. yüzyıl sonları ya da XX. yüzyılın hemen başlarında inşa edildiğini söylemek mümkündür. Köy sakinlerinin bahsettikleri ve caminin yakınlarında günümüzde ayakta olmayan okul binası da camiyle yakın tarihlerde inşa edilmiş olmalıdır.

Doğu cephesinin önünde konumlanan boş alanda Antik Dönemlerden devşirilen malzeme ile üretilen bir Musalla Taşı bulunmaktadır (Resim 5 -6).

Resim 5 -6 Musalla Taşı

İç Mekan Özellikleri

Yapı, kare planlı tek hacimli kırma çatılı yığma bir yapıdır. Gerek İç mekanı gerekse dış mekanı son derece yalın inşa edilmiştir. Harim mekanından başka, Son Cemaat Mahalli, Şadırvan veya Minare gibi Cami ile ilgili mekanları bulunmamaktadır. Üretildiği dönemde, yerleşimdeki nüfusun azlığı ve dönemin ekonomik şartları dikkate alındığında bu olağan bir durumdur. Nüfusun artması ile birlikte köye daha sonra yeni bir cami yapıldığından, bu yapı uzun zaman kullanılmamış ve metruk kalmıştır.

Resim 7. Niteliksiz Ek

Resim 8. Mihrap

Yapının tuğla ile örülmüş bir mihrabı bulunmaktadır. Mihrap duvar içine oyulmuş eliptik bir niş olarak teşkil edilmiştir (Resim 8). Yapının minberi ya da kürsüsü de yoktur.

Yapı özgününde Harim mekanından oluşmaktadır. Harim mekanında günümüzde yer almayan fakat yapıldığı dönemde var olduğu düşünülen bir Kadınlar Mahfili yer almıştır. Söz konusu mekanın döşemesi günümüzde giriş cephesinin iç yüzeyinde var olan döşeme kirişi yerlerinden okunabilmektedir. Harim tabanında bulunan ve kadınlar mahfiline ait dikmelerin oturtulduğu düşünülen ahşap yastığın varlığı da bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Harim kuzey duvarındaki döşeme kirişi izleri dikkate alındığında mahfilin tüm kuzey duvarı boyunca uzanmadığı, giriş açıklığı ile doğudaki pencere açıklığı arasında kesildiği gözlenmektedir. Giriş cephesinin belirli bir bölümünde devam edipte cepheyi boylu boyunca kat etmeyen mahfil örnekleri bulunmaktadır. Ayrıca Mahfile çıkışı sağlayan muhtemelen ahşap merdivenler de günümüze gelememiştir.

Resim 9-10. Günümüzde mevcut olmayan Kadınlar Mahfiline ait Döşeme İzleri

Harim içerisinde niteliksiz bir ek yer almaktadır (Resim 7). Harimin kuzeybatı köşesine eklenen bu birim, saz ve kerpiçe inşa edilmiştir. Üzeri de sazla örtülü olan birime giriş, doğusundaki dikdörtgen biçimli açıklıktan sağlanmaktadır. Kadınlar mahfilinin olması gereken yerin altında bulunan bu birimin yapıyla organik herhangi bir ilişkisi yoktur. Caminin kullanılmadığı bir dönemde farklı bir amaçla muhtemelen depo işlevi için inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, son cemaat yeri ve minaresi bulunmayan yapının ilk inşaatta düz ahşap tavanla örtülü kareye yakın planlı bir harimden oluştuğu, harimin kuzeybatısında ahşap destekli küçük bir kadınlar mahfili olduğunu söylemek mümkündür.

Cephe Kurgusu

Kübik ve son derece sade inşa edilmiş olan yapının Marsilya kiremidi kaplı bir çatı örtüsü bulunmaktadır. Yığma moloz taş örgü sistemle inşa edilmiş olan kırma çatılı yapının bitim silmesi üç sıra harman tuğlası örgüdür. Son derece yalın olan yapının herhangi bir bezemesi bulunmamakta olup, saçakları da yoktur.

Kübik yapının en çok açıklığı olan cephesi giriş cephesidir. Basık tuğla kemerli bir açıklığı iki ahşap kanat ile kapatan bir ahşap kapıdan yapıya dahil olunur. Söz konusu kapı cephenin merkezinde konumlanır, aynı cephede, kapının sağ ve sol tarafında simetrik olarak yerleştirilmiş basık tuğla kemerli iki pencere, üst kotta da benzer şekilde ahşap lentolu iki pencere yer almaktadır. Pencereelerde doğrama izi bulunmamakta olup, süreç içerisinde özgün ahşap kepenklerin yok olması nedeni ile açıklıklar farklı yöntemler ile kapatılmaya çalışılmıştır. Ön cephede üç pencerede özgün ahşap kepenkler korunmuş olup, giriş kapısının sol tarafında kalan zemin kot hizasında ki pencerenin kepenkleri yok olmuş olup, sonradan önüne demir parmaklık ilave edilmiştir.

Özgün
ahşap
kepenk

Sonradan
ilave
edilmiş
demir
korkuluk

Resim 11. Giriş Cephesi (2021 yılı- Kişisel Arşiv)

Resim 12. Sonradan eklenmiş demir korkuluk

Resim 13. Basık kemerli pencere

Resim 14. Özgün ahşap giriş kapısı

Doğu ve batı cephelerde mevcut olan pencerelerin özgün ahşap kepenkleri günümüze ulaşamamıştır. İlk tespitlerin yapıldığı 2012'den 2023 yılına geçen sürede cephe elemanlarından başka kayıplar da yaşandığı görülmektedir. Ahşap döşeme parçaları, yapıda mevcut olan sedirler çakılarak, söz konusu açıklıkların kapatılması yöntemine gidilmiştir. Pencere açıklıkları ön cephede olduğu gibi basık tuğla kemerlidir. Doğu ve Batı cephelerde taş örgüde önemli strüktürel çatlaklar mevcuttur. Özellikle batı cephe ile güney cepheyi birleştiren köşede açılmalar yer almakta olup, söz konusu çatlaklar taş duvarın en kesiti boyunca devam etmektedir ve iç mekandan da okunur durumdadır. Yapının barındırdığı en önemli problem bu cephelerde yer alan çatlaklardır.

Resim 15-16. Doğu ve Batı Cepheleri

Resim 17-18. Doğu ve Batı Cepheleri Pencere Açıklıkları

Arka cephe olan Güney cephe en yalın cephe olup sadece üst kotta küçük bir açıklık barındırır. Söz konusu açıklık yapının diğer açıklıkları ile aynı dilde örgütlenmemiş olup, basık tuğla kemer barındırmamaktadır. Açıklık üzerinde ahşap bir lento yerleştirilerek oluşturulmuştur. Giriş cephesinde yer alan üst kot pencereleri de aynı biçimlenişle oluşturulmuştur.

Güney Cephe ile batı cephesini birleştiren köşede yığma taş örgüde önemli strüktürel çatlaklar yer almaktadır. Bu çatlak iç mekandan da okunur nitelikte olup, çatlak oluşumunun devamında iç yüzeyden sıvanarak onarım yapılmaya çalışılmıştır.

Resim 19. Güney Cephesi

Resim 20. Güney Cephe'de taş örgüde oluşmuş strüktürel çatlak

Taşıyıcı Sistem ve Malzeme Özellikleri

Yapı; yığma kargir sistemle inşa edilmiştir. Yığma duvarların arası ahşap hatıllar ile desteklenmiştir. Taş örgüsü harçlıdır. Moloz taş örgünün arasında yer yer az miktarda tuğla parçaları da tespit edilebilir. Beden duvarlarının üzerini dört yana eğimli kırma bir ahşap oturtma çatı örtmektedir. Çatının örtüsü Marsilya kiremittir. Çatı ve beden duvarları arasında üç sıra tuğla örgü ile yapının bitim silmesi kurgulanmıştır.

Zemin döşemesi yerden 50 cm yükseltilerek ahşap kirişli döşeme biçiminde üretilmiş olup, söz konusu ahşap kirişlemelerin üzeri 22-30 cm arasında genişlikte 180-230 cm arasında uzunlukta ahşap rabitalar ile kaplanmıştır. Girişte kapının açılma yayı boyunca taranan zemin beton olarak bırakılmıştır. Ahşap döşeme devamında başlamaktadır. Tavan kaplaması; çıtalı ahşap tavadır.

Yapının alt kot hizasında konumlanan gerek pencere gerekse kapı açıklıkları basık kemerli tuğla ile örülmüştür. Üst kotta yer alan pencereler ahşap lentolar ile desteklenmiştir. Yapıda doğrama izi bulunmamaktadır. Özgün ahşap kepenkler yer almaktadır.

Yapının cepheleri ve iç mekan yüzeyleri sıvasızdır. Güney duvarında konumlanan son derece sade oluşturulmuş mihrap tuğla ile örülmüş eliptik bir niştir.

Yapının harim mekanında girişte konumlanan ek kütle, ahşap dikmeler arası dolgu üzeri kerpiç sıva ile üretilmiştir.

Yapının barındırdığı strüktürel çatlakları süreç içerisinde onarmak için duvar yüzeylerine sonradan ilave edilmiş çimento içerikli harçlar mevcuttur.

Resim 21. Tavan kaplaması

Resim 22. Döşeme kaplaması

Taşıyıcı Sistem ve Malzeme Bozulmaları

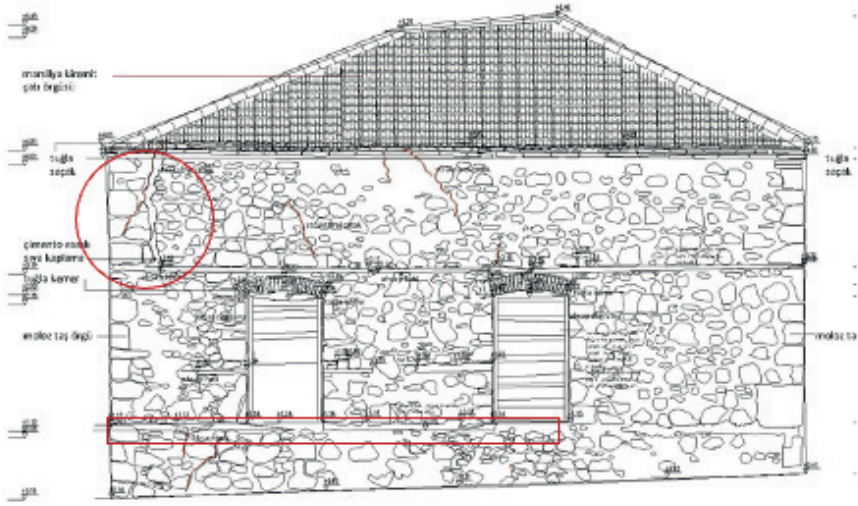
Yapının kullanılmamaktan ve süreç içerisinde geçirmiş olduğu depremlerden kaynaklanan malzeme özelinde ve strüktürel olmak üzere iki temel bozulma problemi bulunmaktadır.

Strüktürel Bozulmalar

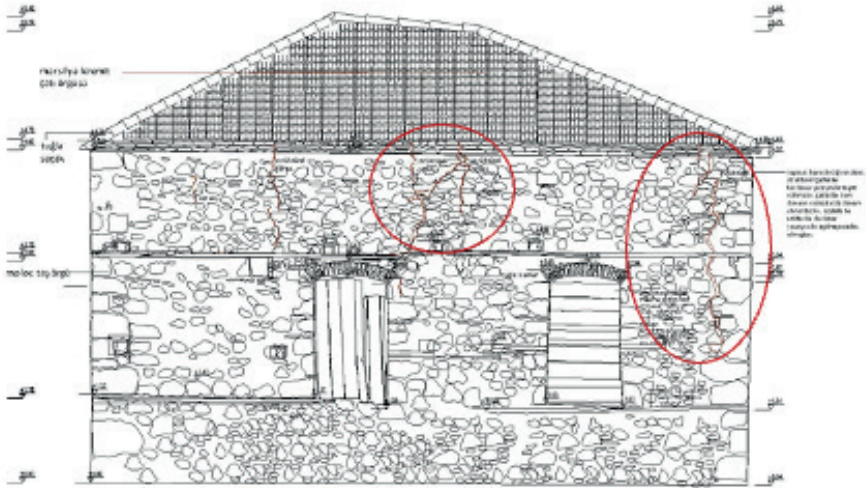
Yapının strüktürel bağlamda en önemli problemi, mevcut durumun analizi bölümünde de aktarıldığı gibi yığma taş duvar yüzeylerinde depremlerden ve yapı oturmalarından kaynaklı oluşmuş strüktürel çatlaklardır. Bunun dışında; taş duvarları yatay yüklere karşı açılmasını önlemek amaçlı belirli aralıklar ile taş duvar yüzeyleri arasına yerleştirilen ahşap hatıl destek elemanlarının barındırdıkları malzeme kaybı, kesit küçülmesi, sehim yapmış olmaları gibi problemlerden ötürü fonksiyonlarını yerine getirememektedirler. Bu problemlere paralel olarak bir de taş örgü duvarlar da yer yer derz boşalmaları da tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda özetle,

- Strüktürel çatlaklar
- Hatıl elemanların taşıyıcılık fonksiyonlarını kaybetmiş olmaları
- Derz boşalmaları

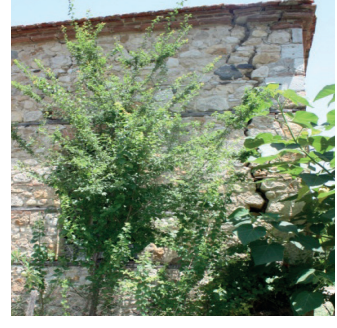
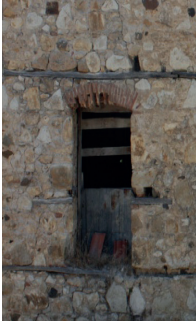
Yapıda tespit edilen en önemli strüktürel bozulmalardır.

Çizim 1- Doğu Cephesinde yer alan strüktürel çatlaklar-ahşap hatıllarda malzeme kayıpları (Kişisel Arşiv, 2012)

Çizim 2. Batı Cephesinde yer alan strüktürel çatlaklar (Kişisel Arşiv, 2012)

Resim 23-24-25. Dış cepheden okunan önemli strüktürel çatlaklar

Resim 26-27-28. İç mekandan okunan önemli strüktürel çatlaklar

Özetle yapılan strüktürel bozulmalara yönelik analizlerde; resimlerde de ifade edildiği gibi, batı cephesinde oluşmuş çatlaklar önemlidir. Özellikle batı cephesinin güney cephesi ile birleşme yaptığı köşeye yakın konumlanan çatlak, taş duvar yüzeyinde ayrılmaya neden olmuştur. Gerek köşeye yakın olan gerek se cephenin ortasında yer alan çatlak iç mekanda da okunur nitelikte olup duvarın enkesiti boyunca devam etmektedir.

Malzeme Bozulmaları

Yapıda malzeme analizinde de aktarıldığı gibi üç temel malzeme gerek taşıyıcı gerekse mimari olarak kullanım görmektedir. Bu malzemeler taş, tuğla ve ahşaptır.

Taş malzemedeki tespit edilen bozulma çeşitleri

Taş malzeme, yığma kargir taşıyıcı sistemde örgü elemanı olarak kullanılmıştır. Duvar yüzeylerinde tespit edilen taş malzemedeki, malzeme kayıpları, kopmalar tespit edilmiştir. Strüktürel çatlakların onarılması aşamasında bazı yüzeyler çimento esaslı harç ile sıvanmıştır.

Ahşap Malzeme de tespit edilen bozulma çeşitleri:

Ahşap malzeme taşıyıcı olarak yığma taş duvarların arasında hatıl olarak ve üst kotta yer alan ön ve arka cephe pencerelerin lentoları olarak kullanılmıştır.

Hatıl olarak kullanım gören ahşap malzemede, kesit kaybı, kırılmalardan kaynaklı malzeme kayıpları, sehim, renk değişimleri tespit edilmektedir. Ayrıca bazı hatıl elemanları tamamen yok olmuş sadece boşlukları kalmıştır.

Ahşap malzeme tavan ve döşeme kaplaması ve tavan ve zemin döşeme kiriş elemanları olarak kullanım görmüştür. Kiriş elemanları kaplamalardan dolayı okunaklı değildir. Ancak Harim tabanını oluşturan ahşap kaplama elemanlarında, kırılan parçalar mevcuttur.

2012 yılı tespitlerinde, tavan döşemesinde sehim tespit edilmiş olup, çıtalı tavan kaplamasında yer yer çıtalarda yer yer ise rabitalarda kırılan parçalar malzeme kayıplarına rastlanılmaktadır. Malzeme kaybı olan yerlerden tespit edilebilen döşeme ve tavan kirişlerinde de benzer problemlerin varlığından söz edilebilir. Ancak 2023 yılı tespitlerinde ahşap çatı konstrüksiyonun deforme olduğu, kısmen yapı içerisine doğru yıkılmış olduğu görülmüştür. Bu anlamda, yapıda yürütülen tespit çalışmaları arasında geçen 10 yılı aşkın süreçte, yaşanan en büyük kayıp çatı strüktüründe yaşanmıştır. Yapının metruk durumda olması ve kiremit örtünün onarılmaması sonucu çatının su etkisinde kalmasının en muhtemel ve sık görülen sonuçlarından birisi çatı taşıyıcı sisteminin zarar görmesidir. Ancak çatı örtüsü ve taşıyıcı elemanları ahşap hatıllarla desteklenen taş duvarları üst kotta bağlayıcı nitelik gösterdiğinden, ilerleyen süreçte taş duvarlarda tespit edilen hasarların da giderek artarak, yapının tamamen yıkılması tehlikesi bulunmaktadır.

Doğramalarda ahşaptır. Aslında yapıda doğrama izi rastlanılmamaktadır. Sadece ahşap kepenkler bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelerinde yer alan pencerelerin ahşap kepenkleri tamamen yok olmuştur. Giriş cephesinde yer yer alt kottaki bir pencere ve üst kotta yer alan iki pencerede ve arka cephe penceresinde ahşap kepenkler günümüze kadar sürekliliğini sağlayabilmiştir. Bu elemanlarda da renk değişimi, şişme, malzeme kayıpları tespit edilebilen bozulma çeşitleridir.

Pencerelerin açıklıklarını oluşturan tuğla kemerler, kapıda olduğu gibi, tüm taş duvarın kesiti boyunca devam etmemiş, bir sıra olarak kullanılmıştır. Duvar kesiti boyunca pencere iç yüzeylerinin tavanları da üç sıra ahşap ile kaplanmıştır. Pencere tavan kaplaması sadece 1 pencerede tespit edilebilmiştir. Diğer pencerelerde ahşap kaplamalar yok olmuştur. Mevcuttaki kaplamalar da ise yine diğer ahşap elemanlarda olduğu gibi malzeme kaybı ve renk değişimleri tespit edilebilmektedir.

Resim 29-30. Ahşap Hatıllarda renk değişimi, kesit kaybı ve sehim etkisi

Resim 30-31. Döşeme ve tavan kaplamalarında kullanılan ahşap malzemede görülen bozulmalar

Tuğla Malzeme de tespit edilen bozulma çeşitleri

Tuğla malzeme yapıda üç yerde kullanım görmektedir. Alt kot pencere ve kapısında basık kemerler ile açıklıklar teşkil edilmiştir. Mihrap nişi tuğla malzeme ile örülmüştür. Cephede beden duvarları ve çatı arasında yer alan silme üç sıralı tuğla saçak olarak örülmüştür.

Basık kemerleri oluşturan tuğlalarda, kırılmadan dolayı malzemede parça kayıplarına rastlanmaktadır ya da kemer örgüsünü oluşturan tuğlalarda tuğla kayıpları tespit edilmiştir. Kemerler yapıda mevcut olan deformasyondan dolayı hizasından kaymıştır, deforme olmuştur.

Mihrabın örüldüğü tuğla malzemede de yine kemerlerde görüldüğü benzer şekilde malzemede parça kayıpları tespit edilmiştir. Ayrıca renk değişimi izlenmektedir.

Saçığı oluşturan tuğlalarda malzeme kaybı en önemli problemidir. Özellikle doğu cephesinde üç sıra örgü gözlemlenememektedir. Diğer cephelerde benzer sorun olmasa da tuğlalarda kırılmadan dolayı parça kayıpları gözlemlenmektedir.

Resim 32-33. Tuğla kemerlerde malzeme kaybı, Mihrapta tuğla örgüde renk değişimi

Resim 33-34. Tuğla kemerlerde malzeme kaybı, tuğla saçaklar

Değerlendirme ve Sonuç

Yapı yukarıda da detaylı olarak aktarıldığı gibi, tek hacimden oluşan, son derece yalın inşa edilmiş 19. Yüzyılın sonuna tarihlenen İhsaniye Köyü'ne yerleştirilen cemaat için inşa edilmiş küçük ölçekli bir cami-mescit yapısıdır. Urla yarımadasında ve Ula gibi daha büyük yerleşim birimlerinde yer alan ahşap tavanlı mahalle camisi tipolojisinin yalın bir örneğidir. Aynı zamanda da Anadolu'nun özgün ahşap malzeme ile desteklenmiş yığma sistem yapım geleneğinin iyi örneklerinden birisidir.

Yapının kullanılmamaktan kaynaklanan strüktürel deformasyonları, malzemelerinde bozulmalar ve kayıplar tespit edilmiş, bu tespitler malzeme ve taşıyıcı sistem analizi bölümünde detaylandırılmıştır.

Yapının onarımı için üretilecek restorasyon sürecinin ana ilkesi yapının özgün plan kurgusunu, özgün işleyişini, taşıyıcı sistem özelliklerini, malzeme özelliklerini, mimari elemanlarını en az müdahale ile korumaktır. Ayrıca çevre analizinde önemi vurgulanan Caminin bulunduğu alanın, kuzeyindeki anıtsal çınar ağacı ve kuyusu ile birlikte, Osmanlı döneminin geleneksel meydan

dokusunu hatırlatması özelliğinin de ortaya çıkarılması ve yapının çevresinde barındırdığı bu değerleri ile birlikte ortaya çıkarılıp korunması gerekliliği de ana restorasyon ilkelerindendir.

Resim 35-36. Yapının yakın çevresi (2012 yılı – Kişisel Arşiv)

Resim 37-38. Yapının Yakın çevresinde artan konut yapıları (2023 yılı – Kişisel Arşiv)

Ancak yapıda yürütülen ilk çalışmadan günümüze, çevre dokusunda da değişimler yaşandığı, giriş bölümünde aktarıldığı gibi, yeni konut yapılarının caminin yakın çevresinde konumlandığı görülmektedir. Bu anlamda, cami parselinin özelliklerinin korunarak yapılaşmaların devam etmesi, yeni yapıların tescilli yapının ölçeğine orantılı olacak yüksekliklerde üretilmesi konuları önem kazanmaktadır. Böylece yapı tek başına değil, bütüncül koruma ilkelerine uygun olarak döneme özgü çevre kullanım özellikleri ile korunmuş olacaktır. Öte yandan, yapılaşmanın köy merkezinden İhsaniye Camisi yönüne doğru gelişmesi, yapının restore edilerek kullanmasını teşvik edici bir unsur olarak değerlendirilebilir. Süreç içerisinde ihtiyaç duyulmadığı için terk edilen yapının nüfus artışı sonucu özgün işlevi ile yeniden kullanımı söz konusu olacaktır.

Taşıyıcı sistem bozulmalarının aktarıldığı bölümde de belirtildiği üzere, yapıda ilk tespit çalışmalarının yapıldığı 2012 yılından 2023 yılına geçen yaklaşık on yıllık süreçte, yapıda meydana gelen bozulmalar içerisinde en dikkat çekici olanı çatının kısmen yıkılmış olmasıdır. Bu süreç taşıyıcı duvarlardaki bozulma sürecini de hızlandıracığı için yapının ivedilikle sağlamlaştırılarak özgün işlevi ile yaşamını sürdürmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça:

- Çalışmada yer alan fotoğraflar ve çizimler yazarlar tarafından 2012 ve 2023 yıllarında yürütülen alan çalışmalarında elde edilmiştir.
- Caminin tarihine ilişkin bilgiler 2012 yılında yapılmış sözlü tarih çalışmalarından elde edilmiştir.

www.seruenyayinevi.com

/seruenyayinevi

/seruenyayinevi

/seruenyayinevi

9

786256

399723